

Leopold Trepper

Röda Kapellet

Översättning Astrid Lundgren
Utgiven 1977

Innehåll

Förord	1
I. Lärotiden	1
1. Två minnesbilder	1
2. Nowy Targ	2
3. Palestina	6
4. Frankrike	13
5. Äntligen Moskva!	19
6. Ansikte mot ansikte med verkligheten	22
7. Fruktan	26
8. Judeförföljelserna	32
9. Mordet på Röda armén	37
10. Chokladhuset	38
11. På jakt efter Fantomas	40
12. Uppkomsten av en myt	43
II. Röda Kapellet	44
1. Kapellets födelse	44
2. "The Foreign Excellent Trench-coat"	48
3. Den stora illusionen	51
4. Bataljen	54
5. De första stegen	57
6. I hjärtat av Tredje riket	62
7. Högste chefens övertygelse	64
8. Röda kapellet spelar upp	66
9. Fernand Pauriol	68
10. Dubbelliv	71
11. 101, Rue des Atrébates	74
12. Högkvarterets misstag	80
13. Med Sonderkommando i spåren	83
14. "Nå, monsieur Otto!"	86
15. "Det stora spelet"	92
16. Sex misslyckanden för Karl Giering	96
17. En serie i svart	98
18. Specialfången	104
19. "Hämnden är snart vår"	107
20. Fyra möten med Juliette	109
21. Helvetet i Breendonk	115
22. Högkvarteret tar initiativet	121
23. Sonderkommando faller i sin egen fälla	124

24. Bödeln i Prag	131
25. Store chefen har rymt	136
26. En hård duell med Gestapo	146
27. Efterspanad av hela polisen.....	153
28. Sonderkommando under uppsikt.....	158
29. Spåren efter bödlarna	162
III. Återkomsten	167
1. En egendomlig resa	167
2. Ljubljanka.....	173
3. Lefortovo	179
4. De levande dödas hus	187
5. Lektioner i historia	190
6. Överraskande möten i Stalins fängelser	192
7. Frigiven!	200
8. Tillbaka till Warszawa	206
9. Den sista kampen	210
Dokument	216

Jag vill gärna uttrycka min tacksamhet mot alla de personer på olika håll i världen som har arbetat för att jag skulle kunna lämna Polen. Det är medlemmar i "Trepperkommittéerna", i olika partier, fackförbund och föreningar och vanliga privatpersoner som har deltagit i den kampen, vilka gjort det möjligt för mig att skriva den här boken.

Jag vill likaså avtacka följande officiella och privata organisationer som har underlättat mina efterforskningar:

Madame Braems avdelning för "efterforskningar, dokumentation och dödsfall" i belgiska Familje- och hälsovårdsministeriet.

Arkivavdelningen i Breendonk och alldeles särskilt professor Paul M.C. Lévy vid social-ekonomisk-politiska fakulteten vid det katolska universitetet i Leuven.

M.J. Vanwelkenhyzen, Jean Dujardin och José Gotovitch vid Institutet för forskningar och studier i andra världskrigets historia i Belgien.

Professor Jean-Léon Charles vid Kungl. Militärakademien i Belgien.

Tack vare dem har boken blivit mer exakt och komplett.

Till sist vill jag ge de överlevande i Röda kapellet och deras familjer ett broderligt tack för den hjälp de givit mig genom sina vittnesmål.

L.T.

Förord

Jag kom på idén till att skriva mina memoarer under de två år som jag levde i total isolering i Warszawa i väntan på utresetillstånd från Polen. Under min svåra och psykiskt påfrestande situation som ”fri fånge”, upptogs mina tankar helt av återkallandet av den tid som låg bakom mig.

Det finns en speciellt lycklig period i alla människors liv, som vid en tillbakablick framstår som den mest karaktärsdanande, och när jag ser tillbaka på de sjuttio år av mitt liv som ligger bakom mig, anser jag att det som hände mig mellan mitt trettionde och mitt fyrtionde år – Röda kapellets epok – var det viktigaste i mitt liv. Tragedin lurade förvisso på mig vid minsta avvikelse från vägen och faran var min ständige följeslagare, men om jag måste börja om igen skulle jag göra det med glädje!

I dag har jag – äntligen – inte längre någonting att dölja. Min enda ambition är att berätta sanningen om mina femtio år i kampen.

Och här kommer den sanningen...

I. Lärotiden

1. *Två minnesbilder*

I närvarande stund återkommer i mitt minne två bilder som ganska väl markerar de olika stadierna i mitt liv. Den första för mig tillbaka till min barndom i juli 1914 i den lilla polska staden Nowy Targ, där jag föddes. Ett rop genljuder än en gång i mina öron:

”Man har gripit en rysk spion!”

Inom kort har ryktet spritt sig i vår lilla stad ... Det var inte någon brist på rykten under dessa sista julidagar år 1914. Nyheten spreds från ett fönster till ett annat och längs gatan: ”Man har gripit en rysk spion i byn Poronin, han förs hit!”

Liksom alla andra barn i min ålder sprang jag till järnvägsstationen för att få vara med när fången kom. Tåget kom in på stationen ... En liten, undersätsig man steg av med en polis på var sida. Rött pipskägg. Stor skärmmössa neddragen över pannan. Tillsammans med de andra pojkarna följde jag den ovanliga trion som gick över stora torget mot stadshuset, där man inrättat en enda cell avsedd för skråniga fyllerister. ”Spionen” låstes in där. Dagen efter förde de båda poliserna honom till fängelset som befann sig mitt emot synagogan.

Det var en lördag. Judarna lämnade omedelbart gudstjänsten. De ställde sig i små grupper framför fängelset under ett ändlöst resonering om kriget och ”den ryske spionen”. Några dagar senare överfördes denne till Krakow, och invånarna i Nowy Targ, särskilt judarna, gjorde narr av en handlare i Poronin som hade givit spionen och hans hustru kredit under flera månader. Den judiske handlarens godtrogenhet blev ett stående skämt ända fram till en dag år 1918 då han fick ett brev från Schweiz. Snart kände hela staden till innehållet:

Jag ber om tillgift för att jag reste min väg 1914 utan att betala, vilket berodde på besvärliga omständigheter. Var god mottag bifogade belopp.

Vladimir Ilitj Lenin

Lenin hade inte glömt¹ ... Sådant var mitt första möte med ”spionaget” och kommunismen. Man skulle kunna uppfatta detta som en ödets vink, men jag var bara tio år och kände inte ens till innebörden av de båda begrepp som skulle följa mig under hela mitt liv.

Men ändå... Åren har förflutit under säregna bataljer, ålderdomen är här och ensamheten likaså ... Här kommer så den andra minnesbilden. Ett datum igen: den 23 februari 1972.

Det är min födelsedag. Jag fyller sextioåttio år och befinner mig i min våning. Minnet av födelsedagsfesterna som samlat min familj under tidigare år får mig att känna mig ännu sorgsnare. Då brukade vi vara bortåt tio personer runt bordet, min hustru, våra söner, deras fruar och så barnbarnen. I dag är jag ensam. Sedan tre år tillbaka har polska regeringen hållit mig ”fängslad” i mitt hem genom att hindra mig från att återförening mig med de mina, som jagats ur landet av den antisemitiska kampanjen.

Telefonen har varit stum under flera dagar. Vilken isolering! Men helt plötsligt får en signal mig att rycka till. Det är min hustru som ringer för att gratulera på födelsedagen! Under dagens lopp kommer sedan samtal från Frankrike, Danmark, Schweiz, Kanada, Belgien och Amerika. Det är mina söner, goda vänner, bekanta och även främlingar, som larmats av kampanjen till stöd för min sak vilken pågår i Europa, och som ringer för att förklara sin solidaritet. Jag var inte längre ensam.

Den 23 februari och dagarna därefter kom brevbäraren varje morgon till mig med ett tiotal brev och telegram från världens alla hörn. Två paket från Holland innehöll ett hundratal brev från skolbarn. Deras teckningar och barnligt formulerade brev, där de betygade sin vänskap och tröstade mig, rörde mig till tårar. Nej, jag var inte längre ensam. Jag såg åter för mig bilder från min egen barndom och Nowy Targ...

2. Nowy Targ

Jag föddes den 23 februari 1904 i en liten stad i Galizien, som det vid den tiden var svårt att hitta på kartan. Familjen Trepper bodde på Sobieskigatan 5 i ett blygsamt hus som min far själv hade byggt medan skulderna sköt i höjden i takt med teglet. Butiken, som var ett slags smärre varuhus där bönderna erbjöds olika varor och de enkla redskap de behövde, upptog bottenvåningen. Där hopades också stora säckar fyllda med säd. Kunderna betalade säl-han sina inköp i pengar utan för det mesta med någon produkt från den egna jorden. Ovanför butiken fanns husets enda våning, som var uppdelad i tre anspråkslöst inredda rum, där vi bodde.

Av de fragmentariska minnesbilder som flyter upp förefaller mina barndomsår präglade av en viss stillsam lycka, trots mina föräldrars oerhörda fattigdom. De dystra minnena av den dagliga nöden tycks ha varit lättare att glömma än den bild jag ännu i dag tydligt kan se för mig av hur min far smusslar in en karamell under min kudde tidigt på morgonen, innan han går till sitt arbete...

Min familj var ”typiskt” judisk, men detta ”typiska” var karakteristiskt för alla judiska familjer. Mitt efternamn Trepper ger ingen antydning om mitt ursprung. Mina vänner, Trauenstein, Hamerchlag, Singer, Zolman, bar även de förtyskade namn. En dag när jag grubblade över den saken bad jag folkskolläraren, som samlade oss kring sig en gång i veckan för att undervisa oss om det judiska folkets historia, om en förklaring till detta. Han förklarade då att judarna som levde i det österrikisk-ungerska kejsardömet i slutet av artonhundratalet hade fått tillåtelse att ändra sina namn. Man trodde utan tvivel i Wien att de tyska

---

¹ 1918 saknade Sovjetryssland ännu diplomatiska förbindelser med flertalet europeiska stater, och Lenin måste låta brevet passera över Schweiz. Efter ingripande av ledande polska socialdemokrater hade han snart blivit frigiven. ”Spionen” från 1914 hade blivit oktoberrevolutionens ledare.

släktnamnen skulle ge judarna bättre möjligheter att integreras med den österrikiska befolkningen. Även förnamnen modifierades. Det är alltså därför som namnet Leopold Trepper står i min födelseattest.

Den judiska församlingen i Nowy Targ, som bestod av bortåt tretusen personer, hade blivit inplanterad där sedan staden grundlades under medeltiden. Området var bebott av mycket fattiga bönder som försökte få den ofrukt samma jorden att ge ifrån sig en mager avkastning.

I byarna åt man bröd bara en gång i veckan. Den dagliga kosten bestod av pannkakor av potatis och kål. Om söndagarna kom hundratals bönder till Nowy Targ för att delta i mässan. De bar sina skor över axlarna och tog inte på dem förrän de skulle gå in i kyrkan. De judar som brukade jorden var inte bättre lottade. Även för dem borde ett par skor räcka hela livet. I dessa byar fanns inga rika bönder. Specialisterna på kollektivjordbruk skulle då verkligen ha haft svårt att snoka upp några kulaker där! Och till och med i staden Nowy Targ var det ont om rika borgare.

I centrum av staden – det enda ställe som inte har förändrats än i dag –, bodde ett litet antal välsituerade judar och polacker: köpmän, läkare och advokater. Men så fort man lämnade centrum och vek in på mindre gator slogs man av fattigdomen i hantverkarnas stånd.

Detta förklarar varför antalet emigranter till Förenta staterna och Kanada steg år från år. Dessa hoppades på att finna Edens lustgård och förberedde sig under glädje inför den långa resan. Jag kan än i dag se dem för mig med sina uppknäppta skjortor och nedvikta kragar över det som skulle föreställa kostym. De var försedda med små resväskor av trä och bar inte utan stolthet magnifika plommonstop.

Mina föräldrar var troende men utan att gå till några överdrifter i utövandet av religionen. På fredagskvällarna tände min mor ljusen och serverade alltid fisk till middag, även om vi tvingades svälta fram till tolvtiden på dagen för att klara av den väldiga utgiften. På lördagarna besökte vi synagogan. Men för oss barn framstod religionsutövandet framförallt som en respekt för de traditionella helgerna, då vi var många runt bordet och smakade på rätter som var så oerhört olika vår dagliga föda. Även om vi i vanliga fall åt koscher, hade den vanan ändå vissa begränsningar. Ibland skickade mor iväg mig för att köpa skinka med förmaningen:

”Akta dig så att ingen ser dig gå in till charkuteristen!”

Detta stillsamma liv i familjens ljuva sköte skulle snart skakas om. Kriget kom nämligen och soldaterna i den lilla garnisonen i Nowy Targ begav sig till fronten en av de första dagarna. Det blev en festlig utmarsch. Under befolkningens jubel tågade de ut med mässingsorkester i täten och blommor i gevären. Jag såg dem som skickades ut för att slåss för kejsaren ge sig av. Månaderna gick under dysterhet och tystnad. Sedan såg jag invaliderna komma tillbaka och sjukhusen fyllas. Barn som jag var förstod jag ändå att kriget inte var något roligt upptåg!

Ett rykte närmade sig alltmer och slog ner i Nowy Targ: ”Kosackerna kommer!” Det bör påpekas att ordet kosack uppväcker minnet av pogromer för judarna. Man organiserade därför i största hast evakueringen av judar till Wien. Familjen Trepper gav sig av, liksom alla andra.

Man tror vanligtvis att barn inte bekymrar sig om politik. Det är för det mesta sant. Men då glömmer man att politiken i gengäld bekymrar sig om dem. För min del var det i Wien som jag började läsa tidningarna. Jag följde uppmärksamt allt som hände vid fronten. Dessutom hade jag skrivit in mig i det judiska läroverket och den religiösa frågan hade börjat plåga mig. Vad det innebar att vara jude var fortfarande ett oklart begrepp för mig. Begreppen skulle bli ännu mer förvirrade för mig av en lustig anledning en viss lördag.

Den dagen hade jag gått in i ett tempel tillsammans med min far. Några unga flickor sjöng underbart vackert därinne. När vi gick ut passerade två av dem förbi mig. Hur förvånad blev jag inte när jag hörde den ena av dem utbrista: ”Jesus Maria, så bra vi sjöng ‘Hör Israel’ i dag!” Det fick mig genast att falla ner i en avgrund av förvirring. Hur kunde icke-judar sjunga judarnas heliga bön så vackert i ett tempel? Religionen verkade då sannerligen inte vara någon enkel historia.

Men det var inte den sista överraskningen under min barndom. Jag minns att jag hade för vana att köpa en glasstrut av en italienare, när jag gick hem från läroverket. I Wien hade italienarna rykte om sig att göra den bästa glassen. Men så en eftermiddag fanns min vanliga glassförsäljare inte där. Jag gick från den ena butiken till den andra men upptäckte att alla var stängda. Anledningen var att Italien hade gått med i kriget mot de båda kejsarna! Från den dagen la wienarna: ”Och låt honom krossa Italien!” till det traditionella; ”Måtte Gud straffa England!”, vilket var deras hälsningsfras. Vad skulle den gode Guden göra? Skulle han lyssna på österrikarna? Skulle han se till att de allierade fransmännen och engelsmännen förlorade kriget? Eller skulle han ingripa i motsatt riktning? Vilken sida skulle han välja? Alla dessa frågor gjorde mig också helt förvirrad.

Mitt bryderi blev totalt en dag då det var folkfest. De österrikiska trupperna hade intagit Przemyslfästningen och Wien firade segern med stora patriotiska demonstrationer. Längs de flaggprydda gatorna strömmade folkmassan fram mot kejsarens palats. Överallt hördes utbrott av glädje. Man ’kysstes, skrattade, skrek. Alla sprang. Vid min sida försökte en gammal judisk kvinna följa strömmen. Hon släpade med sig en liten flicka och ropade: ”Leve kejsaren! Leve kejsaren!” Hon blev snart alldeles andfådd och då hävde hon ur sig: ”Måtte han kola av. Jag orkar inte mer!” på jiddisch. En sådan händelse kunde då verkligen förbrylla en ung pojke just en sådan dag! Ännu en gång snubblade jag över samma frågor: vad är det som är gott och vad är det som är ont?

Det var alldeles uppenbart att världen bestod av mer ovisshet än visshet. Vid sidan av religionen hörde även kriget till detta osäkra universum. Visst fanns det flaggor, fanfarer, segerbulletiner och folkjubel. Men hur skulle det barn som jag var kunna låta bli att se medaljens baksida? Kriget hade slagit ner över vårt hem. Mina båda bröder hade inte bara mobiliserats, en av dem hade dessutom rapporterats saknad vid italienska gränsen medan den andre blivit sårad där. Min stackars far gav sig omedelbart iväg för att under förskräckliga vedermödor söka efter sin son. Resan förde honom ända fram i främsta stridslinjen. Där fann han honom på ett litet fältsjukhus. Och han fick också veta att hans son hade kastats ned i en granatkrater under kanoneld, och att explosionen hade gjort honom dövstum. Far förde honom till ett sjukhus bakom fronten, där min bror delvis återfick hörseln tack vare tålmodig behandling. Man kan nog föreställa sig vilken dystert stämning som rådde i huset under denna tid. Kort sagt blev det mig förunnat i Wien att se raka motsatsen till det man lärde ut i läroverket.

Det var sannerligen en bitter läxa! Två år efter vår ankomst till Wien återvände vi till Nowy Targ.

Hur den hemkomsten kändes minns jag inte längre. Däremot vet jag att det var vid den tiden som mitt religiösa grubbel gick över i upprorskänsla. När rabbinen under en utläggning om Nåden räknade upp exakt hur många olika slags dödar som lurade på oss, iakttog jag de hängivnas ansikten för att se vilket intryck hans ord gjorde. Mot slutet var allas drag förvridna av skräck. Det föreföll mig monstruöst, och jag kunde inte längre godta denna undergivenhet som vidmakthölls av ritualen och som inte hade något annat syfte än att få de fattiga människorna att glömma sin fattigdom.

I stället för att föda folket proppade man i det opium. Det var en sanning som jag ännu inte hade läst hos Marx, vars namn jag inte ens kände till, men den polska landsbygden var en god bok för den som var villig att lära.

År 1917 dog min far vid fyrtiosju års ålder. Han var utsliten i förtid och dog i en hjärtattack. I enlighet med judisk tradition slutade världen att snurra under sju dagar. Hemma var fönsterluckorna stängda och speglarna florbhängda, och vi levde i halvskymning under en vecka, sittande på våra låga stolar. En talrik skara kom till begravningen. På kyrkogården accepterade rabbinen den "kärleksfulle" gudens vilja. Än en gång föreföll mig denna underkastelse inför ödet som en outhärdlig orättvisa. Nu var jag färdig med religionen. Jag frigjorde mig från denne blinde Gud för att i stället hänge mig åt mina goda medmänniskor som levde i nöd. Jag förlorade min tro och började tro på Människligheten. En människa som var medveten om sina villkor och besluten att förändra dem, om blott en smula, borde inte vänta sig någon frälsning annat än genom sig själv, tyckte jag. Hon skulle inte underkasta sig någon tvivelaktig högre makt. Hjälp dig själv, så hjälper dig Gud! Den tanken blev till en alldeles uppenbar sanning för mig och den materialiserades i den bedrift som lindanserskan på cirkus Krone i Wien, dit min far hade tagit oss med några gånger, utförde då hon piruetterade i tomma rymden utan skyddsnet.

Så såg jag på livet när jag var på väg att lämna barndomen bakom mig: ett akrobatiskt balansnummer, en ständig risk.

Jag nådde mogen ålder just som världen reste sig efter många års barbari. I det nya Polen som rekonstruerades efter kriget utgjorde de nationella minoriteterna, vilka tidigare befunnit sig under tyskt, österrikiskt eller ryskt herravälde, en tredjedel av befolkningen. Man hade inte förberett någon som helst assimilering av de tre miljonerna polska judar. Förhållandena var som gjorda för att antisemitismen skulle väckas till liv igen. Flera politiska partier förklarade öppet att de var antisemiter, och deras inflytande påverkade regeringen. Under ropen: "Judarna till Palestina!" instiftades numerus clausus vid universiteten. Regeringen utfärdade dekret som förbjöd judar inom administrationen. Affärsrörelser och kooperativa föreningar skapades för att konkurrera med de judiska minuthandlarna, och man startade en kampanj för att uppmuntra till att "köpa polskt".

Eftersom jag var övertygad om att judendomen inte kunde definieras enbart genom en hänvisning till en religion utan att den levde och fortplantade sig inom en nationell minoritet, vilken genom att den inte var tillfredsställd med att ha blivit formad av århundradens förföljelser och lidanden skaffat sig sitt eget språk, sin egen kultur och sina egna traditioner, anslöt jag mig till en judisk ungdomsrörelse, Hachomer Hatzair. Hachomer Hatzair hade grundats under kriget av en liten grupp unga intellektuella judar i Wien med sionismen som förebild, och den hade snabbt fått avläggare över hela Östeuropa. Organisationen hade som mål att finna en definitiv lösning av frågan om det judiska folkets framtid i Palestina. Hade kanske inte Balfourdeklarationen slagit fast att engelsmännen var beslutna att skapa ett judiskt nationalhem i Palestina?

Hachomer Hatzair hade föresatt sig att skapa nya människor som skulle bryta med den småborgerliga livsstilen och leva som bröder. Det marxistiska inflytandet var mycket stort i vår organisation, och Oktoberrevolutionen hade stark dragningskraft. Den första kongressen hölls den 22 juli 1918 i Tarnova i Galizien, och jag blev vald till organisationens ledare i Nowy Targ. Vid nästa sammankomst, som ägde rum i Lwów år 1920, blev jag invald i riksorganisationens styrelse. Samma år lämnade jag vid sexton års ålder läroverket och började arbeta hos en urmakare som lärling. Mitt huvudsakliga arbete bestod i att varje dag klättra upp till kyrkans tornur, men jag visade inte någon speciell fallenhet för det yrket.

År 1921 inträffade en viktig händelse. Min familj lämnade Nowy Targ och bosatte sig i Dombrova i Schlesien. Det bör framhållas att det distriktet är kraftigt industrialiserat. Allt var svart av koldamm. Arbetarnas levnadsförhållanden var omänskliga. Det var i själva verket där som medvetandet om att jag hörde till arbetarklassen så småningom klarnade för mig. Efter nationalitetsfrågan upptäckte jag klasskampen. Jag stod i spetsen för Hachomer Hatzair-organisationen men samtidigt samarbetade jag i hemlighet med den kommunistiska ungdomsrörelsen. Det var vid den tiden som jag valde pseudonymen ”Domb” för mitt politiska arbete. Jag tog det från de fyra första bokstäverna i Dombrova och skulle sedan behålla det under hela mitt liv som militant kommunist.

Min familj svalt bokstavligen, och jag lyckades inte finna en fast anställning. Jag var i tur och ordning anställd i en metallurgisk fabrik och en tvålfabrik. Det var för att tjäna lite pengar som jag gjorde mitt första olagliga arbete. På grund av de lokala skattebestämmelserna var alkoholen billigare i Dombrova än i Krakow. Trafiken från den ena staden till den andra visade sig därigenom lönsam. Eftersom polisen gjorde ofta återkommande kontroller hade jag för att klara mig tillverkat en speciell gördel i vilken jag kunde smussla undan flaskor som var platta. Man kunde inte misstänka att de fanns under skjortan på mig. Jag drog fördel av mina resor till Krakow för att så ofta jag kunde följa en del universitetskurser. Min ombytliga och omätliga intellektuella nyfikenhet gällde vid den tiden ämnen som hade med människan att göra: psykologi och sociologi. Jag läste girigt Freud för att försöka förstå de hemliga drivkrafter som styr oss. Under diskussionerna i Hachomer Hatzair strävade mina vänner och jag efter att skapa en ny människa som hade kastat av sig alla fördomar och all alienering. Psykoanalysen föreföll mig vara till stor hjälp i denna strävan.

Jag försummade därför inte det politiska liv som jag för varje dag gick upp alltmer i. Möten, demonstrationer, redigering och spridning av flygblad upptog större delen av min tid. Arbetarrörelsen var på uppmarsch och utkämpade många stora bataljer. 1923 reste sig arbetarna i Krakow mot fattigdomen, utlyste generalstrejk och ockuperade staden. Regeringen skickade dit lansjäver. Det blev blodiga sammanstötningar som pågick under flera dagar. Eftersom jag deltog aktivt i kampen fick jag för första gången stifta bekantskap med polisvåldet. Framdeles kom jag på ”svarta listan” och hade därigenom inte en chans att få något arbete. Jag måste välja. Antingen ”dyka” ner under jorden eller också resa till Palestina med förhoppningen om att där kunna bygga upp ett socialistiskt samhälle där ”judeproblemet” inte längre skulle existera.

3. Palestina

I april 1924 reste jag försedd med giltigt pass till Palestina tillsammans med ett femtontal kamrater som liksom jag var i tjugoårsåldern. Vi var helt utan pengar och bar vårt torftiga bagage i knytan som vi slängde över axlarna. Den första etappen var Wien. Jag mindes med rörelse den tid jag hade bott där med min far. Det var redan länge sedan! Vi fick gratis logi en i gammal kasern. Vi sprang från den ena änden av staden till den andra och besökte monument och muséer med den frenesi med vilken landsortsbon går på upptäcktsfärd i storstaden. En hjälpporganisation för emigranter försåg oss med den summa som var nödvändig för att resan skulle kunna fullföljas, och efter åtta dagar i den österrikiska huvudstaden tog vi tåget till Trieste och vidare till Brindisi, där vi gick ombord på en gammal lastbåt som behövde tio dagar på sig för att ta sig till Beirut.

Vår båt lade till bredvid ett fartyg som lastades med kol. Hundratals araber med nakna överkroppar som var svarta av damm klättrade långsamt uppför bryggan i en lång rad, sviktande under säckarnas tyngd. Den långsamma, metodiska och myrliknande rörelsen verkade som tagen ur historien. Så föreställde jag mig att pyramiderna i Egypten hade byggts...

”Hur mycket betalar man för det här slavarbetet?” frågade jag en sjöman.

”Nu kommer ni in i en värld som är helt olik den som ni känner till, förstår ni”, svarade han. ”Här får folk ersätta djuren. Vad de tjänar? Det får ni snart se. De äter upp allt när klockan blir tolv alldeles strax!”

Några minuter senare hördes ljudet från en visselpipa. Det långa ledet stannade och löstes upp. Männen samlades i små grupper och satte sig på hälarna för att snabbt svälja en bit bröd och några tomater.

Jag hade upplevt fattigdomen i Polen. Vid min första kontakt med Främre orienten upptäckte jag nöden. Vår båt avseglade igen och vi landsteg slutligen i Jaffa.

Tel-Aviv blev vår andra etapp. Det var då ännu bara en liten småhåla. Immigranthenmet, där det var meningen att vi skulle stanna några dagar, låg i utkanten. Under natten vaknade jag upp med ett ryck av de kringstrykande schakalernas ylande.

Det fanns ännu mycket kvar för mig att upptäcka. ”Gastronomin” var inte den minsta av de överraskningar som väntade mig. Det var en överraskning som blev en ren fest. De främmande frukter som jag smakade på för första gången (oliver, fikon och kaktusfrukter, som en arab lärde mig att öppna utan att sticka mig), var något helt annat än den potatis och kål som utgjorde huvudingredienser i måltiderna i Polen.

Vi måste skaffa oss arbete utan dröjsmål. Den organisation som skötte den saken åt immigranterna föreslog att vi skulle bege oss till den lilla byn Hedera där några rika judar ägde apelsinplantager. Vid den tiden skickades de nyanlända immigranterna huvudsakligen till tunga vägarbeten, och det var med glädje vi accepterade utsikterna att så snart få börja arbeta i en fruktodling. När vi kom till Hedera förhöjdes vår ungdomliga entusiasm av det magnifika hus som reste sig mitt på området. Men det var förhastat. Chefen tog oss med till utkanten av ett sumpaktigt område:

”Välj ut en plats där ni kan resa era tält”, sa han och gjorde en svepande rörelse mot det osunda kärr som sträckte ut sig framför oss. ”Det blir nödvändigt att torrlägga allt det här”, tillade han.

Vi disponerade över fyra tält. Ett tjänstgjorde som kök och matrum, i de andra bodde vi. Man gav oss en åsna i present. Med den skulle vi hämta drickbart vatten i en brunn som låg flera kilometer därifrån. Djuret ville absolut inte lyda. Vi manade på det, bönföll, sköt på, men förgäves. Åsnan vägrade envist att ta ett enda steg framåt ... ända tills en arab som hade haft roligt åt spektaklet gav den ett kort rapp över svansen så att den satte av.

Det vore en överdrift att säga att det var något nöje att arbeta från gryningen till skymningen med fötterna i dyn. Under nätterna kalasade tusentals flugor på oss så att vi hindrades från att sova. Varje dag drabbades tre eller fyra av oss av malaria. Men vi lät oss inte slås ned av vare sig den ödsliga slätten, det besvärliga klimatet eller den osunda miljön. Vår ungdom och entusiasm utplånade allt. Vi hade kommit för att bygga upp ett land. Vi var beredda att kavla upp ärmarna och hugga i.

På kvällen när arbetet var klart samlades vi dödströtta men lyckliga för att diskutera den livsform som vi hade valt och som vi älskade. I detta kollektiv där en absolut jämlikhet rådde, var vi övertygade om att vi sådde fröet till ett nytt etiskt, jämlikt och rättvist samhälle, långt ifrån den borgerliga livsstilens bojar. Vi ägnade oss framför allt åt moraliska, idealistiska frågor som var egendomligt avskilda från de sociala problemen.

Men dessa frågor dök likväl mycket snart upp. Jag hade lagt märke till att de rika judiska plantageägarna, som förde ett mycket bekvämt liv, inte anställde annat än arabiska, hårt utnyttjade jordbruksarbetare på sina plantager.

En kväll när vi hade samlats, talade jag om saken med en av mina vänner.

”Varför använder sig våra ‘chefer’ som säger sig vara goda sionister bara av arabisk arbetskraft?”

”Därför att de kan betala dem mindre.”

”Varför?”

”Å, det är enkelt. Histadrutorganisationen¹ godtar bara judiska medlemmar och den tvingar arbetsgivarna att betala en minimilön. Då föredrar de att anlita araber, som inte skyddas av något fackförbund.”

Det var en upptäckt som allvarligt störde mig i min obekymrade idealism. Jag hade kommit till Palestina som ung emigrant för att bygga upp ett nytt samhälle, och nu upptäckte jag att den sionistiska borgerligheten var så inpyrd av sina privilegier att den ville vidmakthålla just de sociala relationer som vi ville rasera. Här upptäckte jag åter klasskampen, dold under den judiska nationalitetsfrågans mantel.

Några månader efter min ankomst, i slutet av 1924, började jag göra en fotvandring i landet. Vid den tidpunkten levde en halv miljon araber och bortåt hundrafemtio tusen judar i Palestina. Jag besökte Jerusalem och Haifa, som redan var industrialiserat, och reste igenom Emeq Yizreel i Galiléen, där mina vänner i Hachomer Hatzair arbetade i många olika kibbutzer.

De hade liksom jag emigrerat till Palestina för att skapa ett nytt samhälle där orättvisorna skulle vara bannlysta. De trodde att de genom att återvända till naturen och arbeta med jorden skulle uppnå sådana moraliska värden som mod, försakelse och hängivenhet för samhället. Några av dem hade börjat förlora sina illusioner om möjligheten att införa de socialistiska idéerna i en stat under brittiskt mandat. För att övertyga sig om den saken räckte det med att ta sig en titt på de kraftiga engelska poliserna som promenerade omkring på gatorna i ett respektingivande antal. Det var fåfängt, illusoriskt och till och med farligt att försöka skapa socialistiska öar i en del av världen där det brittiska lejonet höll vakt med klorna utspärrade.

”Vår aktion tjänar inget till om den inte integreras med den antiimperialistiska kampen”, sa en av mina kamrater till mig under ett av våra långa samtal. ”Så länge engelsmännen finns här kan vi ingenting göra.”

”Men i den kampen har vi behov av arabernas stöd”, invände jag.

”Javisst, vi kan inte avgöra nationalitetsfrågan annat än genom en social revolution.”

”Men den logiska följderna av ditt resonemang blir ju anslutning till kommunistpartiet.”

”Jag gick faktiskt in i det helt nyligen!”

Nästan alla våra vänner gjorde likadant, och själv anslöt jag mig till partiet i början av 1925.

Sedan 1917 hade jag haft blickarna vända mot det oerhörda bländande ljuset från öster. Oktoberrevolutionen som vände upp och ned på historiens förlopp utgjorde inledningen till en ny era: världsrevolutionens. Mitt hjärta tillhörde sedan länge bolsjevismen, men jag hade dragit mig för att ansluta mig till partiet på grund av den judiska frågan. Senare blev jag övertygad om att det endast var socialismen som kunde befria judarna från det tusenåriga

---

¹ De judiska arbetarnas landsorganisation, bildad i Haifa år 1920.

förtryck de levat under, och jag kastade mig in i kampen. De stora omvälvningarna som jag trodde var nära förestående, skulle skapa det nya jämlika och broderliga samhälle, som jag hoppades på. Jag måste hjälpa till vid den svåra men hänförande förlossningen. Jag övergav den naiva idealismen för att ta klivet rakt in i Historien. Vad har man för glädje av personlig frihet om man inte förändrar världen?

Det palestinska kommunistpartiet, som bildades av Joseph Berger 1920, hade blivit officiellt erkänt av Kommunistinternationalens exekutivkommitté år 1924. De flesta medlemmarna i det nya partiet hade övergått från sionismen till kommunismen. En av de mest ansedda ledarna, Daniel Averbuch, hade sedan länge varit ledare för vänsterpartiet Paulen-Zion¹. Vid Histadrut Haovedims andra kongress försvarade han de kommunistiska teserna inför Ben-Gurion. Som den mycket gode talare han var bevisade han det orimliga i att vilja skapa ett klasslöst samhälle samtidigt som man bevarade den kapitalistiska marknadens lagar. Hans obönhörligt logiska anförande gjorde intryck på kongressen, men han lyckades bara övertyga en grupp bland delegaterna om att sionismen oundvikligen ledde in i en återvändsgränd. För egen del trodde jag inte att det var vare sig möjligt eller önskvärt att skapa en judisk stat vid den tidpunkten.

Jag kunde inte inse varför de fem miljoner judar som bodde i Amerika, de tre miljonerna i Sovjetunionen och de miljontals judar som var utspridda över hela världen skulle lämna sina länder och emigrera till Palestina för att där söka ett hypotetiskt fosterland. Vid den tiden tyckte jag att det ankom på den enskilde juden att själv fatta sitt beslut. Jag ansåg att de som var medvetna om att de tillhörde det judiska folket borde få rätt att leva som en nationell minoritet i det land där de bodde. Det vore oförsvarligt att resa barriärer mellan dem och dem som vill utvandra till Palestina. Och, slutligen, varför skulle inte de judar som ville assimileras helt (den lösningen föreföll mig möjlig enbart för en del av intelligentia och den välsituerade borgerligheten) också få göra det? Jag var tvärtom övertygad om att de kulturella traditionerna skulle bestå ännu lång tid framåt och att de skulle berika mänsklighetens gemensamma fäderneärv.

Redan vid sin födelse ställdes kommunistpartiet inför frågan om hur man skulle kunna locka massan av arbetare från den sionistiska ideologin. För min del ansåg jag att vi borde anta ett program som upptog ett minimum av omedelbara krav, vilka genom sin realistiska art kunde förmodas nå fram till de judiska arbetarna. Partiet skulle snart stöta på en annan betydande svårighet: engelsmännen var inte benägna att låta ett kommunistparti utvecklas i landet. De sionistiska organisationerna och de reaktionära araberna på sitt håll hjälpte polisen att förfölja oss. Vi var några hundra kämpar, några tusen om man räknade med sympatisörerna, vi var högsinnade och hängivna och fruktade varken underjordisk verksamhet eller försakelser. Från alla håll stötte vi på motstånd och fientligheter. Det var vid den tiden som den kommunistiska minoriteten i Histadrut Haovedim, ”arbetarfraktionen”, blev utesluten ur fackförbundet och anslöt sig till Profintern². Partiet försökte nå den arabiska befolkningen, men dess ansträngningar inkräktade inte på den av engelsmännen stödde Stormuftins inflytande från Jerusalem.

Jag föreslog ledarna inom partiet, Averbuch, Berger och Birman, att man skulle skapa en organisation med beteckningen Ichud (enhet), Itachat på arabiska, vilken skulle samla judar och araber.

Dess program var elementärt:

¹ Sionistiskt vänsterparti, vars anslutningsansökan avslagits vid den tredje Internationalen, eftersom det förordade skapandet av en judisk stat på lång sikt.

² Profintern: Röda fackföreningsinternationalen.

1. Kämpa för att Histadrut öppnades för arabiska arbetare och skapa ett enat internationellt fackförbund.
2. Skapa tillfällen till kontakt mellan judar och araber, i synnerhet genom kulturella manifestationer.

Ichud blev omedelbart en stor succé. Mot slutet av 1925 fanns det klubbar i Jerusalem, Haifa och Tel-Aviv, ja till och med i jordbruksbyar där arabiska och judiska arbetare arbetade sida vid sida. Föreningarna, dit man hade gratis tillträde, mångdubblades. Det inflytande som rörelsen började få i kibbutzarna oroade ledningen för Histadrut, som inte kunde förstå hur judar och araber kunde kämpa tillsammans. Mot slutet av 1926 hölls rörelsens första riksstämman, i vilken mer än hundra delegater deltog, därunder fyrtio araber. På kvällen den första dagen överraskades kongressdeltagarna av att få se ledaren för Histadrut, Ben-Gurion, anlända tillsammans med Chartok som var specialist på arabfrågor. De begrundade tankfullt skådespelet med judar och araber sittande i samma sal.

Vår materiella situation var prekär. Det var ingen lätt sak att finna något arbete när man var misstänkt för kommunism ... Hela året 1925 bodde vi tio personer i en barack i Tel-Aviv, nio pojkar och en flicka, åt vilken vi hade inrett ett särskilt hörn. De av oss som arbetade lade lönen i en gemensam kassa, men beloppet räckte inte till att livnära oss alla. Vi levde på revolutionen och några tomater. Ibland gick vi och satte oss på små jemenitiska restauranger. Då brukade vi ta på oss våra arbetskläder för att få kredit, ett ”ovederläggligt” bevis på att vi inte var arbetslösa.

Vi hade svårt att vänja oss vid de nya väderleksförhållandena, de häftiga temperaturväxlingarna och den kvävande hettan under sommaren, vilken efterföljdes av den hårda kylan under vintern. Jag minns hur en av mina vänner som kom från Krakow¹ löste värmeproblemet under den kalla årstiden ... Han berättade för mig att han hade fått arbete, vilket redan i sig var en bedrift för en som var murare till yrket men som tvingats till arbetslöshet, och bjöd mig sedan att komma och hälsa på ”hemma” hos honom ... i en enkel barack ...

”Titta hur jag har ordnat det så att jag ska slippa lida av kylan”, sa han. ”Jag sover på ett bord och placerar ett annat över mig. Man kan inte ha något bättre täcke!”

Till den lilla grupp som bestod av Sophie Poznanska, Hillel Katz och mig hade också Leo Grossvogel och Schreiber anslutit sig (vi kommer att träffa dem alla igen under ockupationsåren). För det mesta träffades vi hos makarna Katz som bodde i ett slarvigt hopsnickrat träskjul. Under ledning av Hillel som var yrkesmurare beslöt vi oss för att bygga ett rejält hus. Vi var mycket stolta över att med egna händer ha byggt en anständig bostad vilken sedan blev vårt gemensamma hem. 1926 hyrde jag slutligen ett rum i Tel-Aviv, ovanför Ichuds lokaler, för att bättre kunna ägna mig åt ledandet av rörelsen. Det var där som jag på ett helt oförutsett sätt träffade den kvinna som skulle bli min livsledsagarinna – Luba Brojé.

En natt hörde jag buller i lokalen. Jag gick ner för att se vad det var som stod på och trodde att jag skulle träffa på en tjuv eller någon polis som plågades av nyfikenhet ... En vacker ung flicka hade slagit sig ner och satt där och läste tidningarna.

”Hur tog ni er in hit?” frågade jag henne.

”Genom fönstret, och det är inte första gången. När jag deltar i sammankomsterna om kvällarna så oväsas ni så under era diskussioner att jag inte kan läsa, förstår ni ...”

---

¹ Stokstil. Han deltog i spanska inbördeskriget och sårades. Under ockupationen, då han bodde i Frankrike, gick han in i motståndsrörelsen. Han avled i Toulouse år 1943.

Luba kom från Lwów i Polen, där hon hade arbetat i en fabrik och deltagit i den kommunistiska ungdomsrörelsen. Men hon hade avslöjat en provokatör som angivit ett stort antal av medlemmarna för polisen, och ledningen för rörelsen bestämde sig för att likvidera honom. En ung kommunist av judisk börd, Naftali Botwin, organiserade den grupp, till vilken Luba också hörde, som skulle utföra operationen. Revolvern gömdes hos henne. Angivaren likviderades, men Botwin greps och arresterades och polisen anställde klappjakt på de övriga inblandade. Luba måste lämna Polen. Hon tog sig till Palestina, där hon först arbetade på en kibbutz, innan hon blev anställd som målare i Jerusalem. Hon hade anslutit sig till Ichud och Arbetarfraktionen och likaså Mopr (en organisation som hjälpte politiska fångar), men vägrade att gå in i palestinska kommunistpartiet, vilket hon anklagade för att inte inse den historiska nödvändigheten av att skapa en judisk stat.

De engelska myndigheterna oroades av Ichuds aktiviteter, och rörelsen förbjöds i ett dekret att hålla möten. Sekreteraren i Arbetarfraktionen arresterades. Jag ersatte honom. 1927 gjorde den av engelsmännen kontrollerade judiska polisen en razzia under ett av våra möten i Tel-Aviv. Jag blev arresterad och satt sedan fängslad i Jaffa under flera månader. Där i fängelset blev jag för första gången medveten om att fängelsemurarna inte alltid är oöverstigliga. Sålunda såg jag till att en av kamraterna som var mycket hängiven vår sak, Anna Kleiman¹, blev anställd som städerska hos den judiske poliskommissarie som hade verkställt arresteringarna. Hon genomsökte regelbundet sin nye chefs fickor, upptäckte en lista över misstänkta kamrater och varskodde dem före arresteringen. Kommissarien blev inte bortglömd... Senare fick han ett ben brutet under en demonstration.

Luba fick likaså betala för sin hängivenhet för rörelsen. Åren 1926-1927 arresterades hon två gånger, i Haifa och i Jerusalem.

Kommunistpartiet utsåg mig till sekreterare i Haifasektionen, som var en av de starkaste i Palestina. Vi skaffade oss stort inflytande i fabrikena och hos järnvägsarbetarna. Därigenom blev jag ständig medarbetare i partiet. Jag kämpade ihärdigt för att värva proselyter, pådriven av min idealism. Eftersom jag måste föra ett underjordiskt liv kunde jag bara gå ut om kvällarna, och jag vidtog tusentals olika säkerhetsåtgärder för att undkomma polisen som var ute på jakt efter oss. Jag var en god talare och dök upp lite här och där och höll högtidliga anföranden inför arbetarna. Jag organiserade det politiska arbetet, redigerade flygblad och proklamationer och presiderade vid de möten som vi höll trots förbudet. Det var under en av dessa sammankomster en av de sista dagarna 1928 som jag återigen blev arresterad tillsammans med tjugotre kamrater och inspärrad i fängelset i Haifa. Vi fick tid på oss att förstöra alla komprometterande papper, och polisen kunde därigenom omöjligt finna några formella bevis på våra aktiviteter.

Därpå följde den medeltida Saint Jean d'Acre-fästningen, där vi hölls under mycket hårda villkor, ja, rent av måste bära straffångedräkt. De engelska myndigheterna, som inte hade något som helst bevis för vår politiska tillhörighet, vägrade att betrakta oss som politiska fångar och tvingade därför på oss den sedvanliga fängelsedisciplinen. Vid den tiden kände hela Palestina till historien om den kommunistiske bageriarbetaren som beslöt sig för att vara naken i sin fängelsehåla under flera veckor bara för att slippa ta på sig fångdräkten ... Vårt fängelsestraff förlängdes utan att vi kunde skönja någon rättgång. Vi var omöjliga att klassificera, och man visste inte vilken juridisk instans som skulle ta hand om oss. Tack vare våra förbindelser med partiets centralkommitté fick vi reda på att guvernören, sir Herbert Samuel, stod i begrepp att underteckna ett dekret som gav myndigheterna rätt att deportera alla som misstänktes för prokommunistiska aktiviteter till Cypern. Vi beslöt oss för att hungerstrejka för att därigenom återfå friheten eller också ställas inför rätta. Från den

¹ Ingick i den franska motståndsrörelsen, arresterades och mördades i Auschwitz.

femte dagen vägrade vi att inta någon som helst vätska. Vår ihärdighet triumferade över orättvisan. Nyheten om vår strejk spred sig över hela Palestina, flera labourledamoter i engelska parlamentet krävde regeringen på besked om den palestinska politiken och framhöll de olika övergreppen. På den trettonde dagen blev vi underrättade om att man skulle öppna en rättegång mot oss. Jag blev utsedd till talesman för mina tjugotre kamrater.

Under rättegångens första dag var flera av oss så utmattade att de måste bäras på bårar, men det skulle inte bli några flera dagar ... Sessionen hade knappt börjat förrän domaren, som var omgiven av sina två bisittare, reste sig och i en ton som han hoppades skulle låta ironisk förklarade:

”Om ni verkligen tror att ni oroar det brittiska lejonet, då misstar ni er ordentligt! Rättegången kommer inte att äga rum! Ni är fria.”

Med en gest beordrade han poliserna att driva ut oss ur lokalen. Vi hade segrat!

1928 förde med sig allvarliga bekymmer: Palestina drabbades av följderna av den världsomfattande ekonomiska kris som skapade arbetslöshet. Otaliga judiska arbetare drabbades – ungefär var tredje – och de lämnade landet i stora massor. Man räknade det året femtusen utvandrare mot tvåtusensjuhundra invandrare. 1929 utbröt antisemitiska upplopp, vilka följdes av lynchningar. Dessa upplopp föranledde ett dramatiskt missförstånd mellan det palestinska kommunistpartiet och Komintern. För Komintern markerade nämligen dessa pogromer början till det arabiska proletariats resning, en resning som man absolut måste utnyttja. Det palestinska kommunistpartiet fick instruktioner om att understödja den antiimperialistiska revolten i de arabiska byarna. Under åberopande av argumentet att palestinska kommunistpartiet inte hade lyckats slå rot bland de infödda massorna, antog Komintern en resolution om ”arabifiering och bolsjevisering”, som om de ansvariga organismerna automatiskt lättare skulle infiltrera den muselmanska befolkningen bara genom att man ersatte judarna med araber! Den analysen stötte på kraftigt motstånd inom det palestinska partiet. En grupp betraktade Kominterns beslut som äventyrligt. Jag anslöt mig till den uppfattningen. En av våra kämpar lynchades i närheten av Haifa när han försökte följa instruktionerna till bokstaven, och det blev nödvändigt att vidtaga extraordinära åtgärder för att skydda tjecken Smeral, Kominterns delegat som levde i lön i närheten av Jerusalem.

Denna orimliga politik fick till resultat att partiets inflytande över de judiska arbetarna blev mindre. Och palestinska kommunistpartiet å sin sida bidrog på ett ödesdigert sätt till lösningen av ”judeproblemet” i USSR.

Hur hade den situationen kunnat uppstå?

Efter Oktoberrevolutionen hade man ställt i utsikt att Sovjetunionens naturaliserade judar skulle spridas ut över områden där de redan var starkt rotade: på Krim, i Ukraina och Vitryssland, men 1928 skapade den stalinistiska ledningen ett helt autonomt område för judar i Birobidsjan vid gränsen till Manchuriet. Detta byråkratiska beslut skapade en konstlad stat i ett sibiriskt landskap med mycket hårt klimat, där det inte fanns minsta spår av något judiskt samfund. Så kom det sig att många tusen män och kvinnor måste lämna sina områden i Ukraina och på Krim, där de hade åtnjutit rättigheter som nationell minoritet. Palestinska partiet, liksom kommunistpartierna i alla andra länder, inbjöds till Sovjet för att avnjuta detta exempel som skulle visa hur rättfärdigt kommunisterna behandlade sina minoriteter och uppmuntra till avresa till Birobidsjan. 150 medlemmar i Gdoud Avoda (arbetarbrigaden) reste dit för att skapa ett nytt samhälle, Voja Nova. Mycket få överlevde de stalinistiska utrensningarna. Vad gäller de palestinska ledarna blev de mycket illa lönade för sin trofasthet. Man ansåg i Moskva att de behövde bli ”omskolade”. Medlemmarna i centralkommittén tog tåget till Sovjetunionen för att studera vid Kutvuniversitetet (ett kommunistiskt universitet för

Orienten). Man kan förmoda att ”omskolningen” inte gav något nämnvärt resultat, eftersom de alla blev arresterade med början 1935.

Själv fortsatte jag kampen i Palestina. Jag var ständigt jagad av polisen. Det var varken säkert för mig i Tel-Aviv eller i Jerusalem. Att leva i lön i ett så litet land var inte längre möjligt för de mest kända kämparna. Jag blev utvisad av den engelske guvernören och steg ombord på en båt till Frankrike med torftigt bagage men med två dokument som var guld värda för mig: rekommendationer från det palestinska kommunistpartiets centralkommitté, som hade godkänt min avfärd, och ett genomresevisum.

4. Frankrike

Vid slutet av 1929 landsteg jag i Marseille. Överresan hade nästan tagit en vecka. Jag hade haft gott om tid att meditera då jag låg utsträckt på däck på en stånkande lastbåt med huvudet lutat mot en reppulle. Vid knappa tjugofem års ålder fick jag uppleva landsflykten för andra gången. Inte för att det störde mig. För den sanne revolutionären tar inte förtrycket någon hänsyn till åldern! Det är bara när man rotat sig som uppryckandet känns svårt, och Palestinas steniga mark var inte precis det rätta stället att odla sin trädgård.

När den franska kusten dök upp vid horisonten jagade glädjen över att äntligen få en gammal dröm uppfylld bort den sista grämseln. Frankrike!

Det är inte lätt att föreställa sig vilken känslomässig laddning det ordet hade för en statslös ung man som jag. Under tjugotalet lämnade östeuropeerna i regel sina länder för att försöka bli ”farbror i Amerika” för dem som blev kvar i trakten omkring Warszawa eller Bukarest. Den lille skoputsaren på Broadway som blev affärsman lockade många till efterföljelse ... Men för en tjugofemårig kommunist, som jagats ut ur sitt fosterland av den hämndgiriga polisen, som drevs av omständigheternas makt och klasskampens slumpartade utveckling och som var en revolutionens handelsresande, var det inte tillåtet att tvivla. Hans blick riktades mot Röda torget eller mot Place de la Bastille.

För att komma in i Sovjetunionen, där tusenåriga förhoppningar förverkligades genom människornas strävanden, måste man meritera sig. Man måste ha bevisat sin duglighet. Men den unge Domb befann sig ännu bara i början av den svåra banan, på vilken man endast tar sig fram genom uthållighet, tålmod och självförnekelse. För en politisk flykting rimmar nästan Frankrike med revolutionen. I det land, där kommunarderna hade löpt till storms mot himlen och soldaterna i XVII:e arrondissementet hade fraterniserat med ursinniga vinodlare under Pariskommunen, har revolutionens fana alltid hållits högt. Den syns på långt håll och har i alla tider återförenat dem som förföljts och landsförvisats. Men Frankrike under tredje republiken, det utkorade landet bland dem som sökte efter ett nytt fosterland, var då verkligen inte någon fristad. Polisen visade sig överdrivet nitisk, vilket bara är naturligt i en demokratisk stat, och när det gällde arbetsuppgifter erbjöd republiken helt generöst de grövsta sysslorna åt utlänningarna. Men för den som förstod att utnyttja den hade lagen i detta land sina vaga gränser som man lätt kunde överträda. För att uttrycka det mer konkret, en kommunist visste att han kunde räkna med sina partikamrater i Frankrike. En jude visste att han kunde finna vänner i det judiska samfundets arbetarorganisationer. Jag skulle därför försöka kämpa för kommunismen bland de judiska arbetarna, där jag visste att partiet gjorde framsteg och hade behov av en kader. Mitt främsta argument var att jag hade ett transitvisum som öppnade Frankrikes portar för mig. Nu gällde det att hålla sig kvar där. Eftersom jag inte hade tillräckligt mycket pengar för att kunna fortsätta resan tillbringade jag två veckor i Marseille. Luften på Rue de la Canebière var inte obehaglig, men jag var hela dagen instängd i köket till en liten restaurang där jag hade fått arbete. Jag fick mat och kunde spara min lön, så att jag kunde köpa en kostym. Den detaljen verkar kanske löjlig i dag!

Vid tjugofem års ålder hade jag aldrig ägt en kavajkostym. I Palestina hade vår garderob enbart bestått av ett par shorts och en skjorta. Men jag hade inte ett ögonblick en tanke på att möta Paris illa klädd. När jag hade tagit på mig de nya kläderna kunde jag inte sluta upp med att betrakta den nye man som jag såg i spegeln, och jag erinrade mig hur judarna i Nowy Targ hade ekiperat sig inför sin resa till Förenta staterna.

Det var med en känsla av stolthet som jag steg av tåget och beträdde Paris' gator. Jag hade tilllochmed en liten resväska i handen. Den var bara halvfull, men vad spelade det för roll! Jag visste vart jag skulle bege mig. Min barndomsvän Alter Strom hade lämnat Palestina ett år före mig för att bosätta sig i den franska huvudstaden. Han var utbildad golvläggare och hade ingen svårighet att finna ett arbete. Den adress som han givit mig imponerade mycket på mig – Hôtel de France, 9 Rue d'Arras, Paris Ve. Femte arrondissementet! Det var i Quartier Latin, studentkvarteren. Hôtel de France! Med ett sådant namn måste det vara ett palats. Hade Alter Strom möjligen blivit "kapitalist"? Hade han inte skrivit till mig att jag fick bo hos honom den första tiden? Jag kom till en mörk och trång gata. På husväggen till det lilla hus som det stod 9 på hade väder och vind till hälften utplånat inskriptionen: Hôtel de France. Jag frågade efter monsieur Stroms rum. Det låg högst upp under taket. Jag öppnade dörren och såg rummet i all sin prakt. En enorm säng upptog nästan hela utrymmet. I ett hörn fanns ett litet tvättställ, vid fönstret ett krokrent bord, i stället för garderob fanns några spikar i dörren. Det var hela möblemanget!

Jag förstod mycket snart Alter Stroms val. Hôtel de France var ett av de billigaste hotellen och ett av dem som var minst övervakade av polisen. Alter Stroms rum var alltid öppet för hans vänner. Sängen var så bred att vi kunde ligga tvärsöver den. Det var inte ovanligt att vi upptäckte att vi låg fyra eller fem personer i den om morgnarna. Den som inte hade någonstans att sova mutade nattportiern med några slantar och gick upp och la sig där det fanns plats.

Det enda bekymret var att vägglössen härjade fritt. En dag köpte vi två buteljer vin och döpte om Hôtel de France till Hôtel de Vance (på jiddisch betyder vante vägglus).

Jag beslöt mig för att skriva in mig som "auditeur libre" vid universitetet i Paris. Om jag bara kunde bevisa för prefekturen att jag hade något att leva av, skulle jag utan vidare få uppehållstillstånd. Mina vänner hade löst det problemet redan för länge sedan. De skickade den summa som franska polisen ansåg nödvändig för att kunna leva under en månad till sin hemstad. Föräldrarna eller några vänner skickade genast tillbaka samma pengar till Paris, som sedan fick göra samma tjänst för någon annan. På så sätt kunde vi bevisa för polisen att vi regelbundet fick penningunderstöd från Polen genom att visa upp postanvisningarna!

Några veckor efter min ankomst fick jag mitt första uppehållstillstånd för sex månader. Jag tog kontakt med kommunistpartiet redan första dagen. Från den stund jag lämnade Palestina hade jag burit på mig rekommendationerna från det palestinska kommunistpartiets centralkommitté, nedskrivna på en liten tygbit, som jag stoppat in under fodret på kavajen. Jag överlämnade det till den kamrat som tog emot mig och som var ansvarig för den utländska arbetskraften¹. Vi kom överens om att jag skulle börja min kamp så fort jag hade fått arbete. Det var inte att drömma om att jag skulle få en fast anställning. Invandrarna kunde bara hoppas på okvalificerade ströjobb. Inom byggnadsbranschen värvade man emellanåt ny arbetskraft. Förmännen som uppbar procent efter antalet anställda tittade inte lika noga på arbetstillståndet, som man gjorde på andra håll. Jag arbetade under några veckor på

¹ Byrån för den utländska arbetskraften (M.O.E.) omgrupperade de utländska kommunisterna som bodde i Frankrike i olika nationella sektioner. Den drevs av en specialavdelning i centralkommittén.

Hachetteförlagets bygge och senare i Pantin, där jag bar räls hela tiden fram till den dag då min stortå krossades av en jättelik järnskena. Jag bär spår av det än i dag.

Vid den tiden rekryterade de stora varuhusen varje kväll arbetskraft som skulle sopa golven. Tillsammans med ett tiotal studenter ”dansade” jag omkring på Samaritaines eller Bon Marchés golv med en borste under ena foten och en trasa omkring den andra. Arbetet som var hårt men väl betalt pågick från kvällen till morgonen. På den betalning som jag fick för en natt kunde jag leva två, tre dagar. Ännu tröttsammare var lastningsarbetet på godstågen. Natt efter natt lastade jag vagnarna vid Gare de la Chapelle. Om morgnarna släpade jag mig i säng med händerna tryckta mot njurarna.

De här sysslorna utgjorde inte någon fast anställning. Men jag arbetade desto mer för partiet. Alla mina politiska aktiviteter skulle riktas mot den judiska invandrargruppen, där kommunistpartiet försökte utsträcka sitt inflytande.

Det var Frankrikes judar det var frågan om. Vid den tiden var de bortåt tvåhundra tusen i Paris, och det vore riktigare att tala om olika samfund än ett enda. Till de ursprungliga grupperna (som slagit sig ner i Elsass, Lothringen, Franche-Comté eller Bordeaux och vunnit sin frihet efter svåra duster, men så småningom klättrat uppåt på den sociala stegen) hade successivt fogats grupper av invandrare som kommit senare i olika vågor. De centraleuropeiska judarna som hade börjat vandra mot väster i början av nittonhundratalet, i synnerhet efter de stora tsaristiska pogromerna, var huvudsakligen av proletärt ursprung. Ett visst antal av dem hade redan varit anslutna till vänsterpartier i sina ursprungsländer. De hade hållit fast vid sin övertygelse. Därför var det inte underligt att de fortsatte sin kamp sedan de anlät till Frankrike. Kommunistpartiet, Bund, koalitionspartiet, sionistiska rörelsen och Hachomer Hatzair, som jag redan har talat mycket om, hade ingen svårighet med att värva proselyter där.

Själv var jag ansluten till den judiska sektionen inom M.O.E., vid sidan av de kamrater som förtrycket jagat ut ur deras länder. Varje kväll hade vi sammankomster som slutade mycket sent. Det trotskistiska inflytandet var mycket stort hos de judiska kommunisterna, och vi hade fått order om att ”rensa ut” rivaliserande kämpar ur den judiska miljön. Debatterna blev ofta mycket livliga. Trotskisternas inflytande över de judiska invandrarna minskades så småningom avsevärt, men små mycket aktiva kärnor fortsatte att göra sig hörda.

Som judar och kommunister deltog vi inte enbart i partilivet utan också i den politiska kampen i största allmänhet. Vi var nära anslutna till arbetarnas klasskamp. Det var alltid förenat med en viss risk att deltaga i ”hårda” demonstrationer, eftersom de invandrare som inte var naturaliserade ofta blev utvisade ur Frankrike, om de råkade bli arresterade. Men trots riskerna deltog vi i stora folkliga demonstrationer, bland annat vid firandet av Paris-kommunens årsdag eller första maj.

Förutom de rent politiska aktiviteterna var många judiska immigranter medlemmar i kulturella föreningar. Culture Ligua hade exempelvis utvecklats under kommunistpartiets beskydd. Föreningarna hade sammankomster varje söndag i Lancrysalen, dit flera hundra personer kom. Pierre Séward och Jacques Duclos, de ständigt leende ledarna för franska kommunistpartiet, höll regelbundet föreläsningar där. Själv begav jag mig lite då och då till Strasbourg och Antwerpen för att hålla offentliga sammankomster inför de judiska samfunden på orten.

Inom fackföreningarna slutligen deltog vi mycket aktivt och det fanns ett stort antal judiska kämpar inom skinnbranschen och konfektionen. Lozovskij, som valdes till sekreterare i hattmakarnas fackförening 1912, blev senare en av ledarna i Röda fackföreningsinternationalen.

Jag vill likaså gärna vittna om de judiska kämparnas politiska uppträdande i största allmänhet och trycka på det faktum att det utmärktes av en nästan total brist på sekterism. Vi hade stort behov av information och i motsats till den traditionelle kommunisten som enbart läste

l'Humanité var våra källor ytterst eklektiska. Vi läste allt från den socialistiska *Populaire* till den mycket konservativa *Temps*, och däremellan *le Canard Enchaîné*. Än i dag har jag kvar min ungdomliga entusiasm för *le Canard*.

Jämsides med detta ordnade också mitt privatliv upp sig. Jag hade till min glädje återfunnit Luba, som kom till mig 1930. Hon var efterspanad av engelska polisen och hade måst låna sin syster Sarahs¹ identitet och ingå skenäktenskap med en god vän, som var medborgare i landet, för att kunna lämna Palestina. Därigenom fick hon samma rättigheter som en engelsk undersåte, vilket gav henne möjlighet att få franskt visum. Vi skulle få stifta bekantskap med polisen ännu en gång i vår egenskap av invandrare ...

Jag öppnade dörren och där stod en man med omisskännlig uppsyn...

”Jag kommer från kvarterspolisen. Det har gått en månad sedan er fru kom hit, och hon har inte anmält sig till polisen än ...”

”Jag får be så mycket om ursäkt”, svarade jag, böjde mig framåt och viskade i hans öra som om jag inte ville att någon annan skulle höra det: ”Det är inte min fru utan min älskarinna! Hon ska inte vara här längre om bara fyrtioåtta timmar.”

”Å, i så fall”, utbrast konstapeln och underströk detta uttalande med en skälmsk blick.

I Feydeaus land kan man ständigt inkassera bifall med en galant historia, särskilt från polisen.

Vår materiella situation var svår. När den stund då vårt första barn skulle födas närmade sig började den bli ytterst oroande. Som tur var fick jag arbete hos en liten judisk målarmästare, som ville uppmuntra mig. Men det är inte penseln som gör målaren. Jag hade inte något gott handlag och blev bara en klen plankstrykare. Min arbetsgivare har däremot lyckats bra senare och blivit en mycket framgångsrik företagare.

Min hustru satt hemma och utförde sömnadsarbete för en körsnär. Två gånger i veckan gick hon och hämtade enorma skinnbuntar och sedan arbetade hon tio till tolv timmar om dagen. Hon var ansluten till kommunistpartiet och blev tillochmed vald till delegat i den judiska sektionen vid den första antifascistiska konferensen som hölls i Paris år 1931. Själv hade jag blivit vald till representant för den judiska sektionen inom M.O.E., som stod centralkommittén nära.

Tillsammans med en kamrat inom M.O.E. blev jag inbjuden till centralkommitténs säte för att träffa Marcel Cachin. Utgivaren av *l'Humanité* gav mig ett hjärtligt mottagande:

”God dag”, sa han, ”hur går det med arbetet bland judarna?” Sedan fortsatte han utan att ge mig tid att svara:

”Det nazistiska hotet blir allt allvarligare. Vi måste stegra propagandan bland judarna. Vi behöver en tidning på jiddisch i Frankrike och Belgien. Det var därför som jag ville träffa er.”

”Det låter ju bra, men vem ska finansiera den?”

”Vad i all sin dar!” avbröt mig Cachin. ”Har du inte läst Lenin? Vet du inte hur man finansierar en kommunistisk tidning? Man ser till att arbetarna subscriberar den . . .”

”Vi ska sätta igång med en stor subscriberingskampanj, men är ni beredd att delta i de möten som vi kommer att hålla för att understödja den kampanjen?”

”Ja, naturligtvis, med glädje, så ofta jag kan.”

---

¹ Det händer fortfarande att man tilldelar min hustru det lånade namnet Sarah Orsditzer.

Kort tid efter detta samtal hölls ett offentligt möte i Montreuil, där det fanns en stor judisk koloni. Den enda lokal som var ledig var synagogan. Rabbin hade gått med på att låna ut den åt oss. När dagen var inne fylldes synagogan av en stor folkmassa bestående av judiska hantverkare och småhandlare. Jag hade tagit plats på tribunen vid sidan av Cachin. Den gamle kommunistledaren reste sig och började sitt anförande med kraftig och livlig stämma:

”Kära vänner! Det är en stor ära för mig att få sitta vid sidan av representanter för ett folk som har skänkt världen stora revolutionärer, och då menar jag Jesus, Spinoza och Marx!”

Talaren avbröts av öronbedövande applåder. Jag blev häpen och generad över dessa nationalistiska och småborgerliga fraser och sänkte huvudet, eftersom jag inte riktigt vågade titta ut i lokalen. Men Marcel Cachin fortsatte i samma ton:

”Mina vänner, ni är väl inte omedvetna om att Karl Marx’ farfar var rabbin?”

Den saken struntar jag totalt i, tänkte jag, men auditoriet var upptänt och tycktes betrakta den detaljen som mer väsentlig än det faktum att rabbinens sonson skrivit *Das Kapital*!

Cachin avslutade sitt anförande med nya lyriska utsvävningar, som åhörarna mottog med bifallsrop. Insamlingen av pengar till tidningen, som sköttes vid utgången, gick mycket bra. Cachin var överlycklig, och när han gick sin väg sa han: ”Där ser du att vi lyckas, Domb. Tidningen kommer ut!”

Några veckor senare såg det första numret av *Der Morgen* dagens ljus. Den bestod av fyra sidor och tidningens upplaga steg snabbt för varje vecka. Jag skrev ofta artiklar i den, ibland ledare, men den ekonomiska situationen förblev prekär. En av medlemmarna i redaktionen föreslog att vi skulle anslå en sida till annonser, något som ditintills varit bannlyst i den kommunistiska pressen av etiska skäl. Skulle vi eller skulle vi inte ge plats för kapitalistiska annonsörer i våra spalter? Frågan underställdes centralkommittén, som gick med på att vi skulle få göra ett försök i vår tidning på det villkoret att vi enbart tog emot annonser från småhandlare, hantverkare och innehavare av små restauranger. Den kamrat som skötte sidan lyckades så bra, att man senare erbjöd honom samma arbete i *l'Humanité* ...

Vår son föddes den 3 april 1931. Samma dag lämnade Andre Marty fängelset, och på kvällen hölls ett möte för judiska arbetare i Grange-aux-Belles, vilket jag måste delta i. Vi ville resa ett monument över dessa tre samtida händelser och beslöt oss därför att döpa vår son till Anmarty ... Jag förstår mycket väl att man kan tycka att det låter underligt i dag, men om man ser tillbaka på den tid då vi fick idén får man en uppfattning om den vördnad, som de kommunistiska ledarna mötte redan många år innan den beryktade personkulten började fördömas!

Jag kan än i dag minnas rådhuset i 19e arrondissementet i närheten av den lilla våning som vi hyrde ... Jag anmälde födelsen för en tjänsteman. När jag meddelade honom förnamnet ryckte mannen till (trots att han arbetade i ett kommunistiskt område).

”Anmarty, Anmarty. Något sådant namn finns inte!”

”Det är för att fira frigivandet av André Marty!”

”Det förstår jag nog, men om ni vill undvika obehag skulle jag välja ett annat förnamn åt gossen i ert ställe!”

Jag gick hem och frågade Luba till råds ... Och vi bestämde oss för att välja namnet Michel till minne av det kvarter i Paris, som vi hade bott i den första tiden.

Eftersom Luba deltog i kampen lika mycket som jag ställdes vi inför problemet med barnvakt åt Michel om kvällarna. Vi måste utnyttja våra goda vänner som avlöste varandra som barnvakter...

”Tacka oss inte”, svarade de. ”Det är ju bara helt naturligt, och dessutom är det sättet lika bra som något annat att vara till nytta för partiet!”

Det var bara en olägenhet med detta, nämligen att en del av våra kamrater snart tyckte att det var så roligt att passa Michel, att de underlät att bevista mötena.

Vi hankade oss fram i vårt nya liv och tjänade tillräckligt för att klara uppehållet. Vi deltog också tillräckligt mycket i den politiska kampen för att ha fullt upp att tänka på ... En sak som utan tvivel är utmärkande för en revolutionär är att han inte kan räkna med annat än nuet. Det lurar många faror längs revolutionärens väg, och den som önskar slå in på den bör vara beredd på att allt kan hända – även, ja framför allt, det oväntade! En junimorgon 1932 fick jag besök av en bekymrad Alter Strom, vars framtida öde på ett alldeles särskilt sätt skulle komma att bekräfta den sanningen. Han frågade om jag inte hade fått ett brev som var avsett för honom.

”Är det ett privatbrev?” frågade jag honom.

”Nej, nej, det är ett viktigt brev.”

Hans förklaring gjorde mig häpen:

”Det är inte rådligt att skicka ett brev som berör det illegala arbetet hem till en person i ansvarig ställning inom M.O.E.” Strom hade agerat politiskt tillsammans med mig i Culture Ligua. Hans föräldrar hade skickat pengar till honom 1931 och han skrev då in sig i konstfackskolan, där han tänkte utbilda sig till tecknare. Han hade samtidigt slutat upp med att visa sig offentligt. Jag hade inte bett honom om någon förklaring, men jag misstänkte att han deltog i det polska kommunistpartiets illegala arbete.

Två dagar senare kom Alter Strom tillbaka. Han var mycket orolig och frågade om jag inte heller då hade något brev, som var avsett för honom.

”Var försiktig i alla fall!” sa han när han gick sin väg.

Jag hade ingen aning om varifrån faran skulle kunna komma, men tidningarna gav mig svaret några dagar senare. Alter Strom hade blivit arresterad för spioneri för Sovjetunionens räkning. Chefen för spionnätet, Bir, måste ha haft alldeles speciella gåvor, eftersom polisen gav honom namnet ”Fantomas”. En journalist i *l'Humanité*, som hette Riquier, var inblandad i denna historia som skulle komma att kallas ”affären Fantomas”.

Många av paristidningarna skrek sig hesa i denna affär. Tillfället var som gjort för en misskrediteringskampanj mot kommunistpartiet, som anklagades för att stå i ”utlandets sold”. Fransmän. nen hittade som vanligt på en ordlek och upphöjde affären till ”Fanto-Marx”-komplotten. Min enda förbindelse med Fantomasgruppen var min vänskap med Strom, men eftersom jag var en aktiv kämpa inom kommunistpartiet ansåg jag att det var min plikt att underställa styrelsen mitt fall. Man prövade ärendet och rådde mig sedan att lämna Paris, eftersom man fruktade att polisen skulle utnyttja min vänskap med Strom till att sätta igång en kampanj mot de judiska invandrarna. Dessa farhågor var ingalunda grundlösa under en period då den reaktionära pressen – redan då – klagade över den ”vilda invandringen” och underblåste den allra vulgäraste antisemitism, som alltid låg och pyrde. Min situation var helt i sin ordning och jag kunde ha rest exempelvis till Bryssel och väntat på att det hela lugnade ner sig. Men jag ansåg att jag borde gripa det tillfälle som erbjöd sig och resa till Sovjetunionen. Varför? Jo, därför att jag inte hade fått någon rast eller ro sedan jag lämnade Polen, och därför att jag visserligen hade skaffat mig ovärderlig erfarenhet av markarbetet men saknade de teoretiska kunskaperna. Det var dags att fylla det tomrummet.

Min ansökan, som vidarebefordrats av ledningen för franska kommunistpartiet, godtogs av den franska sektion inom Komintern i Moskva, vilken sköttes av fru Lebedewa, Maniulskis

hustru. Min hustru skulle komma efter. Jag reste alltså till Sovjetunionens huvudstad tidigt på sommaren 1932.

5. Äntligen Moskva!

På vägen till Moskva stannade jag några dar i Berlin.

Vänsterkämparna som jag träffade i den tyska huvudstaden underskattade hotet från nazisterna. Både kommunister och socialister resonerade enbart i valtekniska och parlamentariska termer och hävdade bestämt, att Hitlers parti aldrig skulle få någon majoritet i der Reichstag. När jag invände att det fanns risk för att nazisterna skulle gripa makten genom våld och att de hade förberett sig mycket bättre för den eventualiteten än arbetarpartierna, kunde mina interlokutörer inte följa mina tankegångar.

Men SA klampade alltmer enträget med stövlarna mot gatläggningen, det förekom dagligen gatustrider, och Hitlers stormtrupper drog sig inte för att kasta sig över förkämparna för vänsterpolitiken.

Socialistpartiet och kommunistpartiet, som tillsammans hade mer än fjorton miljoner väljare vid den tiden, vägrade att bilda en gemensam front. ”Det nazistiska trädets får inte skymma den socialdemokratiska skogen”, var ett berömt uttalande av Thälmann, som var generalsekreterare i tyska kommunistpartiet. Sex månader senare föll det nazistiska trädets skugga över hela Tyskland ...

Det dröjde ända till 1935 innan Kommunistinternationals vid sin sjunde kongress drog lärdom av detta fruktansvärda misstag och förespråkade en gemensam front, något som militanta kommunister och socialister redan en tid praktiserat... bakom koncentrationslägrens taggtrådsstängsel.

Jag lämnade Berlin, helt övertygad om hotet av en omedelbar katastrof. Det fanns få passagerare på tåget som förde mig till Moskva. När vi närmade oss ryska gränsen var jag ensam, inte bara i kupén utan i hela vagnen. Sovjetunionen framstod fortfarande som en gåta för den övriga världen. För besuttna personer runt om i världen framstod det som en mardröm men för mig var det arbetarnas fosterland.

När jag fick syn på den jättelika skylten med Marx' berömda appell: ”Proletärer i alla länder, förenen Eder!”, vilken markerade övergången till sovjetiskt territorium, greps jag av en häftig rörelse. Hjärtat svämmade över av stolthet över att jag skulle få delta i byggandet av denna nya värld, där människorna kastade av sig sina bojor och bröt med det förflutna. Jag hade drömt om socialismens hemland. Nu var jag där.

Man väntade på mig vid gränstationen. Resten av resan tillbringade jag i en kupé avsedd för två personer. Efter ett par timmar kom en officer i Röda armén in. Han var mycket glad åt att få träffa en utländsk kommunist och vi satte i gång att prata på en blandning av ryska, polska och tyska. När vi närmade oss Moskva började han göra i ordning sitt bagage. Hur förvånad blev jag inte när jag såg att två enorma resväskor var fyllda med torra brödbitar . . . När han stängde väskorna igen sa han: ”Jag har med mig presenter till min familj som bor på landet, förstår ni.”

I Moskva möttes jag av en underlig syn. I stationshuset och på området omkring stod tusentals och åter tusentals bönder och deras familjer och väntade på sitt tåg med utmattade ansiktsuttryck och kappsäckarna tryckta tätt intill sig. Jag frågade vart de var på väg. Jo, de hade jagats ut ur sina byar och var nu på väg mycket långt österut, till Sibirien där det inte var någon brist på jungfrulig mark att bearbeta.

Vid utgången från stationen frågade jag en lantvärnssoldat om vägen. Jag hade lämnat resväskan när jag gick fram till honom. ”Är ni utlänning?” frågade han mig.

Jag nickade.

”Nå, då vill jag ge er ett gott råd. Håll alltid resväskan i handen, för det är inte någon brist på tjuvar här.”

Tjuvar i Moskva femton år efter Oktoberrevolutionen! Jag blev stum av häpnad. Jag tog en taxi och lät den köra mig till min gamle vän Elenbogen, som jag hade känt i Palestina. Det var en mycket intelligent man med stor organisationsförmåga. Han hade varit aktiv medlem i Unitégruppen, men när han blev sjuk och nästan helt förlamad år 1927 fick han tillstånd att resa till Sovjetunionen. Jag hade förberett honom på min ankomst från Berlin, och han väntade mig. På bordet var det dukat med bröd, smör, korn och vodka. Jag hade fortfarande de båda resväskorna med torrt bröd, som officeren i Röda armén hade haft med sig, i tydligt minne. Elenbogen kunde tydligen läsa överraskningen i mitt ansikte.

”Du är säkert förvånad över att se sådana här varor hos mig”, sa han. ”De kommer från svarta börsen. En man som tjänar så bra som jag kan köpa vad han vill.” (Han var ingenjör och undervisade vid två olika institut.)

Vi pratade hela natten. Även om han inte tillhörde partiet var Elenbogen långt ifrån oppositionell mot den sovjetiska regimen, men det han berättade om kollektiviseringen, om livet i Moskva och om processerna var helt annorlunda än det som jag hade hört och läst. Redan första dagen lade jag således märke till den enorma avgrunden mellan propagandan och verkligheten.

Dagen efter begav jag mig till Vorontsovcentret där de politiska invandrarna var inhysta. Det är en stor byggnad nära stadens centrum där det surrade av liv och rörelse. Där bodde gamla kämpar från alla möjliga länder, polacker, ungrare, litauer, jugoslaver och till och med japaner, vilka tvingats lämna sina länder. Eftersom de fick vänta under flera veckor, flera månader rent av, innan de fick något arbete tillbringade de större delen av sin tid med att diskutera. Några talade för kollektivisering, andra invände att det var den som framkallat hungersnöden i Ukraina ... På så sätt fick jag veta att man svalt i det området. De hårda och frispråkiga diskussionerna påminde mig om våra sammankomster i Paris, då vi brukade diskutera ursinnigt med socialister och trotskister. Man tilldelade mig plats i ett rum som jag skulle dela med två kamrater.

Jag fortsatte min upptäcktsfärd i Moskva. På Manegeplatsen i stadens centrum reste sig Kominternkomplexet, en enorm byggnad som var väl bevakad. För att komma in där måste man ta kontakt per telefon med den person som man ville besöka. De olika sektionerna inom Internationalen hade olika våningar. Hela världen inrymdes i huset. Jag togs emot av sekreteraren i den franska sektionen, vilken blivit varskodd om att jag skulle komma. Han hade vidtagit de nödvändiga åtgärderna för att jag skulle bli antagen vid ett kommunistiskt universitet. Vid den tidpunkten fanns det fyra kommunistiska universitet i Moskva. Det första, Lenin-institutet, var reserverat för kommunistiska kämpar som hade skaffat sig stor praktik men som inte hade haft någon möjlighet att studera. Från detta universitet kom de blivande ledarna i kommunistpartiet. Tito studerade där vid den tiden. Det andra universitetet, där jag var inskriven, var Marchlevskiuniversitetet, uppkallat efter sin förste rektor. Det var avsett för nationella minoriteter, men där fanns i själva verket nästan tjugo olika sektioner: en polsk, en tysk, en ungersk, en bulgarisk etc. I varje sektion fanns en särskild grupp av kämpar som tillhörde en nationell minoritet i sina respektive länder. Den jugoslaviska sektionen hade exempelvis en serbisk grupp och en kroatisk. I den judiska sektionen fanns såväl kommunistiska kämpar av alla nationaliteter som militanta judar från Sovjetunionen. Vi visste

vad som hände i landet eftersom en del studenter i vår sektion åkte hem under sommaren. Det tredje universitetet var Kutvuniversitetet, avsett för studenter från Främre orienten. Sun Yat-sen-universitetet, slutligen, var avsett för kineser. Sammanlagt var två- eller tretusen speciellt utvalda kämpar inskrivna vid de fyra universiteten.

Studentlivet var inte lätt år 1932. De flesta av oss bodde mycket långt bort och hade mer än en timmes resa till universitetet. Det var först 1934 som man började bygga ett stort komplex för tolvhundra studenter i närheten av vårt universitet. Det mest utmärkande för maten var dess oerhörda brist på variation. Det hände ofta att vi utsattes för en diet på kål under en hel vecka och veckan därefter enbart ris. Vid varje måltid brukade vi upprepa samma skämt. Om en av oss blev opererad skulle kirurgen finna olika skikt av mat i hans mage: ett lager ris, ett lager kål, ett lager potatis etc. Universitetet åtog sig också att ekipera studenterna. Den som skötte klädinköpen köpte sjuhundra byxor som var exakt likadana. När vi mötte Moskvaborna på gatan brukade de säga: ”Titta, där kommer en student från Marchlevskiuniversitetet!”

En sådan anonymitet!

Jag har sparat min sista tentamensbok. Redan då fanns det foton av Lenin och Stalin på försättsbladet och på nästa sida ett av rektor Marchlevski. Under fotografierna stod citat. Under Lenins: ”Ni står inför uppgiften att kämpa för och bygga upp socialismen. Det kan ni lyckas med om ni lär er att förstå och tillägna er den marxistiska metoden.” Under Stalins stod följande: ”Teorin kan bli en mäktig kraft inom arbetarrörelsen om den ständigt förenas med den revolutionära praktiken.” Denna vackra maxim måste han ha låtit undslippa sig i ren distraktion.

Studierna var uppdelade på tre kurser. I kurserna i sociologi och ekonomi ingick även det sovjetiska folkets historia, bolsjevikpartiets och Kominterns historia och studier i leninism. Den andra kursen ägnades åt vårt hemland, åt arbetarrörelsen, kommunistpartiet och de nationella särdragen. I den tredje undervisades vi i språk. De som inte hade studerat på annat håll fick lektioner i matematik, fysik, kemi och biologi. Vi arbetade intensivt tolv till fjorton timmar om dagen i medeltal.

I vår sektion intresserade jag mig särskilt för studier av den judiska frågan. Vår professor Dimenstein var den förste juden som anslöt sig till bolsjevikpartiet i början av seklet. Som vicekommisarie under Stalin i Nationalitetsfrågerådet efter revolutionen hade han lärt känna Lenin mycket väl, och han citerade ofta dennes fras: ”Antisemitismen är kontrarevolutionär”. Av de talrika diskussioner som Dimenstein hade haft med honom hade han fått den övertygelsen, att Lenin var anhängare av tanken på att skapa en judisk nation i Sovjetunionen med samma rättigheter som de andra.

Studenterna vid de kommunistiska universiteten fick också militär utbildning. Vi lärde oss att hantera vapen, ägnade oss åt skjutövningar och civilförsvar och fick en grundutbildning i kemisk krigföring. Jag hade inget som helst intresse för vapen och jag sköt ständigt vid sidan av måltavlans. Ledarna i ryska kommunistpartiet och i Komintern kom ofta och höll föreläsningar. Så småningom hände det alltmer sällan. Vi deltog likaså i de soaréer som sällskapet Gamla bolsjeviker höll och som tolererades ända fram till i maj 1935. Radek, Zinovjev, Kamenev, kämpar som hade stor prestige och redan tillhörde historien, animerade debatterna. Zinovjev gjorde ett egendomligt intryck på mig, vilket säkert berodde på diskrepansen mellan hans ständigt upphetsade och våldsamma förslag och hans skarpa och gälla röst, som han inte lyckades modulera. Hur skulle jag någonsin glömma den soaré då han med en gest som underströk sitt uttalande utbrast:

”Jag trycker örat mot marken och hör revolutionen komma allt närmare, men jag fruktar att den mäktigaste kontrarevolutionära makten är socialdemokratin!”

Bucharin fascinerade mig. Denna lysande talare och briljanta, mycket kultiverade personlighet hade övergivit politiken för att ägna sig åt litteraturen. När han avslutat sina anförande möttes han ständigt av ovationer, som han alltid tog emot utan att röra en min. En dag när han riktade sina dystra blickar mot auditoriet, som applåderade honom, lät han undslippa sig:

”För varje handklappning kommer jag närmare döden.”

Den värld som de militanta utländska studenterna i Moskva levde i var mycket sluten. Det var inte ofta vi fick tillfälle att resa eller komma i kontakt med den ryska befolkningen. Eftersom vi var avskurna från det ryska samhällslivet undgick vi under åren 1932-35 det byråkratiska maskineri, vilket oupphörligt utvidgade sin makt över landet. Våra politiska diskussioner rörde ofta ämnen som ingen inom partiet längre vågade närma sig. Tack vare att vi hade en representant från vår sektion i Komintern kände vi bättre till vad som hände i Sovjetunionen än vad medborgarna gjorde, och vi tvekade inte att tala rent ut när vi var oense.

Några månader efter min ankomst fick vi höra talas om Stalins hustru ”självmod”. Bland de studenter vid universitetet som deltagit vid begravningen gick viskningen från öra till öra:

”Var det självmord eller blev hon mördad av Stalin?”

Luba kom tillsammans med vår arton månader gamle son Michel i början av 1933. Den franska sektionen inom Komintern lät henne skriva in sig vid Marchlevskiuniversitetet, där hon studerade fram till 1936. Samtidigt deltog hon i det politiska arbetet i Baumann-distriktet, där sekreteraren hette Nikita Chrusjtjov. Om somrarna blev Luba skickad till kolhozerna som politisk kommissarie för att ansvara för skörden och för att planerna följdes. Detta pågick ända fram till 1936, då man tog ifrån de utländska kommunisterna alla uppgifter i det ryska partiet. Dessa sejourer ute på landsbygden öppnade snart ögonen på henne och skärpte hennes kritiska tendenser.

6. Ansikte mot ansikte med verkligheten

Horisonten som jag såg den då var inte molnfri ... nej, långtifrån. Sålunda ansågs det vid min ankomst till Sovjetunionen att kollektiviseringen av partiet betraktades som en avgjord fråga, men de gamla revolutionärerna fortsatte ändå att tala om den, så till den grad hade erfarenheterna chockat dem. Det började med att Stalin beslöt sig för att förinta kulakerna som samhällsklass. Mycket snart utvidgades detta begrepp. I mars 1930, just som kampanjen för kollektiviseringen nådde sin höjdpunkt, publicerades en artikel av Stalin, ”Svindlande Seger”, i vilken han fördömde principen om frivillig anslutning till kolhozerna. Framdeles skulle bönderna ansluta sig till kolhozerna om man så måste ta till kanoneld. Vi unga studenter som hade läst Lenin visste att kollektiviseringen inte hade någon chans att lyckas annat än genom uppfostran så att bönderna blev övertygade. Dessutom var den inte möjlig förrän efter en viss industriell utveckling, så att landsbygden kunde förses med den nödvändiga materiella infrastrukturen.

Inom universiteten cirkulerade rykten om att kollektiviseringen hade krävt fem miljoner offer. Man berättade att hela befolkningsgrupper hade blivit deporterade och decimerade. Den första maj 1934 reste jag till Kazakstan i spetsen för en delegation utländska kommunister. I Karaganda blev vi mottagna av partiets ledare i området som visade oss omkring i staden. När vi kommit till utkanterna visade han oss ett stort läger som låg på lägre nivå.

”Titta ditåt!” sa han. ”Det är ett läger för kulaker. Man förde dem hit tillsammans med deras familjer och satte dem i arbete i gruvorna.”

Han fortsatte med helt ogenerad cynism:

”De som har byggt lägret har tänkt på allt, utom vattentillförseln. Därför utbröt en tyfus-epidemi som skördade tusentals offer. De som ni ser här nu tillhör den andra deportationsvägen.”

På kvällen hade man ordnat med en stor sammankomst. Vi satt tillsammans med parti-sekreteraren och en överste i NKVD¹. Denne visade oss på fyra mycket välklädda män, vilka hörde till generationen före revolutionen.

”Det där är våra ingenjörer som leder kolbrytningsarbetet som kommer att göra Karaganda till det näst största kolgruvedistriktet i Sovjetunionen!”

De fyra ingenjörerna presenterade sig, och jag ryckte till när jag hörde deras namn. 1928 hade elva ingenjörer anklagats för sabotage och blivit avrättade efter en rättegång som hade väckt sensation i Sovjetunionen. Men här hade jag nu flera av dem framför mig! Jag vände mig mot NKVD-översten och sa:

”Hör ni, jag har ett intryck av att de där männen var de huvudanklagade i Sjachtyprocessen!”

”Ja, ni har rätt. Det är de .”

”Men de blev ju dödsdömda, och vi trodde att de hade blivit arkebuserade ...”

Min interlokutör gjorde en paus och svarade sedan:

”Det kostar inte mycket att arkebusera en person, som ni vet, men eftersom de här personerna var synnerligen skickliga och vi tyckte att vi kunde använda oss av dem, förde vi dem hit och sa till dem. ‘Här har ni enorma kol tillgångar under era fötter... Karagandaområdet kan bli största stenkolsgruvan i Sovjetunionen efter Donbass. Det är er sak att leda arbetena och ni har bara två alternativ. Antingen lyckas ni och får behålla livet, eller också ...’ De kom hit dagen efter det att de fått sina fällande domar”, tillade NKVD-officieren. ”De är fria och har tagit hit sina familjer...”

Detta avslöjande gjorde oss alldeles häpnade. Om de elva ingenjörerna verkligen har begått de brott som de anklagades för, då hade de gjort sig förtjänta av dödsstraff. Det köpsläende som man hade utsatt dem för var emellertid helt oacceptabelt. En av de närvarande personerna förklarade:

”De här ingenjörerna var inte några fanatiska motståndare till regimen. Men produktionen började gå ner i Donbassdistriktet, där de ledde arbetet. Det hade blivit översvämningar i stollen, vilket säkert hade naturliga förklaringar. Det kan förstås tänkas att något sabotageförsök bidrog till detta ... Vare sig det var sant eller ej så ställde man till med en väldig uppståndelse och satte igång en rättegång för att förklara svackan i produktionen för folket. Men vi var inte oroliga utan helt på det klara med att de var kapabla att leda brytningsarbetet i det här distriktet ...”

Man anförtroddes alltså kolbrytningen i det näst största koldistriktet i Sovjetunionen åt ingenjörer som hade blivit dömda till döden för ”sabotage”! Man hade förvandlat kulaker till gruvarbetare, vilka dött i tyfus i ett läger utan sanitära inrättningar! Vi unga kommunister och studenter såg plötsligt en avgrund öppna sig mellan den teori som vårt universitet undervisade oss om och verkligheten.

1930 rullades en liknande process upp. Den huvudanklagade Ramzin anklagades för att ha haft kontakt med franska underrättelsetjänsten i ett försök att återinföra kapitalismen i Ryssland. Han dömdes till döden. Fem år senare slapp han ut ur fängelset och blev utnämnd

---

¹ Folkkommisariatet för inre ärenden.

till chef för ett stort forskningsinstitut i Moskva. Han fick Leninorden och dog i sin säng ...1948.

Alla dessa händelser som jag bevittnade började få mig att vackla i min ädla övertygelse ... Jag hade haft med mig en nyomvänds vackra drömmar i bagaget när jag kom till Sovjetunionen. Jag var ung och övertygad kommunist, jag hoppades kunna bidra till att ändra på världen, trots att jag visste – jag hade nämligen lärt mig det under mina år som kommunistisk kämpe – att kontakten med det konkreta oundvikligen skulle leda till att jag måste revidera min entusiasm.

Hur lyckliga är inte de som tack vare det perspektiv som tiden ger kan analysera, jämföra och förstå! Nu hör jag till dessa privilegierade som åren givit denna möjlighet, och jag kan tala med desto större sakkunskap eftersom jag var en av dessa kommunismens förkämpar, som redan i tonåren ägnade sina liv åt att befria arbetarna från sitt slaveri. Vi såg händelserna dag för dag utan att se den oundvikliga logiska utvecklingen. Visst sårades jag i mitt revolutionära samvete, men jag var alltför engagerad i kampen för att frestas dra mig ur den. Jag skyllde på den ofrånkomliga mänskliga svagheten och på omständigheternas tryck.

Det var vid den tiden som jag fick läsa ”Lenins testamentet”,¹ varav ett maskinskrivet exemplar cirkulerade i smyg på universitetet. Denna skrift var som en uppenbarelse för mig. ”Stalin”, skrev Lenin, ”är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post ...”

Lenin underströk däremot Trotskijs stora förtjänster samtidigt som han erkände dennes fel. Men i detta fall visade den regim, som hade balsamerat Lenin och hans skrifter, viss brist på pålitlighet. Trotskij blev landsförvisad och Stalin kom till makten.

Avskriften gjorde ett djupt intryck på mig, jag blev riktigt upprörd. Jag fördjupade mig i partiets senare historia och läste om alla sovjetiska tidningar som kommit ut under de sista åren i hopp om att förstå. Jag minns att jag konstaterade att Stalinkulten hade fötts år 1929, det år han fyllde femtio.

Det var då som sådana lovord som ”genialisk”, ”stor ledare”, ”Lenins arvtagare” och ”ofelbar vägvisare” kunde läsas i tidningarna. Och de som tog till sådana överdrivna epitet och som hade signerat artiklarna i Pravda och Izvestija var forna oppositionsledare! Zinovjev, Kamenev, Radek och Pjatakov försökte överträffa varandra i sitt lovsjungande så att det skulle bli lättare att glömma att de haft fräckheten att opponera sig mot Stalin. 1929 existerade inte längre några fraktioner i partiet. Oppositionen hade krossats ... och ledarna fick ansvarsfyllda poster. Bucharin var chefredaktör för Izvestia, Radek blev en av huvudredaktörerna i Pravda och Stalins utrikespolitiska rådgivare.

En svår sjukdom, falskheten, började spridas i partiet. Under Lenins livstid hade det politiska livet inom bolsjevikpartiet alltid varit mycket animerat. Under kongresserna, plenarsammanträdena och centralkommitténs sammankomster brukade deltagarna säga rent ut vad de tyckte. Dessa demokratiska konfrontationer, som ofta var hårda, skapade sammanhållning och liv i partiet. Från den stund Stalin fick makt över partiapparaten vågade inte ens de gamla bolsjevikerna opponera sig mot några beslut eller ens diskutera dem. En del teg fast det skar dem i hjärtat och andra drog sig ur det aktiva politiska arbetet. Men det som var ännu allvarligare var att många offentligt stödde Stalins hållning, trots att de inte gillade den.

¹ ”Lenins testamentet” utgörs av de sista artiklar som han skrev före sin död. Det dröjde ända fram till Chrusjtjovs rapport vid den tjugonde kongressen 1956 innan texternas tillförlitlighet blev bekräftad.

Denna ohyggliga falskhet påskyndade ”den inre demoraliseringen” i partiet. De aktiva kommunisterna måste välja mellan sin känsla för ansvar, det vill säga sin personliga säkerhet, och sitt revolutionära samvete. Många teg, anpassade sig och accepterade. Att uttala sin uppfattning i aktuella frågor blev till ett hjältedåd. Man talade inte öppet med andra än sina vänner och knappt det! När man talade med andra var det bäst att upprepa de officiella litaniorna i Pravda.

Från 1930 fanns det bara sådana personer kvar i partiledningen som alltid höll med Stalin reservationslöst vad det än gällde för frågor, däri inbegripet även sådana punkter där det hade varit helt normalt och även önskvärt att avvikande uppfattningar kom fram. Undantagen var få. Bland ledarna fanns några gamla kommunister som inte kunde finna sig i att Lenins parti förvandlades till en religiös orden och som ibland var modiga nog att säga nej. Som till exempel Lominadze och Lunatjarskij ...

Lominadze begick självmord 1935 liksom Ordzjonikidze, Stalins gamle vän som tog sig av daga 1937 efter det att NKVD hade undersökt hans byrå. Han hade ringt till Stalin för att protestera, men denne hade givit honom ett brutalt svar:

”Det har de rätt att göra. De har rätt att göra vad de vill hos dej likaväl som hos andra!”

Ända fram till 1930 kunde Lunatjarskij lägga sig ut för intellektuella personer som blivit dömda. Inom armén tvekade inte general Jakir att försvara en grupp oskyldiga officerare som NKVD hade arresterat 1929. Det var alltså intill en viss gräns möjligt att opponera sig mot det politiska maskineriet. Jag fick själv erfarenhet av det.

En dag i november 1934 blev min hustru kallad till Ljubljanka som vittne. Dagen efter blev det min tur. Den överste som ledde förhören meddelade oss att en viss Kaniewski, som vi känt väl i Palestina, hade blivit arresterad. Det var en modig och hängiven kämpe som alltid ställde upp när det gällde besvärliga aktioner. Flera gånger hade han blivit fängslad av engelsmännen. 1930 hade han tvingats gå ombord på en rysk båt.

”Kaniewski är misstänkt för att arbeta för engelska underrättelsetjänsten”, förklarade översten.

”Men hör nu”, svarade jag. ”Ni får inte underskatta våra motståndare. Intelligence Service försöker utan tvivel rekrytera agenter, men de skulle förlora ansiktet om de roade sig med att rekrytera män som Kaniewski, som är helt odugliga för det arbetet.”

”Men jag har infordrat vittnesutsagor från tidigare ledare för palestinska kommunistpartiet”, svarade han. ”En av dem kände inte Kaniewski, men den andra sa att allt var tänkbart.”

Några månader senare blev min hustru och jag varskodda om att en man väntade på oss i universitetets vestibul. Vi gick ner. Det var Kaniewski som kommit för att tacka oss med tårar i ögonen. Han kom just från fängelset, berättade han. Alla vittnen hade gått emot honom, men tack vare våra vittnesmål hade hans liv blivit skonat. Men den sortens vittnesmål skulle tragiskt nog bli omöjliga under de år som följde.

1937 fick jag reda på att min vän Alter Strom, som arbetade för nyhetsbyrån Tass, blivit arresterad. Eftersom jag trodde att det rörde sig om ett missförstånd, bad jag att få avlägga vittnesmål till hans förmån. Jag fick anstränga mig till det yttersta för att komma fram till den överste som var rannsakningsdomare. Först måste jag övertala chefen för den politiska avdelningen inom militärens underrättelsetjänst att ingripa. Denne trodde att jag blivit galen. Att ställa upp till en fånges försvar tydde på sinnesförvirring.

Översten som skötte rannsakingen kände inte till avsikten med mitt besök och visade mig därför stor uppmärksamhet. Han bjöd mig på kaffe och cigaretter och sa till sist:

”Nå, kamrat, ni har kommit för att vittna i affären Strom?”

”Just det.”

”Jag är idel öron!”

”Jag har bara kommit för att säga att Alter Strom är oskyldig ...

Reservoarpennan gled ur händerna på honom, leendet blev hånfullt och hans ansikte fick ett häpet och avvisande uttryck.

”Var det för att säga det som ni kom hit?”

”Ja, just det. Jag har känt Alter Strom ända sedan hans ungdom. Jag vet att han inte är en fiende. Det var bara helt i sin ordning att jag gick hit för att berätta det.”

Översten gav mig en lång blick.

”Låt oss vara uppriktiga mot varandra”, sa han. ”Oktoberrevolutionen är i fara. Om bara en på hundra av de personer som vi arresterar visar sig vara en motståndare, så berättigas alla de andra arresteringarna av detta. Det är det pris man får betala för att revolutionen ska överleva.” I en enda fras hade han sammanfattat den politiska maktens repressiva filosofi.

”Jag vet inte på vilket sätt Oktoberrevolutionen skulle vara i fara”, svarade jag honom. ”Och jag är förvånad över att en myndighet som er inte kan se skillnad på en vän och en fiende!”

7. Frukten

På samma gång som Stalinkulten utvecklades också partikulten. Partiet kan aldrig misstaga sig, partiet begår aldrig några fel ... Man kan aldrig ha rätt mot partiet. Partiet är heligt. Det som partiet säger – genom generalsekreterarens mun – är evangelium. Att ogilla och protestera är hädiskt. Ingen frälsning finns utanför partiet. Om man inte är med partiet är man mot det... Det var de okränkbara sanningar man kastade till de skeptiska. Och kättarna var inte värda ens skuggan av en absolution; dem bannlyste man helt enkelt!

Guden-partiet och dess profet Stalin ägnades en måttlös kult, men lärjungarna blev inte heller lottlösa. Det hade redan vid Lenins död blivit på modet att döpa om städer: Leningrad, Stalingrad, Zinovjevsk, ja till och med Trotsk. Spårvagnsstallarna hade hedrats med Bucharins namn. Precis som i de religiösa processionerna, där man bär helgonens attribut efter den korsfäste Kristus, följdes under de officiella demonstrationerna Stalins porträtt av porträtt av de främsta ledarna. Det räckte med att observera i vilken ordning medlemmarna i politbyrån kom in i salen under de stora partimötena för att man skulle kunna få en exakt uppfattning om rangordningen.

Den sjuttonde partikongressen i mars 1934 var första gången man inte röstade om någon enda resolution. Delegationerna svarade med lyfta händer på en motion som erbjöd dem ”att i sitt arbete låta sig ledas av de teser och mål som kamrat Stalin föreslog i sina tal”. Det var bekräftelsen på att generalsekreteraren hade erövrat den totala makten i partiet. Men varje medalj har sin baksida. Den absoluta makten, som redan övergått i despotism och som sakta trängt sig på under det förflutna decenniet, skrämde en del av delegationerna. Valet av medlemmarna till centralkommittén genom slutna omröstning åstadkom en sista sprittning. De officiella resultat som proklamerades från tribunen visade att Stalin och Kirov hade ledningen, eftersom alla delegationerna utom tre hade röstat på dem. I verkligheten var det helt annorlunda. Tvåhundra sextio delegater, det vill säga mer än en fjärdedel, hade strukit Stalins namn. Kaganovitj, som var kongressens organisatör, blev skräckslagen och bestämde sig för att bränna röstsedlarna och meddela Stalin det resultat som i själva verket Kirov uppnått. Denna transaktion bakom kulisserna undgick givetvis inte Stalin. Valet blev upptakten till det

blodiga förlopp som skulle leda till de stora utrensningarna. ”Rotationen i kadrerna” sattes igång. Revolutionens vitala krafter skulle försvinna genom falluckan som hädanefter stod vidöppen. Högst upp på listan stod delegaterna vid sjuttonde kongressen. Av de hundra-trettionio personer som blev invalda i centralkommittén arresterades etthundratio under åren som följde. För att kunna sätta i gång utrensningarna behövdes en förevändning, och när det inte fanns någon kunde man alltid hitta på en. Den första december 1934 blev Kirov mördad.

Kirov hade sedan många år varit partisekreterare i Leningrad-regionen. Stalin hade skickat honom dit år 1925 för att bekämpa det zinovjevskas inflytandet där. Det var en enkel och hygglig människa, och han var populär. Oppositionen mot Stalin utkristalliserades kring hans namn, vilket sjuttonde kongressen bevisade. Det är inget tvivel om att Kirov skulle ha blivit partiledare, om det hade varit ett demokratiskt val, men ingen visste då att just detta faktum var den huvudsakliga anledningen till att han blev mördad. Stalin gjorde sig kvitt en rival och på samma gång såg han till att de kommande utrensningarna skulle verka berättigade. Martyren Kirov tjänade som förevändning för oskadliggörandet av hans anhängare! Den omedelbara repressionen, som Stalin personligen tog sig an, gick i blodets tecken. Det hundratal fångar, som anklagades för att ha satt vapnet i handen på Kirovs mördare Nikolajev, blev omedelbart arkebuserade. Redan den 15 och 16 januari 1935 öppnades en process. Zinovjev och Kamenev, som hade blivit släpade till de åtalades bänk, erkände att de som forna oppositionsledare bar det moraliska ansvaret för attentatet. Den förre dömdes till tio års fängelse och den senare till fem. Jag kan säga rent ut att vi studenter inte trodde på att mordet skulle ha begåtts av en organiserad grupp, utan i stället att det var en överspänd persons dåd. Ingen av oss kunde föreställa sig vilken framtid som väntade oss. För Stalin var mordet på Kirov detsamma som eldsvådan i riksdagshuset skulle bli för Hitler.

Den 18 november 1935 skickade kommunistpartiet ut direktiv om att ”alla krafter skulle mobiliseras i krossandet av fientliga element” till alla distriktsledare. Det vaga uttrycket ”fientliga element” gjorde att NKVD fick fria händer. För att komma åt dessa element uppmuntrade man misstänksamhet och angiveri. Pressen fick order om att kräva namn på brottslingar. I hundratal artiklar inbjöds de sovjetiska medborgarna att tala ”sanningens” språk. Grannen på samma våning, arbetskamraten, bussresenären och den jäktande fotgängaren förvandlades därmed till misstänkta personer. Man skulle observera, övervaka och angiva. Förföljelsemanin hade slagit ner över landet.

Alla skikt i befolkningen berördes. Min son Michel, som uppfostrades i en pension som var reserverad för Kominternmedlemmarnas barn, berättade en uppbygglig historia för mig, vilken avslöjade hur långt angiveriets psykos hade sträckt sig.

En dag kom en av dessa bolsjevismens missionärer, som återvänt till Moskva, till skolan för att hälsa på sin son Mischa. Man ställde till med en fest, som alltid när någon av barnens föräldrar kom på besök. Innan fadern reste igen sa han till Mischa:

”Jag kommer och hälsar på dig igen om fjorton dar.”

Dagen efter blev han arresterad.

Tiden gick. Barnet frågade om man inte hört något från fadern. Rektorn för internatet undvek frågan och samlade sedan barnen omkring sig för att ge dem följande förklaring:

”Minns ni festen som vi hade till Mischas pappas ära för en tid sedan: Nåväl, det var inte Mischas pappa som ni träffade utan en spion som hade tagit hans plats. Mischas far har blivit mördad av kapitalisterna! Nå, mina barn, nu måste vi fördubbla vår vaksamhet så att vi kan avslöja folkets fiender.”

Styrkta av detta råd bestämde sig pojkarna för att börja jaga spioner i trakten. En dag la de märke till en egendomlig figur på gatan. Det var en stor och stark karl i lång gabardinrock med uppfälld krage. Hattbrättet var nedvikt över ögonen som var dolda av glasögon. Han bar på en svart portfölj. Det måste vara en spion! Barnen skuggade honom och såg honom gå in genom en bred fabriksport. De små detektiverna skyndade sig omedelbart fram till vakten ...

”Är ni alldeles galen!” sa de till honom. ”Ni släpper ju in en spion!”

Vaktmästaren såg häpet på dem men fick sedan ett muntert uttryck i ögonen.

”Vet ni vad, den där spionen är faktiskt chef för den här fabriken!”

Så kom processerna. De gamla bolsjevikerna som hade varit Lenins följeslagare anklagades för helt orimliga ting – de skulle ha blivit spioner för England, Frankrike, Polen, ja vilket land som helst! Bevisen var grovt fabricerade. Vid varje process räknade man upp ett antal medlemmar i politbyrån som hade varit nära att bli mördade av de anklagade. Namnen på listan varierade. Ibland fann man dem som några månader tidigare hade känt sig ”hotade” av någon komplott på de anklagades bänk, nu i sin tur anklagade för terrorism. Detta tragiska spektakel, som var så klumpigt iscensatt att det borde ha öppnat ögonen på en blind, var avsett att injaga skräck hos de sovjetiska medborgarna. Landet smittades av en helt otrolig masspsykos som underblåstes av statsmaskineriet. Allt dränktes i den oberäknliga och enorma flodvågen. Varför erkände sig kommunister som Kamenev, Zinovjev och Bucharin skyldiga? Den frågan förblev mycket länge obesvarad för miljontals människor ute i världen. Även i Sovjet skulle det dröja länge innan den täta slöjan av lögn och falsifikat lyftes en smula.

Under det kortvariga tövädret 1964 utkom det nionde bandet av Sovjetunionens historia, utgivet av vetenskapsakademien. Där kan man läsa följande:

Efter mordet på Kirov hölls fyra processer mot fyra forna oppositionsmedlemmar, i januari 1935, augusti 1936, januari 1937 och mars 1938. Tre av dem var offentliga. Man anklagade alla de åtalade för förräderi, spionage, terrordåd mot Stalin och Molotov och för mordet på Gorkij och på andra personer. Vid analys av källorna finner man att rättegången kännetecknades av en flagrant kränkning av de juridiska normerna, till och med under de offentliga processerna. Anklagelserna grundade sig på de åtalades bekännelser, vilket direkt svär mot principen om att man skall förutsätta den åtalades oskuld. Karl Radek förklarade under processen att den helt baserade sig på två vittnesmål, Pjatakovs och hans eget. Han frågade i ironisk ton Vysjinskij hur denne kunde betrakta vittnesmål som bevis, när de avlagts av banditer och spioner. ”Vad får er att tro att det som vi sagt är sanningen och inget annat än sanningen?” frågade han Vysjinskij. Numera är det till fullo klarlagt att huvuddelen av de vittnesmål som avgavs av trotskisterna och av högerfalangen var ogrundade. Detta leder till att sanningshalten i samtliga vittnesmål kan betvivlas.

Allmänne åklagaren Vysjinskij ledde processen under total kränkning av rättegångsreglerna. När Krestinskij vägrade att erkänna sig skyldig till de brott man anklagade honom för, anhöll Vysjinskij om att rättegångssalen skulle utrymmas. Han återupptog inte förhöret förrän dagen efter, då Krestinskij förklarade att han hade svarat ”icke skyldig” helt mekaniskt i stället för att svara ”skyldig”. Bucharin försäkrade att han aldrig deltagit i några mordförberedelser eller någon annan diversions-handling och att rätten inte hade några bevis att grunda anklagelsen mot honom på. ”Vilka bevis har ni, bortsett från vittnesmålet från Charagonvitj, en person som jag inte ens visste existerade innan jag blev åtalad?” frågade han. På detta svarade Vysjinskij i sin slutplädning helt cyniskt att det inte var nödvändigt att alla brott var bevisade för att ett åtal skulle kunna väckas. De omständigheter som vi här har belyst leder till den slutsatsen att rättegångsreglerna blev gravt kränkta under dessa processer.

Detta var de maktbävandes offentliga uppfattning 1964. Men sanningen ligger långt därifrån. Det bör också berättas om den fysiska och psykiska tortyren och den systematiska utpressningen mot de åtalades familjer. Det orättvisa öde som drabbade några tiotal offer under processerna bör inte få oss att glömma det förtryck som miljontals sovjetiska medborgare utsattes för. När det gällde dem brydde man sig inte om några bekännelser!

Den stalinistiska regimen misslyckades på alla fält, såväl när det gällde den ekonomiska utvecklingen och kollektiviseringen som industrialiseringen. Utrotningen av kadrerna gick däremot över förväntan. Den "rotation i kadrerna" som Stalin hade dekretat innebar att alla som hade haft något sorts ämbete skulle likvideras. Utrensningarna organiserades rent vetenskapligt. Kategori efter kategori, kvarter för kvarter, departement efter departement och läroämne efter läroämne. Varje offer drog med sig andra vid sitt fall, både vänner och bekanta. Pjatakov arbetade på ministeriet för den tunga industrin. I sin tjänsteutövning hade han naturligtvis varit i kontakt med hundratals personer. Efter hans arrestering blev dessa misstänkta.

Fallet Piatnitskij illustrerar på ett perfekt sätt hur detta kätterspel fungerade. Piatnitskij var gammal bolsjevik och nära medarbetare till Lenin. Efter skapandet av Komintern blev han en av de högsta ledarna. Det var en skicklig organisatör och han blev utnämnd till chef för kadersektionen. Han valde ut, utbildade och skickade ut kadrer från Komintern över hela landet. En dag i början av 1937 blev han arresterad och dömd som tysk spion. Sanningen i den affären skulle jag få veta mycket, mycket senare, när jag var fånge hos Gestapo 1942 och förhöordes av den man som hade riktat anklagelserna mot Piatnitskij. Alla dokument som bevisade hans skuld var falska och fabricerade av det tyska kontraspionaget. Cheferna för det nazistiska kontraspionaget hade kommit på idén att utnyttja den ryska benägenheten att se spioner överallt till att uppfinna en tysk agent i kretsen av partiledare. Varför just Piatnitskij? Jo, helt enkelt därför att han var chef för Kominterns kadersektion, vilken därigenom skulle bli likviderad.

Piatnitskij var känd i Tyskland dit han och Radek hade sänts i ett uppdrag efter oktoberrevolutionen. Gestapo hade arresterat två aktiva medlemmar i tyska kommunistpartiet, vilka blivit ditsända av Komintern. Man hade hemlighållit denna arrestering och omvänt de båda agenterna, som fortsatte sitt arbete i tyska kommunistpartiet. Den ene av dem lät NKVD veta att han hade bevis på att några ledare inom Komintern var förrädare, och därefter skickade han en dossier om Piatnitskij till Moskva med "bevis" för att Piatnitskij hade stått i kontakt med tyska underrättelsetjänsten efter första världskriget. I det klimat som rådde i Moskva vid den tiden räckte det för att döma en gammal kommunistkämpe ... Maskineriet satte i gång och hjulen rullade av sig själv ... Tillsammans med Piatnitskij försvann hundratals personer på ledande poster inom Komintern. Det var en av de bästa tjänsterna som Stalin gjorde Hitler!

Det förekom aldrig några regelrätta rättegångar. Det var avgjort att en man som blivit arresterad var skyldig. Och en skyldig bör erkänna. Om han nekar är han dubbel förrädare. Från den första misstanken sattes mekanismen i rörelse tills dess domen föll. Rätten till försvar existerade inte ens i de allra elementäraste former. Hela landet var ett enormt arbetsfält för NKVD att praktisera på. Efter 1935 fylldes fängelserna i varje stad och varje by med oskyldiga. Eftersom lokalerna blev för trånga måste de utvidgas eller också fick man bygga nya. Koncentrationslägerindustrin sysselsatte en styrka på hundratusentals man.

De utländska kommunisterna såg som privilegierade åskådare hur våldsvågen spreds. Långt ifrån att göra motstånd fann sig kommunistledarna i Komintern i och uppmuntrade en politik som inte längre hade något med socialism att göra.

Kommunistpartierna i världens alla länder var reservationslöst solidariska med den stalinistiska politiken. Som senare framgår befann jag mig i Paris samtidigt som Marcel

Cachin och Vaillant Couturier, vilka hade deltagit i den andra Moskvaprocessen i spetsen för en delegation från franska kommunistpartiet (PCF), kom till ett stort möte i Salle Wagram för att lämna en redogörelse. Och vad gjorde Marcel Cachin och Vaillant-Couturier? Tja, de hyllade den klarsynthet som Stalin visat när han demaskerat och krossat "terroristgruppen"

"Vi hörde hur Zinovjev och Kamenev anklagade sig själva för de hemskaste brott", förklarade Vaillant-Couturier. "Tror ni att personer som de skulle ha erkänt om de inte varit skyldiga?"

Cachin och Vaillant-Couturier, liksom hela PCF, grundade sin övertygelse enbart på ryska källor, och hur skulle de ha kunnat veta att de tre stora processerna bara var det skådespel man visade upp på stora scenen och att tusentals aktiva kommunister försvann i kulisserna utan rättegång, utan dom och utan att ha erkänt?

Ledarna i kommunistpartiet och utlänningarna på ansvariga poster inom Komintern kunde se hur förtrycket utbreddes sig dag för dag. Hur skulle de ha kunnat låta bli att göra det när representanter för de utländska kommunistpartierna som vistades i Moskva försvann på samma gång? Vid den tiden bodde flera tusen kommunister från andra länder i den sovjetiska huvudstaden, där de var aktiva inom Komintern, Profintern, Bondeinternationalen, Ungdomsinternationalen och Kvinnoorganisationen. Fyrtiofem procent av dem blev likviderade! Dessutom drabbades tusentals politiska flyktingar från hela världen av tortyr och död, just det som de flytt från i sina egna länder. Med vilken rätt dömde man alla dessa personer som inte tillhörde det sovjetiska kommunistpartiet? Jo, ledarna i Sovjetunionen traktade inte endast efter att styra den internationella kommuniströrelsen ideologiskt, de tillvällde sig också privilegiet att ge direktiv till "broderpartierna", att utse deras kadrer ... och att skicka dem i döden!

I Kominterns komplex hade vi förmånen av att kunna snappa upp rykten, tyvärr för det mesta välgrundade, vilka gav oss nästan fullständig information om situationen i landet. Det var där jag hörde talas om affären Béla Kun. Det var han som ledde den ungerska revolutionen 1921, han hörde till styrelsen i Kommunistinternationalen och var ansvarig för Balkanstaterna.

En vårdag 1937 anlände Béla Kun till ett möte med Kominterns exekutivkommitté, där han presiderade tillsammans med kamrater som han känt länge. Runt bordet satt Dimitrov, Manuilskij, Varga, Pik, Togliatti och en ledare i franska kommunistpartiet. Manuilskij tar till orda och förklarar att han har ett viktigt uttalande att göra. Enligt dokument som överlämnats av NKVD förefaller det som om Béla Kun skulle vara rumänsk spion ända sedan 1921. Alla närvarande visste vad Béla Kun var för sorts man, de var medvetna om hans hängivenhet för den socialistiska saken och hade givit honom en hjärtlig handtryckning en timme tidigare. Ingen protesterade, eller ens krävde några närmare upplysningar. Mötet avslutades. Vid utgången väntade en av NKVD:s bilar på Béla Kun och man skulle aldrig mer återse honom.

Några månader senare ... Dekoren har inte förändrats, samma personer spelar rollerna som åklagare. Två tomma platser runt bordet, de som tillhörde representanterna för polska kommunistpartiet. Den oundgänglige Manuilskij förklarar med allvarlig röst att alla ledarna för polska partiet var agenter för diktatorn Pilsudski sedan 1919... Versaillestraktaten hade uppskjutit frågan om var den polska gränsen i öster skulle gå och Pilsudski drog fördel av den situationen. Han räknade med sovjetregimens interna problem, gick till offensiv på en mer än 50 mil bred front och ockuperade vidsträckta territorier. Röda armén gick snart till motattack och polackerna slog till reträtt. Kiev och Ukraina evakuerades. I slutet av juli befann sig Tuchtjevskijs ryttare tjugofem mil från Warszawa ... Manuilskij "avslöjade" att ett helt regemente med polska soldater blev tillfångatagna, men i själva verket överlämnade de sig frivilligt i fiendens händer. Helt och hållet påverkade av provokatörer i Frankrikes och Englands sold, vilkas regeringar intrigerade för att störta regimen i Sovjet, räknade soldaterna med att kunna ägna sig åt spionage för de kapitalistiska makterna, hette det. Bland mängden

av förrädare fanns också de ledande polska kommunisterna. Denna fantastiska lögn godtogs utan invändningar.

Medlemmarna i polska kommunistpartiets centralkommitté, som befann sig ute på uppdrag i Paris eller som slogs i Spanien, blev inkallade till Moskva. De var entusiastiska anhängare till skapandet av en antifascistisk front som skulle hejda nazismen i dess frammarsch, och de trodde därför att de inbjudits för att debattera den saken med sina ryska värdar. De anade inget oråd när de anlände, men den enade antifascistiska fronten slutade för dem i NKVD:s källarhål, där gamla kämpar som Varsky och Lenski, vilken brukade kallas Polens Lenin, försvann.

1938 upplöstes det polska partiet offentligt av Kommunistinternationalen under den förevändningen att det hade varit favorittillhåll för de revanschlystna nationalisternas kontraspionage. Det var ett fult knep. Stalin, som förberedde ett närmande till Nazityskland, visste mycket väl att kommunisterna i Polen aldrig skulle acceptera den onaturliga pakten, eftersom de inte kunde inse annat än att deras land skulle krossas genom den. På samma gång och under likadana omständigheter blev även det ukrainska partiet och partiet i västra Vitryssland upplösta.

Dessa beslut fattades under Internationalens offentliga möten. Hur kunde det komma sig att ingen av ledarna för de stora partierna ute i Europa räckte upp handen för att kräva en undersökningskommission? Hur kunde de acceptera att deras stridskamrater dömdes utan bevis? Efter den tjugonde kongressen 1956 låtsades alla ledarna vara bestörta. Om man hörde på dem skulle man kunna tro att Chrusjtjovs rapport kommit som en veritabel uppenbarelse. I själva verket var de medbrottslingar och medvetna om likvidationerna, inbegripet dem som drabbade medlemmar i deras egna partier!

Jag har ännu kvar några minnesbilder från den mörka perioden ... På vårt universitet, där det bodde kommunister från en mängd olika länder, låg vi vakna fram till tre på natten. Vid just det klockslaget genomborrades mörkret av strålkastare som svepte över fasaderna ...

”Nu är de här! De är här!” När dessa skrik genljöd i byggnaden for en nervös skälvnung genom rummen. Skräcken fick det att knyta sig i magen på oss när vi kikade ut genom fönstret och såg NKVD:s bilar stanna.

”Det är inte oss de är ute efter. De går till den andra änden av huset!”

Föraktligt trygga för resten av natten kunde vi falla i en orolig sömn, under vilken vi hemsöktes av bilder av höga murar och stängsel. Andra gånger lyssnade vi flämtande på steg som närmade sig i korridoren, helt hypnotiserade av hotet och oförmögna att göra den minsta gest ...

”De kommer!” Klampandet blev kraftigare, dova knackningar i väggen, skrik, en port som smällde.

”De gick sin väg utan att stanna någonstans!”

Men i morgon då?

Skräcken för morgondagen och ångesten över att det kanske var våra sista timmar i frihet präglade alla våra handlingar. Och skräcken som blivit en andra natur hos oss sporrade oss till försiktighet och drev oss till underkastelse. Jag visste att mina vänner blivit arresterade, men jag teg. Varför just de? Varför inte jag? Jag inväntade min tur och förberedde mig på epilogen.

Vad kunde vi göra? Överge vår kamp? Var det en tänkbar utväg för kämpar som hade satsat sin ungdom, sina krafter och sina förhoppningar på socialismen? Protestera och ingripa? Där

skulle jag vilja ge de bulgariska representanterna som exempel. De hade bett att få träffa Dimitrov, och de tog till stora ord:

”Om du inte vidtar de nödvändiga åtgärderna för att få slut på förtrycket ska vi krossa den där kontrarevolutionären Jezjov¹ ...”

Presidenten i Komintern lät dem inte behålla några illusioner...

”Jag har inte makt att göra någonting alls. Allt det där hör till NKVD:s domäner.”

Bulgarerna lyckades inte krossa Jezjov, men denne slaktade dem som kaniner.

Alla försvann, jugoslaver, polacker, litauer, tjecker. År 1937 fanns det inte en enda av de främste ledarna i tyska kommunistpartiet kvar, med undantag för Wilhelm Pieck och Walter Ulbricht. Våldets galenskap hade inga gränser. Den koreanska sektionen var decimerad, de indiska delegaterna hade försvunnit och representanterna för kinesiska kommunistpartiet hade arresterats.

Vid Kominterns sjunde kongress 1935 befann jag mig i salen när sovjetiska kommunistpartiets delegation trädde in med stor pompa. I täten gick Stalin, följd av Molotov, Zjdanov och Jezjov. Det var bara de båda förstnämnda som var kända. Zjdanov och Jezjov hade biroller. Dimitrov presenterade kandidaterna för Kominterns presidium. Han pekade på Jezjov och utbrast:

”Här har vi kamrat Jezjov som har gjort sig välbekant tack vare de tjänster han gjort den internationella kommuniströrelsen!”

Året var 1935 och Dimitrov gick händelserna en smula i förväg. Jezjov hade ännu inte gjort det internationella kommunistpartiet några ”stora tjänster” ... Det var först 1938 som Moskva blev ”rensopat” på militanta kommunister. Skimret från oktoberrevolutionen slocknade i fängelsehåloras mörker. Revolutionen hade urartat och skapat en terror där socialismens idéer förhånades utifrån en förstenad dogm som bödlarna hade mage att kalla marxism.

Och ändå följde vi fogligt med trots vår förkrossning över att själva ha varit med om att sätta hjulet i rullning. Vi var helt förvirrade av skräck och gjorde oss till kuggar i maskineriet och instrument för vår egen underkastelse. Alla som inte reste sig mot Stalins maskineri är ansvariga, kollektivt ansvariga. Jag kan inte undgå den domen.

Men vem protesterade under den perioden? Vem reste sig för att skrika ut sin vämjelse?

Trotskisterna kan göra anspråk på den äran. Liksom sin ledare, som fick betala för sin ihärdighet med hugg från en ishacka, bekämpade de helhjärtat stalinismen, men de var de enda. Under de stora utrensningarna kunde de bara skrika ut sina protester över de enorma isbelagda vidderna, dit man släpat dem för att lättare kunna utrota dem. I lägren uppförde de sig värdigt, ja, rent av exemplariskt. Men deras röster ekade förgäves ut över tundran.

Trotskisterna har i dag rätt att anklaga dem som ropade med vargarna i går. Men de får likväl inte glömma, att de i motsats till oss hade den enorma fördelen av ett sammanhängande politiskt system som skulle kunnat ersätta stalinismen, vilket de kunde klamra sig fast vid i sin djupa förtvivlan över att revolutionens tanke blivit förrådd. De ”erkände” inte, eftersom de visste att detta varken skulle gagna partiet eller socialismen.

8. Judeförföljelserna

De forna ledarna för palestinska kommunistpartiet försvann även de under utrensningarna. Jag hade känt dem alla, och det blev en ytterst smärtsam upplevelse för mig.

---

¹ Jezjov var chef för NKVD.

1929 hade ledningen för Komintern givit palestinska kommunistpartiet order om ”Bolsjevisering och arabisering”. Eftersom alla ledande personer i partiet var judar blev de kallade till Moskva. Den ene efter den andre av mina gamla kamrater, Birman, Lechtsinski, Ben-Yehuda och Meier-Kuperman, blev likviderade. Jag skulle alldeles särskilt vilja berätta om David Averbuch, som var född i Moskva och som hade skickats till Främre Orienten för att där bilda ett kommunistparti, i vilket han sedan blev den ledande personen.

Averbuch blev liksom de andra hemkallad. Efter hemkomsten hade han skickats till Rumänien och sedan förbjöds han att lämna Ryssland. Sista gången jag träffade honom, någon gång i mitten av år 1937, hade han orimligt nog placerats som chef för den politiska sektionen i sovchozen i Pjatigorsk. Det var en löjlig utnämning, eftersom han aldrig hade sysslat med jordbruksfrågor och var totalt inkompetent inom det området. Sanningen var den att kompetensfrågan var sekundär för ledarna, som inte hade någon annan avsikt än att undanröja honom och hans kamrater ... Jag kunde inte längre känna igen den forne revolutionären. Det var en bruten man, men ändå helt medveten om vad som pågick. Han levde som en som fått domens verkställande uppskjutet.

”Endera dagen får jag ett telefonsamtal som kallar mig till Moskva”, anförtrorde han mig.

Han misstog sig inte. Någon tid senare stängdes portarna till det bara alltför beryktade Ljubljanka om honom.

Averbuchs son sökte upp mig. Han var vred och indignerad men samtidigt mycket klarsynt.

”Man anklagar min far för att vara kontrarevolutionär”, sa han, ”men jag vill påstå att det i själva verket är ledarna i partiet, och då börjar jag med Stalin, som är kontrarevolutionära ...”

Han blev i sin tur arresterad under förevändningen att han skulle ha tillhört en grupp som hade försökt mörda Stalin. Man krävde att han skulle erkänna att hans far hade varit spion. Han vägrade och skickades då till ett av de hårdaste lägren, där han avled. David Averbuchs bror, som arbetade på samma tidning som jag, blev likaså arresterad.

Averbuchs hustru Maria bosatte sig hos sin bror Epstein, som var ställföreträdande minister i undervisningsministeriet. De hade föraningar om att de skulle bli arresterade vilket ögonblick som helst och höll sig vakna fram till två-, tretiden på nätterna i väntan på att man skulle komma och hämta dem. Marias bror orkade inte med att leva på det sättet. Nerverna brast och han kunde inte längre sova alls. Han sprang runt i våningen och vrålade:

”Gode Gud, Gode Gud, kommer vi någonsin att få reda på varför de tänker arrestera oss?”

Han fick aldrig veta det. Man hämtade honom en dag i gryningen, och natten föll över honom.

Jag träffade Maria Averbuch igen långt efter kriget. Hon var då en mycket gammal dam. Hon tryckte en sliten väska mot kroppen liksom i en försvarsåtbörd, vilket hon förmodligen gjorde rent spontant efter alla svåra provningar. I väskan fanns de skatter som hon räddat från terrortiden, bilder från hennes förflutna och fotografier på familjen ...

”Min man, min son, min bror och min svåger, alla blev de arresterade och mördade”, sa hon, ”och jag är ensam kvar i livet ... Men ni ska veta att jag, trots allt som hänt, ändå inte har slutat upp med att tro på kommunismen ...”

Jag har lyckats få upplysningar även om andra palestinska kommunisters lidanden. Om Sonia Raginska, en av de bästa kämparna, mycket intelligent och aktiv, som kastades i fängelse där hon förlorade förståndet. Om Efraim Lechtsinski, den medlem i den palestinska centralkommittén som under många år hängivet och kompetent ägnat sig åt att inviga unga kämpar i marxismen. Innan man förde honom inför rannsakningsdomaren brukade man knuffa in en

fånge, som var söderslagen av piskrapp, blodig och nästan livlös, i hans cell. Det var en av de metoder NKVD använde sig av för att göra intryck på dem som de skulle förhöra ...

”Nå, du såg väl den andra” röt rannsakningsdomaren. ”Du såg väl vilket tillstånd han befann sig i? Vill du att vi ska ta hand om dej också?”

Efraim Lechtsinski klarade inte av den fruktansvärda utpressningen. Även han blev galen. Han rusade från den ena väggen till den andra i cellen, stötte huvudet i väggen och upprepade om och om igen:

”Vad är det för namn jag har glömt nu igen? Vad är det för namn?”

Alla medlemmarna i det palestinska partiets centralkommitté blev likviderade, utom List och Knossov som inte hade rest till Sovjet. Joseph Berger var den ende som överlevde efter en rundvandring på tjuogoett år i Gulag. Av de två-trehundra aktiva kämparna i partiet var det bara ett tjugotal som undkom. Det dröjde ända fram till 1968, mer än tio år efter ryska kommunistpartiets tjugonde kongress, innan det israeliska kommunistpartiet ”Maki” hyllade ledarna som blivit mördade under Stalins utrensningar.

Terrorn drabbade även det judiska samfundet som decimerades liksom alla andra nationella minoriteter. Oktoberrevolutionen hade ändå avsevärt förändrat judarnas liv. I vår antisionistiska propaganda hade vi kommunister av judisk börd tryckt på att man skulle respektera vårt samfunds nationella och kulturella rättigheter i Sovjetunionen, och vi var stolta däröver. Jag minns att judarna och även andra nationella minoriteter ännu åtnjöt vissa rättigheter, när jag kom till Ryssland 1932. Det kulturella livet utvecklades i de områden där en minoritet judar bodde. I de distrikt i Ukraina och på Krim som jag besökte var judiska språket det officiella språket. Den judiska pressen blomstrade. Det fanns sammanlagt fem eller sex judiska dagstidningar och många veckotidningar i Sovjetunionen. Ett tiotal judiska författares verk såldes i miljontals exemplar, och vid flera av universiteten fanns en professur i judisk litteratur.

Mina iakttagelser var lika uppmuntrande när det gällde ekonomin. På Krim fungerade exempelvis kolchozerna i de områden där judarna befann sig i majoritet mycket bra. De utnyttjade närheten till brunnsorter till att odla citrusfrukter som de sålde till befolkningen. Parallellt med detta var vägen till assimilering vidöppen för de judar som så önskade. I stora städer som Moskva, Leningrad och Minsk förekom inga restriktioner i judarnas livsföring, aktiviteter eller strävanden. Det förekom ingen diskriminering i samhällslivet, och universiteten härjades inte av något numerus clausus. Framstegen var strålande och avsevärda i jämförelse med tsarernas ljusskygga politik. Det var 1935 som massförtrycket slog ned över judarna. Från områden med kraftigt inslag av judar spreds det snart över hela landet.

Efter mina studier vid Marchlevskiuniversitetet, där jag hade bevistat kurser i journalistik, blev jag enligt Centralkommitténs beslut knuten till dagstidningen Der Emes (Sanningen), som var den judiska versionen av Pravda. Mycket kända judiska skribenter ingick i redaktionen, som leddes av den framstående journalisten Moshé Litvakov.

Jag ansvarade för det som stod under rubriken ”Partilivet”, redigerade ofta artiklar och skrev ibland rentav ledare. En dag kom en bokhållare fram till mig i korridoren.

”Tänker ni låta era pengar ligga orörda länge?” frågade han. ”Vilka pengar? Jag hämtar min lön regelbundet .. .”

”Jag talar inte om lönen utan om premierna för era artiklar!” Dagen efter överlämnade han en summa som översteg lönen till mig.

Det fungerade likadant för hela redaktionen. Man hade kommit långt ifrån den ”arbetarlön”¹ som Lenin hade förespråkat.

Varje vecka hölls ett möte i Centralkommittén, vid vilket en representant för varje Moskva-tidning deltog. Min chefredaktör skickade mig dit vid upprepade tillfällen. Under en av dessa konferenser 1935 förklarade Stetski, som var chef för centralkommitténs pressavdelning, att han hade ett viktigt meddelande att göra oss.

”Jo, jag har en anhållan från kamrat Stalin personligen till er!” började han. ”Kamrat Stalin är mycket missnöjd med kulten omkring hans person. Alla artiklar börjar och slutar med ett citat av honom. Men kamrat Stalin tycker inte om det. Dessutom har han låtit verkställa en undersökning av breven med lovsånger som undertecknats av tiotusentals medborgare, vilka kommer till tidningarnas redaktioner, och han har fått reda på att den korrespondensen har kommit till på initiativ av partiinstanser, som fixerar en viss kvot för varje fabrik och varje kvarter. Jag har fått i uppdrag att meddela att kamrat Stalin inte alls uppskattar dessa metoder, och att han kräver att man sätter stopp för dem.”

Jag blev mycket imponerad av anförandet och lämnade en redogörelse för det till min chefredaktör, som leende svarade: ”Det där kommer bara att vara ett par veckor ...”

”Hur så, tror ni inte på det?”

”Vänta, så får ni se!”

Tre veckor senare representerade jag tidningen vid ett nytt möte med Stetski, som gav oss en rapport om ett beslut från partiets ledning: ”Politbyrån förstår mycket väl kamrat Stalins uppriktiga önskan om att inte upprätthålla kulten omkring sin person, men politbyrån godtar inte hans invändningar. Under den svåra period som vi nu genomgår leder oss kamrat Stalin med fast hand. Vi måste tacka och lyckönska honom till att han klarar sin svåra uppgift. Pressen bör göra allt för att regelbundet framhålla kamrat Stalins roll ...”

När jag berättade detta för Litvakov blev han ingalunda förvånad.

”Jag sa ju till er för tre veckor sedan att de där instruktionerna inte skulle bli långlivade ... Stalin förutsåg att politbyrån skulle inta den attityden, men han var mycket angelägen om att journalisterna skulle få en klar uppfattning om hans blygsamhet!”

Litvakov förstod mycket väl vilken process som revolutionen gick igenom. Arbetet som han blivit anförtrodd och som han skötte utan att svikta, hans yrkesetik för att uttrycka det med ett enda ord, hindrade honom inte från att se klart och från att utan omsvep säga sin mening, när han hade lust till det. En gång under 1935 minns jag att han bad Radek, som alltid stod till förfogande, om en artikel till numret där oktoberrevolutionens årsdag skulle firas.

Radek underkastade sig givetvis och skickade sin artikel ... Jag kan än i dag se och höra Litvakov när han läste den:

”Vi trycker aldrig i livet en sån smörja i vår tidning!” sa han kallt.

Artikeln i fråga var ingenting annat än en lovsång till Stalin, rad efter rad ... Några dagar senare befann jag mig av en händelse inne hos min chefredaktör, då Radek ringde och undrade över varför hans bravurstycke inte blivit publicerat.

”Hör nu, Radek”, svarade Litvakov, ”det här var sista gången som jag ber er om en artikel och om ni tror att jag tänker trycka det på grund av signaturen så misstar ni er gruvligt. Den är värdelös och en nybörjare skulle ha klarat av det bättre.”

---

¹ Lenin krävde att partifunktionärer inte skulle tjäna mer än kvalificerade arbetare.

Litvakov trotsade inte ostraffat en av ledarnas fåfänga eller det allsmäktiga partiet. Han blev en av de första som utrensades. Varje månad förde sedan med sig sin skörd av fångar. Sålunda försvann Hachine, Averbuchs bror, som man anklagade för att han hade bott i Tyskland, och Sprach, Litvakovs efterträdare som chefredaktör, mot vilken man inte hade några speciella klagomål att anföra. Under loppet av år 1937 installerade sig skräcken på redaktionen.

Journalisterna kom på morgonen och stängde sedan in sig under exakt den tid som de måste tillbringa på tidningen. Sedan gick de hem utan att ha sagt ett ord till någon enda person. När den gamle journalisten Strelitz som slagits på Röda arméns sida under inbördeskriget arresterades, blev vi helt bestörta och den skräck vi kände tilltog alltmer i början av 1938.

När en av våra kamrater försvann ägnade vi oss åt en förskräcklig ritual som påminde starkt om en begravning. Hela personalen på tidningen samlades för en kritisk seans. Vi hasplade i tur och ordning ur oss samma gamla visa och erkände våra fel. Det var alltid samma ord som yttrades:

”Kamrater, vi har brustit i vaksamhet. En spion har arbetat bland oss i flera år, och vi har inte avslöjat honom ...”

För att inte avvika från våra vanor blev vi också kallade till Strelitz’ ”begravning” för att ägna oss åt självkritik. En påminde sig några ord som den ”skyldige” yttrat, men som han glömt att föra vidare, och en annan hade lagt märke till ett egendomligt beteende som han erkände att han låtit bli att rapportera. Vi ägnade oss för fullt åt dessa föga ärofulla övningar, när vi plötsligt fick syn på vår kamrat Strelitz. Han stod under några minuter vid dörren och lyssnade på hur vi la fram våra anklagelser, hur vi förnekade honom och kallade honom spion. Vid denna oväntade konfrontation, alldeles uppenbart arrangerad av NKVD som släppt honom med avsikt, fylldes rummet av en iskall tystnad. Vi förlorade fattningen totalt.

Strelitz fortsatte att tiga, och vi lämnade rummet med sänkta huvuden utan att säga ett ord, alltför skamsna för att våga möta vår kamrats blick. Då förstod jag hur djupt vi sjunkit. Skräcken hade slagit rot i oss och påverkat våra sinnen, så att vi slutat upp med att tänka själva. NKVD hade triumferat.

Mer än andra fick judarna betala sin tribut till förtrycket. Det skedde helt plötsligt och sköttes av en specialgrupp inom NKVD. Av två vittnen till dessa skoningslösa utrensningar fick jag höra hur arresteringarna och avrättningarna gick till. Likt robotar för den orättvisa som upphöjts till dogm, förklarade agenterna i säkerhetstjänsten att alla judar av polskt ursprung var spioner för den polska regeringen, och att de som kom från Palestina var i engelsmannens sold. De baserade sig på dessa kriterier och dömde personer utan rättgång, och de åtalade hamnade utan undantag framför exekutionsplutonen. Vår gamle kamrat i polska partiet, Schwarzbart, som hade varit partisekreterare vid vårt universitet och som spelat en viktig roll i Birobidjan blev kastad i fängelse, där han blev nästan helt blind. Man tog ut honom på gården en tidig morgon och placerade honom framför exekutionspatrullen. Innan han dog ropade han ut sin tro på revolutionen, och i samma ögonblick som salvorna fällde den gamle aktive kommunisten steg den mäktiga kampsången Internationalen från cellerna.

Tusentals andra kommunister dog med huvudet lika högt som han. Esther Frumkina, som under många år var rektor för vårt universitet, blev arresterad 1937 och instängd i Ljubljanka, trots att hon var sjuk. Under förhöret konfronterades hon med ett vittne som angivit henne. Esther trotsade då domaren och vakterna, kastade sig över angivaren och spottade honom i ansiktet. Hon dömdes utan rättegång och dog i Ljubljanka.

Samma år stängdes universitetet för de nationella minoriteterna och ersattes av ett pseudoinstitut för studier i främmande språk vilket styrdes med järnhand. Universitetets portar slöts om våra kamraters döda kroppar.

9. Mordet på Röda armén

Jag vill också vittna om likvideringen av marskalk Tuchtjevskij och hans kamrater. Den 11 juli 1937 meddelades det i tidningarna att marskalken och sju generaler arresterats. Chefen för Röda armén och hjältarna från inbördeskriget anklagades för att medvetet ha arbetat för att införa kapitalismen i Sovjetunionen. Dagen efter fick hela världen läsa att Tuchtjevskij och generalerna Jakir, Uborevitj, Primakov, Eidemann, Feldmann, Kork och Putna dömts till döden och arkebuserats. En nionde general, Gamarnik, som var chef för arms politiska byrå, begick självmord. Röda armén hade stympats.

I själva verket hade det rått djup oenighet mellan Tuchtjevskijs generalstab och partiledningen sedan många år. Enligt Stalins officiella teori skulle sovjetiskt territorium inte beröras av ett nytt krig, om det skulle utbryta. Tuchtjevskij, som med oro övervakade Tredje rikets militära förberedelser, invände att en världsomfattande konflikt var oundviklig och att man måste förbereda sig på krig på ryskt område.

Historien skulle visa att Tuchtjevskij hade begått misstaget att ha rätt alltför tidigt ... Vid tiden för hans arrestering var all opposition krossad och Stalin styrde landet med järnhand. Röda armén var den sista bastionen. Eftersom de generaler han ville komma åt var gamla bolsjeviker som utmärkt sig under Oktoberrevolutionen, gällde det att slå till mycket hårt. Stalin begagnade sig av Hitler som medbrottsling för att kunna krossa det ryska folkets armé.

Det var gestapomannen Giering, chefen för Sonderkommando, som ledde jakten på Röda kapellet under andra världskriget, som berättade om detaljerna i konspirationen mot Tuchtjevskij för mig år 1943.

1936 fick chefen för underrättelsetjänsten i Berlin, Heydrich, besök av en gammal officer i tsarens armé general Skoblin. Denne arbetslöse general tröstade sig med att spela dubbelagent i stor skala och var en ytterst tvivelaktig figur. Han hade förstklassiga nyheter att berätta för Heydrich: han visste från säker källa att marskalk Tuchtjevskij tänkte resa armén mot Stalin. Heydrich underrättar den nazistiska generalstaben, vilken funderade över hur man borde handla. Antingen låta den sovjetiske armschefen hållas eller också varsko Stalin och ge honom bevis på samröre mellan marskalken och Wehrmacht.

Man bestämde sig för den sistnämnda lösningen. En dossier preparerades i vilken man genom lösryckta citat bevisade att Tuchtjevskij förberedde en kupp med hjälp av tyska generaler. Det var inte svårt att bevisa att Tuchtjevskij hade haft kontakt med Wehrmachts generalstab, eftersom de båda arméerna haft regelbundna kontakter innan nazisterna kom till makten. Den sovjetiska regeringen hade till och med öppnat militärskolor där tyska officerare blev utbildade.

I slutet av maj 1937 låg Tuchtjevskijs dossier på plats på Stalins skrivbord. Den mustaschprydda georgiern hade all anledning att vara belåten. Tyskarna hade just som han avsett gett honom det nödvändiga beviset för att han skulle kunna undanröja den man, som han svurit att krossa. Enligt Gierings relation av händelserna som jag hela tiden stöder mig på skulle Skoblin inte ha uppsökt Heydrich på eget initiativ. Stalin och Hitler hade delat på arbetsuppgifterna. Den förre hade kommit på idén och utförandet var den andres verk. Stalin kunde krossa det sista motståndet, och Hitler grep det oväntade tillfället att stympa Röda armén. Hitler insåg att utrensningarna inte skulle begränsas till några höga officerare, han var övertygad om att våldsvågen skulle skaka Röda armén i sin helhet, och att det skulle ta många år innan den hämtade sig igen. På så sätt fick han fria händer i öster och tid på sig att vinna kriget i väst. Det närmande som skulle bekräftas genom den tysk-ryska pakten började redan skymta.

I augusti, två månader efter likvideringen av marskalk Tuchtjevskij, höll Stalin en konferens med de politiska cheferna i armén. Det blev signalen till blodbadet i Röda armén. Tretton av de nitton armékårscheferna, hundratio av de hundra trettiofem divisions- och brigadcheferna,

hälften av alla regementscheferna och de flesta av de politiska kommissarierna blev avrättade. Röda armén hade tappats på sitt blod och var ur stridbart skick under många år.

Tyskarna utnyttjade till fullo situationen och såg till att underrättelsetjänsten försåg London och Paris med alarmerande upplysningar om tillståndet i Röda armén efter utrensningarna. Det är inte långt ifrån att jag tror att de franska och engelska generalstabernas brist på intresse för en militär allians med Sovjetunionen berodde på att Röda armés svaghet blivit uppenbar för dem. Efter detta var vägen fri för pakten mellan Stalin och Hitler.

10. Chokladhuset

Jag blev kommunist därför att jag är jude.

Kontakten med arbetarna i Dombrova hade givit mig en klar uppfattning om omfattningen av den kapitalistiska exploateringen. Jag fann dessutom i marxismen den lösning av judarnas problem vilken jag sökt sedan barndomen. Jag ansåg att endast ett socialistiskt samhälle skulle göra slut på rasismen och antisemitismen och tillåta det judiska folkets kultur att blomma upp. Jag hade studerat antisemitismen, dess upprinnelse och mekanism från pogromerna i tsarernas Ryssland och fram till Dreyfusaffären. För mig framstod nazismen som det allra mest flagranta uttrycket för rasismen. Jag såg hur odjuret växte till i styrka och oroade mig över världens sinnesro. Arbetarpartiet i Tyskland bekämpade sina bröder i stället för att inrikta sig på den gemensamme fienden. Många trodde att Hitler skulle sluta med sitt vapenskrammel, glömma *Mein Kampf* och förvandla SA till lärare på semesterkolonier, när han väl kommit till makten. Den tyska och internationella borgerligheten tänkte att det när allt kom omkring inte skadade med lite ordning i det land där de röda var så aktiva.

Den 30 januari 1933 fick världen veta att Adolf Hitler blivit rikskansler. Aktiv kommunist som jag var såg jag den händelsen som ett tecken på att porten var öppen för barbariet. Tyskland, och snart även Europa, skulle få lära sig att leva under stöveln.

Tyskland hade tvekat i valet mellan rött och brunt. Nu dränktes allt i en flodvåg av dy. Hitler satte igång med att krossa den tyska arbetarrörelsen. Den 2 maj 1933 ockuperades landsorganisationens komplex, där man trodde att man skulle kunna stoppa Hitler genom en generalstrejk, av SA:s trupper. Tusentals fackföreningsmän fick förena sig med kommunisterna och socialisterna bakom taggtrådsstängslan. Men det fattades ännu en arm för att göra terrorn total. I april 1934 skapades Gestapo.

Långt innan Hitler kom till makten läste jag *Mein Kampf*, vilket framkallade spydigheter från mina kamrater. Senare kunde jag konstatera att nazismens utveckling var beskriven i detalj där. Två teman återkom oupphörligt i Hitlers bok: ”Utplåna den internationella judendomen” och ”Krossa kommunismen”.

Som både jude och kommunist var jag dubbelt berörd. I januari 1935 stiftades lagen om rasrenhet, och våra tyska kamrater blev förföljda. Jag insåg också att nazismen inte skulle hålla sig inom Tredje rikets gränser så länge, utan att den skulle föra med sig krig och död ut i omvärlden.

Västvärldens demokratier vägrade se faran i ansiktet. Man väntade på ett mirakel, och ju längre man väntade desto mer företagsam blev Hitler. Den 7 mars 1936 trängde tyska trupper in i Rhenlandet. Ingen reaktion. I början av juli 1936 började spanska inbördeskriget och i praktiken andra världskriget. De franska och engelska regeringarna lät i noninterventionens namn de tyska och italienska legionerna krossa den spanska revolutionen. Och 1936, slutligen, ingick Tyskland och Italien en pakt mot Komintern.

I maj 1937 passerade jag Berlin på väg till mitt första uppdrag i Frankrike. Skådespelet på gatorna blev en outhärdlig överraskning för mig! Tusentals arbetare och ungdomar bar på nazisternas baner och sjöng nazistiska hymner för full hals. När jag hörde dessa sånger, som hela Europa snart skulle stifta bekantskap med, blev jag övertygad om att det bara var genom en världsbrand som man kunde göra slut på nazismen. Jag bestämde mig för att ställa upp i den skoningslösa kamp, där Människlighetens öde avgjordes. I första ledet!

Den möjligheten skulle jag få tack vare sovjetiska arméns underrättelsetjänst. Högkvarteret låg på Znamenskajagatan 19, inte långt ifrån Röda torget. Det var en liten byggnad som på grund av sin färg brukade kallas "chokladhuset". Vid den tiden fungerade inte den sovjetiska underrättelsetjänsten på samma sätt som i Västeuropa. Man använde sig huvudsakligen av aktiva kommunister i de olika länderna. Röda armén disponerade således över tusentals kommunister som inte betraktade sig som spioner utan som världsrevolutionens avantgarde. Den sovjetiska underrättelsetjänsten behöll den internationella karaktären fram till 1935. Man kan inte förstå dessa mäns engagemang om man inte sätter det i samband med världsrevolutionen. Jag kan vittna om att dessa personer var helt oegennyttiga. De talade aldrig om pengar utan hängav sig åt sina uppgifter på samma sätt som de skulle ha gjort i ett fackförbund.

General Berzin var chef för Röda arméns underrättelsetjänst. Han var en gammal bolsjevik, som hade blivit dödsdömd två gånger före revolutionen och rymt båda gångerna. Under inbördeskriget hade han haft befälet över ett regemente som skull skydda Lenin och regeringen.

Komintern hade sin egen säkerhetstjänst med en antenn i varje land, och NKVD hade en tredje som ägnade sig åt den inre säkerheten. Med tiden ökade NKVD:s makt. De fick ansvaret för de sovjetiska medborgarnas säkerhet utomlands. Ofta rivaliserade NKVD med den militära säkerhetstjänsten, i vilken deras agenter infiltrerades.

Berzin åtnjöt allmän aktning. Han påminde knappast om slentrianföreställningen om en specialist i underrättelsebranschen. Han fäste mycket stor vikt vid karaktärsdragen hos dem han rekryterade och sa ofta: "En agent i sovjetiska underrättelsetjänsten måste ha tre kvaliteter: kallt huvud, varmt hjärta och nerver av stål." I motsats till vad som är brukligt i underrättelsetjänsten offrade han aldrig någon av sina män. För honom var agenterna människor och, framför allt, kommunister.

Berzin och hans agenter i utlandet stod alltid i vänskapliga relationer till varandra. Med Richard Sorge, en av de största i den ryska säkerhetstjänsten, knöt han mycket fasta vänskapsband. Sorge berättade för mig om sitt första möte med Berzin, då jag träffade honom i Belgien strax efter min ankomst dit 1938.

Sorge var en mycket duktig och intelligent man. Han hade varit aktiv i tyska kommunistpartiet och var författare till flera ekonomiska skrifter. Han befann sig på uppdrag i Kina när han ombads komma till Moskva 1933. Berzin hade stämt träff med honom på en schackklubb, som var frekventerad av tyskar.

Berzin tog omedelbart upp sitt ärende:

"Varifrån anser du att det största hotet mot Sovjetunionen kommer just nu?"

"Jag är inte omedveten om risken för en ny sammanstötning med Japan", svarade Sorge, "men jag tror ändå att det största hotet kommer från Nazityskland." (Samtalet ägde rum några dagar före Hitlers maktövertagande.)

"Nå, det var just därför som vi bad dig komma", återtog Berzin. "Vi skulle vilja att du installerar dig i Japan . . ."

”Varför just Japan?”

”Därför att Japan och Tyskland börjat närma sig varandra, och du kan få reda på mycket om de militära förberedelserna där.”

Sorge började förstå vad det var för arbete man ville att han skulle åta sig, och han avbröt Berzin:

”Skulle jag som är journalist resa till Japan och bli spion?”

”Du vill inte bli spion, säger du, men vet du egentligen vad en spion är för något? Det som du kallar ‘spion’, det är en person som skaffar sig upplysningar för att hans regering ska kunna utnyttja fiendens svaga punkter. Vi sovjetryssar vill inte ha krig, men vi vill få uppgifter om fiendens förberedelser, så att vi inte blir tagna på sängen, när han angriper oss . . .”

”Under vilket namn ska jag gå?”

”Ditt eget . . .”

Sorge fattade ingenting, och Berzins adjutanter som var närvarande vid mötet dolde inte heller sin förvåning:

”Men tyska polisen har honom ju i sitt register eftersom han har varit aktiv i kommunistpartiet! Det var ett tag sedan dess, men ni kan lita på att de inte har förlorat spåret efter honom.”

”Jag vet att vi tar en risk, men jag anser att man marscherar bäst i sina egna kängor. Förresten kan väl en person som var kommunist för femton år sedan ha bytt politisk åsikt sedan dess!”

Berzin vände sig till den av sina medarbetare som skötte Tyskland:

”Se till att han blir anställd som Tokyokorrespondent för Frankfurter Zeitung.”

Han vände sig sedan till Sorge: ”På så vis kommer du att stanna inom ditt eget gebit och inte känna det som om du spelade spion.”

Berzin hade som regel att agenternas täckverksamhet inte bara fick vara en fasad, och det blev som han ville. Sorge blev anställd som korrespondent i Frankfurter. Hans artiklar blev mycket uppskattade i höga japanska officerskretsar och de öppnade de mest svårforcerade dörrar för honom. Han blev så småningom bekant med både den tyske ambassadören och militärattachén. På så sätt kom han över ytterst hemliga informationer från Berlin.

Ett par år före krigsutbrottet skickade Gestapo en representant till Tokyo för att övervaka personalen på ambassaden. Sorge blev snart ”god vän” med honom. Så en dag hände just det som Berzins medarbetare hade fruktat. Gestapomannen fick ”Sorgedossiern” från Berlin, i vilken Sorges kommunistiska förflutna underströks. . .

Sorge förklarade då att det var ungdomssynder och drev skämtet så långt, att han skrev in sig i nazistpartiet! Han spelade sin roll så skickligt, att tyske ambassadören i Tokyo protesterade officiellt mot att en av hans ”bästa medarbetare” blivit arresterad, när Sorge hade avslöjats av japanerna!

11. På jakt efter Fantomas

Efter affären Fantomas hade Bir och Strom blivit dömda till tre års fängelse. De släpptes i slutet av 1936 och reste då till Moskva. La Sûretés officiella version, vilken godtogs av ledningen för ryska säkerhetstjänsten, förklarade att Birgruppens fall berodde på att en provokatör vid namn Riquier, som var journalist i l’Humanité hade nästlat sig in i gruppen. Strom och hans vänner var övertygade om Riquiers oskuld och protesterade mot den grava

anklagelsen mot franska kommunistpartiet. De föreslog att en ny undersökning skulle göras i Paris. Ledningen för Komintern var angelägen om att bli av med denna varböld och frågade Strom om han hade någon kandidat att föreslå. Han nämnde mitt namn.

”Domb har alla nödvändiga kvalifikationer”, förklarade han. ”Han var i Paris vid tiden för den här affären, men han var inte inblandad. Han talar franska, han är aktiv kommunist sedan länge och han kan bringa ljus i den här saken.”

Komintern framförde förslaget till general Berzin som inte kom med några invändningar. Det var första gången jag hade någon kontakt med sovjetiska säkerhetstjänsten. Jag träffade överste Stiga (”Oscar”) som var chef för den västeuropeiska avdelningen ett par gånger för att få detaljerna i undersökningen klargjorda för mig.

”Ni ska bara ta kontakt med advokaterna Ferruci och André Philip”, berättade Stiga. ”Ni ska studera handlingarna från rättegången och försöka ta reda på sanningen.”

När vårt sista samtal gick mot sitt slut gav Stiga mig ett pass, där jag påstods vara affärsman från Luxemburg.

”Har ni lämpliga kläder?” frågade han mig.

”Nej.”

”Det är mycket viktigt att ni har det. Flera av våra agenter har avslöjats på grund av ett veck som en Warszawaskräddare brukade sy bak på kragen på kavajen.”

”Jag har goda vänner i Antwerpen. Jag kan stanna där ett par dar och låta sy mig en kostym efter det franska modet hos någon skicklig skräddare.”

”Utmärkt! Och nu vill chefen träffa er.”

Jag fördes in i ett stort rum. I ett av hörnen fanns ett långt arbetsbord. En stor världskarta täckte ena långväggen. Berzin bad mig slå mig ner, och vi började prata om Paris. Därefter tog han upp det ärende som var anledningen till mitt besök.

”Ni kommer att finna tonvis med dokument i arkiven i Palais de Justice”, sa han. ”Jag tänker inte komma med några råd eftersom det inte är någon svår sak att upptäcka sanningen. Men en sak bör ni få veta: ni ska inte bli förvånad om ni ser välbekanta ansikten på hotellen i Paris. Det är full fart på trafiken till Spanien, förstår ni ...”

Jag trodde att samtalet var slut och tänkte resa mig, men han tecknade åt mig att sitta kvar.

”Om ni har tid, skulle jag vilja fortsätta samtalet”, fortsatte han. Sedan gick han rakt på sak: ”Hur länge tror ni att det dröjer innan kriget bryter ut?”

Jag blev helt förbluffad över det förtroende han visade mig och över att han hade gått direkt på en fråga, som oroade mig i så hög grad. Jag svarade lika uppriktigt: ”Vårt öde ligger i diplomaternas händer, och det är inte lätt att veta om de tänker fortsätta att krypa inför Hitler.”

Jag förstod av Berzins grimas att han tyvärr inte tvivlade på vad diplomaterna skulle göra. Kriget skulle komma.

”Var kommer enligt er mening krigsskådeplatsen att vara belägen?” frågade han.

Berzin visade mig då verkligen stort förtroende. Jag var förvånad, ty det var inte vanligt med den sortens samförstånd i Moskva 1936.

”Jo, kamrat Berzin, jag tror inte att det är frågan om att förutse var kriget bryter ut, i väst eller i öst. Det kommer att bli en världskonflikt, och även om vi antar att det börjat i väst, så förändrar det ingenting. Alla stater kommer att bli inblandade, eftersom ingenting kan hejda

den tyska armén ... Hitler har två mål, nämligen att angripa Sovjetunionen och annektera Ukraina och att utplåna judarna.”

”Jag önskar att våra politiker resonerade som ni”, bekände Berzin eftertryckligt men med sorg i rösten. Man pratar ständigt om hotet från nazisterna men tror att det är avlägset. Den blindheten kommer kanske att stå oss mycket dyrt.”

”Men ni har ju en underrättelsetjänst och jag kan inte tro att era agenter inte informerar er om förberedelserna i Tyskland. Man behöver inte vara särskilt skarpsynt för att inse vart de leder!” påpekade jag halvt på allvar och halvt på skämt.

”Vet ni inte hur våra agenter arbetar? Jo, de läser Pravda och utesluter allt som riskerar att misshaga partiledningen, när de skickar sina depescher. Vi är fruktansvärt handikappade på grund av partiets förbud mot att skicka agenter till Tyskland. Passa på att iaktta vad som händer när ni reser igenom Tyskland. Kom sedan och hälsa på mig när ert uppdrag är slutfört, så att vi får prata om det . . . Apropå det, vad sysslar ni med för tillfället?”

”Jag är journalist på Sanningen.”

”Jaså, men oroa er inte. Om det behövs hittar vi en ersättare.”

När jag lämnade Berzin var jag mycket imponerad av hans kyliga klarsynthet, men jag hade ytterst svårt att då föreställa mig att jag tog det första steget mot mitt definitiva engagemang.

Tiden för min avresa närmade sig, men en händelse lättade spänningen, även om den var helt förutsedd . . . Vår andre son, Edgar, föddes.

Den 26 december 1936 tog jag tåget till Finland. Via Sverige reste jag vidare till Antwerpen, där jag köpte nya kläder. Den 1 januari 1937 anlände jag så slutligen till Paris. Dagen efter sökte jag upp advokaten Ferruci.

Han gav mig ett mycket vänligt mottagande och satte till min ära på en skiva med Röda arméns kör ...

”Jag har kommit för att undersöka affären Fantomas”, berättade jag.

”Hela den där affären är skum, vet ni, men en sak är jag säker på, och det är att Riquier är oskyldig.”

”Kan jag få tillgång till arkiven från rättegången?”

”Ja, men inte förrän om en månad. Jag kan låna dossiern över en dag.”

Jag var alltså ledig och reste därför på en kort visit till Schweiz, där jag gladde mig åt att se alperna som turist och stoppade i mig av de utsökta bakverken. Sådana tillfällen är alltför sällsynta i en aktiv kämpes liv för att försummas. När jag återvände i god form överlämnade Ferruci och Philip Fantomasdossiern till mig. Jag fördjupade mig i dokumenten och fann tjugotre brev som inte blivit nämnda under rättegången. De innehöll korrespondensen mellan en dubbelagent vid namn Svitz och den amerikanske militärattachén. Denne Svitz hade angivit gruppen för den franska polisen och han hade släppts efter ingripande från sin inflytelserike beskyddare. Breven innehöll ovedersägliga bevis på att det rörde sig om en provokation.

Svitz' förflutna gav en förklaring till hans beteende. Han hade arbetat för ryska underrättelsetjänsten och blivit avslöjad när han var på väg till Förenta staterna. Det kostade tio års fängelse att försöka ta sig in illegalt i Förenta staterna och han tvekade inte utan gick med på att samarbeta med amerikanerna, samtidigt som han stannade kvar i rysk tjänst. Två år senare sände ryssarna honom till Paris som huvudagent, där han fick kontakt med Bir.

När affären Fantomas kreverade varskodde Svitz Moskva om att han lyckats rentvå sig och att han måste försvinna en tid ... och det så väl att man aldrig återsåg honom.

Den franska polisen var bara alltför lycklig över att slå två flugor i en smäll och över att kompromettera kommunistpartiet genom en av dess medlemmar. Valet föll på Riquier enbart av den anledningen att han redigerade rapporterna från *l'Humanité* korrespondenter på ett hundratal fabriker.

När jag kom tillbaka till Moskva på våren 1937 blev Berzin inte övertygad av min rapport. Det fattades formella bevis på Riquiers oskuld. Jag fick resa tillbaka till Paris och under detta andra besök lyckades jag tack vare en arkivarbetare i Palais de Justice (jag kompenserade honom för hans välvillighet) få fotografier av dokumenten.

Eftersom det var uteslutet att jag skulle ta mig över gränsen med dessa dokument i bagaget, var det uppgjort att jag skulle överlämna dem till en person på sovjetiska ambassaden, som skulle skicka dem per kurirpost. Jag begav mig till mötesplatsen och överlämnade dokumenten som jag hade stuckit in i en tidning till en person som stämde med signalementet, en fyrtioåring i glasögon som läste *le Temps*. Vi började prata med varandra och han frågade om jag skulle stanna några dagar i Paris. När jag svarade jakande, bad han om mitt telefonnummer så att han kunde ringa om det var något. Jag gav honom numret, som han skulle slå i nödfall, och såg att min ”diplomatspion” skrev ner numret i sin adressbok utan att bry sig om att förvandla siffrorna ...

Hur kunde en av ambassaden utsänd agent bete sig så enfaldigt? Då visste jag ännu inte att jag skulle stöta på lika tafatta beteenden mitt under brinnande världskrig!

Jag kom tillbaka till Moskva i juni 1937. Berzin befann sig i Spanien, där han var militär rådgivare åt den republikanska regeringen. Det var Stiga som tog emot mig. Han berättade att affären Fantomas var ett avslutat kapitel enligt hans mening¹. Jag träffade Stiga ganska ofta och dessa kontakter resulterade i att jag engagerade mig i underrättelsetjänsten. Jag kände ingen som helst dragning till ”spionaget”. Min enda ambition var att bekämpa fascismen. Men jag lät mig övertygas av hans argument: den sovjetiska armén hade behov av personer som var övertygade om att kriget var oundvikligt, inte av robotar eller kurtisaner.

Tärningen var kastad ...

12. Uppkomsten av en myt

Jag måste förklara hur myten om ”Trepper som sovjetagent” föddes. Enligt mina belackare skulle jag ha arbetat för sovjetiska underrättelsetjänsten ända sedan 1930, ja, rent av ännu tidigare .

Liksom alltid när det gäller myter har denna skapats genom förvrängning och överdrivande av fakta, vilka sedan anförts som bevis. I franska Sûretés och Gestapos arkiv skulle det finnas ”bevis” på att jag skulle ha tillhört Fantomas nät. Vad är det för dokument?

När jag blev arresterad av Gestapo 1942 kände nazisterna bara till mitt nom de guerre: Jean Gilbert, men de fann senare mitt riktiga pass som var utställt på Leopold Trepper. Jag hade emellertid ända sedan jag blev politiskt aktiv kallat mig Domb. Det var under den pseudonymen som jag var känd, särskilt av polisen. Gestapo kände inte till det, och jag ville till varje pris undvika att de såg något samband mellan Domb och Trepper. Ett stort antal aktivister som betecknades som Dombs kamrater skulle annars ha svävat i omedelbar fara.

---

¹ Efter denna affär, i vilken Riquier blev helt rentvådd, beslöt Komintern att ryska underrättelsetjänsten inte längre skulle använda sig av militanta kommunister. Brytningen blev total mellan partiet och säkerhetstjänsten.

Som tur var hade Sûreté skött sig dåligt 1932. De hade inte heller satt Trepper i samband med Domb i sina handlingar. Å ena sidan höll de utkik efter en kommunistisk agitator vid namn Domb vilken höll till i judiska kretsar, å den andra hade de lagt vantarna på de båda brev som Strom väntade och som adresserats till en viss Trepper.

Gestapo, som använde sig av franska polisarkivet, konstaterade endast att chefen för Röda kapellet, Trepper, som de hade gripit, redan var komprometterad genom en historia med ryska underrättelsetjänsten 1932. Ännu bättre, passet utvisade också att samma Trepper befunnit sig i Palestina mellan 1924 och 1929. Tyskarna ville få sitt kap att verka ännu större för att göra intryck på cheferna i Berlin och fabricerade därför en häpnadsväckande bakgrund åt mig. Jag hade varit sovjetisk agent ända sedan min ungdom, först i Palestina och sedan i Frankrike. Under förhören godtog jag denna historia, eftersom mina rörelsemarginaler skulle bli större ju större vikt Gestapo gav mig. Gestapo tog till exempel för givet att jag hade genomgått spionutbildning i Moskva. Jag svarade bara svävande att jag studerat vid Podrowskiuniversitetet.

Ännu i dag kan man läsa i vissa böcker att jag fick min utbildning på militärhögskolan i Podrowski, spionavdelningen, men Podrowskiuniversitetet har i själva verket aldrig existerat!

Jag lät dem skapa myten om att jag varit sovjetagent ända sedan min barndom eftersom jag behövde den i min kamp mot Gestapo, och myten sprids fortfarande ...

II. Röda Kapellet

1. Kappellets födelse

Jag återsåg general Berzin när han kom tillbaka från Spanien. Han verkade annorlunda än när jag sist träffade honom. Det var i Spanien som han fått veta att Tchatjevskij och generalstaben blivit likviderade. Trots faran hade han återvänt på eget initiativ för att framlägga sin protest mot massakern på kommunister, som förövdades av GPU i Spanien.

General Berzin visste att han därigenom skrev under sin egen dödsdom, men han var medveten om sina skyldigheter och vägrade finna sig i att hans bästa kadrer, som han själv hade valt ut och format, försvann på ett sätt som han ogillade.

Utvecklingen gick emot honom, men han tänkte utnyttja uppskovet man gav honom till att göra nytta.

Han beviljade mig ett samtal, som jag har ett mycket exakt minne av, eftersom det blev avgörande för min framtid både som privatperson och kommunist.

”Jag föreslår att ni börjar arbeta för oss. Vi har behov av er”, sa han. ”Inte här i Moskva, nej, ni ska upprätta baser för våra aktioner i Västeuropa.”

Efter mitt första samtal med Berzin hade jag oavbrutet funderat på att gå in i underrättelsetjänsten och kämpa på dess sida. Jag var övertygad om att Hitlers horder snart skulle svämma över Europa. För oss som fortfarande trodde på Revolutionen var det en svår passage mellan Hitlers hammare och Stalins skära. Men trots vår förvirring och ångest måste Sovjetunionen försvaras, även om det inte längre var socialismens hemland. Den övertygelsen hade påskyndat mitt val, och general Berzins förslag innebar att jag kunde resa med rent samvete. Som polsk medborgare, jude som vistats i Palestina, statslös och journalist i en judisk dagstidning var jag en oerhört suspekt person i NKVD:s ögon.

Mitt öde var redan utstakat. Det skulle föra mig i fängelse, till ett läger eller i bästa fall inför en exekutionspluton. Men om jag däremot kämpade mot nazismen i första ledet långt ifrån Moskva, kunde jag fortsätta att vara det som jag alltid varit: en kämpande revolutionär.

Efter att ha kommit fram till detta inte helt lätta beslut hade jag under mina resor i Europa skisserat en plan till något som skulle kunna bli ett ansenligt underrättelsenät i Europa. Jag framlade den för general Berzin. Vi skulle till och med installera oss i Tyskland och dess grannländer. Denna kärna av antifascistiska kämpar skulle inte träda i funktion förrän Tyskland låtit kriget bryta ut i Europa, och de skulle enbart ägna sig åt kampen mot nazismen. Vi borde genast skapa baser som försäkrade oss om förbindelser, täckverksamhet och finansiering.

Under övergångsperioden var det viktigt att vi etablerade oss ytterligare, särskilt i Skandinavien, så att vi kunde säkra vår förbindelse med högkvarteret för Röda arméns underrättelsetjänst. Under kriget skulle enbart motståndare till fascismen ingå i nätet. De kunde ha olika politiska eller religiösa åsikter, men deras ideologiska övertygelse måste stå över allt tvivel. De skulle ha förbindelser med kretsar med stort inflytande över de militära operationerna, i tyska generalstaben och i regeringens politiska och ekonomiska organ.

Det fick inte bli tal om att utnyttja betalda agenter. Målet var att i behörig tid förse generalstaben med riktiga och verifierade informationer om nazisternas planer och förberedelser.

Jag förklarade för Berzin att jag behövde tre medarbetare i varje land. Den förste, som inte nödvändigtvis måste vara en ryss, skulle ha de nödvändiga kvalifikationerna för att kunna leda en grupp. Den andre skulle vara tekniker och installera ett nät av radiomottagare och sändare. Slutligen ville jag ha tillgång till en militär expert som kunde göra en första sovring av det hopsamlade materialet på platsen.

Generalen godkände i stort detta projekt men invände: ”Vi har redan en utomordentligt kvalificerad grupp i Tyskland, men partiledningen opponerar sig emot att vi utvecklar ett nät inom Tredje rikets gränser av rädsla för provokatörer. Jag är också skeptisk mot den kommersiella täckverksamheten som skulle förse grupperna med material och finansiera dem. Jag har tjugouårig erfarenhet av att detta inte har givit någonting. Vi har alltid förlorat pengarna som vi har investerat.”

”Men här gäller det väl inte att göra besparingar åt den sovjetiska regeringen? Nej, problemet är att det kommer att bli mycket svårt att ta emot pengar från Sovjetunionen. Personerna som startade de där företagen tidigare var kanske inte så duktiga på att tjäna pengar. Jag tror att en person som har sinne för affärer kan tjäna pengar i ett kapitalistiskt land. Mitt förslag är att vi bildar en export- och importfirma i Belgien med filialer i flera andra länder.”

”Hur mycket behöver ni i startkapital?”

”Inte mycket. Jag går in som partner i ett företag och investerar tiotusen dollar.”

”Tror ni verkligen att ni kan få en sådan utdelning av tiotusen dollar att våra kostnader under hela kriget blir täckta?”

”Jag hoppas det!”

”Om ni kommer med krav på mer pengar om några månader så går vi med på det kravet. Hitintills har det svåraste inte varit att få fram militära informationer utan trygga förbindelserna med våra agenter.”

Vårt samtal närmade sig sitt slut. General Berzin verkade avspänd och nästan lycklig. ”Ni har bortåt två år på er innan kriget kommer”, sa han. ”Lita framför allt till er själv. Er uppgift är att bekämpa Tredje riket, bara Tredje riket. Se till att ert nät håller sig passivt fram till krigsutbrottet. Dra inte in det i några andra äventyr. Vårt enda mål är att krossa nazismen. Jag har agenter i alla de där staterna, men er grupp ska vara helt oberoende. Vi ska försöka skicka

er telegrafister med utrustning. Men vänta er inte för mycket ens där. Försök att rekrytera och utbilda personal. Och när det gäller ledare för grupperna i de olika länderna, så förbereder jag er på att ni får söka dem på platsen.”

Hans tonfall avslöjade att han var gripen, men jag förstod inte varför förrän långt senare. Många av de personer som skulle ha varit kvalificerade för det arbetet hade redan blivit arresterade och förhörda av NKVD. Vi kom slutligen överens om att min familj skulle komma efter så fort som möjligt (en man som bor ensam verkar alltid suspekt). Jag kände stor lust att etablera mig som stillsam och effektiv affärsman.

”Jag litar på er”, återtog Berzin, ”och är säker på att ni kommer att lyckas. Fråga er aldrig hur ledningen kommer att ta emot informationerna när ni skickar dem, ansträng er aldrig för att vara dem till lags, då blir resultatet dåligt.”

Han tillade något som var det definitiva beviset för hans förtroende för mig: ”Tuchatjevskij hade rätt. Kriget är oundvikligt och det kommer att föras på vårt territorium.”

Jag hade aldrig någonsin förr hört någon i Stalinterrorns Moskva ge ett erkännande till en man som arkebuserats för ”förräderi”!

”Lyssna bara till ert eget samvete”, sa han när han följde mig till dörren. ”Det är den ende domaren för en revolutionär.”

Jag tror att han sammanfattade sitt politiska testamente i dessa få ord, ty han hade alltid låtit sitt samvete styra sitt handlande.

General Berzin visste redan då att han var förlorad, men han ångrade inget. Han dömdes av Stalins domstol men Historien frikände honom, och det är det enda som räknas för en kommunist.

Vårt samtal ägde rum på hösten 1937 och jag skulle resa så fort förberedelserna var klara. En månad gick, och två, men ingenting hände. Jag visste inte hur våra planer hade utfallit. Jag återgick till mitt arbete på tidningen. En av årets sista dagar hörde jag från olika källor att underrättelsetjänsten genomgick stora omvälvningar. Konsekvensen av detta föreföll mig mycket tydlig. Våra planer hade misslyckats. Upprättandet av baser för underrättelseverksamheten riktad mot Tyskland, som Berzin och Stiga varit så entusiastiska för, stred mot partiledningens uppfattning och strävanden.

Jag hade givit upp hoppet när jag fick ett telefonsamtal från en kapten, som var Stigas adjutant och således i underordnad ställning, i mars 1938. Han bad mig komma upp till högkvarteret.

Jag hade besökt ”chokladhuset” fyra gånger tidigare och erinrade mig tillräckligt många ansikten för att genast förstå att det skett stora förändringar.

Jag visades in i kaptenens rum och hann knappt sätta mig ner förrän han sa: ”Vi måste genast sätta igång och arbeta! Vi har förlorat sex månader, men nu har vi inte en minut att förlora!”

”Eftersom det gäller ett så här viktigt samtal trodde jag att jag skulle få träffa överste Stiga!”

Den sneglände blick han gav mig och hans generade uppsyn var mer talande än ord. Han bestämde sig i alla fall för att ge mig en förklaring: ”Vi har tvingats vidta vissa förändringar ... Några av oss har förflyttats och anförtrotts andra uppgifter ... Nu måste vi ställa i ordning ett pass åt er, göra upp en tidtabell för er resa och ägna en halv arbetsdag åt att göra er förtrogen med chiffrer ...”

”Jag står helt till ert förfogande”, svarade jag. Jag hade ju inte någon annan utväg.

Jag var djupt nedslagen när jag kom hem. Varför hade man sparat mig? Varför hade man kallat på mig? Jag tvivlade inte längre på att Berzin var i onåd, något som jag djupt beklagade,

men det hade inte hindrat mig från att acceptera.¹ Jag var emellertid övertygad om att general Berzin skulle rått mig att göra det. Det uppdrag man anförtrodde mig var just detsamma som Berzin själv hade gillat och förberett. Jag höll fast vid vår överenskommelse, det var det enda som var viktigt. Kampen mot nazismen måste nu mer än någonsin bli det förhärskande och enda målet! Jag skulle skapa grupper, jag skulle se till att den hemliga kampens maskineri fungerade och sedan kunde ingenting hejda oss.

När jag träffade kaptenen igen var jag ännu mer övertygad. Jag ställde bara ett villkor: ”Jag vet inte vilken grad de personer som ni rekryterat har, men jag vill klargöra att jag ägnar mig åt den här uppgiften som kämpande kommunist. Jag har ingen militär grad och har ingen lust att ansluta mig till armén . . .”

”Som ni vill”, svarade han, ”men hos oss kommer ni att få överstes rang.”

”Ge mig vilken grad ni vill, det är mig helt likgiltigt.”

Kaptenen presenterade mig för en specialist på chiffer. Vår kod skulle tas ur en roman av Balzac, *La Femme de trente ans*. Han undervisade mig under flera timmar i hur man skrev en depesch på chiffer.

Återstod bara att ordna några detaljer. Jag fick ett pass där jag påstods vara kanadensare från Quebec (vilket innebar att jag inte behövde kunna tala engelska). Min kontakt i Bryssel var anställd vid den sovjetiska handelslegationen.

Man hade förberett mig på att jag skulle träffa den nye chefen för underrättelsetjänsten innan jag reste. Han tog emot mig i Berzins rum. Ingenting hade förändrats ... men hur skulle han kunna ersätta Berzin för mig i min tillgivenhet och uppskattning? Han kunde vara i fyrtiofemårsåldern. Jag blev älskvärt mottagen och han försäkrade mig om att de tidigare planerna skulle återupptas.

Han reste sig och gick fram till den stora världskartan som fortfarande hängde på väggen. ”Jag är medveten om att vi för tillfället inte kan göra så mycket i Tyskland, men vi kan gå in för att skapa en grupp i en tysk stad nära gränsen.”

Medan han sade detta sökte han med fingret efter en punkt på kartan. ”Just det, en tysk stad ... Strasbourg kanske.”

Gode Gud! tänkte jag. Hur ska det gå om chefen för underrättelsetjänsten tror att Strasbourg ligger i Tyskland ... För första gången förstod jag vilken nivåskillnad Stalins ”omflyttningar” hade fört med sig. NKVD hade placerat en av de sina som chef för underrättelsetjänsten. Om han är lika skicklig i sin tjänst som han är i geografi, då kunde jag vänta mig vissa svårigheter, tänkte jag. Framtiden skulle bekräfta den förningen.

En kort tystnad uppstod mellan generalen och mig. Av ansiktsfärgen hos den kaptener som var närvarande under samtalet — den hade övergått från snö vitt till pionrött — insåg generalen att han begått en fadäs. Jag såg ingen annan utväg än att hjälpa honom ur trångmålet.

”Ni har alldeles rätt”, utbrast jag och gick fram till kartan. ”Strasbourg har egentligen en tysk stads alla karakteristika, fast det ligger innanför den franska gränsen. Vi ska försöka starta en ny grupp där . . .”

”Just det”, svarade han helt lugnad, ”det var det jag ville säga: en fransk stad nära tyska gränsen.”

”Det där klarade ni av bra”, mumlade kapteneren, när vi hade gått ut. ”Det var en rejäl fadäs!”

---

¹ I Belgien fick jag veta att general Berzin och ledningen för säkerhetstjänsten likviderades i december 1938.

”Vem som helst kan missta sig”, svarade jag gravallvarligt. Men jag hade blivit övertygad om att med sådana ”experter” skulle det inte vara slut på mina bekymmer.

Innan jag lämnade ryskt territorium tog jag farväl av min son Michel. Det kändes mycket svårt att lämna honom i en pension som påminde mig om ett hem för föräldralösa.

”Michel”, sa jag till honom, ”jag ska utföra ett arbete för partiet och kommer att vara borta en tid .. .”

Han svarade inte. Jag fick en smärtsam känsla av att jag övergav honom en smula. Jag kysste honom och gick min väg . . . När jag kom till järnvägsstationen, som låg två kilometer från pensionen, hörde jag någon skrika bakom mig. Jag vände mig om och fick syn på en liten figur som kom springande mot mig. Det var Michel, min son, som förtvivlat skrek några ord som jag aldrig ska glömma:

”Lämna mig inte, lämna mig inte! Jag vill inte stanna här ensam!”

Jag skulle inte återse honom förrän sexton år senare . . .

Jag reste till Belgien via Leningrad och Stockholm. Vid ett möte som avtalats i förväg gav man mig ett nytt pass i Adam Miklers namn. Jag skulle föreställa en kanadensisk affärsman som ville etablera sig i Belgien.

2. ”The Foreign Excellent Trench-coat”

Det var inte av en slump som den ”kanadensiske affärsmannen” Adam Mikler hade bestämt sig för att verka i Belgien. Landet var i princip neutralt och dess lagar erbjöd möjligheter att utöva imderrättelseverksamhet där, på villkor att den inte var riktad mot landet. Dess geografiska belägenhet tillät snabba förbindelser med såväl Tyskland som Frankrike och Skandinavien. Och så slutligen det avgörande skälet: Adam Mikler kunde räkna med vissa stödjepunkter för sin affärsverksamhet som skulle hjälpa honom att etablera sitt kommersiella företag.

När jag föreslog general Berzin att starta affärsföretag hade jag redan klara planer. Innan jag reste tillbaka till Moskva efter mitt andra besök i Paris, stannade jag i Bryssel för att hälsa på en gammal bekant, Leo Grossvogel. Jag hade träffat Leo flera gånger sedan vår tid i Palestina vid de konferenser i Bryssel som jag hade deltagit i åren 1929 och 1932 under min tid i Paris.

Grossvogels var judar och kom från Strasbourg. Leo hade påbörjat sina studier i Berlin men han hade övergivit dem 1925 för att resa till Palestina, där han givit prov på skicklighet och hängivenhet i kommunistpartiet. 1928 slog han sig ner i Belgien och återförenade sig med två släktingar som ägde företaget *Au Roi du Caoutchouc*. Han blev snart försäljningsdirektör i företaget.

Leo Grossvogel hade ingalunda svikit sin övertygelse. Den aktade fabrikören som var välkänd i Bryssels affärskretsar skulle senare sköta förbindelserna mellan Komintern och kommunistpartierna i Främre orienten. Han lämnade den mycket viktiga uppgiften för att i stället ägna sig åt underrättelsetjänsten.

Men först nu till ”täckverksamheten” ... *Au Roi du Caoutchouc* tillverkade regnrockar, och Leos plan var att vi skulle skapa ett import-exportföretag som skulle sälja produktionen genom filialer i utlandet. Hösten 1938 registrerades således *The Foreign Excellent Trench-Coat*, och företaget skulle utvecklas mycket snabbt tack vare Leos skicklighet.

Som verkställande direktör placerades Jules Jaspar. Hans släkt var mycket ryktbar i politiska kretsar, brodern hade varit konseljpresident och själv hade han varit belgisk konsul i flera olika länder, där han hade ytterst goda kontakter med de ledande kretsarna. Han skapade

snabbt filialer i Sverige, Danmark och Norge. I sitt eget hemland Belgien hade han inflytande över officiella organ, som vid den tiden ville utveckla den försvagade exportindustrin.

Jules Jaspar var god vän till Leo Grossvogel sedan länge, precis som den energiske och skicklige Nazarin Drailly, en övertygad antinazist som var chef för ekonomiavdelningen. Han var icke okunnig om att vinsten finansierade organisationer som bekämpade fascismen.

Leo satt i styrelsen och Adam Mikler blev delägare. Företaget utvecklades snabbt. I maj 1940 blomstrade filialerna i Skandinavien, vi hade förbindelser med Italien, Tyskland, Frankrike, Holland, ja till och med med Japan där vi köpte konstsidan, och överallt sköttes verksamheten av aktningvärda affärsmän som inte hade en aning om moderföretagets ändamål.

I början av sommaren 1938 kom min hustru Luba till Belgien med vår andre son Edgar, som då var ett och ett halvt år. Nu när jag hade min familj omkring mig gav jag intryck av att vara en respektabel och etablerad affärsman. Luba var givetvis en ambitiös husmor, men när hon hade klarat av sina hushålls- och sällskapsplikter, ombesörjde hon kontakten med sovjetiska handelsdelegationen i Bryssel. Vi installerade oss i ett stillsamt bostadshus på Avenue Richard-Neyberg. Grossvogels var grannar till oss på Avenue Prudent-Bols 117. Grossvogels, Draillys och Miklers träffades ofta som de perfekta kompanjoner och goda vänner de var.

Det var oundvikligt att det skulle inträffa incidenter längs den väg vi hade valt ... Luba hade erfårit detta under sin resa från Sovjet till Bryssel. För att undvika komplikationer hade man givit henne ett pass i en fransk lärarinnas namn, men man hade inte förutsett allt. I Helsingfors frågade nämligen en taxichaufför, som var vitrysk emigrant, förvånat: ”Ni påstår att ni är fransyska, madame, men hur kommer det sig då att er lille son talar ryska?”

Luba hade inte lagt märke till att Edgar faktiskt hade sagt några ord på ryska. ”Lillen har så lätt för språk, förstår ni”, svarade hon. ”Han har redan hunnit lära sig några ord ryska under vårt besök i Sovjet.”

Man kan aldrig vara nog förutseende! Det skulle jag själv märka en tid senare . . .

Allt förlöpte helt normalt när jag etablerade mig som affärsman i Bryssel. Jag hade öppnat konto i en stor bank. Tiden gick utan att jag fick något checkhäfte i mitt namn, och jag bad Leo ta reda på anledningen till dröjsmålet. Vi fick ett mycket bekymmersamt besked. Styrelsen hade för en tid sedan beslutat att man skulle göra en kontroll i hemlandet, när det gällde utlänningar. Det var inte svårt att föreställa sig hur en sådan kontroll av Adam Mikler hemmahörande i Quebec skulle utfalla!

Leo och jag rådslög och beslöt oss sedan för att bjuda bankdirektören på middag. Mitt under måltiden berättade jag min lilla historia för honom: ”Jag är jude”, förklarade jag, ”och jag försöker att hjälpa mina landsmän att föra ut sitt kapital från de tyska bankerna. De här operationerna kräver den yttersta sekretess, och därför har jag bett er kollega i Quebec om att svara att jag är okänd vid eventuella kontroller.”

Den belgiske bankmannen trodde mig och skickade en depesch till Kanada för att annullera formaliteterna, sedan han först beklagat att jag inte varskott honom tidigare.

Jag fick mitt checkhäfte några dagar senare och deponerade därefter en betydande summa pengar, som jag hade ”tagit emot från judiska familjer i Tyskland”, för att visa bankdirektören att jag inte hade ljutit.

Högkvarteret skickade oss förstärkningar så fort de bedömde vår kommersiella täckverksamhet som tillräckligt säker. Våren 1939 kom den ”uruguayiske medborgaren” Carlos Alamo ... i Ryssland mer känd under namnet Mikael Makarov, sovjetisk officer. Han kom till oss från Spanien, där han hade kämpat i det republikanska flygvapnet. Han var omgiven av en

hjaltegloria och sporrades av den en aning våghalsiga tapperhet, som hämtar sin näring ur ungdom och vitalitet. En dag när Francos trupper kom närmare hade man bett flyget ingripa. Flygplanen var färdiga att lyfta men av något oförklarligt skäl fanns inte piloterna på plats. Då anmälde sig Alamo som frivillig. Han hoppade in i ett flygplan, utförde sitt uppdrag och kom tillbaka med planet .. Det är bara en liten småsak som bör påpekas: Alamo var inte pilot, han var mekaniker.

Vårt första möte var utsatt till klockan åtta i den zoologiska trädgården i Antwerpen. Alamo kom på utsatt tid, men gick förbi utan att låtsas se mig. Tre dar senare skulle vi träffas på samma plats. Alamo var där, men han avslägsnade sig snabbt. Genom min kontakt på sovjetiska handelsdelegationen, Bolchakov, fick jag höra att Alamo inte hade gett sig till känna på grund av att han var skuggad. Jag hade inte lagt märke till det och bad därför om en närmare förklaring.

”Varenda gång har han sett några typer som har sprungit omkring där”, förklarade Bolchakov.

”Karin är ju en idiot! De där personerna kommer till zoologiska trädgården för att motionera varje morgon sedan tio år tillbaka.”

Jag började tro att vi hade försett Alamo med en gloria alltför tidigt, men snart skulle han göra ett bättre intryck på mig. Visst tydde vissa tecken på att han var för oerfaren för de uppgifter som man givit honom! Hjälten från slagfältet behöver inte nödvändigtvis bli en god agent. Han hade bara tre månaders radioutbildning i högkvarteret bakom sig, vilket inte räckte till för att få fram en expert, men hans personliga egenskaper kompenserade allt detta.

Alamo fick naturligtvis också dra fördel av vår täckverksamhet. Han blev utnämnd till direktör för Roi du Caoutchoucs filial i Oostende, men han fann inte något större behag i att sälja trenchcoats. Det problemet löste vi genom att ge honom en medhjälpare, madam Hoorickx, som skötte den praktiska sidan av affärerna.

Under sommaren 1939 kom ännu en ”uruguayisk medborgare” vid namn Vincent Sierra till oss. Även han var sovjetisk officer. I fortsättningen kommer vi ofta att träffa honom igen under pseudonymen ”Kent”. Meningen var att han skulle stanna ett år i Belgien innan han tog hand om vår filial i Danmark. I samma grad som Alamo inte kunde skaka av sig sitt dilettantskap ägnade sig Kent med energi åt sina studier i bokföring och handelsrätt vid Bryssels universitet. Luba, som också var inskriven vid universitetet, där hon studerade humaniora, skötte kontakten med honom.

Sierra-Kent, som i likhet med Alamo hade skaffat sig meriter i Spanien, där han ägnat sig åt hemliga uppdrag, föreföll mig inte lika pålitlig som kamraten. Jag misstänkte att han hade tjänat NKVD samtidigt som han varit knuten till arméns underrättelsetjänst. Det var inte något ovanligt. NKVD hade den dåliga vanan att låta sina agenter infiltrera Röda arméns underrättelsetjänst. Röda kapellet var inte något undantag, det fick jag bevis för vid flera tillfällen.

I början av 1940 förklarade vår kontakt vid handelsdelegationen, som skötte våra kontakter med Högekvarteret, för mig att han inte kunde fortsätta sitt arbete. NKVD:s folk skuggade honom ständigt, försäkrade han. Jag underrättade omedelbart vår chef, varefter skuggningarna upphörde.

Likaså upptäckte jag under 1941 att en av kurirerna som stod i kontakt med ryske militärattachén i Vichy intresserade sig lite för mycket för sådant som han inte borde känna till.

Dessa förbindelselänkar hade ingen funktion och sedan jag blivit militära underrättelsetjänstens representant upptäckte jag att det var riskabelt att låta förbindelsen mellan agentnätet

och Högkvarteret passera genom den officiella sovjetiska säkerhetstjänstens händer, bland annat av det enkla skälet att dess tjänstemän alltid var noga övervakade av kontraspionaget, som dessutom kunde snappa åt sig depescherna från ambassaderna.

Det var ett fruktansvärt misstag att inte utnyttja de få återstående fredsmånaderna till att ordna direktkontakt genom radiosändare och skaffa pålitliga kurirer och "brevlådor" i neutrala länder. Vi skulle få betala detta mycket dyrt senare.

Från sommaren 1938 och fram till krigsutbrottet la vi allt underrättelsearbete åt sidan. Vår målsättning var att konsolidera vår kommersiella täckverksamhet och utföra det grundarbete som var nödvändigt för att kunna stå emot de första kanonsalvorna.

Vi hade inte en minut att förlora. Respiten skulle snart gå ut.

3. Den stora illusionen

FRED! *Paris-Soir* meddelar den glada nyheten den 1 oktober 1938 i en rubrik över hela sidan. Natten innan i München hade Daladier och Chamberlain givit efter för Hitlers krav på Sudettyskland. Man hade sluppit krig! De av sin egen feighet förblindade franska och engelska regeringarna slöt en nonaggressionspakt med Tyskland för att därigenom trygga "freden".

Hitler skrev under och marscherade därefter in i Tjeckoslovakiet. De "demokratiska" staterna fällde en hastig tår, vilken snabbt torkades bort med en flik av den vita kapitulationsflaggan, varefter de återgick till sin kompromisskurs. Och det var Stalin som ledde i den säregna tävlingen.

Tidigt på morgonen den 24 augusti 1939 undertecknades nonaggressionspakten mellan Hitlertyskland och Sovjetunionen i Kreml. Gestapomannen Berg, som skulle bli min "skysängel" i framtiden och som då hörde till Ribbentrops livvakt, berättade senare för mig om den uppslupna stämning som ceremonin utspelades under. Man skålade i champagne för att fira händelsen, och Stalin höjde sitt glas i en oförlömlig skål:

"Jag vet hur mycket den tyska nationen älskar sin Führer, och därför dricker jag med glädje denna skål för honom."

Hans glädje delades förvisso inte av de tusentals tyska kommunister som ruttnade i koncentrationslägren tack vare denne älskade Führer.

För mig kom inte pakten som någon överraskning. Efter utrensningarna och likvideringen av arméns bästa kadrer var den förlikning som Stalin önskat under flera år oundviklig. Processen hade accelererat de sista månaderna. Den 16 april 1939 föreslog Maxim Litvinov, som var Sovjetunionens utrikesminister, den brittiske ambassadören att man skulle sluta en fransk-engelsk-sovjetisk pakt. Två veckor senare ersattes Litvinov av Molotov. Två dagar efter Litvinovs avsättning träffade Sovjets chargé d'affaires i Berlin, Astakov, den tyske diplomaten Schnurre. Astakov sade rent ut att "avskedandet" av Litvinov, som framkallats av dennes önskan om en allians med Frankrike och England, kunde förorsaka en ny situation mellan Tyskland och Sovjetunionen. "Hädanefter kommer ni inte att behöva ha något att göra med någon LitvinovFinckelstein", tillade han.

Stalin övervakade alltså "rasrenheten" i den diplomatiska kåren för att göra Hitler till lags!

De okuvliga som fortfarande föreställde sig att pakten var resultatet av en manöver av den "genialiske" kamrat Stalin fick snart stämma ner tonen. Den 30 oktober 1939 höll Molotov ett tal inför Högsta sovjet, som sopade undan det sista tvivlet:

Under de senaste månaderna har begrepp som aggression och angripare fått en ny innebörd. Tyskland är en stat som strävar efter fred, medan England och Frankrike vill fortsätta kriget. Rollerna är ombytta, som ni ser ...

Det hjälpte inte att gnugga sig i ögonen av förvåning. Man både hörde och såg ändå:

Man kan godta eller förkasta Hitlers ideologi, liksom alla andra ideologier, det är en fråga om politisk uppfattning. Men vem som helst måste förstå att man inte kan tysta en ideologi med våld ...Och därför är det vansinnigt, för att inte säga kriminellt, att föra krig i syfte att tillintetgöra hitlerismen under sken av att det sker under demokratis banér.

För dem som ändå inte hade förstått tillade Molotov:

Vi har alltid ansett att ett starkt Tyskland är absolut nödvändigt för en verklig fred i Europa.

När jag läste hans tal undrade jag över vad jag egentligen hade att göra ute i Europa, men jag fick inte tid att fundera över detta länge. Mot slutet av 1939 fick jag flera order som visade att den nya ledningen inte längre hade något intresse av att skapa något "Rött kapell". Högkvarteret skickade inte det utlovade antalet emissarier som skulle sköta Roi du Caoutchoucs filialer, men däremot flera depescher, där man bad mig att omedelbart sända Alamo och Kent (Sierra) tillbaka till Moskva och skicka Grossvogel till Förenta staterna.

Och mig inbjöd man att återvända till Moskva!

Mitt svar var klart och tydligt: Kriget mellan Tyskland och Sovjetunionen var oundvikligt. Om högkvarteret insisterade på det, skulle Alamo och Kent följa Moskvas direktiv, men de kunde inte räkna med att jag och Leo Grossvogel skulle radera det som vi hade byggt upp.

Detta var inte deras enda försök. Högkvarteret hade bestämt sig för att kalla hem Richard Sorge till Moskva och skicka en obemärkt överste i hans ställe. Men de upptäckte snart att man inte ersätter en Sorge, och denne fick slutligen stanna i Tokyo. Från det ögonblicket blev Sorge misstänkt för att vara dubbelagent och för det värsta av alla brott ... att vara trotskist. Hans depescher fick ligga i veckor innan de blev dechiffrerade.

Manuilskij sände direktiv om att Stalins politik skulle accepteras och tillämpas till alla sektioner inom Komintern: kriget mellan Nazityskland och de fransk-engelska allierade var ett krig mellan två imperialistiska block. Arbetarna var därför inte berörda.

Under många år hade ledningen för kommunistinternationalen förklarat att kampen mot Hitler var en demokratisk kamp mot barbariet. Genom pakten hade kriget nu blivit imperialistiskt. Kommunisterna skulle föra en kampanj mot kriget och fördöma Englands imperialistiska strävanden.

"Vi måste få slut på legenden om det antifascistiska krigets rättfärdighet", skrev Dimitrov.

Jag fick bevittna de aktiva belgiska kommunisternas förvirring över denna politik. Några underkastade sig uppgivet, andra förtvivlade och lämnade partiet.

Den 1 september 1939 klockan fyra och fyrtiofem på morgonen marscherade Wehrmacht in i Polen. Våra förbindelser höll oss underrättade om tyskarnas frammarsch och om de brott som Hitlers horder begick. Specialgrupper inom SS mördade tusentals judar och polacker. Enligt våra informatörer organiserade mördarna en pogrom under Goebbels besök i Lodz, varvid judiska barn kastades ut genom fönstren.

Samtidigt ockuperade Röda armén, i vilken jag ansågs vara enrollerad, den andra delen av det styckade landet, och Molotov skickade telegram till Ribbentrop för att gratulera till "tyska arméns enastående framgångar, vilka tillät att man undanröjde den groteska Versaillesfreden". Nu framgick skälen till att Stalin hade likviderat polska kommunistpartiet ett år tidigare! Kommunisterna skulle aldrig ha tolererat ett sådant nidingsdåd. De bevisade det under krigets

första dagar, då de fängslade kommunisterna begärde sin frihet för att kunna slåss mot Wehrmacht.

En månad senare slöt Sovjet och Tyskland en vänskapspakt, och Stalins planer märktes ännu tydligare. Förhandlingarna pågick under det sista kvartalet 1939 och ledde till en överenskommelse om att intressesfärerna skulle delas upp mellan Tredje riket och Sovjet, när Wehrmacht väl hade besekrat England.

Under denna stormiga tid stod vi, som utgjorde den ursprungliga kärnan i Röda kapellet, fast vid vår uppfattning om att ett krig mot Tyskland var oundvikligt, vad Stalin än gjorde för miner. Vi måste till varje pris hålla ut. Vi hade inte rätt att desertera från vårt uppdrag, vad vi än ansåg personligen. Var det förresten inte just det som Moskva önskade?

Högkvarterets alla försök att få mig att lägga ned mitt arbete var fåfänga.

Min hustru, som hade återvänt till Moskva, hade till och med fått meddelande om min snara hemkomst. Från den ögonblicket rörde de direktiv som jag fick från högkvarteret inte längre Röda kapellet. De äventyrade rent av dess existens och strävanden.

En av de första saker man bad mig om var att skicka pengar till Sorge i Tokyo. Jag utnyttjade våra förbindelser med holländska bankmän och utförde mitt uppdrag med nöje. Jag kände Sorge och uppskattade honom för hans intelligens och klarsynthet. I slutet av 1939 kom så fyra agenter från högkvarteret. De var försedda med uruguayiska pass, och man ville att jag skulle se till att de kom till Amerika. Sydamerikaner som ville resa till Förenta staterna måste emellertid skaffa tillstånd från sina egna länders konsulat. Den lilla detaljen kände inte högkvarteret till. Av de fyra ”uruguayiska medborgarna” var det bara en som talade spanska och visste något om landet. Han tog risken och bad om visum. Men vad kunde man göra med de tre andra som aldrig ens varit ute i Europa? Högkvarteret beslöt sig för att hemkalla dem.

Jag blev styrkt i min övertygelse om att ledningen för underrättelsetjänsten inte var vuxen sina uppgifter. De ungdomar som skickades ut på uppdrag var intelligenta, skickliga och modiga men på intet vis förberedda för sitt arbete.

Ett direktiv som jag fick förvånade mig mycket. Högkvarteret bad mig att starta en ”skofabrik”. På vår jargong betydde skor falska papper, förfalskaren kallades följdriktigt för skomakare.

Det är en farlig bransch, eftersom ett ”halvsulat” pass förr eller senare alltid faller i händerna på polisen. Det jag framför allt fruktade var att ”skofabriken” skulle dra uppmärksamhet till vår kontraspionagegrupp i Belgien. Men order är order, och vi hade inget annat att göra än att lyda.

Grossvogel, som verkligen hade förbindelser överallt (han hade ju bott i Belgien sedan 1928) fick tag på en riktig pärla, en man vid namn Abraham Raichmann, som var Belgiens i särklass bäste ”skomakare”. Jag tror att han hade lärt sig yrket i Kominterns organ i Berlin, där fabrikationen av falska papper var en riktig industri. Senare hade han blivit sin egen, och han försåg judar som jagats ut ur Tyskland med nya pass. Han var beredd att överge sina ”privata” affärer, men jag beslöt att för säkerhets skull hålla honom utanför gruppen. Vi hade nämligen bevis på att han hade mutat tjänstemän vid flera olika latinamerikanska länders konsulat och att han på så sätt inte bara fått riktiga pass utan även naturalisationscertifikat. Han kunde driva denna handel till sin spets genom att han fick tillbaka passen från en del européer sedan de emigrerat till Förenta staterna. Hans mäterligaste kupp var när han skaffade sig en bunt oanvända pass från det tryckeri i Luxemburg som tillverkade sådana.

En alltför ihärdig skomakare kan emellertid slå sig själv på fingrarna med sin hammare. Raichmann blev angiven av en avundsjuk konkurrent och han arresterades. Polisen hade

upptäckt pass som ännu inte satts i trafik vid en husundersökning hos honom. Raichmann ställdes inför rätta men förklarade då att han helt enkelt samlade på pass, precis som andra samlar på fjärilar eller frimärken. Han släpptes i brist på bevis. Under den tid han tillbringade i häktet hjälpte vi honom genom att skaffa de allra skickligaste advokater. Vi tog också hand om hans familj, som var medellös. Han blev rörd över våra omsorger och glömde dem aldrig. Även om vi undvek att integrera honom i vår grupp, uppskattade vi hans intelligens och hans orubbliga tystnad tillräckligt mycket för att betrakta honom som en användbar person.

På så sätt blev det i alla fall slut på fabricerandet av skor, vilket jag alltid hade varit emot. Högkvarteret hade fått tillräckligt många falska papper för att kunna spara även till de magra åren.

4. Bataljen

På våren 1940 stod det bländande klart att "the phony war" inte skulle vara till sommaren.

Vi hade blivit underrättade om olika punkter i tyskarnas anfallsplaner och var övertygade om kraften i den offensiv som förbereddes. Och belgarna visste nog vilken fara som hotade. Deras neutralitet var bara en tunn rökridå för Wehrmachts stridsvagnar. Sedan Polen lämnats åt sin olycka var det ingen som gjorde sig några illusioner om hjälp från Frankrike eller Storbritannien. När de tyska trupperna kastade sig över Polen hade den franska armén inte haft en tanke på att angripa Siegfriedlinjen, som därvid lämnats obemannad. En sådan offensiv hade varit den enda möjligheten att lätta trycket på den polska armén, som krossades av Wehrmacht. Utan att vilja skriva om Historien bör det vara tillåtet att tro att Hitler skulle ha tvingats till reträtt, om han hade ställts inför två fronter.

Här skulle jag vilja infoga en viktig parentes för att rentvå Röda kapellet från de anklagelser som vissa "experter" på den kommit med. Enligt dessa "välinformerade" personer skulle vi ha avslöjat de franska krigsplanerna för Moskva, i synnerhet då Weygands planer på att angripa Baku och därefter Beirut. Jag avvisar med bestämdhet sådana anklagelser. För att bevisa det befängda i sådana påståenden räcker det för övrigt med att påminna om att tidningarna vid den tiden var fyllda med redogörelser för dessa projekt. Det behövdes då sannerligen inte någon underrättelsetjänst för att sprida sådana uppgifter.

Det är en fräck lögn, och jag säger det en gång för alla: nej, nej och åter nej, högkvarteret bad oss aldrig om några upplysningar om Frankrike förrän i maj 1940! Jag förmodar att man hade andra informationskällor.

Även den minst objektive historiker erkänner att franska regeringen förberedde en ny kapitulation efter München. Den militära ledningen kände sig osårbar bakom Maginotlinjen. Var inte franska underrättelsetjänsten underkunnig om Wehrmachts förberedelser? Det var inte då någon brist på rapporter om tyskarnas planer, men regeringen vägrade att bry sig om dem. Det är den gamla historien om husägaren, som när huset börjar brinna kör brandmännen på porten och behandlar dem som inkräktare!

Det finns förvisso andra lika dramatiska exempel från andra världskriget. Amerikanska regeringen gjorde inget för att skydda Pearl Harbor, trots att de blivit varskodda om den japanska attacken genom Richard Sorge.

Den 10 maj i gryningen gick Wehrmacht till offensiv i väst. Det tyska flyget bombade Bryssel. Jag befann mig hos Kent, där jag redigerade min första depesch på chiffer om de militära operationerna. Under tiden dök tre belgiska poliskonstaplar upp i bostaden på Rue Richard-Neyberg, där Luba och jag hade bott sedan 1938. De förklarade att de hade order om att hämta oss och internera oss i ett läger. Vi skulle bara ta med oss kläder och proviant för två dagar. Och skälet? Även om vi var naturaliserade kanadensare, betraktade de oss ändå som

tyskar, och Belgien hade bestämt sig för att bura in alla som var medborgare i Tredje riket eller länder som låg inom dess territorium. Situationen var minst sagt kritisk ...

Luba tappade inte huvudet utan bad lugnt de tre poliserna att slå sig ner i salongen. Där förklarade hon för dem att staden Sambor, som vi ursprungligen kom från, låg på polskt territorium. Hon slog upp staden i uppslagsverket Larousse så att poliserna kunde kontrollera hennes uppgift. De blev osäkra och bestämde sig för att gå och ”skaffa sig instruktioner”.

Jag kom hem strax efter det att de gått. När Luba hade berättat vad som hänt berömde jag henne för hennes rådhighet och bestämde att vi skulle ge oss av utan dröjsmål. Poliserna skulle säkert komma tillbaka, och då skulle de inte låta oss vara. Vi packade våra väskor i all hast och lämnade våningen.

Först och främst måste Luba och vår son placeras på något tryggt ställe. Efter att ha rådgjort med Leo Grossvogel bestämde vi oss för den ryska handelslegationen. Jag kontaktade vår förbindelseman och denne ordnade med transporten. Sovjets ambassad var omgiven av en poliskedja sedan morgonen. Luba och vår lille son tog sig därför igenom spärren i en ED-bil. De stannade där i två veckor och placerades sedan i en hemlig våning. Senare blev de hemskickade till Sovjetunionen. Självtog jag mig hem till Leo, som bodde i närheten av oss, och när jag gick därifrån var jag försedd med nya identitetshandlingar som var utfärdade för affärsmannen Jean Gilbert, födelseort Antwerpen. Leo förvandlades till köpmannen Henri Piper, även han från Antwerpen. Vårt underjordiska liv hade börjat ...

Dagen efter kom, precis som vi förutsett, polisen tillbaka till vår våning med order om att hämta oss. Det var för sent, men det var nära att min karriär som hemlig agent hade släckts redan på krigets första dag!

Polisen fortsatte att söka efter mig under flera dagar. De knackade på hos en amerikanska, Georgie de Winter, som jag hade blivit bekant med strax innan, och som jag träffade ofta.

”Ni har inte sett till monsieur Mikler på sista tiden” frågade de. ”Han är tysk.”

”Där misstar ni er. Han är kanadensare.”

”Kanadensare! Skulle han vara kanadensare! I så fall är ni belgiska!”

Samtidigt som detta hände blev den militära situationen svårare. Inte ens de mest pessimistiska bedömare hade trott att den tyska frammarschen skulle bli så snabb. Den 13 maj tog sig Wehrmachts förtrupper över Maas i Belgien, och i Frankrike trängde general Guderians stridsvagnar in i Sedan. Den demoraliserade befolkningen greps av en veritabel spionepidemi. Tyska agenter ur femte kolonnen, som hoppade med fallskärm från mystiska flygplan, föll som höstlöv mot marken. Av någon egendomlig anledning, som psykiaterna och specialisterna på masspsykos kanske kan reda ut åt oss, misstänkte man att Hitlers spioner förklätt sig till präster. Den 11 maj bevittnade jag ett otroligt skådespel på Place de Brouckère i Bryssel. Den hysteriska folkmassan kastade sig över en ung präst och lyfte upp hans sutan för att se efter om han inte bar tysk uniform under den! Jag har inte sett något liknande hända nunnorna, men jag vet att man likaså misstänkte att femtekolonnare dolde sig under deras kjolar.

Paniken smittade av sig, och tiotusentals belgier flydde mot Frankrike och lämnade allt efter sig. De officiella kommunikéerna från slagen var regelbundet försenade och ockuperade städer utgavs för att vara fria. De engelska soldaterna, som jag hade sett passera tio dagar tidigare, satte igång med att spränga broarna över Bryssels små kanaler i förhoppningen om att de på så sätt skulle hindra Wehrmacht en smula i dess frammarsch. Men samtidigt med broarna sprängdes också husen i närheten, vilket i hög grad bidrog till att demoralisera befolkningen.

Som observatör till detta Blitzkrieg gjorde jag värdefulla iakttagelser, och jag lovade mig själv att skicka en detaljerad redogörelse till högkvarteret. Men först av allt måste vi få igång vår radiosändare.

Radiosändaren var gömd i en villa i Knokke, som vi hade hyrt för detta ändamål. Men det var ingen lätt sak att transportera den till Bryssel mitt under brinnande krig. Knokke var ännu inte ockuperat, och därför hade vi en rimlig chans att göra det, om vi bara inte förlorade någon tid. Jag gav det uppdraget åt Alamo, men denne tog omvägen över Oostende, eftersom han ville hälsa på sin goda vän madame Hoorickx, som förestod vår filial där. När Ala-mo gav sig iväg till Knokke var det redan för sent.

Vi var alltså tillbaka vid nollpunkten igen. Än en gång måste Leo och jag gemensamt fundera ut ett sätt att undgå oturens försåt. Till slut kom vi på att vi skulle utnyttja en bulgarisk konsulattjänsteman, som vi stod på mycket god fot med men som givetvis inte visste något om vår hemliga verksamhet. Han hade en bil och Bulgarien var allierat med Tyskland, vilket innebar att han kunde köra omkring utan att bli stoppad. Vi bad honom om hjälp med att hämta en del värdeföremål i en villa, som vi fruktade skulle bli plundrad. Och så bar det iväg mot Knokke . .

Knokke låg öde, och husen hade blivit ”inspekterade”. Vårt hus hade tömts på möbler. Det enda som fanns kvar var det jättelika skåp, där vi hade gömt radiosändaren under ett extra tak. Det var nog skåpets storlek som var anledningen till att det hade blivit kvarlämnat. Ingen hade rört den värdefulla väskan.

Vi bar ner vårt kolli till diplomatens bil. På återresan såg vi bara tyska bilar ... förutom vår. Här och var möttes vi av spärrar och kontroller, vilka vi klarade oss igenom med den äran tack vare CD-skylden, som fick Wehrmachts soldater att ställa sig i givakt och göra honnör.

När vi hade kommit halvvägs till Bryssel var tanken tom. Bilen vägrade envist att fortsätta. Vi steg ur, tog vårt kolli med oss och chansade på en lift. Ett sådant spektakel! Två sovjetiska agenter med en radiosändare som enda bagage och med en bulgarisk diplomat i sällskap försöker hejda förbipasserande tyska bilar! En lyxbil, som var fullproppad med höga SS-officerare, stannade. De hörde på våra förklaringar och vi fick hoppa in, sedan en av officerarna bett chauffören att placera vårt bagage i bakluckan. Vi avslutade vår resa under vänskaplig konversation – vad kan man ha emot en bulgarisk allierad – och sedan vi hade avrått våra medresenärer från att följa med till vår bostad slutade resan på ett kafé där vi firade vårt möte och vårt avsked med en massa konjak!

När vi äntligen blivit ensamma tog vi taxi till den våning där vi tänkte dra oss undan. När Alamo skulle sätta igång med sitt arbete kunde han bara konstatera att varken sändare eller mottagare var i funktionsdugligt skick. Än en gång fick vi ta vår tillflykt till handelsattachén för att kunna skicka vår rapport om det militära läget.

Vår utflykt till Knokke fick i alla fall till resultat att jag kom på en annan idé. Eftersom det hade varit så lätt att ta sig fram med vår bulgariske väns bil, varför kunde vi då inte göra en liten runda på skådeplatsen för militärens operationer? Jag talade med vår diplomat och förklarade för honom att han kunde hjälpa oss besöka *Roi du Caoutchoucs* filialer i några städer i norra Frankrike. Han älskade utfärder – även om de var en aning riskabla –, han disponerade över sin tid, var en tjänstvillig själ och ställde sig därför till vår disposition. Han skulle samtidigt passa på att hälsa på landsmän i trakten. Vi lämnade således Bryssel den 18 maj försedda med en passersedel som öppnade vägarna för oss.

Resan varade i tio dagar. Vi drog fördel av Wehrmachts genombrott i Sedan och var med om striderna runt Abbeville och stormningen av Dunkerque. När vi kom tillbaka till den belgiska huvudstaden upprättade jag en rapport på åttio sidor, där jag gav ett sammandrag av allt som

jag hade hört och sett av blixtkriget, pansartruppernas djupa inträngande i de belgiska och brittiska arméernas rygg, bombningen av strategiska punkter, förbindelserna mellan fronten och eftertrupperna etc.

Dessa tio dagar som jag tillbringade med de teutoniska krigarna övertygade mig om att det var mycket lätt att få kontakt med dem. Soldaterna och officerarna drack tappert och pratade vitt och brett. Segerstämningen drev dem till skrytsamhet. De hoppades att kriget mot Frankrike och Storbritannien skulle vara slut före årsskiftet. Sedan skulle de göra upp med Sovjetunionen. Ett riktigt rejält program, skulle man kunna säga.

De SS-officerare som vi mötte en tid senare hade en annan åsikt. De förklarade att de hade börjat tro att kriget mot USSR inte skulle bli av. Det var givetvis ett resultat av den tyska propaganda, som gav eko även i den sovjetiska pressen. I Ryssland var det på modet att fira vänskapen med Tyskland.¹

Samma fenomen kunde iakttas på den andra sidan. Tillochmed Goebbels utplånade alla spår av antisovjetisk propaganda i sina upphetsande tal. Under dessa svåra månader hörde vi ofta de tyska officerarna göra svåruthärdliga jämförelser mellan Hitler och Stalin. När man lyssnade på dem skulle man ha kunnat tro att det inte var en avgrund som skilde nationalsocialismen från ”den nationella socialismen”. De framhöll att Stalin och Hitler strävade mot samma mål, men att de hade valt olika vägar. Vi föredrog emellertid att inte höra något om den horror som de påstod att socialismen representerade. Jag kan än i dag se för mig hur en tysk officer slog handflatan i motorhuven och utbrast:

”Om vår offensiv har lyckats över förväntan så är det tack vare den hjälp vi har fått från Sovjetunionen, som har givit oss bensin till våra stridsvagnar, läder till våra skor och spannmål till våra kornbodar!”

5. De första stegen

Eftersom kriget flyttade söderut måste vi följa trupprörelserna så att vi skulle kunna göra en ny ”inspektionsrunda”. Denna gång satte vi kurs på Paris. Vår bulgariske vän Petrov satt troget vid ratten.

Vi kom till den franska huvudstaden några dagar efter tyskarnas inmarsch. Vi möttes av en plågsam syn. Hakkorsflaggorna fladdrade över staden där man inte såg något annat än ärggröna uniformer på gatorna. Parisarna tycktes ha övergivit staden för att slippa uppleva fiendehordernas intåg.

Vi bestämde oss för att upprätta högkvarteret för Röda kapellet i Paris och tog de första kontakterna. I slutet av juni gick Leo Grossvogel och jag med på ett förslag från några bekanta på den svenska ambassaden i Belgien om att för Röda korsets räkning resa till Vichy och där överlämna ett hundratal brev från franska krigsfångar till deras familjer.

Vi körde dit i en bil som tillhörde Svenska röda korset. I Vichy tillbringade vi en hel natt med att läsa dessa indignerade anklagelser mot franska försvarsledningen och regeringen. Vissa soldater drog sig inte ens för att tala om förräderi.

I Vichy rådde ett otroligt kaos. Några av politikerna hämtade nya krafter i hälsobrunnarna, men den kuren var tyvärr inte till någon nytta för Frankrike!

Vi hade inte förlorat någon tid i den franska huvudstaden och hade tagit våra första kontakter. Alla mina ansträngningar under sommaren 1940 gick ut på att skapa en parisgrupp. Hillel

---

¹ Man skickade direktiv till de ryska interneringslägren om att det var förbjudet för vakterna att behandla de politiska fångarna som ”fascister”. Det var en förbjuden vokabulär!

Katz var mig till stor hjälp. Liksom Leo Grossvogel var han en gammal bekant till mig sedan Palestinatiden, och under min vistelse i Frankrike åren 1929 till 1932 träffade jag honom ofta. Sedan dess hade vi dock förlorat kontakten med varandra.

Hillel Katz var av medellängd, blicken bakom de tjocka glasögonen var intelligent och livlig, hans höga panna kröntes av en tjock kalufs, och han brukade smitta andra med sin entusiasm och sin livsglädje. Han var musiker liksom fadern men visste också hur man använde en murslev och byggde ett hus. Han hade blivit kommunist vid mycket unga år och tvivlade aldrig på att kommunismens ideer skulle segra. Han var barnkär, och han var en eldsjäl i de kommunistiska ungdomsförbunden. Hans rätlinjiga och ärliga hållning väckte folks sympati. Överallt hade han vänner, och dessa kontakter skulle senare bli till stor hjälp i hans arbete. Han anmälde sig som frivillig 1940 trots att han var utlänning. När han mönstrade av fick han ett militärkort i André Dubois' namn.

Hillel Katz började utan dröjsmål arbeta vid min sida. Vår vana trogna startade vi företag som skulle fungera som täckmantel för våra aktiviteter. Den 13 januari 1941 föddes ”Simexco” i Bryssel och ”Simex” i Paris. Alfred Corbin blev verkställande direktör i Simex.

Katz och Corbin hade lärt känna varandra och blivit goda vänner när de flydde ur ett krigsfångeläger genom att simma över floden Somme. Den sortens gemensamma upplevelser glömmer man inte lätt . . .

Sedan han blivit demobiliserad startade Corbin en fabrik för hönsfoder i en kvarn som han köpte i Giverny. Vårt första sammanträffande var mycket stimulerande. Jag insåg genast att vi kunde räkna med honom och frågade:

”Tror ni att vi bör fortsätta kampen?”

”Givetvis bör vi det”, svarade han med ett litet leende. ”Frågan är bara hur.”

”Vi måste ta till nya metoder”, sa jag. ”Hädanefter kommer kampen att föras inom landets gränser. Är ni beredd?”

Om han var beredd! Han föreslog genast att vi skulle sätta upp vår första radiosändare i hans fabrik i Giverny! När Corbin blivit utsedd till verkställande direktör i Simex flyttade vi vår ”speldosa”, eftersom vår kommersiella täckverksamhet måste vara vattentät.

Steg för steg blev laget fulltaligt:

Corbins vän Robert Breyer var tandläkare. Han blev vår störste aktieägare men visste inget om vårt underjordiska arbete.

Suzanne Cointe, som blev kontorschef, hade varit militant kommunist sedan länge. Hon hade lärt känna Katz när hon var pianolärare och ledde en kör som bestod av unga kommunister, Chorale musicale de Paris.

Katz värvade också Emmanuel Mignon, som var typograf. Vi visste inte att Mignon hörde till motståndgruppen Famille Martin, som hade till uppgift att övervaka de fabriker som arbetade för tyskarna. Mignon informerade en viss Charbonnier – som blev arkebuserad som Gestapoagent efter kriget – om att Simex samarbetade med ockupationsmakten. På så vis kom vi att stå över alla misstankar.

Vår viktigaste kund blev Organisation Todt, vilken skötte allt konstruktions- och fortifikationsarbete åt Wehrmacht. Simex skaffade sig kontor på Champs Elysées mitt emot Todts lokaler. Simex underrättade personalen hos Todt om i vilken omfattning firman kunde få fram det material som Todt hade behov av på svarta börsen.

Madame Likhonin tog kontakt med Simex så fort hon fått kännedom om dess existens. Det var en högst remarkabel kvinna! När vi först träffade henne arbetade hon i Todtorganisationen. En tid senare blev hon Simex' representant där. Madame Likhonin, som var hustru till den siste ryske militärattachén i Frankrike under första världskriget, var glödande antikommunist och hade därför inte återvänt till Sovjetunionen efter oktoberrevolutionen. Det var en intelligent kvinna som inte var rädd för att ta initiativ. Hon förstod genast hur hon skulle kunna tjäna på ockupationen och tog itu med det av hjärtans lust.

Det var när jag sökte efter goda översättare för vår korrespondens med de tyska organisationerna, som jag fick kontakt med Vladimir Keller. Han var född i Ryssland men hade bott länge i Schweiz, där han skaffat sig smak för disciplin och allvar. Han var övertygad om att han arbetade i ett mycket seriöst företag och röt därför ”Heil Hitler” varje gång han svarade i telefon.

Själv hade jag ingen officiell funktion i Simex, men tyskarna visste att ”Monsieur Gilbert” var den som hade skaffat fram kapital åt företaget.

Tack var Jules Jaspar och Leo Grossvogel kunde vi också installera oss på Rue du Dragon i Marseille hösten 1941. I Bryssel stod Vincent Sierra (Kent) i ledningen för Simexco. Bortsett från honom och Nazarin Drailly trodde delägarna, Charles Drailly, Jean Passelecq, Robert Christen, Henri de Ryck, Henri Seghers och Willy Thevenet, att de arbetade i en helt vanlig import- och exportfirma.

De båda företagens främsta uppgift var att tjäna som täckverksamhet för nätet och finansiera det, men vi upptäckte snabbt att de också gav oss möjlighet att penetrera den tyska ockupationsmakten på ett oväntat sätt. Snart fick de främsta medarbetarna i Simex tack vare sina affärsförbindelser med Todt tillstånd att röra sig fritt, ett så kallat Ausweis, vilket öppnade alla dörrar för dem. På så sätt mångdubblades våra affärskontakter med tyskarna.

Under goda måltider som sköljdes ner med enorma mängder vin och sprit pratade de tyska myndighetspersonerna gärna, ja rent av alltför mycket. Vi satt med glaset i hand och insöp deras upplysningar med ett gillande leende. Det var inte lite vi fick veta på det sättet. Jag kan ge ett exempel: Det var genom en ingenjör i Organisation Todt, Ludwig Kainz, vilken blivit förtjust i Leo, som vi fick de första informationerna om krigsförberedelserna i öst. Kainz hade tidigare sysslat med fortifikationsarbete vid den tysk-ryska gränsen i Polen, och när han gjorde ett nytt besök där på våren 1941 lade han märke till att Wehrmacht förberedde en offensiv mot Sovjet. Senare blev han vittne till en fasansfull händelse: massakern i Babij Jar då tusentals judar blev mördade.

I Vichy hade Jules Jaspar knutit en mängd nyttiga kontakter. För omvärlden var han bara direktör för Simex' filial i Marseille, men på samma gång organiserade han i samarbete med en belgisk senator flyktvägar för ett hundratal motståndskämpar via Algeriet och Portugal¹. I denna kokande kittel myllrade kollaboratörer, motståndsmän och spioner omkring med spetsade öron och snappade upp alla rykten, och då särskilt sådana som rörde statshemligheter. Högkvarteret kände till allt som rörde sig under ytan i Vichy, alla förhandlingar i kulisserna och allt som rörde det diplomatiska spelet med Italien, Spanien och Vatikanen. Ett exempel: i vapenstillståndsavtalet hade det stipulerats att Vichy skulle stå för underhållskostnaderna för den tyska armén, och vi fick varje månad informationer om hur höga räkningarna var. Under dessa förhållanden var det inte någon trollkonst att räkna ut hur stora styrkorna var.

Genom Michels förmedling fick jag kontakt med motståndsrörelsen. Michel var kommunistpartiets representant och jag träffade honom regelbundet. Tack vare järnvägstjänstemännens

---

¹ Detta berättade Jaspar själv i ett brev som han skrev till Robert Corbin, Alfreds bror, år 1957.

fackförbund fick vi informationer om var i Frankrike de tyska trupperna var placerade. Av arbetare som flytt från stora industricentra fick vi värdefulla upplysningar om produktionen. Några agenter, som var anmärkningsvärt väl placerade kunde ösa ur aldrig sinande källor. En av dessa var Vassili de Maximovitj som Michel presenterade för mig i början av 1940 . . . som en vitryss emigrant, vilken önskade arbeta för Röda armén!

Maximovitj var en lustig produkt av det samhälle som formats av två världskrig. Hans far hade varit en berömd general i tsarens armé. Vid oktoberrevolutionens utbrott lämnade Vassili och hans syster Anna Ryssland för att slå sig ner i Frankrike. Vassili gick igenom École Centrale och blev ingenjör. Vid krigsutbrottet blev han, i likhet med många andra utläningar som bodde i Frankrike, betraktad som misstänkt och internerad i Vernetlägret.

Slumpen gav Vassili ett handtag en dag när en tysk delegation under dr Hans Kuprians ledning kom till lägret i Vernet för att rekrytera arbetare för Tredje riket sedan striderna upphört. Kuprian blev intresserad av Vassili och upprördes av att se en rysk baron i ”dåligt sällskap”. Han försatte honom på fri fot och såg till att han fick kontakt med officerarna i generalstaben på Hôtel Majestic.

Enligt Kuprian måste en vitrysk baron absolut vara antikommunist. Han frigav säkerligen Vassili i hopp om att denne skulle ”göra rätt för sig”. Och där hade tyskarna rätt, även om Vassili tvärt emot deras förhoppningar inte skulle arbeta för deras sak ... Han strövade omkring på Majestic som om han varit hemma hos sig själv och iakttog allt, som en räv insläppt i hönsgården, och tog sedan kontakt med oss som den glödande antinazist han var.

Och så blandade sig kärleken in i det hela helt apropå. Kuprians sekreterare Anna-Margarete Hoffman-Scholtz blev förälskad i baronen. Hon fick senare anställning hos Tredje rikets ”ambassadör” i Paris, Otto Abetz. Denna tursamma slump gjorde att vi fick obegränsad tillgång till konfidentiella papper, som vi vidarebefordrade till Moskva i form av depescher. Tack vare sin förbindelse med mademoiselle Hoffman-Scholtz fick Maximovitj en mängd värdefulla kontakter.

Vassilis syster Anna, som var psykiater och chef för ett vilohem i Billeron, slöt sig också till oss. Tack vare släktförbindelser fick hon kontakt med monsignore Chaptal och general Weygand. Men det viktigaste av allt var att hennes slott, som livligt rekommenderades av Maximovitj, frekventerades av personer som arbetade i tyskarnas organ i Paris. Denna kraftigt byggda och gladlynta kvinnliga läkare, som var en och åttio lång, utsatte sina patienter för originella behandlingsmetoder. Hon var en mästare i konsten att få Wehrmachts folk att bikta sig. En av dessa var en trettiofemårig tyska, Käthe Völkner, som var sekreterare åt chefen för Tredje rikets arbetsmarknadsorganisation.

Det var Maximovitj som fick upp ögonen för Käthe Völkner. Efter att ha utsatt henne för diverse prov anförtrorde han henne åt Anna, som skulle vidta den slutgiltiga kontrollen. Därefter var saken avgjord: Käthe kunde sättas i arbete direkt. På så sätt fick vi förstahandsupplysningar om tyska industrins behov av arbetskraft och Tredje rikets ekonomiska problem. Käthe försåg oss dessutom med formulär och anställningsintyg som bevisade att innehavarna var tyska arbetare på semester, ”perfekta européer” följaktligen.

Vi utgick från principen att det var bättre att lyssna på Caesar än på hans stalldräng och uppdrog därför åt en grupp tekniker att ordna med avlyssning av alla telefonlinjerna från Hôtel Lutétia, Abwehrs högkvarter i Paris. Vår chef i Moskva fick på så sätt rapport om alla samtal som fördes mellan det tyska kontraspionaget i Paris och ledningen i Berlin.

Vi hade också andra metoder som var mindre tekniska men ändå mycket effektiva. Vi använde oss nämligen av barflickorna på de krogar som frekventerades av tyska armén. Varje dag kom hundratals tyska soldater till ”Gai Paris” för att glömma helvetet vid fronten. En av

våra män var placerad på den byrå som gjorde upp program för deras besök i Paris och kunde därigenom rekonstruera Wehrmachts frammarsch genom att ta reda på vilka divisioner de olika soldaterna tillhörde. Vi hade också en agent bland guiderna som visade dem Montmartre och Eiffeltornet. Han styrde dem till några krogar där våra ”korrespondenter” intresserade sig mycket för de tyska soldaternas öden och olyckor i ett moln av spritångor. Det är en klassisk metod, men jag kan försäkra att vi fick många intressanta upplysningar i dessa rökiga källare. Det kunde gälla tillståndet i olika divisioner, förluster, proviantbrist, stridsmoralen i trupperna osv.

Kent, som var chef för Simexco i Belgien, umgicks med höga tyska militärer och belgiska industrimän och fick på så sätt massor av upplysningar om det militära och ekonomiska läget. Hans väninna Margarete Barczas hem blev en uppskattad mötesplats för höga nazister.

Den belgiska gruppen hade gjort ett gott val i Isidore Springer. Jag hade känt honom personligen sedan den tid på trettioalet då han var aktiv i Hachomer Hatzair och brukade opponera mot mig vid de konferenser i Bryssel som jag deltog i. Senare anslöt han sig till belgiska kommunistpartiet och gick in i Internationella brigaden. Hans enastående mod imponerade även på dem som var vana att se döden i ansiktet!

Den rysk-tyska paktens kändes som en tragedi för denna kämpe mot fascismen. 1940 var han officer i belgiska armén. Han gick med på att arbeta för oss tillsammans med sin hustru Flore Vela erts och överträffade sig själv. Han hade sitt eget lilla nät av tekniker och informatörer bland officerare som han kände sedan kriget. Dessa var till ovärderlig nytta då det gällde att uppskatta materialets värde. Han hade vidsträckta kontakter inom industrins specialistkår. Själv var han kemist. Bland dessa industrispecialister fanns Jacques Gunzig (”Dolly”). Han var militant kommunist sedan 1932 och hade kämpat i Spanien, där han lärde känna Tito och Marty. Gunzig organiserade sabotagegrupper från och med slutet av 1940 och försåg oss med hjälp av sin hustru Rachel Springer med upplysningar om vapentillverkningen.

Vid sidan av Springer verkade Vera Ackermann, som hade ett långt liv som militant kommunist bakom sig trots sina trettiofyra vårar. Hon arbetade på ett sjukhus i Spanien fram till februari 1939. Hennes man stupade när han deltog i Madrids försvar 1936.

I den belgiska gruppen ingick också Hermann Izbutski (”Bob”). Han föddes i Antwerpen 1914 av judiska föräldrar och samarbetade med oss sedan 1939. Han var lidelsefull kommunist och vi utsåg honom till Röda kapellets handelsresande. På sin trehjulig genomkorsade han landet i alla riktningar och skaffade sig kontakter även i de minsta byar, lokaliserade isolerade hus och rekryterade förbindelseagenter.

Bob talade väl om en ung man bland sina nya rekryter och försäkrade att han skulle kunna bli en skicklig agent. Jag träffade pojken och anförtrodd honom en mycket tung och låst väska, som han skulle ta med sig från Antwerpen till Gent. Bob skulle följa honom.

Några dagar senare fick jag veta att den unge ”kandidaten” hade träffat en god vän och under tystnadslöfte berättat för denne att han skulle ombesörja en vapentransport. (Jag ska berätta något för dig om du lovar att inte berätta det för någon – det är så det brukar gå till när hemligheter blir offentliga.) Han var tydligen både prat- och skrytsam. Jag överlämnade nyckeln till väskan till pojken och Bob och förklarade att de kunde finna upplysningar om vad de skulle göra i väskan. Pojken skyndade sig att öppna den och fann att den var fylld med stenar.

Kandidaten hade kuggats. Den sortens prov gav oss upplysningar om vilka vi kunde lita på.

Bob hade större tur när han föreslog att vi skulle utbilda Sarah Goldberg till radiotelegrafist. Hon hade tillhört en motståndsgrupp som bestod av unga kommunister och som fått begreppen helt förvillade genom den rysk-tyska pakten.

”Vi tänker föreslå dig ett ytterst farligt arbete”, förklarade Bob genast för henne. ”Det är bäst att du genast får veta att det är få som klarar det utan att åka fast.”

Sarah (”Lilly”) accepterade förslaget. Eftersom hon måste ge sina kamrater i motståndsgruppen en rimlig förklaring, berättade hon för dem att hon blivit medveten om faran och inte vågade stanna kvar i motståndsrörelsen. Ingen trodde henne, men vad spelade det för roll! Vi lärde henne att spela ”piano” så snabbt som möjligt. Om Bob åkte fast skulle hon ersätta honom.

Margarete Barcza hade knutit en av sina avlägsna tjeckiska släktingar, Henri Rauch, till Simexco. Han kom ofta med mycket värdefulla militära informationer, men jag började snart misstänka att han samtidigt arbetade för engelsmännen. I princip hade jag inget emot det, men jag bad honom att hålla sina olika aktiviteter isär.

En god vän till Alamo, målaren Bill Hoorickx, var till stor nytta för gruppen genom att hyra våningar för den.

Auguste Sésée var en glödande patriot. Han var radiotelegrafist och installerade en reservsändare i Oostende. Och med honom var den belgiska gruppen fulltalig.

I Nederländerna disponerade vi över en grupp på tolv motståndskämpar under Anton Winterinks ledning. Från deras tre sändare fick vi upplysningar som de skaffat i Holland men framför allt informationer som Berlingruppen hade sänt till dem.

6. I hjärtat av Tredje riket

Strax efter Hitlers tillträde till makten 1933 arresterades den tjugofyraårige aristokraten Harro Schulze-Boysen, som var släkt med den berömde amiralen Tirpitz, och hans vän Henry Erlanger av en grupp ur Rollkommando SS. Sedan mars 1932 hade Schulze-Boysen redigerat en tidskrift i vilken även Erlanger medarbetade. Den var öppen för alla politiska riktningar, men titeln angav ett undantag: Der Gegner (Motståndaren). Därmed avsågs nazismen.

Men nazismen triumferade i Tyskland och Rollkommando SS ville låta Schulze-Boysen och Erlanger betala för den glödande kamp de fört mot den hotande diktaturen månad efter månad. SS hade haft mästerliga föregångare: de italienska fascisterna och deras ”straffexpeditioner”.

Kommandogruppen som arresterade Schulze-Boysen och Erlanger hetsade upp sig. De båda männen blev avklädda ner till midjan. Sedan måste de ta sig fram mellan två led av fanatiker som slog dem med ridspön. Därefter fick de börja om igen. Deras överkroppar täcktes av sår. Då vände sig Schulze-Boysen mot sina plågoandar och skrek:

”Fortsätt ni bara!”

När han hade kommit till slutet av ledet sa han följande till chefen för gruppen: ”Det här betraktar jag som ett ärevarv!”

De andra blev häpnna och ställde sig närmare Schulze-Boysen ...

”Slut dig till oss”, sa de. ”En karl av din sort borde höra till de våra!”

Sedan kastade de sig över Erlanger och mördade honom inför vännens ögon. Erlanger var jude ...

Senare anförtrodde Schulze-Boysen sina vänner att Erlangers död hade hjälpt honom att ta det avgörande steget. Från den dagen var Schulze-Boysen oåterkalleligt engagerad i kampen.

Nazisternas gripande av makten fick många modiga män att besluta sig för att gå in i motståndsrörelsen. I den första gruppen som Schulze-Boysen samlade omkring sig ingick skribenten Gunther Weissenborn, doktor Elvira Paul, Giselle von Pernitz, Walter Kuchenmeister och Kurt och Elisabeth Schumacher. Andra skulle sedan förstärka deras lilla grupp.

1936 gifte sig Schulze-Boysen med Libertas Haas-Heye, som var dotterdotter till prins Philip von Eulenburg. En av familjens vänner hette ... Hermann Göring. Marskalken blev mycket intresserad av Harro och skickade honom till ett institut som bar hans namn, där det mest avancerade forskningsarbetet på det militära området utfördes. Schulze-Boysen steg snabbt i graderna. Vid krigsutbrottet satt han i en nyckelposition på flygministeriet. Mer än någonsin ägnade han sig åt arbetet i motståndsrörelsen. 1939 sammanslogs hans grupp med den som leddes av Arvid Harnack.

Schulze-Boysen var lika lidelsefull och häftig som Arvid Harnack var lugn och reserverad. Arvid Harnack var äldre än Harro och hörde till en släkt av universitetslärare. Han var filosofie doktor och hade studerat ekonomi i Förenta staterna. Där hade han träffat Mildred Fish, som undervisade i litteratur, och gift sig med henne. När de återvänt till Tyskland, anställdes han i handelsministeriet. Han hade redan nått en hög ställning där när den sovjetiska underrättelsetjänsten tog kontakt med honom 1936. Men han fick knappt tillfälle att ge prov på sin förmåga, eftersom Stalin hade förbjudit sina underrättelseagenter att operera på tyskt territorium under förevändning av att de skulle kunna bli utsatta för provokationer.

Till Schulze-Boysen-Harnackgruppen slöt sig också doktor Adam Kuckhoff, författaren till ett berömt skådespel om *Till Eulenspiegel*, och hans hustru Greta, doktor Adolf Grimme, som tidigare varit socialistisk minister i Preussen, Johann Sieg, som var redaktör för "Die Rote Fahne", tyska kommunistpartiets organ, och Hans Coppi, Heinrich Schell, Hans Lautenschläger och Ina Ender, som tidigare varit medlemmar i ungtkommunisterna. Vid krigsutbrottet började de bästa i gruppen att ägna sig åt underrättelsearbete. Det fanns emellertid inga klara gränser mellan deras arbete som agenter för Röda kapellet och deras funktioner i motståndsrörelsen vilket var ett oförlåtligt misstag som skulle stå oss dyrt. Motståndsgruppens aktivitet passerade inte obemärkt i Tredje riket. Gruppen distribuerade flygblad i brevlådorna, klistrade upp affischer och spred en tidning på fem språk bland krigsfångarna. Man nöjde sig emellertid inte med propaganda, man ordnade också med flyktvägar för judarna och fångarna, tog kontakt med utländska kolleger och placerade grupper som saboterade krigsproduktionen på ett diskret sätt i ett flertal fabriker. Ett av de mest spektakulära initiativen riktades mot utställningen "Det sovjetiska paradiset", som Goebbels departement anordnat.

En natt täcktes Berlins husväggar av affischer som kungjorde: DET NAZISTISKA PARADISET = KRIG, SVÄLT, LÖGNER, GESTAPO. HUR LÄNGE TILL?

Man kanske inte riktigt kan förstå vad den aktionen innebar i Tredje rikets huvudstad år 1942.¹

Schulze-Boysen började inte samarbeta på allvar med ryska underrättelsetjänsten förrän 1941. Han hade övat upp sig inför de kommande uppgifterna år 1936 genom att skicka en lista över de nazistiska agenter som hade infiltrerat den internationella brigaden i Spanien till Sovjets

¹ En grupp unga judar, som anfördes av Herbert Baum, försökte tända eld på utställningen. De blev angivna av en provokatör, varefter 28 unga kämpar blev arresterade och halshuggna.

ambassad. Några dagar före angreppet mot Polen överlämnade han en rapport om planerna för Wehrmachts offensiv till en person på en förtroendepost på polska ambassaden i Berlin.

Efter krigsutbrottet drog Harro fördel av sitt arbete på Luf twaffes ministerium där han plockade upp en mängd informationer. Han fick hjälp av överste Erwin Gehrts som ansvarade för utbildningen av flygvapnets kadrer, Johann Graudenz från Messerschmidtverken, Horst Heilmann, som tidigare varit ansluten till Hitlerjugend men som nu sysslade med dechiffring under doktor Vauck (som jag ska tala om senare), och Herbert Gollnow, som inte var något mindre än chef för fallskärmsjägarna som opererade bakom den ryska fronten.

Arvid Harnack hade tillgång till ytterst hemliga informationer om den industriella produktionen, däri inbegripet den militära.

Det kan inte förnekas att den inhemska motståndsrörelsen i Tyskland spelade en alldeles speciell roll i kampen mot nazismen. För en fransman, belgare, polack eller tjeck förde uppgåendet i kampen inte med sig några samvetsbetänkligheter, det var snarare en plikt. Men för en tysk måste det på sätt och vis ha känts som om han förrådde sitt eget land.

Jag måste säga att Schulze-Boysen och Harnack och deras vänner inte tvekade. Mer än några andra hade de fått erfarenhet av nazismens monstruösa karaktär, och de hade skaffat sig en uppfattning om vilka konsekvenser en tysk seger skulle få. De visste att de allierade skulle kunna nedlägga odjuret ensamma, men insåg också vilken hjälp de själva, som var placerade på poster där de hade tillgång till de tyska krigsplanerna, kunde ge de allierade i kampen mot nazismen. De hade gjort sitt val.

Jag vet mycket väl att man ofta förebrår dem för detta i dag, och att man gärna vill betrakta dem som förrädare i Förbundsrepubliken samtidigt som man behandlar agenterna som arbetade för England som hjältar. Precis som om de inte bidragit till fred bara för att de samarbetat med USSR!

7. Högste chefens övertygelse

Wir gehen nach England...

Efter den franska arméns sammanbrott lämnade de tyska soldaternas älsklingsång inga som helst tvivel om vad nazisternas militära ledning hade för mål. Under täcknamnet Seelöwe ägnade sig Hitlers generaler febrilt åt planerna på en invasion av de brittiska öarna. I augusti gav Wehrmachts högsta kommando order om en offensiv mot Storbritannien via luften och havet. Den 7 september föll de första bomberna över London. Sextioåtta nätter i rad fick engelsmännen sova bland spillrorna. Alla betraktade den tyska landstigningen som omedelbart överhängande.

Den 12 oktober inträffar så en teaterkupp. På Hitlers order uppskjuts operation Seelöwe på obestämd tid. Tack vare tyskarnas Ausweis lyckas våra agenter ta sig till Atlantkusten, och de underrättar mig omedelbart om beslutet. Det var lätt att konstatera att förberedelserna upphört. Krigsfartygen hade ersatts av gamla lastbåtar, och divisionerna som förberett sig inför invasionen hade dragit sig tillbaka. Jag skickade en depesch till högkvarteret, i vilken jag berättade att tyskarna inte tänkte landstiga i England inom överskådlig tid. Snart fick vi bekräftelse på att trupperna hade skickats österut. Tre tyska divisioner, som varit stationerade vid Atlantkusten, förlades nu till trakten omkring Poznan i Polen.

Den 18 december 1940 undertecknade Hitler direktiv nr 21, mera känt under beteckningen "Operation Barbarossa". Där uttrycks tydligt redan i första meningen att: "De tyska väpnade styrkorna bör vara beredda att, innan kriget mot Storbritannien är slut, angripa Sovjetunionen genom ett blixkrieg." Högkvarteret blev omedelbart varskott av Richard Sorge, som skickade

en kopia av detta direktiv. Vecka efter vecka fick Röda arméns underrättelsetjänst nya uppgifter om Wehrmachts förberedelser. I början av 1941 sände Schulze-Boysen informationer om den förestående operationen, den massiva bombningen av Leningrad, Kiev och Vyborg, hur många divisioner som skulle delta osv. I februari skickade jag en detaljerad depesch med uppgifter om antalet divisioner som dragits tillbaka från Frankrike och Belgien och skickats österut. I maj kunde jag genom förmedling av den sovjetiske militärattachén i Vichy, general Susloparov, förse Moskva med informationer om attackplanen, och den 12 maj varskodde Sorge om att etthundrafemtio tyska divisioner var koncentrerade längs gränsen. Den 15 underrättade han högkvarteret om att operationerna skulle sätta igång den 21 juni, ett datum som bekräftades av Schulze-Boysen i Berlin.

Den sovjetiska säkerhetstjänsten var inte ensam om dessa informationer. Den 11 mars 1941 överlämnade Roosevelt uppgifter som amerikanska agenter hade snappat upp om operation Barbarossa till den ryske ambassadören. Den 10 mars kom den engelske understatssekreteraren Cadogan med liknande informationer. Från sovjetiska agenter som opererade nära Polens och Rumäniens gränser inflöt detaljerade rapporter om truppkoncentrationerna.

Den som sluter sina ögon ser ingenting, även om det är ljusan dag. Så var fallet med Stalin och hans omgivning. Generalissimus Stalin föredrog att lita på sitt eget politiska väderkorn. Det var bara det att han inte hade något väderkorn. Han var övertygad om att han hade slutit en beständig pakt med Tyskland och satt därför och sög på sin fredspipa i lugn och ro.

Trettio år efter krigsslutet bekräftade marskalk Golikov officiellt värdet av de mottagna informationerna i en sovjetisk historisk tidskrift:

Den sovjetiska underrättelsetjänsten skaffade sig i GOD tid informationer om datum för attacken mot USSR och slog larm i lämplig tid ... Säkerhetstjänsten levererade exakta uppgifter om den tyska militärpotentialen, exakta siffror på de väpnade styrkorna, vapenmängden och Wehrmachtskommandots strategiska planer ...

Marskalk Golikov satt i den rätta positionen för att kunna komma med ett sådant uttalande. Från juni 1940 och till juli 1941 var han chef för Röda arméns underrättelsetjänst. Han kanske kan förklara varför det ryska försvaret bröt samman efter det tyska angreppet, om den militära ledningen nu var så väl informerad. Svaret finns utan tvivel i den skrivelse som samme Golikov sände till sina avdelningschefer den 20 mars 1941:

Alla dokument som framhåller att kriget är nära förestående bör betraktas som falska och härrörande från brittiska eller rent av tyska källor.

På de allra viktigaste depescherna, som Golikov fick från Sorge, Schulze-Boysen eller Trepper, skrev han ”dubbelagent” eller ”brittisk källa” i marginalen.

Marskalk Golikov är inte den ende som försökt skriva om historien. Under en konferens i Moskva 1972 begärde Susloparov ordet för att berätta att han som militärattaché i Vichy hade varskott Moskva om den förestående tyska attacken. Så synd att jag inte kunde framlägga mitt vittnesmål, ty då skulle Susloparov ha tvingats till större blygsamhet! Varje gång jag gav honom informationer om förberedelserna för ett krig mot Sovjet, klappade han mig på axeln och sa med nedlåtande min: ”Din stackare, jag ska skicka depeschen men det är då bara för att göra dig glad!”

Den 21 juni 1941 fick vi bekräftelse av Maximovitj och SchulzeBoysen på att invasionen skulle komma dagen efter. Än var det inte för sent att försätta Röda armén i larmberedskap. Leo Grossvogel och jag begav oss genast till Vichy. Som vanligt trodde inte Susloparov på mig.

”Ni misstar er totalt”, sa han. ”Så sent som i dag träffade jag den japanske militärattachén som just kommit från Berlin. Han försäkrade att Tyskland inte förbereder ett krig. Och det är en karl som man kan ha förtroende för.”

Jag föredrog att ha förtroende för mina informatörer och insisterade på att Susloparov skulle sända depeschen. Jag återvände till mitt hotell sent på kvällen. Klockan fyra på morgonen väcktes jag av hotellvärden som skrek: ”Nu har det hänt, monsieur Gilbert! Tyskland har börjat krig mot Ryssland!”

Den 23 anlände flygattachén Volosjuk till Vichy för att besöka Susloparov. Han hade lämnat Moskva några timmar före krigsutbrottet. Han berättade för mig att han blivit kallad till chefen för underrättelsetjänsten före avresan, och att denne bett honom överlämna ett muntligt meddelande till mig:

”Säg till Otto¹ att jag har sänt rapporterna om den förestående tyska attacken till vår store ledare, och att han förvånar sig över att en gammal kämpe och underrättelseagent som Otto låter lura sig av den engelska propagandan. Berätta för honom att vår store ledare är helt övertygad om att det inte blir något krig med Tyskland förrän 1944...”

Den ”store ledaren” Stalins övertygelse skulle stå Ryssland dyrt. Eftersom den geniale strategen stympat Röda armén 1937 var den nu utlämnad åt Hitlers horder. Under den tyska offensivens första timmar blundade han för alla vittnesmål och förbjöd armén att slå tillbaka i tron att det rörde sig om en provokation. Från vem skulle den provokationen ha kommit och varför? Stalin var ensam om sin övertygelse men han tvingade andra att dela den ... Resultatet blev utplånade flygfält, flygplan som förstördes på marken, slätter som förvandlades till kyrkogårdar för stridsvagnar, eftersom det tyska jaktflyget hade herraväldet i luften. Cheferna för de väpnade styrkorna, som av Stalin förbjudits att försätta trupperna i larmberedskap, fick på kvällen den 22 juni order om att tränga tillbaka fiendens horder över gränsen. Men då hade redan Wehrmachts pansar trängt in flera hundra kilometer på sovjetiskt territorium.

Det ryska folket skulle tvingas offra sig och resa sig mot inkräktaren för att de båda arméernas öden skulle bli ombytta. Stalins misstag kan ha kostat miljontals ryssar livet och bidragit till att förlänga kriget.

Mina kamrater och jag upplevde de första dagarna av det rysk-tyska kriget med blandade känslor. Röda arméns nederlag oroade oss, men vi räknade inte bara med folkets tapperhet utan också med de enorma mänskliga och materiella reserverna i Sovjet. Våra samveten var enormt lättade, och jag måste säga att det var det viktigaste för oss. Vi var kommunister och hade aldrig accepterat non-aggressionspakten. Vi var agenter i underrättelsetjänsten och hade aldrig trott på dess beständighet. Nu var allt i sin ordning. Sovjet skulle ansluta sig till den antifascistiska kampen. För oss betydde det att vi måste bli ännu mer målmedvetna och göra ännu större insatser. Vi skulle samla in militära, ekonomiska och politiska informationer i än större mängder. På så sätt kunde vi bidra en smula till segern.

8. Röda kapellet spelar upp

De som verkligen segrade i kriget var den ryske infanteristen som förfrös fötterna i Stalingrads snö, den amerikanske marinsoldaten som stupade i den rödfärgade sanden på Omaha Beach och den grekiske eller jugoslaviske partisanen som stred i bergen. Det har aldrig någonsin hänt att en underrättelsetjänst har avgjort en konflikt. Varken Sorge, Rado² eller Trepper har varit av avgörande betydelse för utgången. Som kämpar i första ledet bidrog de

¹ Mitt täcknamn.

² Ledaren för nätet i Schweiz.

efter bästa förmåga och, tack vare kamraternas uppoffringar till den slutgiltiga segern.¹ Det förefaller mig nödvändigt att klargöra detta.

Jag tror att det är viktigt att genast besvara en fråga: Det låter nog bra med Röda kapellet, men vad skulle det fylla för uppgift? Det bestod tydligen av en grupp modiga män som satte åt fiendens flank och tog ifrån honom dokument och informationer, och det låter ju bra. Men vad var det för slags uppgifter och vilket värde hade de?

Jag har redan givit några exempel och under loppet av min berättelse finner man vittnesmål om direkta aktioner och om de metoder vi använde oss av för att alltid skaffa oss mer informationer, men jag tror ändå att jag bör ge fler exempel.

Från 1940 och fram till 1943 skickade Röda kapellets musiker (= radiotelegrafister, de kallades pianister) bortåt ettusenfemhundra depescher till högkvarteret.

De första depescherna rörde fiendens materiella tillgångar: krigsindustrin, fortskaffningsmedel och nya typer av vapen. Där lyckades Röda kapellet utföra några verkliga bedrifter. De topphemliga ritningarna på den nya tyska stridsvagnen T6-Tiger skickades i så god tid till Moskva att den sovjetiska industrin kunde utarbeta KV-tanken, som på alla sätt var överlägsen den tyska. KV:s uppdykande på slagfälten blev en smärtsam överraskning för den tyska generalstaben.

På hösten 1941 fick högkvarteret depesch nr 37: ”Den dagliga produktionen av Messerschmitt ME-110 uppgår till nio å tio exemplar. Förlusterna på östfronten – fyrtio flygplan per dag.” Det var enkelt att utföra den subtraktionen.

I slutet av 1941 varskodde vi högkvarteret om att: ”Messerschmittverken sedan tre månader tillbaka arbetar på konstruktionen av ett nytt jaktplan med nya motorer som kan göra 900 km i timmen.” Ritningarna på detta nya flygplan skickades till Moskva i form av mikrofilm. Några månader senare lämnade ett nytt jaktplan, som var överlägset Messerschmitt, de ryska fabrikerna.

En annan sorts depescher innehöll uppgifter om den militära situationen: antalet divisioner, disponibla vapen och attackplaner. Som till exempel depesch nr 42 av den 10 december 1941:

”Luftwaffe disponerar över 21 500 plan, däri inbegripet 6 258 transportplan i första och andra linjen: just nu finns 9 000 flygplan vid östfronten.”

Eller den här:

”November 41 – Källa Suzanne. Den tyska generalstaben föreslår att man ska hålla frontlinjen Rostov – Isjum – Kursk – Orel – Brjansk – Novgorod – Leningrad över hela vintern.”

Fortsättningen kom några dagar senare:

”Hitler avvisar förslaget och ger order om en sjätte offensiv mot Moskva. Alla disponibla styrkor skall sättas in vid den delen av fronten.”

En depesch från slutet av 1942:

”Olika sektioner inom armékommandot i Italien börjar sabotera partiets direktiv. Möjligheten att Mussolini störtas bör inte uteslutas². Tyskarna koncentrerar styrkorna mellan München och Innsbruck för eventuell intervention.”

¹ Röda kapellet var en av de viktigaste grupperna, men vi var inte ensamma. Det fanns också nät i Polen, Tjeckoslovakiet, Rumänien, Bulgarien, Schweiz Skandinavien och Balkanstaterna.

² Förutsägelsen gick i uppfyllelse sex månader senare.

Cheferna för näten skickade regelbundet synteser och föregripande analyser. Jag ska ge ett exempel:

”Inom ledande kretsar i Wehrmacht betraktas der Blitzkrieg i öst som misslyckat, och man anser att Tyskland inte längre kan vara säker på militär seger. En tendens att vilja pressa Hitler till separatfred med England börjar märkas. I Wehrmachts kommando tror generalerna att kriget kommer att vara ännu trettio månader och att det kommer att sluta med en kompromiss.”

Man misstar sig om man tror att Moskva betraktade informationerna som kom från Sorge, Schulze-Boysen eller Trepper som något slags evangelium. Allt material passerade dechiffreringsbyrån innan det sändes vidare till högkvarteret. Därefter sorterades och verifierades materialet av militära och politiska specialister, varefter det sammanställdes med uppgifter från andra källor. När jag hösten 1940 varskodde om att tre tyska divisioner hade dragits bort från Atlantkusten och skickats till Polen, fick sålunda högkvarteret bekräftelse på detta från ett nät bestående av lokförare, som hade transporterat trupperna, och dessutom från det polska nätet.

Hösten 1941 var situationen kritisk för Röda armén. På fem månader hade Wehrmacht trängt fram tolvhundra kilometer. Kievs fall öppnade Ukrainas kornbodar för fienden. Längst i söder hade general Manstein erövrat Svarta havets stränder. I norr var Leningrad hotat och i centrala Ryssland innebar Smolensks fall att vägen var öppen till Moskva.

Hitler kunde komma med en segerrik kommuniké ”Den ryska armén är krossad. Det är endast fråga om dagar innan vi marscherar in i Moskva.”

Den tyska generalstaben förberedde ockupationen av huvudstaden. Hitler var övertygad om att Moskvask fall skulle demoralisera armén och befolkningen till den grad att Stalin skulle bönfälla om kapitulation. Führern var anhängare av en frontalattack mot Moskva, men generalstaben ville omringa staden, och det var deras lösning som segrade.

I dag kan jag avslöja att en kämpe i Röda kapellet deltog i detta toppmöte. Stenografen som omsorgsfullt skrev ner Hitlers och generalernas förslag var medlem i Schulze-Boysengruppen. Den sovjetiska generalstaben fick på så vis kännedom om detaljerna i angreppsplanerna. Därför kunde de förbereda en motoffensiv, som trängde tillbaka Wehrmachts trupper på ett segerrikt sätt¹. Samma stenograf varskodde om offensiven mot Kaukasien nio månader i förväg. Den 12 november 1941 mottog högkvarteret följande depesch:

Plan III för Kaukasien, som ursprungligen skulle utföras i november, kommer att uppskjutas till våren 1942. Transporten av trupperna bör vara avslutad den 1 maj ... Ytterligare detaljer kommer senare.

Den 12 maj 1942 anlände en specialkurir till Moskva. Han hade med sig mikrofilmer, i vilka jag gav fullständiga informationer om offensivens axellinje. I augusti skulle hela Kaukasien vara ockuperat, så att tyskarna fick tillgång till oljekällorna i Baku. Offensivens huvudmål var Stalingrad.

Den 12 juli placerades en stab under general Timosjenkos befäl i Stalingrad. Där förberedde man det bakhåll i vilket Wehrmacht skulle falla.

9. Fernand Pauriol

En av de viktigaste uppgifterna som låg framför oss var att försäkra oss om överföringen av vårt material. Det säger sig självt att det inte skulle tjäna mycket till att samla in informationer

¹ Värdet av Sorges uppgifter om att Japan inte skulle ingripa kan inte nog understrykas. Tack vare dem kunde divisionerna i öst spela en avgörande roll.

utan att ha några möjligheter att få fram dem till destinationsorten. För ett agentnät är förbindelselinjerna lika viktiga som luftslangen för en dykare.

När kriget bröt ut hade vi ingen kontakt med ytan. Kontaktvägarna var inte klara av det enkla skälet att högkvarteret inte hade ägnat det problemet tillräcklig uppmärksamhet. Vi saknade radiosändare och pianister.

Med tiden lyckades Kapellet installera både sändare och telegrafister: tre radiosändare opererade från Berlin, tre i Belgien och tre i Holland. Till att börja med var Frankrike tyst, och vi väntade otåligt på att det skulle sälla sig till kortvågskonserten.

Men radiosändarna var inte vårt enda medel. Alla informationer kunde nämligen inte sändas i form av depescher, som till exempel skisser över hamnanläggningar, fortifikationer, militärkort etc. När det gällde sådana dokument använde vi oss av osynligt bläck men framför allt av mikrofilm. Ända fram till 1941 vidarebefordrades allt material som vi samlade i Frankrike genom den sovjetiske militärattachén i Vichy, Susloparov. Vi undvek framför allt att ta oss över demarkationslinjen med dokumenten på oss och hade kommit på ett sätt att föra med oss materialet. Jag och Leo var de första att använda oss av det knepet. Först reserverade vi en sovkupé. En annan medlem i nätet ockuperade en annan kupé som helst skulle ligga intill den första, som förblev tom. När konduktören hade gått förbi, lämnade agenten sin kupé, gick in i sovkupén, skruvade loss en lampglob, placerade reservoarpennan som mikrofilmen var gömd i innanför globen och återvände till sin kupé.

På demarkationsstationen i Moulins blev givetvis vår kurir visiterad och hans bagage genomsökt. Därefter öppnade den tyske soldaten dörren till den första kupén, såg att den var tom och fortsatte vidare. Sedan var det bara att hämta reservoarpennan med mikrofilmen.

Vi hade stor rörelsefrihet tack vare de papper som Organisation Todt hade skaffat åt personalen i Simex och Simexco. Andra postgångar fungerade tack vare lika ovanliga medel. Kontaktvägen mellan Berlin och Bryssel säkrades av Ina Ender, en mycket vacker mannekäng i det modehus där Hitlers älskarinna Eva Braun köpte sina kläder liksom hustrurna till höga nazistdignitärer. Simone Pheter, som var anställd vid belgiska handelskammaren i Paris, stod för förbindelsen mellan Paris och Bryssel. Hon behövde bara sända sin post till sin kollega vid börsern i Bryssel, vilken sedan skickade den vidare. Vi använde oss också av lokförare som passerade demarkationslinjen och sjömän på fartyg som gick på Skandinavien.

Kriget i öst och vår verksamhets utveckling tvingade oss emellertid att lyfta oss över sådana hantverksmässiga metoder. Hur påhittiga och effektiva de än var, var den sortens fantasi-eggande knep som kan roa i spionromaner inte tillräckliga när det gällde att skicka en mängd depescher på snabbaste sätt. Militärattachén Susloparov hade lämnat Vichy sedan Sovjetunionen dragits in i kriget.

Vår enda förbindelselinje var radiosändaren i Bryssel, men den utvägen var inte tillräckligt betryggande vare sig när det gällde säkerhet eller effektivitet.

Vi hade således oerhört stort behov av radiosändare i Frankrike. Jag bad min chef att sätta mig i kontakt med dem som ansvarade för kommunistpartiets radiosändare. De skulle säkert kunna hjälpa oss. Han gick med på det. På så sätt ordnades ett sammanträffande mellan mig och Fernand Pauriol, ”Duval”.

Vårt första möte var uppmuntrande från första stund. Jag förstod att Pauriol var situationens herre, och han hade ett slags utstrålning som charmerade mig mycket. Han gick med på att skaffa apparatur och utbilda pianister, trots sina viktiga åligganden inom kommunistpartiet.

Pauriol kom från Sydfrankrike, han var gladlynt och entusiastisk och tog sig an de obehagligaste uppgifter med ett leende, som fått sin värme av solen i södern. Han hörde till en

familj där man lärde sig läsa i *l'Humanité*, och han hade mycket tidigt blivit aktiv medlem i ungtkommunisterna och därefter i moderpartiet. Havet lockade honom och han hade studerat vid sjömansskolan i Marseille där han utbildat sig till radiotelegrafist. Han hade tjänstgjort i handelsflottan under tre år, men efter militärtjänsten hade han inte fått något nytt arbete.

Det var vid den tidpunkten som Pauriol modstulet började syssla med journalistik. Han ägnade hela sin tid åt att skriva i *La Défense*, Röda biståndsinternationalens organ, och att hålla ofta återkommande föredrag om partiet i Bouches-du Rhône. 1936 blev han chefredaktör för kommunistpartiets andra veckotidning *Rouge-Midi*. Det fanns inte en sou i kassan när Pauriol startade, men han var en lidelsefull journalist och drog sig inte ens för att vara sin egen springpojke, och tidningen fick snart en hygglig upplaga.

När kriget bröt ut var han anställd i ”gonio”.¹ Vilken ödets ironi! Den person som skulle få ansvaret för kommunistpartiets och Röda kapellet's radiosändare sysslade med att spåra hemliga sändare!

Vi uppskattade till fulla värdet den present som kommunistpartiet hade givit oss. Fernand installerade mycket snart en sändare, och militärattachén Susloparov gav mig kontakt med paret Sokol, som skulle bli pianister.

Sokols kom från ett område som lydde under Ryssland efter Polens delning. De begärde att få slå sig ner på sovjetiskt territorium, och trots att Hersch var läkare och Myra doktor i sociologi påstod de sig vara radioreparatörer. De visste nämligen att Sovjet hade stort behov av tekniker och att deras ansökan lättare skulle beviljas, om de uppgav dessa yrken i stället för sina riktiga. Deras ansökningshandlingar skulle vidarebefordras via Sovjets ambassad i Vichy, och Susloparov som visste att jag saknade radiotelegrafister skickade dem till mig.

Sokols var sedan länge aktiva kommunister, och de tvekade inte när jag kom med mitt förslag. Fernand Pauriol tog hand om dem och utbildade dem på rekordtid. I slutet av 1941 hade Fernand sju elever: fem spanjorer och paret Giraud. Efter några månader – vilket är rekordtid – kunde det franska Kapellet börja spela. När det gällde depescher av yttersta vikt hade Pauriol ordnat med en speciell förbindelse, som passerade franska kommunistpartiets hemliga högkvarter. Jag kommer att berätta om detta senare ...

Högkvarteret satte mig samtidigt i kontakt med Robinson. Han hade tidigare tillhört Spartakusförbundet som leddes av Rosa Luxemburg. Efter många år som hemlig agent för Komintern hade han slagit sig ner i Västeuropa, varefter han brutit kontakten med högkvarteret. Min chef bad mig undersöka om vi kunde återknyta förbindelsen.

”Jag bröt med dem efter utrensningarna i underrättelsetjänsten”, berättade Robinson för mig. ”När jag var i Moskva 1938 såg jag hur de bästa blev likviderade ... För tillfället står jag i förbindelse med de Gaulles representanter, och jag vet att högkvarteret förbjuder sådana kontakter ...”

”Hör nu, Harry”, sa jag. ”Jag gillar inte heller det som händer i Moskva, men det är inte det rätta ögonblicket att haka sig fast vid det förflutna. Det är krig nu. Vi måste bortse från det som varit och kämpa tillsammans. Du har varit kommunist under hela ditt liv, och du kan inte sluta upp med det bara för att du inte är överens med högkvarteret ...”

Mina argument övertygade honom, och han kom med följande förslag:

”Jag disponerar över en sändare och en telegrafist, men när det gäller den sistnämnde törs jag inte ta någon risk. Vi bestämmer en regelbunden mötesplats och tid, och sedan ger jag dig de

---

¹ Den byrå som spårade hemliga sändningar.

informationer som jag lyckas skaffa. Jag ska själv överföra dem till chiffer och sedan kan du sända dem till högkvarteret ...”

Min chef gick med på förslaget. Jag fick regelbundet informationer från Robinson. Han hade svårt att försörja sig och jag hjälpte honom därför ekonomiskt, men han tillhörde aldrig Röda kapellet.

En dag på hösten 1942 meddelade han att han genast ville träffa mig. Det var verkligen viktiga saker han berättade för mig.

”Du vet att jag har kontakt med London”, sa han. ”En representant för de Gaulle är här, och han vill träffa ledningen för kommunistpartiet ...”

”Varför? Vet du det?”

”Därför att de Gaulle vill att partiet ska skicka en emissarie till honom. Men ledningen för kommunistpartiet har kamouflerat sig så väl, att vår man har försökt att få tag i den under tre veckor utan resultat.”

Jag lovade Harry att ta hand om saken. Två dagar senare fick jag tag på Michel, som var kommunistpartiets representant, och jag framlade ärendet för honom. Han bestämde tid för ett sammanträffande någon dag senare.

Så gick det till när London för första gången fick kontakt med ledningen för kommunistpartiet, vilken hade gått under jorden.

10. Dubbelliv

Legendbildningen om spionlivet är seglivad ... Man föreställer sig att den blivande agenten går i något slags skola, där han undervisas i den mer eller mindre ockulta vetenskapen spioneri. När han tagit sin doktorsgrad går han ut i världen och prövar sina teorier i praktiken. Man glömmer att underrättelsetjänstens lagar varken innehåller några lärosatser eller axiom, och att det för det mesta inte finns några läroböcker.

Jag själv har aldrig följt någon undervisning i spioneri. På det området är jag bara en blygsam autodidakt. Min skola var mitt liv som militant kommunist. Ingenting kunde bättre ha förberett mig inför mitt arbete som ledare för ett agentnät som Röda kapellet än de tjugo stormiga år som föregick mitt inträde i underrättelsetjänsten. I Polen och Palestina hade jag lärt mig vad det var att leva under jorden, och den erfarenheten är nyttigare än alla skolor i världen. Mina gamla vänner Leo Grossvogel och Hillel Katz hade gått i samma skola, och de var av helt avgörande betydelse för skapandet och utvecklandet av nätet. Som militanta kommunister hade vi lärt oss att klara oss överallt, som fiskar i vattnet. I underrättelsetjänsten har man behov av samma anpassningsförmåga och fantasi. När ”Kent” kom ut från sin ”spionakademi” och gick in på en bar i Paris’ förorter för att beställa en kopp te, väckte han munterhet men framför allt drog han till sig blickar. Och det är inte lämpligt för en man i underrättelsetjänsten. Det hade man glömt att lära Kent i skolan.

Att förbli obemärkt genom att leva ett normalt liv och inte genom att leka kurragömma, det är den gyllene regeln. En agent bör inte föreställa någon, han bör vara någon. Jag stal inte Adam Miklers identitet i Bryssel, jag blev Adam Mikler. Inte ens den ihärdigaste iakttagare skulle ha kunnat märka att jag levde på något annat sätt än de affärsmän, som jag träffade på börserna eller på restaurangerna.

Om man ska smälta samman med omgivningen måste man ha mycket god kännedom om det land som man ska vistas i och det yrke som man ska utöva. Adam Mikler kom från Quebec.

Nåväl, jag kunde tala om Montreals charm under flera timmar. Att Luba och en av våra söner också bodde i Bryssel gjorde det lättare för mig att få rotfäste i stadslivet.

I Paris levde jag uppenbarligen också som vanligt. Jean Gilbert, en av Simex' aktieägare, bodde på Rue Fortuny eller också på Rue de Prony. Grannarna och conciernerna hälsade på mig som om jag verkligen hade varit den belgiske affärsmannen. Jag bodde ensam och tog emot mycket få besök i mina båda ”officiella” våningar. Min goda vän Georgie de Winter kom aldrig dit. Hon hade lämnat Belgien på hösten 1941 och gick, sedan Förenta staterna hade gått in i kriget, under namnet Thevenet. Hon bodde på Pigalle och hyrde senare en villa i Vesinet. Det var en diskret och intelligent kvinna, och hon visste bara att jag bekämpade nazismen. Ibland hälsade Leo på mig på Rue de Prony. En kväll överraskades han av signalen som varskodde om att det var utgångsförbud, och han sov därför över. Från den dagen behandlade mig vicevärden, som tidigare varit älskvärd, på ett ostentativt kyligt sätt. Ett par veckor senare kom en kvinna och hälsade på mig. Dagen efter var vicevärden idel solsken. Jag var förbryllad och frågade om anledningen till förändringen.

”Jo, monsieur Gilbert”, svarade hon, ”jag betraktade er som en respektabel herre, men vem var den första som tillbringade natten hos er? Jo, en man. När jag såg damen i går blev jag lättad. Jag hade gått och trott att ni inte var normal ...”

Jean Gilbert begav sig till Simex på Champs-Élysées flera gånger i veckan.¹ Bortsett från Grossvogel, Corbin, Katz och Suzanne Cointe visste de anställda ingenting om min roll. Alla betraktade mig som en affärsman med många järn i elden. Det var givetvis förbjudet att föra med sig komprometterande material till Simex och framför allt att prata om agentnätet. Täckverksamheten måste vara vattentät. När vi skulle avsluta viktiga affärer med tyskarna brukade Leo Grossvogel ställa till med intima middagar. Schackrarna hos Todt föredrog alldeles särskilt en rysk restaurang, *Chez Kornilov*, och faktiskt också en judisk restaurant som ockupationsmakten reserverat för sig själv. Vi vidtog vissa försiktighetsåtgärder innan vi gick till dessa supéer, som krävde att vi var ytterst vaksamma. Vi tog oss en klunk olivolja eller en sked smör i förväg för att undvika att bli berusade ... Fettet neutraliserade alkoholen så att vi förblev värdiga och klara i huvudet ända fram till slutet, vilket inte precis var fallet med våra bordskamrater. Min skraddare, min frisör och ägarna av de barer och restauranter som jag frekventerade välkomnade alla monsieur Gilbert, som rökte cigarr och var frikostig med drinks.

Men hela tiden fanns en annan person bakom den yttre masken, chefen för Röda kapellet. Mellan Jean Gilbert och Otto fanns vattentäta skott, det var bara i det ögonblick jag förvandlades från den ene till den andra som det existerade någon fara. Men ingen fick följa Gilbert när han försvann in i skuggorna.

En till två gånger i veckan beger jag mig till ett av de bortåt tjugofem ”gömställen”, som vanligen ligger i en förortsvilla som Leo valt ut. Katz eller Grossvogel, som dagarna före samlat in informationer vid en serie möten, överlämnar materialet till mig för klassificering. Jag sammanställer alla dessa uppgifter till en kort rapport, som jag därefter uppdelar på fyra till fem depescher.

För detta krävs minst en dags arbete. En förbindelseagent tar hand om materialet och lämnar det till en chifferexpert, vanligtvis Vera Ackermann, som i sin tur skickar det vidare till Sokol, vilken sänder det på kortvåg. Varje etapp är isolerad. Medlemmarna i nätet vet inte mer än det nödvändigaste. I en sådan organisation är förbindelselänkarna av vital vikt. Därför ägnade vi också mycken uppmärksamhet åt mötetekniken redan från början.

¹ Senare flyttade Simex till Boulevard Haussmann.

Den största säkerheten uppnår man när två personer träffas i sin vanliga miljö. Så var det med kontakten mellan Luba och Kent 1939, när de båda studerade vid det fria universitetet i Bryssel. Agenterna bör lämna sin bostad i god tid före mötet. De får inte gå och flanera på gatorna utan ska i stället ägna sig åt naturliga sysselsättningar och samtidigt se till att de avlägsnar sig så långt som möjligt från mötesplatsen. Helst bör de använda tunnelbanan och alltid sätta sig i sista vagnen. De stiger av bland de sista, så att de kan övervaka passagerarna som går av. Därefter byter de till en annan linje och fortsätter som tidigare ända till dess de är säkra på att inte vara skuggade. De båda förbindelseagenterna går då in i varsin telefonhytt, som är angiven i förväg. Där kontrollerar de att kodordet är understruket: till exempel det tionde namnet i andra kolumnen, vilket innebär att kusten är klar.

Själva mötet, som ska verka tillfälligt, sker vanligtvis i en gång som leder ner till tunnelbanan, och det tar bara några sekunder. Det har till och med hänt att jag har stämt träff i en pissoar. Då placerar agenterna sig i två bås som ligger intill varandra. Eftersom mellanväggen inte går ända upp är det lätt att utbyta meddelanden. En enklare variant sker på toaletterna på föga besökta restauranger eller kaféer. Två medlemmar i Röda kapellet kan också träffas på teatern. De känner varandra givetvis inte, men råkar sitta vid sidan av varandra (en tredje person har skaffat biljetterna).

De depescher som helt diskret överlämnas på detta sätt är skrivna på mycket tunt papper. När det gäller mycket viktiga informationer använder vi osynligt bläck och skriver mellan raderna i ett vanligt oskyldigt brev. Ibland sker överlämnandet utan att agenterna ser varandra. Den ene lämnar sitt ”paket” på ett i förväg preciserat ställe, vid foten av ett träd eller en staty, och den andre kommer och hämtar det en stund senare. Vi säger av princip aldrig någonting i telefon.

Jag hade givit mitt telefonnummer i Bryssel till Kent och sagt honom att han inte fick använda det förrän i yttersta fara. En dag när jag kom hem hörde jag Luba tala i telefonen. Det var Kent som ringde om någon småsak. Jag tycker mig minnas att den incidenten framkallade ett av mina stora (men sällsynta) raserianfall. För oss var telefonen framför allt ett kontrollmedel. Efter radiosändningarna ringde jag ofta till den våning eller villa som de utgått ifrån. Jag använde mig av en kod: ”Hallå, träffas monsieur X?” ”Nej, han bor inte här.” I klarspråk: allt hade gått bra. Om vi absolut måste använda telefonen, brukade vi alltid säga motsatsen till vad vi menade. ”Jag reser från Paris” betydde att ”Jag stannar i Paris”. ”Jag kommer tillbaka på måndag” betydde: ”Jag kommer på söndag”. Vi angav aldrig den rätta dagen eller tidpunkten. Vår teknik utvecklades för var månad och 1941 hade vi nästan uppnått perfektion. Men underrättelsetjänstens agenter har liksom alla andra sina svagheter, som det ibland är svårt att bekämpa. Alamo älskade till exempel bilar. Vi ägde av princip inte bilar på grund av risken för bilolyckor och att vi skulle ha varit tvungna att registrera dem. Eftersom jag var mycket förtjust i Alamo, gick jag med på att göra ett undantag för honom. Han körde sin långa, öppna vagn som om den hade varit ett flygplan. En dag när han körde mig till Knokke lyfte vi bokstavligen från marken. Utan att säga något steg jag ur bilen som det inte var mycket kvar av efter tre volter. Alamo såg på mig och utbrast sedan:

”Men skäll ut mig då, Otto! Jag kunde ha tagit livet av dig.”

”Vad vill du att jag ska säga då, din idiot? Du kan ju inte ens köra bil!”

Det var förbjudet att dricka sprit utom då det var nödvändigt i tjänsten. Men det delikataste problemet var kvinnorna. Återigen var det Alamo som tog upp den frågan.

”Hör du, Otto, jag har det besvärligt. Jag vill gärna lyda order, men jag är inte någon munk.”

”Vad säger man i Moskva?”

”Man har förbjudit mig att umgås med kvinnor.”

”Då borde man ha kastrerat dig innan du for! Gör som du vill. Jag vill bara ge dig tre råd – undvik bordeller, tappa inte huvudet och skona dina vänners hustrur!”

Alamo lydde . . . nästan.

Umgänget med kvinnor var en källa till oförudda bekymmer för en hemlig agent. Om dagen kunde vi tänka på hur vi reagerade och vad vi sa, men hur skulle man kunna undvika att prata i sömnen på sitt eget hemlands tungomål om nätterna? För mig var språket inte något handikapp. Jag talar franska med stark accent och klarar inte av syntaxens alla finesser, men vad kunde vara mer naturligt för en belgare som kom från Antwerpen? Men ibland råkade vi ut för uppmärksamma öron. En dag i Bryssel kom Kent helt uppriven till ett möte.

”Jag är avslöjad”, sa han. ”Jag ringde för att hyra en våning och ägaren frågade om jag inte var ryss.”

”Upprepa exakt vad du sa till honom!”

”Bonjour, môssieur . . .”

”Det räcker”, avbröt jag honom.

Hysesvärden måste ha umgåtts med ryssar, eftersom han tydligen kände till att slaverna har särskilt svårt för att uttala ordet *monsieur* korrekt.

Sådana små incidenter var inte särskilt oroande, men jag kunde inte blunda för att något liknande skulle kunna sätta Gestapo på spåret.

11. 101, Rue des Atrébates

Klockan var tre minuter i fyra den 26 juni 1941 då den vakthavande radiotelegrafisten vid avlyssnarstationen i Cranz i Ostpreussen uppfattade följande meddelande:

KLH DE PTX 2606 0330 32 WES N 14 K BV . . .

Radiotelegrafisten inregistrerade budskapet men visste ingenting om varifrån det kom, för vem det var avsett eller vad det betydde. Det kunde lika gärna ha kommit från en avlägsen galax. Alltsedan krigets utbrott pratade ett otal röster i etern. Det var underrättelsetjänsternas gåtfulla konversation och rörde sig om order, kontraorder och informationer från skuggkrigets slagfält. De tyska avlyssnarstationerna var vana vid att höra nattmusik, vilken oftast var avsedd att vagga engelsmännen till sömns. Men den här gången? Ackorden dirigerades inte från ett partitur, som överensstämde med den smak som ”publiken” från Albion hade.

Tvåhundrafemtio sådana ”ackord” sändes sedan från slutet av september 1941 och tre månader framåt. Men då hade tyskarna blivit definitivt övertygade om att de mystiska och oöversättliga depescherna var avsedda för Moskva.

Det var Röda kapellets depescher.

Den tyska generalstaben blev bedövd av häpnad när de fick dessa rapporter från specialisterna. De hade väntat sig allt, bara inte ”musik” som var avsedd för Ryssland. Hade inte Abwehr (det militära kontraspionaget) och Säkerhetstjänsten (SD) upprepade gånger försäkrat att det inte fanns något sovjetiskt underrättelsenät? De visste att Stalin hade förbjudit sina agenter att operera på tyskt territorium, och när de första sändningarna började i juni 1941 var det bara fem dagar efter det att den totala brytningen mellan Tyskland och Sovjetunionen hade skett.

Skulle nya order från Stalin ha kunnat effektueras på bara fem dagar? När operation Barbarossa startade hade Heydrich själv skickat en rapport till Führern, i vilken han försäkrade att det tyska territoriet var rensopat från den ”ryska ohyran”.

Efter dessa viktiga avslöjanden hölls ett särskilt möte, vid vilket Hitler var närvarande. För första gången övervann nazistkamarillan sin inbördes rivalitet. Heydrichs oförsiktiga försäkringar hade inte inverkat på hans auktoritet. Han var situationens herre. Under hans ledning bestämde sig amiral Canaris i Abwehr, general Thiele i Funkabwehr, chefen för underrättelsetjänsten Schellenberg och Gestapochefen Müller för att samarbeta. Ett stort uppbud från underrättelsetjänsten och polisen gick i krig mot det sovjetiska spionaget.¹

Pejlstationerna på de territorier som kontrollerades av tyskarna larmades och spaningarna intensifierades. Tyskarna hade kommit på ett spår. Förr eller senare skulle det, beroende på deras egen skicklighet eller en välvillig slump, leda någonstans ...

I november 1941 spårade kapten Piepe från Abwehr i Belgien en sändare i Bryssel.

När jag i slutet av 1940 hade stött på svårigheter med att få i gång sändarstationer i Belgien hade jag bett högkvarteret om att sätta mig i kontakt med en specialist. Det var så det kom sig att jag träffade Johann Wenzel. Han hade varit bosatt i Belgien sedan 1936, och han ledde en liten grupp specialister på krigsindustrispionage.

Redan som mycket ung hade Wenzel gått in i tyska kommunistpartiet. Han härstammade från Gdansk och hade varit aktiv i Röda bastionen i Hamburg. Kommunistpartiets general-sekreterare Thälmann hade han känt mycket väl. Innan han begav sig till Belgien bildade han en liten grupp, som skulle specialisera sig på industrispionage. Denne underjordiske veteran var också en ytterst skicklig specialist på radiosändare.

Wenzel blev ”professor” för hela Brysselgruppen, en professor som visade hur teorierna fungerade i praktiken, eftersom han samtidigt som han skötte utbildningen av pianister också ombesörjde expedieringen av depescher. Alamo blev hans första elev, och i mitten av 1941, då den franska gruppen hade brist på solister, beslöt jag mig för att skicka två kandidater till honom, David Kamy och Sophie Poznanska.

Kamy var urtypen för en revolutionär av det slag som inte bryr sig om några gränslinjer. Han presenterades för mig av Hillel Katz. De hade lärt känna varandra i en sektion av kommunistpartiet i Paris. Som ung hade han vistats i Palestina, och därefter hade han kämpat i Spanien som så många andra av medlemmarna i Röda kapellet. Innan han slöt sig till oss hade han arbetat i franska kommunistpartiets tekniska organ. Han var lidelsefullt intresserad av radioteknik och var även en skicklig kemist. Han hade satt upp ett litet hemligt laboratorium, där han tillverkade olika nymodiga produkter som till exempel osynligt bläck, dokument som förstördes automatiskt etc., men framför allt blev han vår specialist på mikrofilm, där han uppnådde perfektion.

Sophie Poznanska följde professor Wenzels kurser samtidigt som Kamy. Jag hade lärt känna henne i Palestina, där hon givit prov på sällsynt mod och intelligens.

Jag var mycket fäst vid mina båda ”kandidater”, och jag bad Kent skaffa dem mycket säkra gömställen, men han gjorde inget åt det. Sophie inkvarterades i det hus på Rue des Atrébates som vi sände vårt ”material” ifrån och Kamy bodde hos Alamo. Man hade inte iakttagit ens de

---

¹ Jag stöder mig på Schellenbergs bok ”Chefen för nazistiska kontraspionaget berättar”: I slutet av 1941 gav Hitler order om att man skulle sätta stopp för det ryska spionaget i Tyskland och i ockuperade territorier. Himmler fick i uppdrag att övervaka att min underrättelsebyrå samarbetade intimt med Canaris kontraspionage. Dessa operationer fick namnet Rote Kapelle och samordnades av Heydrich. Efter mordet på Heydrich i maj 1942 övertog Himmler kontroll- och koordinationsuppgifterna.”

mest elementära säkerhetsåtgärder. Man skulle ha kunnat tro att de velat framkalla en katastrof.

I början av december fick jag bud från Sophie om att hon ville att jag skulle komma och ordna upp situationen. Det uppstod ibland rent skabrösa situationer på Rue des Atrébates, och hon var rädd för att det kunde bli farligt. När jag kom till Bryssel den 11 december, insåg jag att det som försiggick där verkligen inte var renlärligt. Den oförbätterlige Alamo tog med sig vänner – och väninnor – till huset när han skulle arbeta! Under de omständigheterna var det mycket klokt av Wenzel att avbryta sändningarna från Rue des Atrébates en tid. Under november hade man sänt flera timmar om dagen.

Vid tolvtiden den 12 december träffade jag Sophie Poznanska, som satte mig in i de katastrofala arbetsförhållandena på Rue des Atrébates. Jag beslöt mig genast för att återkalla henne och Kamy till Paris och låta Kent skaffa ersättare, och sedan stämde jag träff med dem på Rue des Atrébates klockan tolv dagen efter. Jag ville varsko dem om mina nya dispositioner. Samtidigt var Piepe i Abwehr inbegripen i en kapplöpning med tiden. Han hade lyckats lokalisera sändaren men tvekade ännu mellan nummer 99, 101 och 103 på gatan. Under nattens lopp bestämde han sig och lät omringa nr 101. När han trängde in i bottenvåningen tillsammans med sina män stötte han först på Springers väninna, den antinazistiska holländskan Rita Arnould, som hade skrivit på hyreskontraktet men som inte visste just något om våra aktiviteter. På första våningen satt Sophie och dechiffrerade depescher. Varnad av stöveltrampet i trappan kastade hon genast allt som hon lyckades samla ihop på brasan i öppna spisen. Det mesta brann upp, men tyskarna hann rädda ett papper som bara var förkolnat till hälften.

Kamy arbetade i ett annat rum. Han satt och avlyssnade en radiosändning från annat håll (enligt vår princip att alltid kontrollera sändningarna från en station genom en annan). Han hörde tyskarna och flydde. Det blev en vild jakt på gatan och han infångades. Rita Arnould, Sophie och Kamy fördes bort och en fälla gillrades.

Klockan halv tolv dagen efter kom Alamo, som inte anade någonting, till vårt möte. Han hade inte rakat sig på flera dagar, och han bar på en korg med kaniner. Han hann inte över tröskeln till huset förrän tyskarna kastade sig över honom.

”Era papper!”

Utan att förlora fattningen sökte han i sin ficka och visade upp ett uruguayiskt pass i Carlos Alamos namn.

”Vad gör ni här? frågade tyskarna. ”Varifrån kommer ni? Vad har ni för arbete?”

Han berättade sin lilla historia om butiken i Oostende som hade blivit förstörd (Vilket var sant), och om hur han sedan tvingats ägna sig åt svartabörshandel för att tjäna sitt uppehälle ...

”Jag ringde just på för att bjuda ut mina kaniner”, sa han.

Det var en trovärdig berättelse. Med sin otympliga uppsyn och sina kaniner såg han precis ut som en ambulerande försäljare.

Tyskarna rådslog och befallde sedan att han skulle stå till deras disposition.

Samtidigt som detta hände var jag på väg ...

Klockan var tolv när jag ringde på dörren. En tysk polis som tjänstgjorde som husa öppnade. Jag tyckte att hjärtat stannade i kroppen på mig. Med en kraftig viljeinsträngning tog jag mig samman. Någon instinkt fick mig att ta ett steg bakåt och utbrista:

”Å, förlåt, men jag visste inte att Abwehr fanns i det här huset. Jag måste ha misstagit mig på numret ...”

Han blev inte övertygad utan tog ett järngrepp om armén på mig och drog in mig i huset.

Nu gällde det att gå försiktigt tillväga . . . Huset hade blivit genomsökt från golv till tak och allt låg i en obeskrivlig röra... Den klassiska anblicken efter en husundersökning... Genom den glasvägg, som skilde rummet där jag befann mig från trappan, fick jag syn på Alamo. Jag plockade långsamt och obesvärat fram mina papper, redan innan någon bad om det, och räckte dem till tysken.

Han fick ett snopet uttryck i ansiktet. Dokumentet som jag höll fram under ögonen på honom var försett med en massa stämplor över underskrifterna, och han kunde läsa att innehavaren, monsieur Gilbert, fått i uppdrag av direktören för Organisation Todt i Paris att skaffa fram strategiskt material åt Wehrmacht. Samme direktör bad ockupationsarméns olika organ att göra allt för att underlätta monsieur Gilberts arbete . . .

För att bryta tystnaden och samtidigt ge tysken kompletterande ... ”informationer” förklarade jag: ”Det finns ett garage på andra sidan gatan, och jag tror att jag kan hitta gamla bilar som kan skrotas där. Det är stängt, och jag ringde på här för att ta reda på vilka tider det är öppet.”

Han blev mer älskvärd mot mig, men höll för säkerhets skull ändå på reglerna: ”Jag tror er”, sa han, ”men ni måste vänta tills min chef kommer.”

”Det går absolut inte. Jag måste hinna med ett tåg. Direktören i Todt väntar sig att få min rapport redan i eftermiddag. För mig genast till er officer eller ring upp honom!”

Den tyske polisen tvekade några sekunder men bestämde sig sedan för att ringa till kapten Piepe. Jag kan ännu höra hur Piepe skrånade i luren, sedan han fått veta att jag fanns där. Den tyske soldaten bleknade och såg ut som om blixten hade slagit ner på honom.

”Trottel, was halten Sie den Mann fest, lassen ihn Bofort ab!” (Idiot, varför håller ni honom kvar, släpp honom genast!)

Alamo kom fram till oss. Han hade hört allt, och han gav mig en konspiratorisk blick. Jag gick nedför trappan tillsammans med min soldat. När vi hade kommit fram till porten frågade jag:

”Vad är det som pågår här? Är det någon judehistoria?”

”Nej då, det är mycket allvarligare än så. Det gäller en spionaffär.”

Jag tog på mig en bekymrad min för att visa att jag insåg det kritiska i situationen, och vi skildes åt som goda vänner. ”Kom och hälsa på mig om ni kommer till Paris!” sa jag innan jag gick.

Nere på gatan insåg jag på allvar hur kritisk situationen var. Vi hade drabbats av ett hårt slag. Flera av de våra satt fast i Abwehrs nät. Hur skulle detta sluta? Jag tittade på armbandsuret. Klockan var en kvart över tolv. Det hela hade gått så fort. Jag erinrade mig plötsligt att jag hade stämt träff med Springer någonstans alldeles i närheten. Jag hade inte en minut att förlora om jag ville undvika att även han promenerade rakt in i fällan på Rue des Atrébates. Som tur var väntade han på mig. Jag förklarade hastigt vad som hänt och frågade om han hade några komprometterande papper på sig.

”Jodå, jag har fickorna fulla”, svarade han.

”Vad är det du har på dig, då?”

”En karta över hamnen i Antwerpen.”

”För tusan, ingenting värre!”

Jag erinrade mig att högkvarteret hade bett om en detaljerad skiss över hamnen. Springer hade tydligen lyckats skaffa fram en.

”Vi stannar inte här en sekund till. Det finns stor risk för att vi blir hejdade.”

En timme senare träffade jag Kent. Jag behövde inte anstränga mig särskilt mycket för att också han skulle förstå situationens allvar. Tre av de våra hade arresterats, och även om jag hade det största förtroende för dem hade vi ändå allt att frukta om de kom i händerna på Gestapo. Jag oroade mig alldeles särskilt för Rita Arnould, eftersom hon inte hade samma skäl till att tiga som de andra. Jag var nästan säker på att hon skulle tala. Hon hade träffat Kent två gånger, hon kände Springer mycket väl och hade hört talas om Wenzel... Skulle inte tyskarna lyckas knäcka vår kod med hjälp av de papper som de fått tag i? Vi måste genast vidta skyddsåtgärder. Kent och Springer måste lämna Belgien med det snaraste, och de övriga skulle gå under jorden. Den belgiska gruppen fick gå i ide. Det fanns ingen annan lösning.

Jag måste genast ge mig iväg ... Jag tog mig till Lille med bil och därifrån tog jag tåget till Paris. Dagen efter rådslog jag med Leo Grossvogel och Fernand Pauriol. Vi beslöt att skapa en specialgrupp, som skulle bestå av några helt pålitliga personer. Mina båda vänner skulle leda gruppen, som skulle följa händelsutvecklingen i Belgien och Frankrike och parera fiendens stötar. Det var uppenbart att det var slut på säkerheten efter Rue des Atrébates fall. Hädanefter skulle ett helt koppel tyskar ständigt vara i våra spår.

Leo och Fernand reste till Bryssel för att ordna upp situationen. De måste se till att Kent kom till Paris och Springer till Lyon och ge instruktioner till Izbutski, Raichmann och Wenzel. Wenzel bytte genast våning. Han sopade undan spåren genom att ändra sina vanor och avbröt kontakten med högkvarteret under en tvåmånadersperiod.

Det viktigaste av allt var ändå att hålla sig underrättad om vad som hände våra kamrater i Saint-Gillesfängelset i Bryssel. Leo och Fernand tog kontakt med några vakter som var motståndsmän, och av dem fick vi veta vad som hänt. Tyskarna hade inte avslöjat deras verkliga identiteter. Alamo var anhållen under sitt täcknamn, Kamy under pseudonymen Desmets, och Sophie Poznanska hade blivit registrerad som Verlinden.

Så var läget när de arresterats i december. I början av april 1942 fick vi veta att tyskarna hade avslöjat Sophies identitet och att Kamy-Desmets hade blivit Danilov. Vad hade hänt?

Vi kunde förstå varför Sophie Poznanska hade avslöjat sin verkliga identitet. Pressad av tyskarnas frågor hade hon velat ge bevis på sin goda vilja (skenbart givetvis). Under hela sitt liv som aktiv kommunist hade hon gått under lånat namn och det fanns inte någon risk att de skulle komma henne på spåren. För att skydda sin familj från eventuella repressalier hade hon dessutom dolt att hon var född i den lilla staden Kalisz i Polen.

Kamys skäl var av annan art. Under de tjugo år han ägnat sig åt hemlig verksamhet hade han träffat många personer, och han ville undvika att de fick bekymmer på grund av honom. Därför ”bekände” denne statslöse jude att han hette Anton Danilov och var löjtnant i ryska armén. Han kunde ryska tillräckligt bra för att det skulle verka troligt. Han berättade att han hade tjänstgjort vid ryska ambassaden i Vichy, och att han blivit sänd till Bryssel för att samarbeta med Alamo sedan det rysk-tyska kriget utbrutit. Han påstod att han inte kände några andra, bortsett från de personer som blev arresterade samtidigt som han. Tyskarna lät sig luras. Flera månader efteråt talade de fortfarande med respekt om den sovjetiske officeren Danilov som uppfört sig så modigt ... och som inte velat säga något.

Rita Arnould hade givit Piepe två adresser, däribland adressen till en aktiv motståndskämpe som hette Dow och var god vän med Springer.

Den 16 december, tre dagar efter tyskarnas intrång på Rue des Atrébates, kom en man med egendomlig uppsyn till Dow i hans pålsaffär på Rue Royale. Mannen påstod att han blivit ditskickad av ”chefen” och förklarade att han vill träffa Springer. Dow anade oråd och bad besökaren komma tillbaka om fyrtioåtta timmar, varefter han rådgjorde med Springer som rådde honom att ta sig i akt, eftersom han anade att det var fråga om en provokatör.

Mannen kom tillbaka på utsatt tid. Dow tog in honom i ett rum som låg innanför butiken. Alldeles i närheten var en av Dows vänner beredd att ingripa. Provokatören tog fram en revolver och placerade den bredvid sig. Dow greps inte av panik utan förklarade att han inte sett till Springer. Några dagar senare fick han syn på mannen i en bil som stannade utanför affären. Alla tecken tydde på att bilen tillhörde Gestapo. Dow räddade sig i sista minuten.

Rita Arnould hade uppgivit en annan adress som kunde leda till Springer och därigenom också till agentnätets hjärtpunkt: adressen till Ritas kusin Yvonne Kuenstlunger, som skötte kontakterna mellan Rue des Atrébates och Springer. Den här gången betedde sig Gestapomännen listigare. I stället för att hota eller arresteras henne lät de skugga henne i förhoppningen om att på så sätt komma fram till Springer, men utan att lyckas.

Från Saint-Gillesfängelset kom oroande nyheter om Alamo. Fångvaktarna berättade att han hade förts till Berlin – vilket redan det var anmärkningsvärt –, att han sedan kommit tillbaka igen och att han då inregistrerats som Mikael Makarov.

Det var en nyhet för mig att Alamo hette så, vilket för övrigt var helt normalt eftersom vi av säkerhetsskäl skulle vara okunniga om våra kamraters verkliga identiteter. Jag ville i alla fall kontrollera uppgiften hos högkvarteret, och det svar jag fick var jakande. Då skickade jag genast en ny depesch där jag larmade om faran.

Abwehr hade tagit upp jakten på oss, men till att börja med var de på fel spår. Alldeles särskilt i Alamos fall var det nära att de missat spåret. Nästan samtidigt som Piepe gjorde razzia på Rue des Atrébates arresterades flera motståndsmän i norra Frankrike, däribland Andre Martyss sekreterare under spanska inbördeskriget. Abwehr var övertygat om att denna franska motståndsgrupp och medlemmarna i Röda kapellet i Bryssel hade tillhört samma grupp inom internationella brigaden. Alamo hade kämpat i den gruppen, erinrade jag mig. Piepe skickade en rapport till Berlin och föreslog att de arresterade personerna skulle sättas i koncentrationsläger. Här ingrep Giering ... som jag skulle träffa på ett senare stadium.

Giering var kriminalråd och fick som sådant ta del av Piepes rapport. Han ansåg emellertid inte att en tidigare anslutning till internationella brigaden var tillräcklig för att utgöra förbindelselänk mellan våra agenter och motståndsmännen från Nordfrankrike. Men han erinrade sig att han, under den tid som han ”utövat” sitt ämbete i Tjeckoslovakiet, hade hört arresterade ryska agenter tala om en sovjetisk flygofficer som hade kämpat i internationella brigaden. Den beskrivning som han då fick verkade stämma in på den person som Piepe talade om, och Giering bestämde sig för att flyga till Bryssel och ta med sig fången till Berlin. Han placerade inte Alamo i fängelse utan behöll honom hemma hos sig under fjorton dagar. Giering hade erfarenhet av hur den antikommunistiska kampen skulle föras och saknade inte helt psykologisk blick. Hans son, som hade förlorat en arm i Luftwaffe, upptäckte att han och Alamo hade mycket att prata om. Under tiden som de båda flygarna utbytte erfarenheter sökte Giering upp de fängslade agenterna från det tjeckiska nätet och frågade om de hade känt Alamo, och om inte han i likhet med dem hade kämpat i den internationella brigaden. Som stöd för deras minne visade han ett foto. Fångarna var säkra på sin sak: Visst var det deras gamle kurskamrat från institutet för utbildning av underrättelseagenter i Moskva! Spelet var förlorat för Alamo.

Giering fattade ett ödesdigert beslut. Alamo återfördes till SantGillesfängelset, och det var då som vi tack vare fångvaktarna fick veta att han i själva verket hette Makarov. Bödelsdrängarna hade nu fått bevis för Alamos hemliga verksamhet, och de slöt sig till att Sophie Poznanska och David Kamy hade samarbetat med honom. Men de ville veta mer, och tortyrseanserna började .

I början av sommaren flyttades Alamo och Kamy till Breendonckfästningen, där de blev utsatta för ständig misshandel. Deras mod var okuvligt och de vägrade envist att tala. De angav inte ett enda namn. Ingen skulle bli arresterad på någon uppgift från dem. Spåren efter Röda kapellet slutade tvärt där.

12. Högkvarterets misstag

Vår belgiska grupp hade således tunnats ur ...

Kent passerade Paris när han var på väg till Marseille. Margarete Barcza, som han hade gift sig med i juni, skulle egentligen ha följt efter några dagar senare, men eftersom han inte ville skiljas från henne hade han tagit henne med sig. Det var absolut nödvändigt att Kent sattes i säkerhet. Efter de otaliga resor han gjort i Tyskland, Tjeckoslovakiet och Schweiz visste han för mycket för att vi skulle våga riskera att han blev arresterad ens en kort tid.

Den Kent som jag träffade i Paris verkade mycket uppriven. Ett års intensivt arbete som chef för den belgiska gruppen, följt av dess undergång, hade brutit ner honom.

”Ditt beslut att skicka mig till Marseille är säkert riktigt”, sa han till mig med tårar i ögonen, ”men jag är säker på att Moskva inte kommer att förstå. Jag är sovjetisk officer och de kommer att se till att jag får betala för katastrofen på Rue des Atrébates, när jag kommer tillbaka till Sovjet.”

Springer och hans hustru hade för avsikt att bilda ett eget nät i Lyon, och jag föreslog därför högkvarteret att den belgiska gruppen skulle skingras. De skickligaste kämparna, Izbutski, &see och Raichmann, skulle förses med egna radiosändare och stå i direktkontakt med högkvarteret. Nazarin Drailly skulle ersätta Kent som chef för Simexco.

Det svar jag fick från chefen för högkvarteret gjorde mig både häpen och förvirrad. Jag fick order om att ta kontakt med kapten Efremov (Bordo) från den ryska armén och ställa Kents belgiska grupp och Wenzel och hans nät under hans ledarskap.

Jag träffade Efremov första gången i Bryssel under våren 1942 och fick inte något gott intryck av honom. Han hade vistats i Belgien sedan 1939. Ända fram till 1942 hade han nöjt sig med att skaffa sig själv täckning för sin hemliga verksamhet. Han var kemist och hade skrivit in sig vid Tekniska högskolan som finsk student. Hans bidrag till underrättelsetjänsten var mycket magert. Värdet av de informationer som han sände per radio var lika med noll. Av de småsmulor som han lyckades skrapa ihop på nattklubbarna som frekventerades av Wehrmacht skapade han långtgående ”synteser”, som till större delen byggde på rena fantasier. Men vad betydde det – byråkraterna i högkvarteret föredrog en kapten som genomgått en tremånaderskurs i underrättelsetjänstens skola framför en gammal veteran i den hemliga verksamheten som Wenzel!

Jag behärskade min oro och ilska och satte Efremov in i allt jag visste om grupperna. De gamla veteranerna Wenzel, Izbutski och Raichmann blev förtvivlade över detta beslut. ”Skulle vi lyda den där idioten? Han kommer ju att krossa oss!” utbrast Raichmann, när han fick höra nyheten. Jag måste övertyga den ene efter den andre av dem om att de måste böja sig, men för säkerhets skull skickade jag i mitten av april en rapport till högkvarteret, där jag utan att skräda orden kritiserade de nya dispositionerna. Två månader senare fick jag svar från

chefen som skrev att han, efter att ha tagit upp ärendet till ny behandling, anslöt sig till mina synpunkter och ville att jag skulle upplösa den belgiska gruppen.

Men det var för sent! I mitten av juli 1942 blev Efremov arresterad ... På grund av sin brist på erfarenhet hade han gått rakt in i den fälla som man gillrat för honom. När jag rest upp till Bryssel för att träffa Efremov i april, varskodde mig Raichmann om att han av en ren tillfällighet råkat stöta på den belgiske poliskommissarien Mathieu, som hade handlagt ärendet med Raichmanns falska papper. Mathieu hade anförtrott honom att han tillhörde motståndsrörelsen och hade föreslagit att han skulle hjälpa Raichmann, som han misstänkte för hemlig verksamhet. Han skulle kunna vara till särskild nytta genom att förse honom med äkta identitetskort.

Jag hade inte något som helst förtroende för denne Mathieu och hade därför sagt åt Raichmann att bryta kontakten med honom. Efremov fann det däremot helt naturligt att man skulle servera nya identitetskort på silverbricka och brydde sig inte om mitt förbud. När Mathieu föreslog att Efremov skulle gömma en radiosändare hos honom, accepterade denne med glädje och var till och med så naiv att han skickade ett foto på sig själv, så att man skulle kunna göra ett identitetskort åt honom. De kom överens om att träffas i närheten av Observatoriet, men Mathieu kom inte ensam. Några män i gabardinrockar väntade i svarta bilar.

Izbutski begav sig omedelbart till Paris för att underrätta oss om att Efremov blivit arresterad, och Leo Grossvogel reste genast till Bryssel för att följa händelseutvecklingen ... Tre dagar senare dök Efremov upp igen tillsammans med en ”vän”. Han berättade för portvakten att belgiska polisen krävt att han skulle styrka sin identitet, men att allt hade gått väl.

Allt hade sannerligen gått mycket väl ... Dagarna efter arresterades Sésée, Izbutski och Maurice Pepper (den sistnämnde utgjorde förbindelselänk med Holland). Under tortyr uppgav Pepper namnet på chefen för den holländska gruppen, Anton Winterinck, som arresterades liksom paret Hillboling. Nio medlemmar i gruppen och två radiotelegrafister undflydde tyskarna. Efremov kom också med de första upplysningarna om Simex och Simexco men utan att precisera den roll företagen spelade. Han visste för övrigt ingenting om det. Men från den dagen blev de båda företagen utsatta för diskret bevakning.

När Piepe fick adressen till Simexco trodde han att det rörde sig om ett skärta. Han hade kontor i samma hus! När Efremov beskrev hur ”Högste chefen” såg ut slog sig Piepe för pannan och utbrast: ”Herregud, honom har jag ju träffat i trappan, jag har till och med lyft på hatten för honom!”

Efremov talade utan att ha utsatts för tortyr. Gestapomännen spelade på hans fosterlandskärlek och antisemitism: ”Du som är ukrainare kan väl inte ta order av en jude!”

De hotade med att vidta repressalier mot hans familj och med att ta med honom på en ”turistresa” till Tyskland, för att visa honom hur Tredje riket förverkligades ... Kort sagt: Efremov talade. Sammanlagt blev mer än trettio personer arresterade på grund av honom, däribland hela familjer. Det var dubbelt så många som antalet medlemmar i gruppen.

I slutet av augusti träffade Efremov Germaine Schneider, som hörde till Wenzels grupp, och avslöjade allt för henne. Han hade varit arresterad, berättade han. Tyskarna visste allt, och han hade bestämt sig för att rädda sitt eget skinn. Han föreslog Germaine att samarbeta med honom.

”Otto kommer alltid att klara sig! Det är vi som kommer att åka dit. Det bästa vi kan göra är därför att hålla oss väl med tyskarna ...”

Germaine sköt upp sitt svar till dagen efter. Hon störtade iväg till Paris för att varsko mig. Jag skickade henne genast till Lyon.

Schneiders var schweizare. De hade arbetat inom Komintern under mer än tjugo år. Som förbindelseagenter och kurirer hade Franz och Germaine Schneider lärt känna många aktiva kommunister. Deras hus i Bryssel hade varit en tillflykt för ledande kommunister på genomresa. Thorez och Duclos hade bott hos dem. De hade intima kontakter med "de gamla" inom Komintern, särskilt då med Robinson och hans frånskilda hustru Clara Schabbel, som var förbindelseagent mellan Berlin och Wenzel.

Franz Schneider var inte aktiv medlem i Röda kapellet, men genom sina gamla kontakter hade han fått reda på en hel del. När tyskarna märkte att hans hustru hade försvunnit lät de Efremov kontakta honom. Han visste inget om Efremovs dubbelspel och arbetade utan att veta om det för tyskarna under nästan tre månader. Bland annat gav han dem namnet på Robinsons gode vän, radiotelegrafisten Griotto. På så sätt kom tyskarna Robinson på spåret. Från den dagen blev Robinson övervakad, och det var inte förrän i oktober 1942, då Sonderkommando insåg att de inte kunde få några nya uppgifter från Franz Schneider, som han blev arresterad tillsammans med Germaines två systrar.

Jag underrättade omedelbart högkvarteret om vad som hänt, men fick ett helt förbluffande svar: "Otto, du misstar dig totalt. Vi vet att Efremov arresterades av belgiska polisen som ville kontrollera hans papper, men allt ordnade upp sig. Efremov skickar för övrigt mycket värdefullt material till oss, och det har efter noggrann kontroll visat sig vara förstklassiga informationer."

Högkvarteret undrade inte ens över varför Efremov plötsligt mångdubblat sina bedrifter! Chefen, som troligen anade att listan över arresterade personer inte var komplett, bad mig resa till Bryssel för att träffa Efremov. De som skickades ut för att övervaka mötesplatserna upptäckte att flera personer på kaféerna i närheten verkade mer intresserade av gatulivet än av innehållet i glasen. Och inte nog med det, en bit därifrån utförde några svarta bilar en oroande dans...

Under tiden fortsatte Wenzel helt modigt att sända, med revolvern inom räckhåll och tillgång till en kemisk produkt som kunde förstöra depescherna på bara några sekunder. Pejlstationerna spårade sändningarna till hans hus, som blev genomsökt mitt i natten. Wenzel tog sig snabbt upp på taket och började skjuta på förföljarna. Hundratals personer vaknade av skottlossningen och såg siluetten av den flyende. Han försvann in i ett grannhus. Tyskarna fann honom i källaren ... Jag vet att de tyska arkiven framställer Wenzel som en förrädare, som skulle ha gått med på att samarbeta med fienden efter arresteringen, men det är bara ett oförsämligt försök att svärta ner en gammal aktiv kommunist som varit Ernst Thälmanns vän. Vi kommer snart att få se att sanningen var helt annorlunda.

Under de sista dagarna i januari kunde vår spaningsgrupp konstatera att huset på Rue des Atrébates inte längre var bevakat. Jag skickade genast dit två män, som försetts med tillstånd från Gestapo, för att hämta de böcker som jag hoppades skulle finnas kvar i Sophie Poznanskas rum. De var av alldeles speciellt intresse för oss, eftersom nyckeln till den kod vi använde i depescherna fanns i en av dem.

Chefen för dekodifieringsgruppen, doktor Vauck, var inte omedveten om detta. Han rekvirerade de böcker som borde ha beslagtogs under husundersökningen, men Gestapo i Bryssel svarade att de inte hade brytt sig om att beslagta några böcker, och att de för övrigt inte fanns där. Vauck förstod genast vad som hade hänt, men han gav inte upp. I stället förhörde han Rita Arnould en gång till, och hon erinrade såg då fem böcker som legat på Sophies bord.

Doktor Vauck hade bara ett enda ord, "Proctor" att stödja sig på i sökandet efter nyckelboken. Det ordet hade han lyckats dechiffrera på den till hälften förkolnade depesch som hittades i

den öppna spisen. ”Proctor” förekom inte i de fyra första böckerna, och den femte, ”Professor Wolmans mirakel”, var omöjlig att finna. Efter långvariga efterforskningar hos bouquinisterna lyckades kapten Karl von Wedel komma över ett exemplar den 17 maj 1942. Doktor Vauck grep sig genast an med de tjugofem depescher, som de tyska pejlstationerna snabbt upp sedan juni 1941.

Den 15 juli 1942 knäckte Vaucks dechiffreringsexperter koden till följande depesch:

KL 3 till RTX 1010 – 1725 WDS GBT från Chefen till Kent. Personligt.

Bege er omedelbart till Berlin följande adresser och undersök anledningen till brutna radio-kontakter. Upprepas avbrotten övertar ni sändningarna. Av yttersta vikt att informationerna från de tre berlingrupperna sänds. Adresser: Neuwestend, Altenburger alle 19, tredje till höger. Coro Charlottenburg, Frederiastrasse 26 a, andra till vänster. Volf – Friedenau, Kaiserstrasse 18, fjärde till vänster. Bauer. Tänk på ”Eulenspiegel”. Lösenord: chefen. Nyheter före 20 oktober. Nya planer (jag upprepar nya) av vikt för de tre stationerna gbt ar KLS RTX.

Hur otroligt det än kan verka hade chefen skickat ut adresserna till de tre ledarna för berlinggruppen i etern – Schulze-Boysen, Arvid Harnack och Kuckhoff! Redan då hade jag blivit förskräckt över den oförsiktigheten. Om tyskarna knäcker koden, kommer de att kunna läsa adresserna, tänkte jag. Jag visste nämligen att ingen kod är omöjlig att knäcka, hur utstuderad den än är. Den 15 juli 1942 hände just detta.

Gestapo gjorde sig ingen brådska med att använda sig av denna fantastiska present. I stället gillrade de i lugn och ro fällor, ordnade med skuggningar och avlyssnade telefoner.

Oturen var också framme. En av medlemmarna i berlinggruppen, Horst Heilmann, var anställd hos ... doktor Vauck, men han visste inget om den ödesdigra depeschen förrän den 29 augusti. Utan att förlora en sekund ringde han upp Schulze-Boysen, men denne befann sig inte i den tyska huvudstaden just då. Heilmann lämnade ett meddelande till Schulze-Boysen i vilket han bad denne att snarast ringa till kontoret. Tidigt på morgonen den 30 ringde Schulze-Boysen, men det var Vauck som svarade .

”Hej, det är Schulze-Boysen.”

Den häpne Vauck trodde att det rörde sig om en provokation, men han varskodde ändå Gestapo. Schulze-Boysen blev arresterad samma dag. Efter bara fyra veckor hade sextio medlemmar i gruppen arresterats. I slutet av oktober uppgick antalet arresteringar till mer än etthundratrettio. I början av 1943 hade etthundrafemtio personer blivit inspärrade, däribland många som inte hade något med Röda kapellet att göra.

Efter Rue des Atrébates fall blev den svarta listan allt längre.

13. Med Sonderkommando i spåren

Operationerna mot gruppen på Rue des Atrébates hade skötts av Abwehr. För att kampen mot Röda kapellet i Frankrike och Belgien skulle bli ännu effektivare skapades i juli 1942 *Sonderkommando Rote Kapelle*. Kriminalrådet Karl Giering, som hade visat sig ha så fint väderkorn när det gällde att avslöja Alamo, blev utnämnd till dess chef. Han fick befälet över en grupp SS-män som blivit speciellt utbildade för hemlig krigföring. Obersturmbannführer Heinrich Reiser blev chef för gruppen i Paris från slutet av november 1942. Gestapochefen Müller övervakade operationerna, som Himmler och Bormann hade högsta ansvaret för.

I början av oktober 1942 installerade sig specialkommandot på fjärde våningen på Rue des Saussaies, i franska säkerhetstjänstens gamla lokaler.

Kampen mot den franska gruppen börjar ...

Gruppen hade drabbats av en första motgång utan att Giering kände till det. Två radiotelegrafister, Hersch och Mira Sokol, överraskades den 9 juni 1942 i en villa i Maisons-Laffitte just som de hade avslutat en sändning. Denna arrestering berodde på en ren slump. En pejlbil patrullerade just Paris västra förorter vid exakt samma tidpunkt som Sokols sände. Huset omringades snabbt och tyskarna ingrep ...

Till att börja med satte inte Gestapo sitt kap i samband med Röda kapellet, eftersom den sändare som Fernand Pauriol hade byggt åt Sokols var för svag för att nå Moskva. Depescherna skickades till London, varifrån de vidarebefordrades till Sovjetunionen. Tyskarna slöt sig därför till att Sokols arbetade för engelsmännen.

Vi blev omedelbart varskodda om att Mira och Hersch Sokol blivit arresterade. Fernand Pauriol, som följde deras sändningar i en annan apparat, hörde nämligen att signalerna helt plötsligt upphörde. Jag skickade en person till Maisons-Laffitte för att få bekräftelse på att Sokols blivit arresterade. ”Städningen” av deras våning i Paris sköttes så snabbt och grundligt, att Sonderkommando inte fann några grava indicier där när de kom. Samma dag som Sokols arresterades skickade jag iväg chifferexperten Vera Ackermann till Marseille och varnade Spaaks, som var goda vänner till Mira och Hersch. Sokols utsattes för fansansfull tortyr men de uppförde sig som hjältar. Man kunde inte få ur dem ett enda namn, och de avslöjade inte heller koden. De var ståndaktiga ända in i döden.

Giering visste inget om den roll som Sokols spelat i Röda kapellet, men genom att doktor Vaucks byrå hade dechiffrerat depescherna i Berlin och några agenter i Belgien hade ”erkänt” satt han inne med en mängd informationer. Raichmann, som blivit utsatt för omänsklig tortyr, hade fallit samman när han fick höra om Efremovs förräderi. Han ställdes tillsammans med sin älskarinna Malvina Gruber till Specialkommandots förfogande. Tack vare dem fick Giering en ganska klar uppfattning om den franska gruppen. Hans första drag var att försöka locka mig i ett bakhåll.

Han föreslog madam Likhonin, som var Simex’ representant i Organisation Todt, en lysande affär med industridiamanter på villkor att han fick förhandla med monsieur Gilbert personligen.

På så sätt kom ett första möte till stånd i Bryssel. Därvid avslöjade agenterna för Sonderkommando dumt nog för madame Likhonin att jag var ”sovjetisk agent”, vilket var att underskatta den ryska fosterlandskärleken .

När jag träffade madame Likhonin, förklarade hon omedelbart: ”Jag är antikommunist, men jag är framför allt ryska och jag tänker inte överlämna er till Gestapo!”

Jag lugnade henne och föreslog att hon skulle säga till tyskarna att jag inte kunde infinna mig till nästa möte, beroende på att jag hastigt blivit indisponerad.

Efter detta misslyckande satte Giering Raichmann på spåret efter mig. Raichmann söker upp alla adresser och ”postlådor” som han kände till från sitt korta besök i Paris efter Rue des Atré bates fall, men dörrarna stängdes framför näsan på honom. Sonderkommando stod och stampade på samma ställe. Giering visste att Röda kapellets nervcentrum fanns i Paris, han hade ”inkvarterat” flera aktiva medlemmar men kunde inte komma längre.

Av Malvina Gruber, som hade följt Margarete Barcza till Marseille, fick Giering veta att Margarete bodde där tillsammans med Kent. Han släppte loss sina män i staden, och den 12 november 1942 hamnade paret Kent-Barcza hans händer.¹

---

¹ Då hade tyskarna ockuperat den del av Frankrike som ditintills hade varit fritt.

I själva verket kunde Kent mycket lätt ha undflytt tyskarna, men han hade inte följt mitt råd att resa till Algeriet. Ingenting hade varit lättare för honom. Direktören för Simex' filial i Marseille, Jules Jaspard, var god vän med General Catroux, som var guvernör i Algeriet. Men Kent hade demoraliserats och kunde inte företa sig någonting. Jag reste till Marseille i oktober för att träffa honom. Han kände sig hotad, eftersom det bara var fråga om några veckor innan den fria zonen också blev ockuperad.

”Jag kan inte ta mig till Algeriet”, sa han. ”Då blir jag bara hemkallad till Moskva, och där kommer de att se till att jag får betala för den belgiska gruppens fall!”

”Vad tänker du göra då?”

”Om jag blir arresterad ska jag spela med så att jag får veta vad tyskarna har för planer.”

”Men det är omöjligt! Om man ska kunna spela med måste man ha någon möjlighet att varsko högkvarteret. Och det skulle du inte kunna. Tvärtom, du skulle tvingas att uppge din kod, och sedan blir det tyskarna som spelar på dig.”

Jag var helt medveten om att jag inte hade övertygat honom. Därför föreslog jag att han skulle fly till Schweiz, men då svarade han att hans hustru, som han inte till något pris ville skiljas ifrån, väntade på sitt pass. Redan dagen efter tyskarnas ockupation av Sydfrankrike fastnade paret i nätet. Sonderkommando hade sannerligen inte förlorat någon tid!

Och Kent talade utan att Gestapo behövde tvinga honom till det. Blotta tanken på att han skulle kunna bli skild från Margarete räckte till. Kent visste vilken roll Simex och Simexco spelade i nätet, och vad Alfred Corbin fyllde för funktion.

Jag träffade Corbin den 17 november. ”Du svävar i fara, Alfred”, sa jag. ”Du måste ge dig av.”

”Jag? Varför det? Den ende som kan kompromettera mig är Kent. Kent är sovjetisk officer, och en sovjetisk officer kan väl inte begå förräderi, eller hur?”

”Du är mycket realistisk när det gäller affärer, Alfred, men när det gäller allt annat så är du alltför stor idealist. Vet du då inte vad Gestapo är i stånd att göra? Du måste resa till Schweiz tillsammans med din familj, och det med det snaraste!”

”Men det är helt omöjligt! Min fru vet ingenting om vad jag sysslar med, och hon skulle aldrig gå med på att lämna våningen.”

Gestapo begav sig på plundringståg i Simex' lokaler den 19 november.¹ Alla chefspersoner blev arresterade: Alfred Corbin, Suzanne Cointe, Vladimir Keller och madame Mignon ...

Leo Grossvogel, Hillel Katz och jag drog oss tillbaka till en villa i förorten Antony, som endast vi hade adressen till. Vi gjorde ett snabbt överslag över situationen (den var inte lysande – efter Bryssel, Amsterdam och Berlin hade turen nu kommit till Paris) och kom överens om att säkerhetsfrågan nu borde ges prioritet. Det femtiotal medlemmar i Röda kapelletts franska grupp som ännu var fria fick instruktioner från oss. Tillsammans med kommunistpartiets representant Michel skaffade vi en ny kod för våra möten. Leo Grossvogel och Fernand Pauriol gjorde sammalunda. Men i fortsättningen drabbades vi av ett ännu större bekymmer: Högkvarteret hade uppenbarligen tappat förtroendet för oss! Det förstod vi, sedan

---

¹ Vissa ”specialister” på Röda kapellet har varit fantasifulla nog att berätta om ett hemligt rum på Simex, där ”Högste chefen” skulle ha förvarat ytterst hemliga dokument. Den historien har Alfred Corbins dotter och hennes man som bodde i Simex' lokaler efter kriget, haft mycket roligt åt ... Det första man måste tänka på när man ordnar täckverksamheten för en hemlig verksamhet är att inte kompromettera den. Det skulle ha varit idiotiskt att placera flagranta bevis på nätets aktiviteter ens i ett lönnrum.

vi skickat en mängd depescher om arresteringarna och fått följande svar: ” ... Ni misstar er. Sändningarna fortsätter och det material vi får är utomordentligt ...”

Högkvarteret hade inte fel. Det var sant att sändningarna fortsatte. Fernand Pauriol hade lyckats avlyssna sändningarna från Efremovs radio och likaså sändningar från Holland och Berlin. Det var alltså uppenbart att Sonderkommando ville undvika att högkvarteret blev underrättat om arresteringarna, och att de för att dölja detta lät Röda kapellet fortsätta operera. Men vi kunde ännu inte förstå varför ... Att en gripen radiotelegrafist blev ”omvänd” och började sända falska uppgifter för att lura fienden verkade ju helt rimligt, men att tyskarna skulle skicka utomordentligt material och därigenom medverka till att Moskva fick korrekta informationer, det verkade helt orimligt.

Denna nya taktik var förmodligen tillkommen för att dölja någon manöver av mycket stor omfattning, vilken vi ännu inte kunde skönja några konturer till. Det var vår plikt att försöka klargöra motivet så att manövern misslyckades. Om vi blev arresterade, skulle vi låtsas att vi var samarbetsvilliga för att på så vis kunna nästla oss in hos fienden.

Vi måste göra ett nytt försök att varsko högkvarteret om den nya händelseutvecklingen. Den 22 november skickade jag en depesch där jag gav ytterst detaljerade informationer. Samtidigt skrev jag till Jacques Duclos för att underrätta honom om läget. När detta var gjort förberedde vi oss på att försvinna en tid. Försvinna är verkligen det rätta ordet. Jag hade förberett min egen jordfästning i Royat, en liten stad i närheten av Clermont-Ferrand. Dödsattesten och namnplåten till graven var klara. Jean Gilbert skulle dö om några dagar ...

Jag skulle lämna Paris den 27. Katz skulle göra mig sällskap under några dagar. Leo skulle sticka i väg till Sydfrankrike så fort han hade fått sitt nya identitetskort.

Innan jag reste ringde jag upp min tandläkare, doktor Maleplate, som skulle sätta in två kronor på mig. Jag frågade om han kunde ta emot mig tidigare än avtalat, och han råkade ha en stund ledig den 24 november klockan två.

14. ”Nå, monsieur Otto!”

Den 24 november . . . Jag går upp ganska tidigt och gör mig i ordning i lugn och ro. Jag sammanfattar de senaste händelserna och begrundar de svårigheter som tornade upp sig framför oss. Vi måste vara ytterst försiktiga. Ju mer jag tänker på det, desto klokare och nödvändigare verkar vårt beslut om att skingra oss åtminstone för en tid ...

Jag åt frukost tillsammans med Katz. Stunden var inte den rätta för några långa konversationer eller utgjutelser. Vi var övertygade om att vi skulle träffas igen klockan fyra, sedan jag varit hos tandläkaren. Därefter skulle jag gå och säga adjö till Georgie de Winter. På kvällen skulle vi gå till ett sista möte med Leo, och sedan skulle jag ta tåget till Royat. Jag hade nämligen bestämt mig för att resa tre dagar tidigare.

Jag gav mig iväg till doktor Maleplates mottagning på Rue de Rivoli i sällskap med Katz, men vi skildes snabbt åt. Katz följde mig på ett avstånd av något tiotal meter. Det var en metod vi utnyttjade på grund av risken att bli arresterade. Exakt klockan två hade jag kommit fram till huset på Rue de Rivoli. Jag kastade en snabb blick åt höger och åt vänster. Jag kunde gå in. Där fanns ingen misstänkt figur eller stillastående bil på gatan. Jag gick uppför trappan, ringde på dörren. Doktorn öppnade själv, vilket förvånade mig. I vanliga fall brukade det vara tandteknikern som släppte in patienterna. En annan sak oroade mig också. Väntrummet var tomt. Vanligtvis var där fullt med folk. Dessutom visade doktor Maleplate mig direkt in i mottagningsrummet. Jag tittade på honom. Han såg bekymrad ut, han var likblek och händerna skakade .

”Men hur står det till?” frågade jag. ”Mår ni inte bra?”

Han sluddrade något ohörbart och sköt fram mig mot tandläkarstolen. Jag slog mig ner och böjde huvudet bakåt. Han grep tag i ett av sina instrument. Han hann knappt placera det i munnen på mig förrän jag hörde ett ljud bakom oss. För sent! Jag borde ha anat oråd och flytt min väg, när jag märkte att det var så mycket som avvek från det normala. Ack, ja, det var för sent.

”Hände hoch!” röt någon.

Det hade knappt gått en minut sedan jag kom in i rummet. Jag hade två stöddiga karlar med revolverar i nävarna vid sidan av mig. De var lika likbleka som tandläkaren. Jag stirrade på deras vapen. De skakade också. Männen var skrämnda. Vilken scen!

Jag återfann mycket snart fattningen och fick tillbaka färgen i ansiktet efter den plötsliga sinnesrörelsen (Jag är inte säker på att det var jag som blev mest förskräckt). Jag lyfte sakta händerna över huvudet. ”Jag är inte beväpnad”, förklarade jag lugnt.

Det var inget tvivel om att de blev lättade. En tredje bandit ställde sig genast framför fönstret, för att, som jag trodde hindra mig från att kasta mig ut i tomma rymden.

Jag reste mig, och de satte på mig handklovar sedan de visiterat mig. Jag upptäckte att de hade ett förvånat och frågande uttryck i ögonen. Om de hade sagt något skulle jag nog ha fått höra: ”Går ni verkligen omkring obehäpnad och utan att ens vara omgiven av någon livvakt?” De tycktes inte kunna fatta att allt hade gått så snabbt och behändigt.

Doktor Maleplate kom fram mot mig. Han var visst den ende som inte hade återvunnit fattningen. ”Monsieur Gilbert, jag försäkrar att det här inte är mitt fel!” sa han med darrande röst.

Senare skulle jag få bevis för att han inte ljög.

Just då måste jag bara finna mig i det uppenbara: jag hade hamnat i Gestapos händer. Det var hemskt, men jag måste behålla mitt självförtroende. Jag hade en föraning om att spelet inte var avslutat mellan mig och Gestapo.

Sedan Gestapo hade arresterat personalen på Simex, hade de förhört dem dag och natt under utnyttjande av tortyr av första och andra graden. De hade ställt en enda fråga till fångarna: ”Var är Gilbert?” Det var bara Corbin som visste det, men han talade inte. Vi visste inte att madame Corbin och hennes dotter var bevakade av Gestapos franska bundsförvanter hemma i våningen. Dessa trodde att jag inte kände till att Corbin blivit arresterad, och därför väntade de på mig hemma hos honom med hans hustru och dotter som gisslan.

Den 23 hade Giering och kapten Piepe från Abwehr kommit till Paris. De var mycket förargade på Eric Jung i Sonderkommando för att denne på eget initiativ givit order om razzian på Simex. Giering skulle ha föredragit att bevaka och skugga personalen på Simex, eftersom chansen att nå fram till mig då skulle ha varit större.

Giering lät spärra in Corbins hustru, dotter och bror i Fresnes på kvällen samma dag. På morgonen den 24 november 1942 tog Giering personligen hand om förhöret av madame Corbin. Han förklarade helt lugnt för henne att Alfred Corbin skulle bli arkebuserad inför hennes ögon och resten av familjen skickad i koncentrationsläger, om hon inte talade om var jag befann mig. Det var ett fruktansvärt utpressningsmedel. Den stackars kvinnan var alldeles förtvivlad, men så erinrade hon sig en liten detalj. Jag hade haft ont i tänderna en dag i början av sommaren och jag hade då frågat henne om hon kunde föreslå en tandläkare. ”Gå till vår tandläkare, doktor Maleplate”, hade hon sagt till mig.

Klockan var ungefär elva på morgonen när madame Corbin gav Giering adressen till tandläkaren. Hon hade inte förrätt mig. Hon visste att hon inte försatte mig i någon fara,

eftersom hon några veckor tidigare hade frågat mig hur jag hade det med tänderna. ”Behandlingen är avslutad nu, och jag behöver inte göra något nytt besök hos Maleplate”, hade jag då svarat. Hon hade uppfört sig som en underrättelseagent som kan sitt yrke, nämligen lämnat en värdelös upplysning för att dölja en verkligt viktig.

Corbin befann sig i rummet intill och hörde allt genom dörren som stod på glänt. Jag skulle tro att han var mycket stolt över att hans hustru kunde hitta på något som Gestapo nappade på.

Giering och Piepe störtade genast ut i spåret... Klockan halv tolv befann de sig på tandläkarens mottagning. Doktor Maleplate var inte där. Han var på sjukhuset, berättade tandteknikern. De befallde honom att ringa och säga till honom att han omedelbart måste komma hem. Tandläkaren blev orolig för att det hänt något med hans sjuke far, som bodde i våningen under, och behövde inte övertalas. Han togs emot av Gestapos män som krävde att han skulle läsa upp förteckningen över de patienter som han hade under behandling, och han läste upp det ena namnet efter det andra. Men där fanns ingen Gilbert. Giering såg själv efter. I sista minuten erinrade sig doktor Maleplate att den patient som skulle ha kommit klockan två samma dag hade givit återbud, och att monsieur Gilbert hade fått hans tid.

Giering och Piepe insåg att de aldrig någonsin hade varit mig så tätt i spåren. De bad Maleplate beskriva patienten. Det var en belgisk affärsman, berättade han. Han hade egentligen tid den 27 men hade bett att få komma tidigare. Giering och Piepe sa ingenting. De gick sin väg efter att ha sagt åt honom att inte lämna mottagningen.

Klockan var då halv ett. Giering och Piepe insåg att det var för sent att samla något större uppbåd. Därför bestämde de sig för att sköta arresteringen själva. Klockan halv två gick de upp till Maleplate igen.

”Vi ska arresterera Gilbert här. Bete er precis som vanligt. Placera honom i tandläkarstolen och säg till honom att luta huvudet bakåt!”

Vad som sedan hände har jag redan berättat ... Min frihet hängde bara på den lilla detaljen. Livet är fullt av oförutsedda händelser, och en underrättelseagent bör kunna förutse det oförutsedda. Det var vad jag tänkte på när Giering och Piepe eskorterade mig fram till en bil. Bilen startade, och efter en stunds tystnad vände jag mig till Giering:

”Ni har haft tur. Om ni inte hade arresterat mig i dag så skulle ni ha tvingats fortsätta att söka efter mig ända tills kriget har tagit slut.”

”Ja, jag är mycket nöjd”, svarade han glatt. ”Vi har varit på jakt efter er i alla länder som ockuperats av Tyskland i två år nu.”

Bilen rusade iväg mot Rue des Saussaies. De tog mig med upp till fjärde våningen, där specialkommandot höll till. Efter en stund hade nyheten spritt sig över hela byrån, och alla dignitärer kom för att titta på det märkvärdiga djuret. En stor och tjock typ, som såg försupen ut, dök upp i rummet: ”Nu har vi honom äntligen fast, den ryske björnen!”

Det var Bömelburg, chefen för Gestapo i Paris.

Giering hade försvunnit. Han kom tillbaka först en timme senare. Strålande av stolthet berättade han att han ringt upp Hitler och Himmler och berättat för dem att ”Högste chefen” arresterats. Himmler hade blivit överlycklig. ”Var försiktig nu bara”, hade han sagt. ”Det bästa vore att binda honom till händer och fötter och slänga ner honom i en grop. När det gäller honom vet man aldrig vad som kan hända!” Det var åtminstone vad Giering påstod att han sagt.

I skymningen tog de ner mig på gatan. De vidtog en mängd försiktighetsåtgärder för att vi inte skulle stöta på någon. Bilar väntade på oss. Mina händer var sammanbundna. Tre Gestapo-

agenter eskorterade mig. Vi åkte iväg med en bil före och en bil efter. När vi kom in på Avenue du Maine förstod jag att vi var på väg till Fresnes. När vi hade kommit fram till fängelset väntade vi under en halvtimme på att korridorerna skulle tömmas. De tycktes då verkligen vilja hemlighålla min arrestering. Alla korridorerna fram till den specialavdelning, där medlemmarna i Röda kapellet var inspärrade, låg öde.

De knuffade in mig i en cell och smällde igen dörren. Jag kände igen dekoren, eftersom jag redan hade stiftat bekantskap med den: ett litet bord, en halmmadrass och en fönsterglugg.

Jag började göra ett överslag över läget. Jag var orolig för vad som hänt mina vänner. Katz, som jag hade stämt möte med klockan fyra, måste ha väntat på mig, men vi hade kommit överens om att han skulle ringa till tandläkaren, om jag inte kom. Senare fick jag veta att en fransktalande Gestapoagent hade svarat att monsieur Gilbert inte hade dykt upp ... Den lögnen fungerade inte, eftersom Katz hade sett mig gå upp till Maleplate. Under tiden som han väntade i närheten av Rue de Rivoli, gjorde Gestapo en husundersökning hos honom.

Och Georgie då? Det vore ett rent mirakel om hon undkom Gierings män ... När jag inte kom klockan sex, vilket vi hade kommit överens om, bestämde hon sig för att söka upp Katz. Hon skulle ha gått rakt i fällan om inte conciergen i hans hus hade varskott henne om att Gestapo var uppe i hans våning. Hon hann rädda sig i sista minuten ...

Timmarna gick utan att någon kom in i min cell. Jag kunde inte låta bli att undra över det. I vanliga fall (jag kände nämligen till fängelserutinen) brukade man utsättas för en massa formaliteter när man kom in på den sortens ställen, precis som på ett hotell. Efternamn, förnamn, visitering och avklädning.

Jag började få onda aningar. Tänk om Giering redan hade lyckats bygga upp högkvarterets förtroende så att han inte längre behövde mig! Om det ”omvända” Röda kapellet – Bruna kapellet – fungerade så bra att min arrestering riskerade att fördärva spelet ... ? Då skulle de likvidera mig, så att Gestapo kunde fortsätta att förse Moskva med falska uppgifter ända fram till krigsslutet.. .

Men tanken på att det kanske var mina sista timmar hindrade mig inte från att somna.

Jag fick inte sova länge. Dörren slängdes upp, en lampa tändes och någon skrek: ”Aufstehen! Vi ska ge oss iväg!”

Nå, då ger vi väl oss iväg då, tänkte jag. Samma tomma korridorer. Samma bilar väntade på oss. Efter några minuter stannade bilen. Det var mycket mörkt och därför omöjligt att lokalisera platsen. Mina fångvaktare steg ur. Jag såg skuggor som rörde sig. Viskande rådslag. Och plötsligt förstod jag att jag hade nått resans mål. Bildörren var öppen, det var mörkt och jag hade kunnat fly. Chansen att lyckas var minimal, men om jag gjorde det skulle de i alla fall tvingas ta upp jakten på mig och skjuta på mig. Då skulle jag få dö i strid. Flykten var min sista möjlighet att säga ”nej”. Jag vägde skälen för och emot. För sent! ”Herrarna” steg in i bilen igen.

De svor till. ”Den där idioten till chaufför som kör den första bilen hittar inte vägen!”

Tjugo minuter senare var vi framme vid Rue des Saussaies. Upp till fjärde våningen igen. Där tog man helt oväntat av mig handklovarna, och en medlem av specialkommandot kom fram till mig med minen hos en hovmästare som ber om ursäkt för den långsamma betjäningen.

”Jag ber er ursäkta att vi inte har serverat er middag på Fresnes, monsieur Gilbert”, sa han ceremoniöst, ”men vi ville inte att fängelseledningen skulle få veta att ni befann er där tillfälligt.”

Jo, det hade jag nog anat!

Man ledde in mig i ett stort rum, där sju personer satt bakom ett bord. Jag kände tre av dem. Av de fyra andra, som jag fick veta just hade anlänt från Berlin, kunde jag bara identifiera Gestapo-Müller. Giering presiderade i mitten. Man placerade mig bakom ett litet bord. Det var bara det traditionella glaset som fattades för att jag skulle ha kunnat tro att vi befann oss i ett konferensrum.

”Ni skulle kanske vilja ha en kopp kaffe efter en sådan här dag?” föreslog Giering.

Jag accepterade med nöje. Den varma drycken styrkte mig.

Giering reste sig och tilltalade mig på tyska med ett avsiktligt svulstigt tonfall: ”Nå, monsieur Otto, som chef för sovjetiska spionaget i de av Tyskland ockuperade länderna har ni gjort er uppdragsgivare stora tjänster. Den saken är vi överens om. Men nu har ni förlorat, och jag antar att ni vet vad som väntar er. Men se upp, man kan dö två gånger. Den första gången kommer ni att bli arkebuserad som fiende till Tredje riket, men vi kan dessutom se till att ni blir avrättad som förrädare i Moskva!”

Jag såg honom rakt in i ögonen och svarade: ”Herr Giering .” ”Varför kallar ni mig herr Giering” avbröt han mig. ”Vet ni vem jag är?”

”Vad tror ni? Ni inbillar er väl inte att vi inte känner till namnen på alla medlemmarna i Sonderkommando, eller att vi inte känner till allt som sker hos er? Ni har gått med på att jag hade en viss erfarenhet av underrättelseverksamhet, och där har ni ett bevis .. .”

Jag hushållade med effekterna och gjorde en kort paus. ”Nå herr Giering, den där historien om den tvåfaldiga döden, hur många gånger har ni berättat den?”

Kraftiga skrattsalvor från de närvarande. Jag hade vunnit en poäng i den egendomliga kraftmätningen.

”I mitt fall kan jag själv ge svaret”, fortsatte jag. ”Jag vet vad som väntar mig och är förberedd på det. Men uppriktigt sagt så struntar jag i den där symboliska avrättningen, som ni anspelade på. Förr eller senare kommer sanningen fram, vad ni än gör. Det enda jag bryr mig om är mitt eget samvete.”

Giering ändrade taktik. ”Vet ni var Kent finns?”

Nu var det min tur att skratta. ”Ni vet lika väl som jag att han blev arresterad i Marseille den 12 november. Jag vet inte vilket fängelse ni har satt honom i, men den där operationen som Bömelburg skötte med hjälp av franska polisen är en offentlig hemlighet.”

De blev häpna och ansatte mig med nya frågor: ”Var har ni hört det?”

”Det är synd att ni inte läser fransk press. Den 14 november tillkännagav en Marseilletidning i högtidliga ordalag att en grupp sovjetagenter hade arresterats. Dessutom hade ni skridit till verket med hjälp av fransk polis. Är ni så säkra på deras lojalitet och på att de inte kan prata?”

Jag tryckte särskilt på den sista frågan, eftersom jag ville misstänkliggöra deras franska bundsförvanter. Deras samarbete med tyska polisen fick ofta fruktansvärda följder. Hur ofta skulle inte Gestapo ha varit mindre effektivt om de inte haft franska poliser som rådgivare. De register som hade uppställts över vänsteraktivister – i synnerhet statslösa – före kriget var inte bortkastade. Redan första dagen efter inmarschen i Paris hade Helmut Knochen i Sonderkommando på Heydrichs order krävt att polisprefekturen skulle överlämna intressanta dossierer, och då särskilt de som gällde politiska flyktingar.

Jag kunde inte veta i förväg att jag skulle träffa så mitt i prick, men nu började de som hade högsta ansvaret att kräva förklaringar av Giering utan att bry sig om min närvaro. Hur var det möjligt att franska eller belgiska bundsförvanter fick delta i en operation, som klassificerades

av Berlin som en "statshemlighet"? Giering försvarade sig med att Sonderkommando inte hade några befogenheter där. Jag hade dock nått mina syften. Senare skulle jag få veta att Sonderkommando från den dagen förbjöds att använda fransmän i den sortens affärer.

Efter detta lilla mellanspel försökte Giering gå till anfall igen.

"Sedan december 1941 har Moskva inte längre något förtroende för de informationer som ni skickar dit ..." Han visade mig tre mycket tjocka dossierer. På den första stod det "Röda kapellet – Paris" med stora bokstäver, på den andra "Röda kapellet – Bryssel", och på den tredje "Högste chefen-affären". Det var först då som jag fick veta vilken smickrande benämning de givit mig.

"I den första pärmen", återtog Giering, "finns depescherna som dechiffrerades i Berlin i början av 1942. I dem kan man se att högkvarteret var missnöjt med de åtgärder som ni hade vidtagit sedan den 13 december. Man såg mycket allvarligt på saken." (Jag mindes mycket väl mitt meningsutbyte med högkvarteret, men jag lyckades senare berättiga mina beslut genom att bevisa för min chef att faran verkligen existerade, och att den långt ifrån var avvärd.)

Chefen för Sonderkommando ville emellertid spinna vidare på den tråden: "Här har jag en depesch från sommaren 1942, vilken ni skickade för att varsko högkvarteret om Efremovs arrestering. Så här svarade högkvarteret på det: 'Du misstar dig, Otto. Vi vet att Efremov arresterades av belgiska polisen, som ville kontrollera hans papper, men allt ordnade upp sig.' Där ser ni att er chef har förlorat förtroendet för er. Men ni hade rätt, jag vill inte dölja för er att Efremov samarbetar med oss. Och han är inte den ende. Vi är starkare än ni ..."

"Hör nu, herr Giering, vi föreställer oss att jag inte är arresterad och pratar som kolleger i stället. Då vill jag säga att ni inte ska vara för säker på er själv. Det är den största av de frestelser som hotar specialisterna inom underrättelsetjänsten. Ni är övertygad om att min chef har förtroende för er. Nåväl, eftersom ni har börjat läsa i depescherna, så kan ni leta fram den där min chef ber mig att resa till Bryssel för att träffa Efremov. Han fastställde datum, timme och plats. Ni har väl snappat upp den depeschen herr Giering! Nå, då kan ni berätta för herrarna här om jag infann mig till mötet!"

"Nej, det gjorde ni inte."

"Hur kan något sådant vara möjligt? Man vet ju hur strikt disciplinen är inom säkerhetstjänsten. Jag ska svara på den frågan. Det beror på att jag fick en depesch till genom en annan sändare, och i den fick jag order om att inte bege mig till mötet. Det var en fälla som min chef gillrat för att kontrollera om Efremov verkligen var arresterad."

En våg av upphetsning tycktes gå genom i församlingen.

"Där ser ni att man aldrig kan vara säker på någonting! Hur kan ni veta att högkvarteret inte känner till era planer?" fortsatte jag.

"Vi vet att Moskva tror att Kent är fri", svarade Giering.

"Har Kent gått över på er sida?"

"Ja."

"Är ni säker på det?"

"Ja, absolut säker. Det är han som chiffrerar de depescher som vi skickar till högkvarteret."

"Det bevisar väl ingenting!"

Giering bytte på nytt samtalsämne.

”Apropå det, Otto, vad är det för en specialförbindelse med Moskva som går via ledningen för kommunistpartiet?”

”Jaså, ni känner till den? Det måste vara Kent som har berättat om den, men har han givit er några möjligheter att utnyttja den?”

Jag blev mycket förbryllad av det svar jag fick av Giering:

”Inte än, men det har inte någon betydelse . . . Apropå det, känner ni till Schulze-Boysen-gruppen?”

”Nej, den har jag aldrig hört talas om.”

”Det är en kommunistisk underrättelsegrupp i Berlin. Den har blivit totallikviderad, men kontakterna med Moskva fortsätter som om ingenting hade hänt.”

”Exakt vad är det ni vill få ut av mig?” undrade jag. ”Jag är fånge och vill påpeka att det som ni berättar inte påverkar mig alls. Jag vet redan att ni inte har Moskvans förtroende. För varje dag som ni håller mig här, så hjälper ni för övrigt Moskva att avslöja ert spel.”

Denna gång svarade inte Giering. Klockan var två på natten. Det märktes tydligt att mina interlokutörer var trötta. Diskussionen, som jag bara har återgivit det väsentligaste av, hade varit lång och häftig. Jag hade börjat förstå vilka planer motståndaren hade. Det var uppenbart att det var fråga om ett försök till hjärntvätt och att det inte var något litet Funktionspiel som skulle vara över efter några veckor. Men jag kunde ännu inte urskilja deras slutgiltiga mål. Varken Giering eller de andra avslöjade vad som var avsikten med ”Det stora spelet”.

Giering avbröt seansen: ”Nu räcker det för i dag”, sa han. ”Vi fortsätter i morgon.”

Resten av natten tillbringade jag på en soffa i ett litet rum. Två underofficerare i SS bevakade mig. Ingen besökte mig på morgonen, men på eftermiddagen dök Giering upp.

”Det som vi just nu är mest intresserade av är att det inte blir känt att ni är arresterad”, förklarade han. ”Jag förstår att ni kan tycka att det är egendomligt att vi är så uppriktiga mot er. Alla de mer betydelsefulla medlemmarna i Röda kapellet är arresterade. En del av dem samarbetar med oss och andra vägrar. Jag säger det än en gång: ni har förlorat spelet. Men jag är säker på att ni funderar över en sak ... vart vi vill komma. Nå, monsieur Otto vi ska prata om det i kväll.”

15. ”Det stora spelet”

Klockan nio på kvällen den 25 november stod jag åter inför tribunalen. Vad kunde de ha i beredskap för mig efter den hårda exercisen kvällen före med försöken att demoralisera mig över temat: ”Ni har förlorat”? (Om jag hade gjort det, varför klarade sig då inte Sonderkommando utan mina tjänster?)

Överraskning på överraskning väntade mig. Inte heller nu behandlade mig Giering som en besegrad fånge. Han bytte taktik och började utbreda sig över utvecklingen på hög politisk nivå med ett värdigt och nästan ceremoniöst tonfall, som skulle ha fått ett auditorium bestående av diplomater att känna sig väl till mods.

”Tredje rikets enda målsättning är att sluta fred med Sovjetunionen”, var hans första påstående.

Det var då verkligen en nyhet. Han måste ha sett att jag höjde ögonbrynen, men han brydde sig inte om det utan fortsatte med att servera mig sina ”sanningar”.

”... Blodbadet som Röda armén och Wehrmacht utsätter varandra för är inte till glädje för andra än de kapitalistiska plutokratierna. Har inte Führern själv kallat Churchill alkoholist och

Roosevelt för en lam stackare? Nå, det är lätt att få kontakt med representanter för västmakterna i de neutrala länderna, men det är nästan omöjligt att få träffa någon av sovjetregeringens sändebud. Detta var ett olösligt problem för oss fram till den dag, då vi kom på idén om att utnyttja Röda kapellet. Bara vi väl fått över agentnätets radiotelegrafister på vår sida, skulle vi kunna använda dem som instrument i denna handel om Freden ...”

Giering, som nu var säker på att han gjort framsteg, avbröt sitt anförande för att till stöd för sin teori delge mig innehållet i några depescher, som tillfångatagna radiotelegrafister hade sänt. Han var belåten med sig själv och förklarade triumferande att Moskva inte hade annat oråd.

”På västfronten intet nytt.” Så uppfattade högkvarteret situationen, påstod han, och det var helt förklarligt eftersom det material de fick fortsatte att vara av samma höga kvalitet både på det politiska och på det militära planet. Giering försökte ingalunda förse dem med falska uppgifter, utan tvärtom behålla Moskvans förtroende. För tillfället kunde ingenting få honom att ändra den taktiken.

”Vi kommer att fortsätta med att göra små uppoffringar för den stora sakens skull några månader framåt. Först när vi blivit övertygade om att ryssarna inte misstänker sitt nät i väst, kommer vi att sätta i gång med den andra etappen. Er chef kommer då att få informationer som övertygar honom om att högt uppsatta personer i Berlin önskar en separatfred med Sovjetunionen.”

Giering hade kommit till slutet på sitt anförande. Han vände sig mot mig och kastade sin trumf på bordet.

”Jag har avslöjat vårt program för er därför att ni inte längre är något hinder för dess förverkligande. Nu får ni själv välja om ni vill samarbeta med oss eller försvinna . . .”

Det var alltså dit han ville komma. Nazisterna erbjöd mig två möjligheter. Antingen skulle jag samarbeta med dem med nya allianser som mål, i vilket fall jag skulle bli den främsta pjäsen i det nya schackpartiet, eller också bli likviderad rätt och slätt.

Vilken enorm utpressning! Jag insåg mycket väl att det var en fälla, men jag var inte särskilt överraskad. Jag hade redan snuddat vid tanken på att anledningen till att tyskarna inte visat sig så angelägna om att förstöra radiosändarna och likvidera agenterna kunde vara att de ville omvända dem. Det var en ganska vanlig metod under andra världskriget, och senare skulle det visa sig att jag ingalunda hade varit ensam om att utsättas för liknande försök. Jag insåg också – och det var inte det minst viktiga – att Giering och hans vänner kom med fräcka lögnar när de påstod att Tredje riket ville ha separatfred med Sovjet. Jag visste då, och hade vetat det sedan hösten 1939, att vissa ledande politiska och militära nazistkretsar drömde om en kompromisslösning med Väst, och att om det nu blev någon separatfred, så skulle den slutas med de ”kapitalistiska plutokratierna” bakom Sovjetunionens rygg, trots allt prat om att de skulle vara ”alkoholiserade” eller ”förlamade”.

Det skulle ha varit begripligt om Abwehr och Canaris (vars roll skulle framstå klart efter kriget) hade haft en sådan inställning, men knappast att man skulle stöta på den hos de höga Gestapoherrarna Schellenberg, Heydrich, Müller och Himmler! Jag hade lust att skrika Giering rakt upp i ansiktet: ”Hur skulle ni kunna få oss att tro att ni är beredda att sluta en pakt med det största socialistiska landet?” För dessa fanatiker kunde det inte bli fråga om någon separatfred utan endast om att spränga och krossa den antihitlerska alliansen. Det var i detta infernaliska intrigspel, där man skulle framkalla mistroende och sedan fientlighet mellan de allierade, som man ville engagera mig. När man lyckats utså split hade man sedan

bara att plocka frukterna.¹ För oss i Röda kapellet hade ett krig mellan Hitlers Tyskland och Sovjetunionen alltid förefallit oundvikligt. Vår övertygelse hade inte grumlats ens av den tysk-ryska pakten.

Vare sig vi var fransmän, belgare, polacker, italienare, spanjorer eller judar så var vi styrda av en enda tanke: nazismens förintande och ett radikalt utrotande av den bruna pesten. Vi insåg riskerna för en separatfred och en brytning mellan de allierade. Följden av detta skulle bli att den kräftsvulst, som måste avlägsnas helt, fick utvecklas ytterligare en tid.

I början av kriget hade nazisterna dragit fördel av misshälligheterna mellan Sovjetunionen och demokratierna i väst, och det hade stått de olika folken dyrt. Nu kunde man skönja vissa tecken på ett försvagande av alliansen. Röda armén hade tvingats dra sig tillbaka flera hundra kilometer efter avsevärda förluster både i män och material. Denna reträtt hade fått de allierade i väst att frukta för att Röda armén inte skulle kunna stå emot Wehrmachts fram-marsch länge till.

Och i Moskva uppväckte de anglo-amerikanska allierades brist på brådska med att öppna en andra front och deras sätt att ständigt skjuta offensiven på framtiden vissa misstankar. Väntade kanske deras allierade i väst med nedlagda vapen och sina reserver intakta på att Röda armén och Wehrmacht skulle förblöda, så att de sedan kunde kratsa kastanjerna ur den gigantiska brasan?

Vi insåg senare att våra farhågor var överdrivna. Vi visste nämligen att de personer i generalstaben, och faktiskt också i Hitlers närmaste omgivning, som strävade efter separatfred med väst – med eller utan Hitler – bakom Sovjetunionens rygg inte hade något stort inflytande. Likaså kände vi till att en del politiker i England och Amerika gärna skulle ingå en uppgörelse med ett Tyskland, som hade gjort sig kvitt Hitler, men vi hade blivit förvissade om att Roosevelt och Churchill, vilka var strikt bundna av sina krav på en ”villkorlös kapitulation” aldrig skulle gå med på en sådan lösning.

Låt oss nu återvända till tribunalen ...

Giering och de andra hade inte förlorat sina illusioner. De fortsatte att med välbehag utveckla sina planer inför mig. Men genom att de gjorde det inför mig som var deras fånge, avslöjade de att de inte var helt säkra på att de hade lyckats lura chefen för högkvarteret. De iakttog mina reaktioner inför ett eventuellt samarbete. En sak stod helt klar för mig: under de veckor och månader som följde skulle högkvarteret utsättas för en infiltration i stor skala. Moskva skulle utan att ana något godta militära, politiska och diplomatiska informationer, vilka fabricerats av tyska underrättelsetjänsten. Lockbetet var utkastat, och när fisken väl hade fastnat på kroken behövde Giering bara veva några tag på rullen, som han höll i ett fast grepp.

Jag var mycket upprörd men ansträngde mig att verka obekymrad när jag svarade. Först måste jag rubba dem i deras säkerhet. Jag hittade på en historia som var tillräckligt rimlig för att övertyga tyskarna med deras utomordentliga sinne för logik.

”Ni stöder er tydligen på hypotesen att ni tack vare de omvända pianisterna sköter spelet så bra att vår chef får informationer i samma utsträckning som förut. Men tänk om chefen inte är blind, eller snarare inte döv? Om han är helt medveten om de falska tonerna i kapellet, men låtsas som om han inte har märkt något alls . . .? Vem skulle då hålla i trådarna, ni eller han?”

Giering bringades ett ögonblick ur fattningen, men sedan invände han med ett sarkastiskt skratt: ”Er bedrift den 13 december 1941 gjorde att Moskva inte längre har förtroende för er.

¹ ”Det var av yttersta vikt att vi fick kontakt med ryssarna samtidigt som vi stod i begrepp att öppna förhandlingar med väst. Den ökande rivaliteten mellan de allierade skulle stärka vår ställning.” (Schellenberg: ”Chefen för nazistiska kontraspionaget talar.”)

Ni lyckades inte övertyga er chef om att ni kunde klara er ur den knipan bara tack vare Organisation Todt.”

Alla brast ut i skratt, utom kapten Piepe som hade givit order om att man skulle släppa mig sedan jag gått rakt i fällan på Rue des Atrébates.

”Ni vet mycket väl att Moskva inte tror på folk som en gång hamnat i händerna på Gestapo, om det så bara varit under en enda minut”, tillade Giering.

Då bestämde jag mig för att slunga ur mig en djärv lögn: ”Det är en mycket viktig sak som ni inte känner till, mina herrar, och det är att det existerar en kontraspionagegrupp, som är helt oberoende av Röda kapellet. Den vakar över medlemmarna i vår grupp, och dess agenter har varskott Moskva via en speciallinje om vad som har hänt här.”

Deras bestörtning skulle inte ha varit större om jag hade avslöjat att Hitler var sovjetagent! För dessa specialister på spionage verkade det emellertid helt rimligt att en sådan grupp kunde finnas. Den kunde utan vidare ha verkat utan att vare sig tyskarna eller de flesta agenterna i Röda kapellet kände till det.

Situationen förändrades totalt sedan jag kommit med min historia om spökgruppen. Mina motståndare började ansättas av tvivel, vilket snart övergick i övertygelse.

”Ni förstår väl att jag därför betraktar möjligheten till ett samarbete med er med stor skepsis? Jag är i högsta grad anhängare av Bismarcks grundläggande princip om att Tyskland till varje pris måste undvika krig på två fronter och alldeles särskilt ett krig med Ryssland, men jag kan inte medverka till att bygga upp något på så osäker grund. Det vore ju löjligt om jag, som är fånge, skulle engagera mig i ett spel som högkvarteret redan har lärt sig reglerna för.”

Gierings svar framkallade skrattsalvor: ”Slutsatsen av det som ni har sagt måste vara att jag bör försätta er i frihet!”

”Ja, det är just det ni bör göra, om ni verkligen vill sluta separatfred med Sovjetunionen!” svarade jag i samma ton.

Där slutade vårt andra sammanträffande. Jag kände mig belåten över att jag i stort sett hade uppnått mitt första mål, vilket var att undergräva deras självförtroende. Den 26 och 27 november träffade jag Giering på tu man hand, och under dessa samtal framstod de svaga punkterna i ”Det stora spelet” klart för mig. Operationerna befann sig ännu bara på ett förberedande stadium, men tyskarna skulle hela tiden tvingas skicka värdefullt material för att övertyga Moskva om att ingen radiotelegrafist blivit omvänd. Ett andra mycket väsentligt faktum var att Giering genom Kent fått kännedom om att det existerade en speciell förbindelse som passerade via kommunistpartiet, och att han därför visste att Stora spelet kunde gå i stöpet. Han fruktade att högkvarteret genom den kanalen hade blivit varskott om att Röda kapellet i Frankrike hade blivit svårt stympat, och han visste att han måste sända en depesch genom den kanalen, om han skulle övertyga chefen för högkvarteret helt. Eftersom Kent hade berättat för honom att jag var den ende som kunde utnyttja den, hade han stort behov av mig. Jag förklarade gång på gång för honom att hans operationer skulle misslyckas, och att han snart skulle upptäcka det själv. Högkvarterets misstänksamhet skulle bli större för var dag som gick utan att jag tog kontakt med franska kommunistpartiet.

Mitt resonemang var inte något försök till självbedrägeri. Jag hoppades verkligen att Giering när som helst skulle tvingas till att låta mig delta i Stora spelet, inte som schackpjäs utan som outhärlig partner. Sedan skulle jag kunna se till att maskineriet börja de gnissla.

”Vad har jag för garantier för er lojalitet, om ni nu ansluter er till vår aktion” frågade Giering.

”Här är det inte fråga om förtroende”, svarade jag. ”Ni måste ta risken. Om ni tar mina tjänster i anspråk beror det på att ni behöver mig, inte sant? Utan min hjälp skulle er konstruktion rasa ihop.”

Men Giering var inte beredd att ta risken ännu. Under sex veckor försökte han få kontakt med franska kommunistpartiet i ett försök att klara sig utan mig.

16. Sex misslyckanden för Karl Giering

Giering drabbades slag i slag av sex misslyckanden, som uppmuntrade mig till att fortsätta min kamp. Det första kom när han bad mig vidta åtgärder för att min chef skulle sväva i okunnighet om min arrestering. Jag förklarade genast att han skulle ringa till en kafé-innehavare på Place de la Madeleine och lämna följande meddelande till ”André” (Katz): ”Allt väl. Jag kommer hem om några dagar.” Giering tyckte att texten verkade helt rimlig. Han kunde ju inte gärna veta att vi använde oss av telefon bara i undantagsfall, och att vi då brukade använda ett omvänt språk. ”Allt väl” betydde ”Det har gått på tok”. Katz förstod alltså att allt gått på tok och att jag inte skulle komma, och på så vis fick han ytterligare en bekräftelse på att jag blivit arresterad.

Giering misslyckades en andra gång då han lät Kent skicka en depesch till chefen i Moskva, i vilken Kent bad om en egen kontakt med ledarna i franska kommunistpartiet. Han motiverade sitt krav genom att påstå att jag inte var ”pålitlig” och att det därför vore bäst att ha dubbla kontakter. Vår chef vägrade kategoriskt och förklarade att om det nu fanns säkerhetsrisker i grupperna, så såg han inte något skäl till att kamraterna i kommunistpartiet skulle utsättas för dem.

Det tredje misslyckandet kom när Sonderkommando lät Kent skicka en depesch i mitt namn till chefen för högkvarteret, i vilken han bad denne uppmana ledningen för franska kommunistpartiet att bestämma plats, dag och tid för ett möte med Michel, som var partiledningens representant. Chefen gick med på detta och gav detaljerade instruktioner om hur, var och när mötet skulle äga rum.

Männen i Sonderkommando visste inte till sig av glädje. De höll omedelbart krigsråd och bestämde sig för att inte arrestera Michel. Tvärtom, den agent som tog kontakt med honom skulle be honom underrätta chefen i Moskva om att trots att Gestapo arresterat en del personer i Simex, så hade Otto och medlemmarna i Röda kapellet i Paris inte blivit besvärade av dem.

Men Sonderkommando hade jublat för tidigt. Michel kom inte till mötet. Giering och hans kumpaner visste inte något om de speciella dispositioner, som representanten för kommunistpartiet och jag hade bestämt oss för innan jag arresterades. Vi skulle inte infinna oss till de mötesplatser som högkvarteret hade bestämt utan i stället själva välja det ställe där vi skulle träffas två dagar och två timmar före den föreskrivna tidpunkten.

Gierings förvirring var total. Hur kunde någon strunta i att komma till ett möte som högkvarteret arrangerat? Jag förklarade att det måste ha varit lättare för Michel, som befann sig på platsen, att ana att det hade hänt mig något än för högkvarteret som låg trehundra mil därifrån.

Fjärde misslyckandet kom när Giering lät Kent skicka ännu en depesch, i vilken denne berättade att det var svårt för mig att få iväg mina depescher via Marseille och att kommunistpartiets sändare av okänd anledning inte fungerade. Han bad därför om ett möte med ”Duval” (Fernand Pauriol), som svarade för den förbindelsen. Chefen fastställde återigen dag, plats och tid för möte. Än en gång trodde Sonderkommando att de var nära målet, men återigen gäckades de i sina förhoppningar. I november hade nämligen Fernand och jag kommit överens om att använda oss av samma mötesprocedur som jag och Michel. Det var för övrigt bara

Grossvogel som hade tillåtelse att träffa Fernand Pauriol. Fernand hade infunnit sig till mötet vid den tidpunkt som stämde med vår överenskommelse, men eftersom Grossvogel redan hade blivit arresterad träffade han ingen där. På så vis fick Fernand bekräftelse på sina misstankar om att högkvarteret fördes bakom ljuset.

Giering blev alltmer bestört. Han hade lyckats lura högkvarteret men till ingen nytta, eftersom chefens order inte längre åtljydes.

Gierings femte misslyckande ...

Sedan 1941 hade vi använt konditori Jacquin på Rue Pernelle som brevlåda för vår utväxling av depescher med franska kommunistpartiet. På konditoriet arbetade en mycket fin gammal dam, madame Juliette Moussier, som var mycket uppskattad av sina chefer och kamrater. Hon hade varit aktiv inom franska kommunistpartiet sedan många år. Det fanns alltid ett tiotal kunder i butiken från morgon till kväll, och Fernand Pauriol och jag kom på att det skulle vara lätt att utbyta små ihoprullade depescher samtidigt som vi köpte kakor av henne. Vi tog kontakt med madame Juliette som gick med på att vara förbindelseagent. Vi använde oss av den kanalen när vi hade mycket viktiga meddelanden att göra, och den fungerade perfekt under ett och ett halvt år. Bortsett från Hillel Katz, som var god vän med madame Juliette, var det bara två eller tre andra kamrater som hade träffat henne i egenskap av förbindelseagenter, bland dem Raichmann som hade kommit tillbaka till Paris efter affären på Rue des Atrébates.

Raichmann arresterades, och efter att ha blivit utsatt för fruktansvärd tortyr gick han över på tyskarnas sida och avslöjade ma-dame Juliettes existens för Sonderkommando. Giering bestämde sig för att pröva sin lycka ... En dag i december dök Raichmann upp i konditoriet. Han frågade om madame Juliette skulle vilja överlämna några rader till "den gamle", dvs till mig. Madame Juliette svarade mycket kyligt att det måste röra sig om ett misstag. Hon visste inte vem hon hade den äran tala med och kände inte "den gamle", som han anspelade på.

Giering hade på nytt hamnat i en återvändsgränd. Varför vägrade madame Juliette att känna igen en man som hon hade varit i kontakt med för bara någon tid sedan? Han visste inte att vi hade börjat misstänka Raichmann sedan Efremov blivit arresterad, och att vi hade givit order om att alla kontakter med honom måste avbrytas. Vi kom överens om att alla, med undantag för Hillel Katz och mig, som sökte upp madame Juliette hädanefter skulle överlämna en liten röd knapp till henne. Raichmann kände inte till den nya säkerhetsåtgärden.

Giering började undra om han inte skulle arresteras madame Juliette. Men han insåg att det inte var den bästa lösningen, eftersom det skulle leda till att vägen som kunde föra honom till kommunistpartiets ledning blev helt spärrad. Dessutom skulle det nästan ha varit detsamma som att bekänna att "den gamle" hade arresterats och att Raichmann arbetade för tyskarna. Därför avstod han och därigenom satte han "nosgrimma" på sig själv igen.

Det sjätte hårda slaget för Giering kom när "professor" Wenzel flydde.

Tyskarna hade gripit sex radiotelegrafister, men de visste inget om vilken funktion de fyllde. Hösten 1942 hade de arresterat en radiotelegrafist i den grupp av oduglingar som Moskva hade prackat på Berlingruppen. Denne blev nu det falska kapellets förnämsta instrument. Pascal (Efremov), som hade spelat för fullt sedan han arresterades i juli, var också till stor nytta för tyskarna. De hade dessutom tillgång till Sésées sändare och i Holland hade de Winterincks. I Frankrike fungerade Kents "Radio Eiffel" och även en andra sändare, "Eiff el 2", som tyskarna gav namnet "Mars Eiffel". Men det fattades en person i det falska kapellet – Wenzel!

Omedelbart efter det att han blivit arresterad spärrades Wenzel in på Breendonkfästningen, där han utsattes för tortyr. I november upptäckte Sonderkommando att han var outhärlig,

eftersom Moskva ”hörde” att det fattades en solist. Det var uteslutet att ersätta Wenzel med någon av Sonderkommandos pianister, eftersom ”professorn” var en framstående virtuos med mycket personlig stil som högkvarteret kände igen. Tyskarna blev därför mycket belåtna när Wenzel i november gick med på att börja spela.

Trots att han var mycket noga bevakad lyckades Wenzel slå den larmsignal som man hade kommit överens om redan vid första sändningen. På så sätt fick högkvarteret veta att det var fienden som hade skrivit partituret.

I ”samarbete” med tyskarna redigerade och sände Wenzel två meddelande under sitt täcknamn ”German”. Innehållet i dessa två depescher känner jag till tack vare en sovjetisk källa.

”Till chefen. Brådskande. Högste chefens vanliga förbindelser övervakade. Direktiv om nytt möte med Högste chefen önskvärda. Jag betraktar ett möte med Högste chefen som ytterst angeläget. German.”

Och det andra:

”Till chefen. Mycket brådskande. Enligt vad vi erfarit från tysk källa är koden avslöjad. Jag har ännu inte fått några instruktioner om mötet med Högste chefen. Mina kontakter med er fungerar normalt. Inga tecken på övervakning. Hur bör jag organisera mina förbindelser med högkvarteret? Jag vädjar om omedelbart svar. German.”

Efter dessa två depescher svävade högkvarteret inte längre i något tvivel. Vi använde oss nämligen aldrig av uttrycket ”Högste chefen”. Så småningom lyckades Wenzel vinna Sonderkommandos förtroende, och man installerade honom och hans sändare i ett rum på Rue Aurore i Bryssel. En av de första dagarna i januari 1943 sövde ”professorn” sin fångvaktare med ett slag just som denne vände ryggen till för att sätta fart på brasan i kaminen. Han låste in vakten i rummet och flydde utan att lämna någon adress efter sig.

För Giering var hans flykt en ren katastrof. Wenzel kunde varsko Moskva om allt som hänt med Röda kapellet i Belgien sedan december 1941. Han begav sig också mycket riktigt till Holland, där han skickade en depesch i vilken han underrättade högkvarteret om allt som hänt genom en radiosändare som inte hade blivit spårad.

Men Sonderkommando hade ändå gjort stora framsteg sedan Rue des Atrébates. De hade ett halvdussin telegrafister i fem olika länder och dessa skickade tiotals depescher till högkvarteret. Att döma av svaren anade vår chef ingenting. Giering hade emellertid drabbats av sex svåra nederlag på bara några veckor. Högkvarterets direktiv följdes inte. Maskineriet bromsades uppenbarligen någonstans. Hans sandslott kunde rasa ihop vilken dag som helst.

Chefen för Sonderkommando hade bara en enda trumf på hand. Han måste försäkra sig om ”Högste chefens” samarbete, så att han kunde övertyga högkvarteret via franska kommunistpartiets egen kanal. Det var en stor risk, men Giering var tvungen att ta den.

I slutet av december började mina samtal med honom och hans adjutant Willy Berg ta en annan vändning. Atmosfären hade förändrats. Jag hade bidat min tid, och nu hade den kommit ...

17. En serie i svart

Det mycket försiktiga schackparti som jag ”spelade” med Giering fick mig inte att glömma att flera av våra kamrater som fortfarande befann sig i frihet också måste försöka parera Sonderkommandos stötar. Jag tänkte framför allt på Grossvogel och Katz. Jag hade emellertid ingen anledning att oroa mig särskilt för vare sig den ene eller den andre av dem. Jag var

övertygad om att de inte hade fastnat i fiendens nät och föreställde mig att de befann sig på säkert ställe. När det gällde Hillel var jag helt säker, eftersom han skulle ta sig till ett säkert gömställe i Antony och sedan lämna Paris och resa till Marseille, där han skulle hålla sig lugn under några månader.

Det var Gierings adjutant Berg som kom med den dåliga nyheten.

”Vet ni att vi har arresterat er kamrat Katz?”

”Nej, när hände det?”

”För ungefär tre veckor sedan.”

Hillel Katz hade alltså också gripits! Jag kunde inte förstå hur det kom sig att min gode vän hade dukat under. Trots alla försiktighetsåtgärder som han var omgiven av, fick jag ändå veta det senare. Katz hade förlorat fattningen efter det att jag blivit arresterad, och han hade offrat några dagar på förberedelser inför resan. Hans hustru Cécile hade nedkommit den 19 november, och han ville inte försvinna innan han hade sett till att mor och barn var i säkerhet. Hans äldste son Jean-Claude befann sig redan hos Maximovitjs syster på slottet i Billeron.

När jag lämnade Polen 1973 berättade Cécile Katz själv för mig om att hennes man hade kommit och hälsat på henne den 28 november 1942 på kliniken i sällskap med Grossvogel. Båda kände till att jag hade arresterats, och de var fruktansvärt oroliga, berättade hon. Katz besökte henne igen på kliniken den 1 december. Dagen efter skulle han hämta sin hustru och barnet. Men så blev det inte. Samma dag hade han dröjt sig kvar så länge i Paris att han hade överraskats av signalen om utgångsförbud. Eftersom han inte ville ta sig tillbaka till Antony under sådana förhållanden begav han sig till en av våra vänner, den franska folkskollärarynnan Modeste Ehrlich. Hon var gift med en judisk ingenjör som tidigare ingått i internationella brigaden.

Efter krigsutbrottet hade Ehrlichs våning tjänstgjort som mötesplats och ”brevlåda”. Det var där Raichmann hade träffat Hillel Katz i början av 1942. Efter Raichmanns arrestering och hans erkännande satte Gestapo våningen under övervakning. Hillel brydde sig inte om mina instruktioner (jag hade utfärdat ett absolut förbud mot att utnyttja våningen) utan tyckte att han gott kunde tillbringa några timmar där, bara han gav sig iväg tidigt på morgonen. Gestapos agenter, som ständigt övervakade platsen, varskodde omedelbart Reiser, som var chef för Sonderkommando i Paris, och denne anställde en razzia och lät arrestera Hillel Katz och Modeste Ehrlich. Jag lyckades övertyga Giering om att Modeste inte tillhörde Röda kapellet och om att vi hade använt oss av hennes våning utan att avslöja något om våra aktiviteter för henne. Hon skickades emellertid senare till ett koncentrationsläger, där hon dukade under.

Leo Grossvogel i sin tur blev arresterad av Sonderkommando. De skulle inte ha lyckats få tag i honom om de inte begagnat sig av avskyvärda utpressningsmetoder.

Genom ett ganska egendomligt sammanträffande hade även Leos hustru Jeanne Pesant just nedkommit. Eftersom jag satt i fängelse kände jag inte till den omständigheten – som på alla sätt och vis hade stor betydelse –, och jag oroade mig inte särskilt mycket för min vän, eftersom jag visste att allt var klart för hans resa till Schweiz. Jeanne Pesant vägrade emellertid att dra sig tillbaka till något säkert ställe, då hon ej kände till hur allvarlig situationen var. Resultatet blev att Sonderkommandos agenter fann henne i den våning, som hon hade hyrt i en av Bryssels förorter. De använde sig av sin vanliga metod och hotade med att döda barnet inför hennes ögon, om hon inte skrev till Leo och stämde möte med honom. Leo anade oråd, men han ville träffa de sina en sista gång innan han försvann in i mörkret, och därför begav

han sig till mötesplatsen på Avenue Brunard, där han blev arresterad. Det var den 16 december 1942.

Fyra dagar tidigare hade Berg i obesvärad ton berättat för mig att Robinson skulle arresteras senare på dagen. På sitt vanliga meddelsamma sätt avslöjade han Sonderkommandos planer för mig. Den sortens halvhjärtade sympatibevis från hans sida skulle bli till stor nytta för mig i fortsättningen.

”Vi har varit honom på spåret i flera månader”, berättade Berg, ”och har bestämt oss för att gripa honom när han infunnit sig till en träff, som vi har fått reda på att han ska bege sig till. Reiser har ställt upp en veritabel militärexpedition. Mötesplatsen har omringats av ett tiotal agenter, som har försetts med fotografier av honom så att de ska kunna identifiera honom. Reiser tänker föreslå att ni följer med, enbart för att se hur ni reagerar, han har nämligen inte tillstånd att visa upp er där. Om ni vägrar, kommer han att sluta sig till att ni inte vill samarbeta och tala om det för alla som vill höra på.”

”Om jag har förstått rätt vill Reiser pröva mig och gillra en fälla för mig på samma gång”, sa jag.

”Ni kan tolka det som ni vill.”

Nå, nu var jag i alla fall varskodd. Vid tolvtiden förde man mig till Reiser som hade samma sak på hjärtat som Berg. ”Jaha Otto, i dag ska vi arrestera Robinson!”

Jag tog till den klassiska taktiken att alltid förringa kamraternas roll: ”Ni misstar er, Robinson är en beskäftig nolla. Han vet inte någonting!”

”Kanske det”, svarade han (han var inte lättlurad), ”men om ni inte har något emot det så vill vi själva bedöma den saken! Ni ska i alla fall följa med.”

”Som ni vill.”

Jag sa det med ett så upprymt och konciliant tonfall att Reiser satt som fastnaglad av förvåning i sin stol.

Nåväl, Berg hade inte ljugit.

När jag satt i bilen, som skulle köra oss till Robinsons ”rendezvous”, funderade jag över hur jag skulle bete mig och kom fram till slutsatsen att det enda jag kunde göra var att ge ifrån mig något ljud, som skulle få Robinson att förstå att jag var med. Tyskarna kunde inte gärna visa upp mig med handklovar om händerna, eftersom männen som skickats ut för att bevaka Harry Robinson i så fall inte kunde undgå att se mig. Då skulle det genast bli känt att jag var arresterad, och Stora spelet skulle äventyras. Bilen stannade emellertid tvåhundra meter från mötesplatsen, där jag vanmäktigt bevittnade Harrys arrestering.

Gestapo hade kommit Robinson på spåret igen, sedan Franz Schneider greps i Belgien i augusti. Under den rättegång som hölls mot Raichmann i Belgien efter kriget, anklagades han bland annat just för att ha medverkat till att Robinson blev arresterad. Hans frånskilda hustru, som hörde till berlingruppen, arresterades också liksom deras son, som var soldat i Wehrmacht. Varför hade inte Gestapo slagit till tidigare? Jo, de trodde att Harry ledde en grupp bestående av framstående Kominternmedlemmar, däribland Kominterns forne sekreterare Jules Humbert-Droz och Willy Münzenberg, som varit chef för tyska kommunistpartiet.¹

Denna mäktiga grupp fanns bara i Millers fantasi. Han hittade på komplotter där det inte fanns några. Humbert-Droz var vid den tidpunkten utesluten ur kommunistpartiet. Willy Münzenberg hade strukits ur tyska kommunistpartiets och Kommunistinternationalens register redan

¹ Enligt en artikelserie i *Der Spiegel* år 1968.

1937. 1940 hade Daladiers regering internerat honom i lägret för utlänningar i Gurs. Det var där två av Berias agenter, som också var internerade i lägret, fick i uppdrag att avrätta honom. De båda männen föreslog att han skulle fly tillsammans med dem. Han var bara alltför glad åt ett sådant tillfälle och accepterade därför. Man hittade honom senare hängd tvåhundra meter från lägret.

Tyskarna, som ville gripa alla medlemmarna i denna spökgrupp och som därför hade låtit Robinson gå fri men under bevakning, hade för avsikt att göra ett stort spektakel av en process, där Harry skulle vara stjärnan. Deras syfte var att svärta ner den ”internationella bolsjevismen” inför medborgarna i ”Neue Europa”!

I december insåg Gestapo att spåren inte ledde längre än till Robinson själv, och därför beslöt man att arresteras honom. Vårt sista sammanträffande hade ägt rum den 21 november, två dagar efter arresteringarna på Simex. Jag förklarade då hur läget var, och vi kom överens om att bryta kontakten med varandra. Harry, som inte visste att Franz Schneider hade blivit arresterad, försökte inte dölja för mig att han var orolig för Germaine Schneider. Han kände inte heller till att huset i Passy, som hon tagit sin tillflykt till, redan var bevakat.

Syskonen Maximovitj stod också under bevakning sedan juni 1942. Efter Maximovitjs ”förlovning” med Margarete Hoffman-Scholze, som var sekreterare på tyska konsulatet i Paris, hade Gestapo gjort en rutinkontroll på polisprefekturen, där alla utlänningar var registrerade. Vi fick reda på det när det redan var för sent, men vi försökte parera deras stöt genom att be våra kontakter på prefekturen att gömma hans dossier. Gestapo fick reda på det, och på så sätt upptäckte de att Anna och Vassili Maximovitj hade prosovjetiska sympatier. Man tog av honom passersedeln som tillät honom att komma och gå på hotell Majestic där Wehrmachts generalstab höll till. Vassili var redan mer än misstänkt och avslöjades helt sedan doktor Vauck i Berlin hade dechiffrerat depescherna. Därefter var det inget tvivel om varifrån informationerna kom. Hans ”fästmö” hade varit på besök hos sin familj i Tyskland. När hon kom tillbaka berättade hon om hur sönderbombade de tyska städerna var, och vi informerade Moskva om detta. Gestapo gjorde nya kontroller och avslöjade därvid Margarete Hoffman.

Maximovitj hade blivit skuggad sedan oktober. Långt ifrån att hålla sig dolda drog sig inte agenterna i Sonderkommando för att bege sig till slottet i Billeron, där de förklarade för Anna att de hade säkra bevis för att hon och hennes bror tillhörde ett nät som spionerade mot Tredje riket.

”Ni skulle kunna hjälpa oss genom att se till att ett möte mellan er chef och någon tysk myndighetsperson kommer till stånd”, sa de till Anna. ”Det kunde hållas på neutralt område. Vi garanterar att ni inte kommer att råka illa ut, eftersom det rör sig om en sak av storpolitisk betydelse.”

Anna underrättade mig genast om Gierings förslag. Då kunde jag inte tolka hans önskan om ett sammanträffande som annat än ett fräckt trick så att han lättare skulle kunna kidnappa oss. Men det var förmodligen ett försök att gjuta grunden till vårt framtida ”samarbete”.

Alla dessa indicier fick oss att förstå i hur hög grad Anna och Vassili var hotade. Jag föreslog att jag skulle hjälpa dem att försvinna.

”Det kan vi inte”, svarade de. ”Vi har vår gamla mor och en syster att tänka på. Vad skulle hända med dem i så fall? Har du inte tänkt på att de kan bli utsatta för repressalier?”

Och Vassili tillade: ”Om jag blir gripen tar jag livet av mig!” ”Nej, Vassili, vi måste förintå så många som möjligt av de där svinen!”

Vassili ändrade inte sina vanor. Han skötte sitt ”arbete” som tidigare ... Den 12 december blev han arresterad på sin ”fästmö” kontor.

Käthe Völkner blev också avslöjad genom dechiffreringen av depescher, och hon visste vilket öde som väntade henne. Gestapos påstående att Maximovitj skulle ha haft ett finger med i arresteringen av Käthe Völkner är en fräck lögn. Tjugofem år senare berättade hennes farbror, en östtysk författare som jag träffade i Östberlin sommaren 1968, för mig att hon hade vetat vilka det var som höll henne under uppsikt. I december 1942 hade hon rest till Tyskland för att hälsa på sin familj. Hennes reskamrat Podzialdo blev gripen av Gestapo och utsatt för en fasansfull misshandel ... Käthe återvände till Paris i slutet av januari. Precis som hon hade förutsett blev också hon arresterad den 31 januari 1943.

Springer dog, och det gjorde även Pierre Brossolette

Som jag redan har berättat hade Springer rest till Lyon, där han återupptog sina vittomfattande aktiviteter. Han knöt kontakt med en före detta belgisk minister vid namn Balthazar och med Förenta staternas konsul, i vilka han fann nya informationskällor. Han var en outtröttlig kämpe, och han dog som en hjälte med vapen i hand under en eldstrid med tyskarna.

Jag hade träffat Springer i april och rått honom till försiktighet. Han ville emellertid inte lyssna på mig utan bad om att få koden, och jag gav den till honom.

”Hur är det med radiosändaren då?”

”Jag har vad jag behöver. Mina amerikanska vänner har försett mig med ett riktigt litet mästerverk.”

I oktober reste jag till Lyon igen. (Då visste vi att det bara kunde dröja några veckor tills de allierade skulle invadera Sydfrankrike). Återigen rådde jag Springer till försiktighet. Då hetsade han upp sig:

”Jag vet mycket väl att min hustru Flore och jag kan resa till Förenta staterna, men det vill jag inte och inte hon heller! Kan soldaterna vid fronten kanske undfly faran? Nej, och samma sak är det med oss! Jag kämpar i främsta linjen och kommer att fortsätta med det in i det sista. Om de kommer vet jag nog hur jag ska ta emot dem!”

Springer hade satt upp sin radiosändare i en liten by sjutton kilometer från Lyon. Han hade anslutit den till en högspänningsledning i närheten.

”Om de kommer ska jag minsann se till att allt springer i luften!”

På kvällen den 19 december 1942 kom Springer hem till det rum som han och hans hustru hyrde i Lyon. De hade kommit överens om att hon skulle ge honom ett tecken i fönstret för att visa om han kunde komma upp eller ej. Det var mörkt, alla lampor var släckta, och det hade varit klokt av honom att ta sig i akt, men i stället gick han uppför trappan med revolvern i hand. Vad gjorde det om Gestapo väntade där uppe? Han var beredd att ta den risken. Han öppnade dörren, och de var där. Som en skock gråsuggor såg de ut. Han sköt mot dem, sårade två av dem och försökte svälja den kapsel med cyankalium, som han alltid bar på sig.

Dagen efter fördes Springer till Fresnes. Han blev torterad under fyra dagar. För att eliminera risken för att han skulle tala kastade han sig över räcket till galleriet på tredje våningen och föll ut i tomma luften. Detta hände på juldagen 1942 ...

Springers bror och hans kusin Yvonne visste inget om omständigheterna kring hans död förrän efter kriget, då de läste överste Rémys Livre du courage et de la peur. I andra bandet, sid. 27 kan man läsa följande: ”Juldagen började med ett självmord. En desperat fånge störtade sig ut över räcket till det översta galleriet. Det dova ljudet som uppstod när kroppen krossades mot golvet hördes av många fångar.” Allt detta är riktigt bortsett från att Springer inte kastade sig ut i tomma rymden på grund av att han var desperat utan därför att han till varje pris ville undvika att tala under tortyr. Jag kände honom tillräckligt väl för att kunna

vittna om att han kunde utföra ett sådant hjältedåd. Han hade mött Gestapos män med sin revolver i handen, han hade skjutit mot dem och försökt att förgifta sig. Hans sista gest i Fresnes var exakt vad man kunde vänta sig av en lidelsefull kämpe av den sort som dör med vapen i hand. Hans kropp blev senare identifierad och begravd i hans familjegrav. Belgiska regeringen gav en postum orden åt min vän Springer.

I Lyon arresterades också Hillels bror Joseph Katz och min gamle kamrat Schreiber av Gestapo, vars gruppchef var den beryktade Barbie. Ingen av dem var medlem i Röda kapellet. Joseph hade bett om att få arbeta för oss, men jag hade vägrat, eftersom jag inte ville att två bröder ur samma familj, som jag dessutom var mycket fäst vid, skulle riskera sina liv samtidigt.

Som så många andra av mina bröder i den hemliga kampen hade jag även lärt känna Schreiber i Palestina. Han var en hänförd kommunist utan att därför vara konformistisk. Han tvekade aldrig att uttala kritik mot doktrinerna. Man vägrade låta honom resa till Spanien för att slåss under förevändning av att han inte var tillräckligt renlärig.

En av de första saker jag gjorde sedan jag kommit till Paris sommaren 1940 var att försöka få tag på honom. Schreiber var alltför aktiv och engagerad för att ge upp. Hans hustru berättade då för mig att han 1939 hade startat en firma som köpte upp gamla bilar. Rörelsen skulle tjäna som täckverksamhet i fall det blev krig. Högkvarteret i Moskva blev intresserat av honom och skickade en ung sovjetisk officer, som lustigt nog hette Fritz, till honom. Fritz skulle utåt stå som chef för firman.

Men Fritz var ännu mindre klipsk än högkvarterets andra representanter. En dag under hösten 1939 kom två poliser på rutinbesök till garaget (Schreiber stod förmodligen i registret). Den speciellt utsände officeren som befann sig i ett inre rum hoppade helt intelligent ut genom fönstret och sökte skydd på Sovjets ambassad. Där berättade han att han med nöd och näppe hade klarat sig ifrån en polisrazzia.

Den person som Fritz hade talat med på ambassaden var en virtuos av samma skrot och korn som Fritz. Han skrev helt listigt upp telefonnumret och adressen till Schreibers företag i sin anteckningsbok. Det franska kontraspionaget, som bevakade honom liksom alla andra som var anställda på ambassaden, arresterade honom en tid senare under någon förevändning och höll honom kvar några timmar för att visitera honom.

Den logiska följden av dessa amatörers oförsiktighet var att Schreiber blev arresterad av franska polisen och skickad till lägret i Vernet, sedan den rysk-tyska pakten undertecknats. När tyskarna kom var Schreiber fortfarande fånge. Jag bestämde mig för att hjälpa honom att fly. Jag talade om saken med Susloparov (jag bör kanske erinra om att han var Sovjets militärattaché i Vichy), och han svarade att det inte var någon konst för honom att lägga Schreibers namn till den lista över internerade sovjetiska medborgare vilken han tänkte lämna över till tyskarna med krav på att de skulle släppas. Schreiber blev faktiskt försatt på fri fot, men han överraskades av kriget mellan Tyskland och Ryssland och hann inte komma iväg till Moskva, där hans hustru Regine och hans dotter hade slagit sig ner. Schreiber gick under jorden, men arresterades alltså senare av tyskarna.

Joseph Katz deporterades och försvann ... Jag har nämnt dessa båda personer på samma gång eftersom jag tror att de blev angivna av samma person, Otto Schumacher. Schumacher tillhörde den lilla grupp av tvivelaktiga personer som fienden hade nästlat in i nätet. Jag har i alla fall goda skäl att tro att Schumacher var en termit i Gestapos sold. Det var han som hyrde våningen som Wenzel blev arresterad i. Tvärtemot vad man kunde ha väntat sig blev han inte besvärad av Gestapo. Sedan den belgiska gruppen blivit likviderad, reste han till Paris där han tog in hos Arlette Humbert-Laroche, som var förbindelseagent mellan Harry Robinson och

mig. I november 1942 reste han trots mitt uttryckliga förbud ner till Lyon, där han tog kontakt med Springer (vars heroiska slut jag redan berättat om) och Germaine Schneider. I december kom han tillbaka till Arlette och bad henne ordna ett sammanträffande med Robinson (han blev som bekant arresterad av tyskarna som ställde upp ett stort polisuppbåd. Antingen blev han genast nedskjuten under ett ”flyktförsök” eller också skickades han till ett koncentrationsläger. En sak är i alla fall säker. Han dök inte upp igen efter kriget). Arlette tvekade men gick sedan med på att Schumacher skulle få träffa vår vän. Från det mötet skulle hon aldrig återkomma.

Arlette Humbert-Laroche, som var medlem i Röda kapellet, hade förälskat sig i en förklädd angivare, en av Gierings och hans gelikars män ... Det var en förtjusande och känslig flicka, som lämnade vackra dikter efter sig vid sin bortgång.

18. Specialfången

Den 25 november 1942, dagen efter de första nattliga förhören, ställdes Giering inför problemet om var och hur han skulle hålla mig i förvar.

Var och hur . . . Han måste finna en plats som var tillräckligt isolerad för att kunna hemlighålla min arrestering. Dessutom måste den givetvis vara helt rymningsssäker och det fick inte heller finnas några möjligheter till kommunikation med yttervärlden.

Den sista punkten var oerhört viktig när det gällde en affär av Röda kapellets omfattning. Där misslyckades Sonderkommando grundligt. De lyckades aldrig isolera de fängslade agenterna helt. Man får inte glömma att det emellanåt hände att de fångvaktare som tjänstgjort före kriget fick stanna kvar efter ockupationen. Det var inte ovanligt att de gav upplysningar till motståndsrörelsen, och en del av dem tillhörde rentav ett agentnät. Jag har redan berättat om att fångvaktarna i Saint-Gillesfängelset i Bryssel gav oss upplysningar om vad som hänt med våra arresterade kamrater från Rue des Atrates.

Medlemmarna i Röda kapellet placerades i en specialavdelning på Fresnesfängelset. När de fördes dit doldes deras ansikten av kapuschonger. Det var absolut förbjudet att förflytta dem inom fängelset. Varken fängelseledningen eller någon av de andra tyska underrättelsetjänsterna kände till deras identitet. Varje medlem i Sonderkommando hade ansvaret för en eller flera fångar, och det var förbjudet för dem att intressera sig för de andra. Säkerhetsåtgärderna blev ännu strängare efter min arrestering.

När Sonderkommando kom till Paris i början av oktober 1942 installerade de sig, som jag tidigare berättat, på Rue des Saussaies i La Suretés lokaler på fjärde våningen. Den 26 november förde man mig ner till bottenvåningen, där franska polisens kassakontor tidigare hade varit inrymt. Där lät Giering, som ville att jag skulle behålla mitt inkognito, inreda två stora rum för ”specialfången”. Det första rummet delades i två delar genom en gallervägg med dörr. På den ena sidan placerades ett bord och två stolar för de båda underofficerare från SS som skulle bevaka mig dag och natt: på den andra sidan, som var avsedd för mig, fanns en brits, ett bord och två stolar. Ett gallerförsatt fönster vette mot en trädgård. Dörren till rummet var bepansrad.

Efter ett par dagar hade Berlin utarbetat regler för hur jag skulle behandlas och för mina väktares skyldigheter. Det var bland annat absolut förbjudet för vakterna att prata med mig eller besvara de frågor jag kunde ställa till dem.

Kort tid efter det att jag hade blivit ”installerad” presenterade Giering Willy Berg för mig. Det var den man som fått i uppdrag att ta hand om mig. Han fick besöka mig när han ville och prata med mig om han så ville. Han skulle också ha ansvaret för måltiderna, som man

hämtade i närmaste militärkantinen tre gånger om dagen, och dessutom följa med på mina dagliga promenader i trädgården.

Willy Berg spelar en viktig roll i fortsättningen av den här historien. Det var en liten och undersåsig man, ansiktet var runt och händerna dög nog till att utdela slag, om så behövdes. Han verkade tung och trött för att vara femtio år. Hans intelligens var medelmåttig och han var som skraddarsydd för den andraplansroll han spelade vid sidan av Giering. Han var Sonderkommandochefens vän och förtroende, ensam om att känna till dennes hemligheter och ambitioner och den ende som hade någon riktig insyn i specialgruppens affärer och förberedelserna för Stora spelet. Han var yrkespolis och hade börjat sin karriär under Kaiserns tid, avancerat under Weimarrepubliken och slutligen gått i tjänst hos Adolf. Man hade ofta givit honom delikata och tvetydiga uppdrag. Bland annat hade han varit Ribbentrops livvakt när denne begav sig till Moskva för att underteckna den tysk-ryska pakten.

I den litteratur som har behandlat Röda kapellet har man ofta påstått att Berg var dubbelagent, och att han informerade mig om alla beslut som fattades av Sonderkommando. Inget kan vara felaktigare, det är en helt galen föreställning. Det skulle nästan ha varit för perfekt!

Men en sak är sann, och det är att jag redan från början hade en känsla av att jag skulle kunna utnyttja Berg. Jag upptäckte snabbt att han var sårbar och att Gierings adjutant var en mycket olycklig man, som livet inte hade skänkt annat än misräkningar på det personliga planet. Två av hans barn hade dött i difteri under kriget, det tredje dödades under ett bombanfall som lade våningen i spillror, och hans hustru, som inte orkade med så många prövningar, hade försökt begå självmord, varefter hon internerats på ett sinnessjukhus. Psykiskt var han helt nedbruten. Mot slutet av 1942 hade han, och för övrigt också hans vän Giering, börjat tvivla på Tredje rikets slutliga seger. Hans uppförande var avpassat efter två möjligheter: antingen skulle Sovjetunionen och dess allierade segra, och då skulle han kunna bevisa att han hade behandlat mig human och underlättat mina uppgifter i Stora spelet, eller också skulle Tredje riket hemföra segern, och då kunde han framställa sig som en hjälte i kampen mot den ”kommunistiska subversionen”. Willy Berg hade först nyligen gått in i nazistpartiet, och även om han noga höll sig till Hitlers fraseologi visade han stor skepsis mot hans politik. Bland de många ideologiska förtroenden han gav mig vill jag understryka följande: ”Jag har varit polis på Kaiserns tid”, sa han en dag, ”jag har varit polis under Weimarrepubliken, nu är jag Hitlers snut, men i morgon kan jag lika väl stå i tjänst hos Thälmanns regering.”

Redan en av de första dagarna bad jag Willy Berg att framföra min önskan om ett lexikon, papper, penna och tidningar under förevändning av att jag ville komplettera mina kunskaper i tyska. Min begäran beviljades. Efter detta började jag hoppas – jag erkänner att det var en aning dåraktigt – på att kunna skicka min första rapport till högkvarteret .. Jag hade inte den minsta aning om när och hur. För ögonblicket var jag oerhört uppmuntrad av att vara i besittning av just det som en fånge brukar drömma om: att ha något att skriva med och att veta att man kanske kan ta kontakt med yttervärlden.

Jag var medveten om att jag inte kunde skriva vad som helst så länge vakterna inte släppte mig med ögonen. Det var vaktombyte två gånger om dagen, klockan sju på morgonen och sju på kvällen. Varje gång dök nya ansikten upp. De vakthavande underofficerarna läste reglerna och blev så imponerade av dem att de inte lämnade mig med blicken en enda sekund. Om jag skulle uppnå mitt mål måste jag se till att det alltid var samma vakter som kom. Det var mitt enda hopp om att kunna få kontakt med dem.

Jag bestämde mig alltså för att tala med Giering.

”Ni måste medge att ni har mångdubblat risken för att min arrestering inte ska kunna hållas hemlig länge”, sa jag till honom. ”På bara två veckor har mer än femtio vakter avlöst varandra

i min cell. Det behövs bara att det finns en pratmakare bland dem för att det ska spridas att det finns en 'specialfånge' på Rue des Saussaies!"

Chefen för Sonderkommando kände sig träffad av den avsiktligt ironiska tonen i mitt påpekande. Från den dagen var det bara sex män som skötte bevakningen av mig.

Mina relationer med Berg blev allt hjärtligare. Under våra dagliga promenader, som gjorde att vi fick allt bättre kontakt med varandra, gav han mig då och då någon liten information. När jag sammanfogade pusselbitarna fick jag en ganska klar bild av Sonderkommando och en aning om deras planer. Dunkla punkter klarnade. Berg gick rent av så långt att han pratade om det som rörde sig på högsta politisk nivå i Berlin.

Berg var mycket fin på att fundera ut högtidliga deklamationer. En dag sa han följande till mig utan skymten av ironi: "Jag hoppas att vi snart kommer fram till ett gott resultat så att kriget snart tar slut, Otto. Om det skulle hända sig så att en tysk exekutionspatrull kommer för att hämta dig till pålen, så ska jag komma och trycka din hand och ta ett sista farväl av dig!"

Jag svarade i samma anda: "Om en sovjetisk exekutionspluton kommer för att hämta dig till pålen, då lovar också jag att trycka din hand och ta ett sista farväl!"

Under senare delen av december försökte flera av fångarna ur Röda kapellet begå självmord i Fresnes. Berlin gav då order om att fångarnas händer skulle bindas bakom deras ryggar. Mig gav de den favören att ha dem bundna framför mig.

Under sådana omständigheter var det omöjligt att skriva ett enda ord. Jag beklagade mig över beslutet inför Berg. Han sa att han tyckte synd om mig och att han visste hur svårt det var att sova med sammanbundna händer. Sedan lärde han mig hur jag skulle bete mig för att få högra handen fri. Under tiden sov vakterna, som trodde att jag var tjudrad som en gammal tjur, lugnt och fridfullt. Sedan kunde jag skriva min rapport på små papperslappar mellan två och tre på nätterna, den tidpunkt jag ansåg säkrast.

När jag visade Berg att min brits var både för kort och för hård hjälpte han mig ännu en gång. Man kom med en ny säng. Det var en järnsäng med skön madrass. Jag upptäckte att de fyra sängstolparna var ihåliga. En fånge kunde inte önska sig säkrare kassaskåp!

Några dagar efter min "inflyttning" fick jag besök av tre militärläkare från SS, som undersökte mig från topp till tå. Jag frågade genast Berg om skälet till detta.

"De ville bedöma din fysiska status", svarade han, "så att de kan avgöra om du skulle klara av intensivare förhör."

Då måste de ha blivit nedslagna, tänkte jag. Med mitt höga blodtryck, mitt hjärtfel och sviterna efter hungerstrejken i Palestina ...!

"Av de antropologiska mått de tog slöt de sig till att du inte är jude", tillade Berg, "och Giering blev utom sig av glädje."

Jag höll på att skratta mig fördärvad, men senare fick jag reda på hur Giering kommit till den slutsatsen: han ansåg att bevisen för att jag var en "god arier" skulle göra det lättare att få Berlins tillstånd till att jag deltog i Stora spelet. Hur skulle man kunna lita på en Jude i de höga kretsarna som intresserade sig för mitt fall, och hur skulle de kunna tänka sig att samarbeta med en representant för den "fördömda rasen"?

Giering behövde en arier, och hans argumentering saknade inte sin komik. Under ett av våra samtal påpekade jag att jag var född i en judisk familj och att jag hade blivit omskuren strax efter födelsen.

Hans svar gjorde mig smått häpen: ”Nu måste jag faktiskt skratta åt er! Det bevisar bara att den sovjetiska underrättelsetjänsten har gjort ett gott arbete. I början av kriget skickade Abwehr agenter som de hade låtit omskära till Förenta staterna. Den saken skulle underlätta deras arbete, tänkte man. Men när de blev gripna av amerikanska kontraspionaget blev bedrägeriet snabbt avslöjat, eftersom operationen var alltför färsk!”

Giering var så impregnerad av spionhistorier och knep att han trodde att min helt autentiska omskärelse var ett verk av säkerhetstjänstens specialisters operationsknivar.

Gång på gång upprepade jag att jag var jude, men det fick honom bara att bli ännu säkrare. En person som säger sig vara jude när han råkat i händerna på Gestapo måste ljuga.

Slutligen bestämde han sig för att undersöka saken. Hemma hos Grossvogels hustru i Bryssel hittade man det gamla pass, som jag använt för att komma in i Palestina år 1924. Det passet var utfärdat i mitt eget namn: Leopold Trepper, född den 23 februari 1904 i Nowy-Targ. I december 1942 gav sig Sonderkommandos spårhundar iväg till Nowy-Targ för att försöka nosa upp något spår efter mig. I den depesch, som de skickade för att rapportera resultatet av sina spaningar, förklarade de att de inte kunnat finna någonting eftersom staden hade ”sopats ren från den judiska ohyran och kyrkogården hade grävts upp”.

Giering blev styrkt i sin övertygelse att jag inte var jude: när sovjetiska säkerhetstjänsten hade skickat mig till Palestina hade de skaffat mig en judisk identitet, och Trepper var bara ett falskt namn!

Det viktigaste för mig själv var att Gestapo inte fick reda på det namn jag hade gått under som militant kämpe: Leiba Domb.

Sonderkommando hade sina alldeles speciella metoder för att bevara en hemlighet. På dörren till min cell, som passerades av tjugotals personer varje dag, hade de hängt upp en stor skylt: ”Varning. Specialfånge. Tillträde förbjudet.” Det fick jag veta senare, och jag blev ingalunda förvånad över att det ryktades om en ”oerhört viktig sovjetisk fånge” i de kretsar i Paris som samarbetade med tyskarna.

Nyfikenheten drev ofta mina vakter till att bryta mot order ... hur tyska de än var! De hade så ofta fått höra att de inte fick prata med mig, och de utsattes för så sträng regim under tjänstgöringen att de efter en tid inte kunde låta bli att inleda samtal med mig. De brukade vänta till mitt i natten, då de var säkra på att ingen skulle komma på dem, innan de till att börja med på omvägar men så småningom mer rakt på sak försökte få reda på mer om den specialfånge, som de inte fått veta just någonting om. Vi brukade prata ett par timmar och jag fick veta mycket under våra osammanhängande små konversationer. Två av vakterna var ointelligenta polisbetjänter och riktiga bödelstyper. De andra (jag minns att de tillhörde Waffen SS) hade blivit överflyttade till Sonderkommando, men de visade inga tecken på att vara blint lojala mot nazismen. Om de fått order om det, skulle de givetvis inte ha tvekat inför vilket brott som helst, de skulle ha skjutit ner mig på fläcken, men jag lyckades ändå etablera tämligen vänskapliga kontakter med dem. Jag minns framför allt en av dem, som tillhörde en religiös sekt. Han berättade för mig att han bad för min själs frälsning samtidigt som han bevakade mig om nätterna! Han gick så långt att han erbjöd sig att överlämna ett meddelande från mig till min familj ...

19. ”Hämnden är snart vår”

Eftersom Giering inte ville begagna sig av mig misslyckades han i alla sina försök att ta kontakt med kommunistpartiets ledning. Han ville ändå inte ta risken av att utnyttja mig, och därför måste han spela ut det sista kort han hade på hand: han måste tvinga Leo Grossvogel och Hillel Katz att tala.

Under hela december ansattes Grossvogel av Sonderkommandos män. Eftersom han hade varit min partner trodde de att han visste hur man betedde sig för att få kontakt med kommunisterna. Han svarade enligt vår tidigare överenskommelse att han bara hade skött organisationens affärer och hänvisade till mig. Då beslöt sig Sonderkommando för att sätta igång med en vidrig utpressning. Antingen lämnade han upplysningarna, eller också skulle hans hustru och deras barn skjutas framför ögonen på honom. Leo lät sig inte rubbas. Med ett lugn och en kallblodighet som enligt Bergs rapporter imponerade mycket på tyskarna svarade han: ”Det spelar ingen roll vem ni börjar med, mig, min hustru eller vår lille son, ni får ändå inte veta någonting!”

Giering och hans polisbetjänter förstod då att de inte skulle få någonting ur Leo. Jag tror att de avstod från att tortera honom, därför att han gav prov på en sådan viljestyrka. Självt hade jag varskott Giering om att jag skulle känna mig tvingad att dra mig ur Stora spelet om de misshandlade Leo. Jag framhöll att han var ett absolut villkor för att våra planer skulle kunna genomföras och att högkvarteret vilken dag som helst skulle ta reda på vad som hänt honom.

Efter att ha misslyckats med Leo Grossvogel kastade sig Sonderkommando över Hillel Katz, som de ville använda som förbindelseagent med Juliette. När jag träffade Hillel i Neuilly-fängelset i april 1943 berättade han vad han tvingats stå ut med. Ett veritabelt helvete!

Hans plågoandars blodtörstighet berodde säkert på att Raichmann hade berättat för dem om vilken roll vår vän spelade i Röda kapellet. Först försökte de ställa sig in hos honom. De föreslog att han skulle söka upp Juliette och säga till henne att jag skickat honom dit med depescher, som jag hade redigerat och som hon skulle överlämna till kommunistpartiet.

”Otto är min chef”, svarade Hillel. ”Jag tar bara order av honom.

Då bytte Sonderkommando taktik och tog till sitt vanliga hot mot hans hustru och deras två barn, som bevakades av Raichmann på slottet i Billeron. Det var bortkastad möda. Hillel Katz avslög återigen Gierings erbjudande.

Då blev Hillel utsatt för tortyr i oavbrutna fasansfulla seanser. Det var Reiser, Sonderkommandos parischef, som var anstiftare till detta. Tyskarna krävde nu att han skulle berätta allt han visste om Röda kapellet. De misstänkte att han satt inne med många informationer. Och däri hade de rätt, han kände till allt, även de allra hemligaste detaljerna. Under ett tiotal dagar utsattes han för denna fasansfulla behandling. Därefter tog Eric Jung, Sonderkommandos expert på sadism, över arbetet. Eftersom Katz inte gav vika kallade man dit en grupp specialister på ”förstärkta förhör” från Berlin. Dessa mördare med händerna klubbade av blod var ett slags diplomerade experter på tortyr. Hillel uthärdade allt och sa bara det som vi kommit överens om innan vi blev arresterade: ”Vänd er till Otto. Han kan ge er upplysningar. Självt var jag bara en liten tjänsteman på Simex, och jag visste inget om den hemliga verksamheten.”

Efter detta orkade han inte mer. Han försökte begå självmord genom att skära upp en pulsåder i armén, men Gierings agenter vägrade låta honom sluta sitt liv.

När Giering, som hade befunnit sig i Berlin under den här tiden, kom tillbaka och fann Katz i ett så eländigt tillstånd, försökte han reparera den skada som hans underordnade ställt till med. Giering visste att Hillel skulle kunna vara till nytta i Stora spelet, och han visste också att Hillel inte skulle tala eller göra något utan att jag givit honom tillstånd. Han var tillräckligt klarsynt för att inse att en man, som uthärdar den allra svåraste tortyr och som utan att tveka försöker ta sitt liv, inte är en presumtiv kollaboratör. Han skickade Willy Berg till mig för att underrätta mig om att beslutet om att ta till tortyr mot min vän hade fattats i hans frånvaro och bad mig säga till Hillel Katz att han skulle söka upp Juliette. Av den anledningen skulle Hillel och jag få träffa varandra. Giering ville inte att någon mer än Berg skulle vara närvarande vid

mötet. Katz talade inte tyska och Berg inte franska. Därför föreslog jag att vi skulle samtala på jiddisch, som är en blandning av tyska och hebreiska. Giering gick med på det. Han anade inte vilket oväntat tillfälle det gav oss. Under samtalet skulle jag smyga in några ord på ren hebreiska till Hillel och på så sätt ge honom råd och instruktioner.

Det gick flera dagar utan att mötet blev av. Jag förstod att Giering väntade tills vår väns ärr blev mindre synliga.

Jag kommer aldrig att glömma den stund då jag återsåg Hillel. Man ledde in honom i rummet, där jag väntade tillsammans med Berg. För mig, som inte hade sett honom på en månad, var han helt oigenkännlig. På en månad hade han blivit en annan man. Han kom emot mig och kastade sig snyftande om halsen på mig. Han hade inga glasögon på sig och han hade fullt med rispor runt ögonen.

”Se vad de har gjort med mig”, sa han. ”De tryckte in glaset i ögonen på mig. Titta på händerna också!”

Han höll upp sina stackars misshandlade händer mot mig. Naglarna var uttryckta och han hade bandage om dem.

Han kom närmare och viskade stolt i mitt öra: ”Jag har inte sagt ett ord!”

Nu ingrep Berg, som hade stått en bit därifrån och som inte hade missat en enda detalj i scenen. ”Det var inte vi som gjorde det!” stammade han. ”Det var den där sadisten Jung!”

Hur skulle jag kunna trösta min vän som befann sig i ett sådant tillstånd? Hur skulle jag kunna lugna honom och inge honom nytt mod? Jag sa i alla fall så ömt jag kunde men ändå med en viss övertygelse: ”Lugna dig, Hillel. Hämnaden är snart vår!”

Vi tillbringade två timmar tillsammans. Berg kallades till telefonen flera gånger under tiden, och jag passade då på att förklara för Hillel vad det var han skulle göra hos Juliette.

Mot slutet av vårt samtal lystes hans plågade ansikte upp. Vi skulle gå till handling igen och vår vilja att lyckas fördubblade våra krafter.

20. Fyra möten med Juliette

Madame Juliette Moussier stod troget på sin post. Madame Juliette höll stånd. Jag vill verkligen framhålla att hon gav bevis på ovanligt stort mod. Att inte ge upp när man befinner sig i händerna på fienden är redan det en bedrift, men att inte ge sig av utan i stället stanna på sin plats när man vet att man är bevakad, när hotet om att bli arresterad ständigt hänger över en och ”de” när som helst kan komma, det är hjältemodigt!

Madame Juliette visste att hon fortfarande behövdes, och därför stod hon på sin post till det yttersta som en sann kämpe. Inom ramen för de försiktighetsåtgärder som hade visat sig nödvändiga hade jag kommit överens med henne om att alla som sökte upp henne för min räkning skulle överlämna en röd knapp till henne (Raichmann misslyckades just därför att han inte kände till den detaljen). Jag hade inte undanhållit sanningen för henne utan hade varskott henne om att konditoriet säkert var bevakat, men att det ändå var nödvändigt att hon stannade där. Jag hade också sagt till henne att hon måste avbryta sina kontakter med kamraterna i motståndsrörelsen, men att Fernand Pauriol inte skulle förlora henne ur sikte.

Vid mitt möte med Katz i Bergs närvaro hade jag sagt åt honom att han skulle låtsas gå med på Gierings förslag. När Hillel kom tillbaka efter att ha utfört sitt uppdrag, skulle han säga att Juliette hade tagit emot honom väl, men att hon hade sagt att hon förlorat kontakten med kommunistpartiet. Hon skulle försöka ta upp den igen och komma med sitt svar en vecka senare. Hillel skulle komma från den andra utflykten med ett positivt svar. Juliettes kontakter

hade gått med på ett sammanträffande, men de dolde inte sina farhågor utan krävde att det skulle vara jag som kom med meddelandet. Alla dessa procedurer tjänade till att tvinga Giering till att låta mig söka upp madame Juliette. På så sätt skulle jag äntligen kunna skicka min rapport till högkvarteret.

Alla dessa turer iscensattes för att övertyga Giering och hans chefer i Berlin.

Giering tvekade att använda sig av Katz i detta ärende, och han anförtrodde sig åt mig: ”Lika mycket som jag tyckte att Katz var den perfekta budbäraren innan han hamnade i händerna på våra män, lika mycket fruktar jag nu att han spelar oss ett spratt. Hur ska man kunna lita på att en man, som har blivit så misshandlad, inte gör motsatsen till det som man väntar sig av honom?”

Hans resonemang var helt logiskt, men jag skyndade mig att lugna honom. ”Katz kommer inte att känna sig som en förrädare, förstår ni. Han är en oerhört entusiastisk anhängare av en separatfred numera, och det är det enda som kommer att styra hans handlande.”

Gierings tvivel var ändå inte undanröjda. Han bad Hillel att underteckna en deklARATION, i vilken det förklarades att hans hustru, barn och även jag skulle bli skjutna om han försökte fly eller varsko madame Juliette. Hillel skrev under utan att röra en min.

Upphetsningen var stor inom Sonderkommando redan flera dagar före Katz' besök på konditori Jacquin i närheten av Châtelet. Reiser satte igång med en omfattande operation. Kvarteret blev omringat. Gestapomän höll sig dolda i sina svarta Citroënbilar på gatorna i grannskapet.

Allt utvecklade sig till det bästa. Hillel gick in i butiken i sällskap med Berg. Han kom ut igen med en kakkartong – eller vad det nu var som fick ersätta det under ockupationen – och berättade det som vi hade kommit överens om att han skulle säga för Giering, nämligen att de hade fastställt tid för ytterligare ett möte nästa lördag. Giering verkade mycket nöjd. Han bestämde att Katz nästa gång skulle överlämna ett lugnande meddelande, som var avsett för högkvarteret. Han skulle skriva att allt var till det bästa i den bästa av världar, att vår grupp var intakt och att vi kunde fortsätta på samma kanal.

Jag lyckades övertyga Giering om att jag borde föreslå min chef i Moskva att avbryta alla kontakter under en månad, eftersom det var just det jag skulle ha gjort om jag hade befunnit mig i frihet. Detta extra dröjsmål skulle ge madame Juliette tid att försvinna. (Jag skulle instruera henne om detta när jag träffade henne.) Jag var säker på att jag skulle få kontakt med henne, eftersom Katz efter det andra mötet skulle säga att villkoret sine qua non var att jag överlämnade depeschen personligen.

Jag måste ha min rapport klar till dess. Under normala omständigheter skulle det inte ha tagit mer än några timmar, men omständigheterna var nu en gång sådana att jag måste leka kurragömma med vakterna. Det lönliga arbete som jag skulle utföra kunde inte ske under dagen, inte så mycket på grund av vakterna, som var vana vid att se mig arbeta med min tyska, utan för att skydda mig för Bergs nyfikenhet. Han kunde nämligen dyka upp när som helst. Därför måste jag ta till natten. (Lyset släcktes aldrig, ty jag led av sömnlöshet och hade fått tillstånd att läsa.) Det var lättast för mig att arbeta mellan klockan två och tre på natten, då vakterna satt och sov med armarna stödda mot bordet. Enligt reglerna skulle de emellanåt resa sig upp och titta genom gallret för att se vad jag gjorde, men det avstod de faktiskt från. Jag skrev ner min rapport på små pappersremсор som jag klippt ut ur olika tidningar. Jag använde mig av en blandning av jiddisch, hebreiska och polska, som jag präntade ner med små bokstäver. Om jag hade otur och blev upptäckt skulle det ta en viss tid innan de hade löst rebusen, så att jag fick en tids anstånd.

Om jag skulle kunna övertyga högkvarteret måste jag ta händelserna i kronologisk ordning med början den 13 december 1941. Jag gjorde upp en detaljerad förteckning över arresteringarna och angav datum, plats och omständigheter. Jag berättade allt jag visste om hur medlemmarna i nätet hade uppfört sig efter arresteringen. Jag räknade upp alla radiosändare som hamnat i händerna på fienden, alla dechiffrerade depescher och knäckta koder. Jag gav dem en så fullständig förklaring som möjligt till vad Stora spelet innebar samt informerade dem om det politiska och militära målet och om vilka medel man använde sig av. Sist gav jag dem en lista över alla personer som stod under arresteringsshot.

I rapportens andra del föreslog jag möjliga motåtgärder.

1. Högkvarteret ansåg det nödvändigt att fortsätta Stora spelet och skulle ta över initiativet. Chefen borde då skicka en depesch med välgångsönsknningar på Röda arméns jubileum och min födelsedag den 23 februari 1943.
2. Högkvarteret ansåg inte att det var nödvändigt att fortsätta Stora spelet. I så fall borde de fortsätta att skicka depescher under ett par månader för att dölja att min rapport väckt kraftiga reaktioner.

Jag skrev också ett personligt brev till Jacques Duclos, i vilket jag förklarade hur allvarlig situationen var. Jag bad honom se till att min rapport kom Dimitrov tillhanda, och att denne vidarebefordrade den till ledningen för sovjetiska kommunistpartiet. Jag gav honom också en förteckning över tjugo personer som man omedelbart borde sätta i säkerhet. Först på listan stod Fernand Pauriol och Juliette.

Under tiden förberedde Sonderkommando sig inför det andra mötet mellan Katz och Juliette. Giering visste inte vilket språk och vilken kod rapporten till högkvarteret borde redigeras på. Kent hade berättat för honom att vi använde oss av ett speciellt chiffer för de depescher som vidarebefordrades av franska kommunistpartiet. Detta förnekade jag kategoriskt. Giering bestämde sig slutligen för att använda sig av Kents chiffer och skriva rapporten på ryska.

Detta var ytterligare ett indicium för högkvarteret. Mina rapporter brukade alltid vara skrivna på tyska. De skrevs med osynligt bläck på kommunistpartiets kod.

Det andra mötet gick av stapeln med den vanliga iscensättningen – omringningar och bevakning. Giering var övertygad om att Juliette skulle ta emot Katz' meddelande. Hur förvånad blev han inte då Katz kom tillbaka med meddelandet och dessutom en påse karameller... Med ett leende som skulle ha kunnat övertyga en franciskanermunk om att han var ateist berättade Katz enligt vår överenskommelse att våra kamrater var mycket oroliga över vad som hade hänt med mig, och att det hade börjat cirkulera rykten om att jag var arresterad. Juliette hade fått order om att inte ta emot andra meddelanden än dem som jag personligen överlämnade. Katz hade gjort upp om ett eventuellt möte mellan Juliette och mig.

Giering hade börjat bli mycket nervös, och han bad om min åsikt.

”Det förvånar mig inte det minsta”, sa jag lugnt. ”Jag har varit arresterad i två månader och under den tiden har man inte sett till mig någonstans, jag har inte givit ifrån mig något livstecken och kontakten med kommunistpartiet är bruten. Jag har ju upprepade gånger varnat er för att sakerna skulle kunna ta den vändningen. Om ni befann er i deras situation skulle också ni hysa allvarliga misstankar. Allt som har hänt är ert eget fel. Ni ville inte att jag skulle delta i Stora spelet, och därigenom har ni äventyrat allt.”

I ett anfall av uppriktighet anförtrorde han mig då att han hade velat låta mig vara med från början men att hans chefer i Berlin motsatt sig detta, trots att han hade understrukt min goda vilja i flera rapporter. Man misstänkte att kommunistpartiet skulle försöka befria mig med våld.

”Nåväl, om jag inte får träffa Juliette senast om en vecka, så kan ni säga farväl åt Stora spelet”, invände jag. ”För min egen del kommer jag be om att bli skickad till Fresnesfängelset.”

Efter detta samtal tog Giering ett plan till Berlin. När han kom tillbaka några dagar senare hade han fått klartecken från sina chefer.

Under hans frånvaro hade jag dagligen långa vänskapliga samtal med Berg, som Giering hade gett i uppdrag att utforska mina verkliga avsikter. Det var då som jag fick reda på att Himmler personligen var mycket intresserad av Stora spelet. För mig var detta ett ytterligare bevis på att hela historien var ytterst betänklig.

Operation Juliette måste lyckas. Jag var medveten om att alla fångarna i Röda kapellet skulle bli avrättade om jag misslyckades.

Under hela mitt liv hade jag gjort mitt yttersta för att spara människoliv, men när det gällde en så stor sak tvivlade jag inte en sekund på att jag hade rätt att riskera mina kamraters liv. Det finns vissa ögonblick då hela ansvaret vilar på en enda persons axlar. Jag kunde inte vänta mig råd från någon enda person. Jag gjorde mitt val, och så här trettio år efteråt är jag stolt över detta val.

På torsdag kväll – två dagar före mitt möte med Juliette – hade jag ett långt samtal med Giering. Det var det sista försöket för honom, berättade han. Han tillstod att han hade haft stora svårigheter med att få Berlin att gå med på mötet, och att hela ansvaret vilade på honom.

”Jag är oerhört angelägen om att mötet ska ge gott resultat, eftersom våra kontakter med högkvarteret kommer att gå mycket bättre om vi vinner franska kommunistpartiets förtroende”, sa han till mig.

Därefter kom han med en utläggning över bevekelsegrunderna till mitt handlande.

”Jag utesluter tanken på förräderi från er sida. Men om ni inte är alldeles övertygad om chanserna till en separatfred, fruktar jag att ni kommer att varna Juliette på det ena eller andra sättet. Jag vill bara varsko er om att jag kommer att arkebusera alla fångarna i Röda kapellet både i Frankrike och Belgien, om ni försöker fly eller om ni varnar Juliette.”

Jag blev ursinnig. ”Ett sådant hot mot den man som ni låtsas vilja samarbeta med för att uppnå separatfred får mig att tro att det vore bättre att vi genast kom fram till det som jag har väntat på ända sedan jag blev arresterad. Ställ mig genast inför exekutionsplutonen!”

Han kom aldrig mer med något hot. Han var tämligen klarsynt, men eftersom han hade bluffat om de stora framsteg han gjort med mig inför sina chefer, var han tvungen att ta risken av mitt möte med Juliette. Han var dock fortfarande på sin vakt.

Natten före mötet kunde jag inte sova. Jag begrundade alla tänkbara eventualiteter. Jag trodde inte att Giering skulle låta visitera mig, eftersom han visste att jag skulle avstå från mötet i så fall. Jag fruktade att det kunde vara en provokation av Gierings ”vänner”. Chefen för Gestapo i Paris, Bömelburg, och chefen för Sonderkommando i Paris, Reiser, väntade otåligt på att Giering skulle misslyckas. Deras uppgift var att stå för säkerheten under mötet, och ingenting skulle vara lättare för dem än att fingera ett flyktförsök så att de kunde arresteras Juliette. Berg hade varskott mig om att flera medlemmar i Sonderkommando ansåg att situationen skulle klarna, om Juliette arresterades.

Till slut bestämde jag mig för att gå till mötet med tomma händer. Om allt gick väl skulle jag göra upp om ett nytt sammanträffande med Juliette och överlämna de båda meddelandena då. Både Gierings och mitt eget.

På lördagseftermiddagen rådde full stridsberedskap på bakgården till Rue des Saussaies. En hel massa Gestapoagenter gav sig iväg för att omringa Place du Châtelet. Berg skulle följa med mig in i butiken, men jag misstänkte att det också fanns andra agenter där.

Juliette blev mycket glad åt att få se mig. Vi omfamnade varandra, och jag passade samtidigt på att viska till henne att jag skulle komma tillbaka om en vecka och att jag då skulle överlämna ett meddelande till henne, vilket hon måste överlämna till en annan person så fort jag hade gått ut ur butiken. Sedan måste båda två försvinna ända tills kriget tagit slut. Juliette inregistrerade allt med sitt vanliga lugna och klara ansiktsuttryck och gav mig en chokladkaka.

Giering verkade mycket avspänd när vi åkte tillbaka till Rue des Saussaies. Han förvånade sig bara över att jag inte hade överlämnat meddelandet.

”Juliette sa att hon inte längre skötte kontakterna, men att en kommunist som hon kände väl också hade funnits i butiken för att övervaka att allt gick bra. Vid nästa möte är hon beredd att ta emot meddelandet”, förklarade jag.

Denna skenbart logiska förklaring lugnade Giering. Han var helt och hållet med på att det skulle bli sammanlagt tre möten.

Det sista och avgörande sammanträffandet med Juliette fastställdes till den sista lördagen i januari 1943, strax före stängningsdags. Jag hade inte valt den tidpunkten på måfå utan för att jag visste att konditoriet var stängt söndag och måndag. På så vis skulle min vän få mer tid på sig att rymma fältet.

Natten före tog jag fram min rapport ur ”kassaskåpet”. Jag stoppade helt enkelt ner den i fickan och la en näsduk över. Giering hämtade mig och vi pratade om ditt och datt en stund, medan den brännheta depešens avsändning förbereddes mitt för näsan på honom ...

Expeditionen var mindre omfattande och mötet var mindre och mer diskret bevakat ... Jag smög till Juliette de båda rapporterna och talade om att det chiffrerade meddelandet kom från tyskarna, att den stora rapporten hade skrivits av mig och att båda skulle skickas till högkvarteret. Jag omfamnade henne och rådde henne än en gång att försvinna. Jag skulle aldrig återse henne. Den svåra tid som väntade mig efter kriget tog ifrån mig det nöjet.

Jag återvände till min cell med lättat hjärta. Jag var säker på att rapporten skulle komma fram till sin bestämmelseort och att den skulle föra med sig genomgripande förändringar i högkvarterets attityd. Vilket beslut min chef än fattade om Stora spelet var ändå en sak uppnådd: fienden skulle inte längre ostraffat kunna utnyttja Röda kapellet's radiosändare. Risken för infiltrering var avvärd.

Nu återstod det bara för mig att vänta på svaret.

Trots att Giering inte hade någon fallenhet för entusiasm berättade han hur glad han var över de resultat vi uppnått. Juliette hade tagit emot rapporten, och han var övertygad om att agenterna för det sovjetiska kontraspionaget, som hade varit närvarande i butiken, hade kunnat konstatera att jag befann mig på fri fot.

Visst var det bra att Giering var nöjd, men jag visste att jag skulle få svårt att förklara varför Juliette hade försvunnit och förstod att Sonderkommando skulle bevaka konditori Jacquin.

Det var nödvändigt att madame Juliette försvann. Jag hade inte någon rätt att sätta hennes liv i fara längre, och inte heller Fernand Pauriols.

På tisdagseftermiddagen, samma dag som konditoriet öppnade igen, kom Giering in i min cell med bekymrad uppsyn. ”Kvinnan har inte kommit tillbaka till sitt arbete”, sa han.

Naturligtvis inte ... Jag försökte lugna honom.

”Men det är väl bara naturligt efter alla arresteringar. Juliette är nog rädd för att få med era män att göra!”

Men så lätt gick det inte att förklara saken. Giering började bli misstänksam. En vecka senare skickade han en fransktalande medlem i Sonderkommando till konditoriet för att höra sig för om Juliette. Sändebudet kom tillbaka och berättade att ägarinnan hade sagt att Juliette hade fått telegram från en gammal sjuk släkting som hon hade måst resa till.

Giering blev allt misstänksamare. ”Kommunistpartiet kan ha misstänkt att ni inte var fri när ni kom till mötet”, sa han.

”Jag skulle tro att Juliette gav efter för en kvinnlig impuls. Man kan aldrig veta när det gäller kvinnor ...! Vänta tills ni får se hur högkvarteret reagerar. Det är det enda som är av någon verklig betydelse!”

Giering skakade på huvudet. Jag hade inte lyckats avvända hans misstänksamhet. Men det som oroade mig mest, ja, mycket mer än den oro som hade gripit chefen för Sonderkommando (jag skulle nog kunna hitta på en ny bortförklaring om det behövdes), var hur högkvarteret skulle reagera. Om nätterna hände det ofta att även jag fylldes av tvivel. Av egen erfarenhet visste jag att det ofta fordras rent hjältemod för att erkänna sina egna misstag, och högkvarteret hade minsann begått en hel massa misstag sedan 1942! Ja, så många att jag ibland brukade fråga mig om den onde själv, eller snarare en av fiendens agenter, hade infiltrerat ledningen ... Under dessa långa, sömnlösa nätter, då tystnaden framkallade tankar av alla slag, farhågor och längtan tillbaka, sörjde jag djupt över att det inte fanns en man som Berzin i ledningen för Röda arméns underrättelsetjänst.

Den 23 februari 1943. Ytterligare ett datum som jag inte kan glömma Giering kom in i min cell med mycket lycklig uppsyn. Jag hörde honom triumferande förklara att Kents apparat hade uppfångat två depescher från min chef. Han visade dem för mig och jag läste den första:

”Med anledning av den segerrika Röda arméns jubileum och Er födelsedag” (jag trodde jag att skulle jubla högt av glädje; det hade gått. Högekvarteret var varskott!) ”sänder vi våra varmaste välgångsönskningar. Ledningen skall som en erkänsla för de stora tjänster Ni gjort föreslå regeringen att tilldela Er en militär orden.”

Sedan läste jag den andra:

”Otto. Vi har mottagit den depesch som du har sänt genom våra vänners förmedling. Låt oss hoppas att situationen ljusnar. Vi anser att din säkerhet kräver att du avbryter kontakten tills du får nya order. Ta kontakt med oss direkt. Skicka detaljerade anvisningar om hur arbetet i ditt nät ska läggas upp i fortsättningen. Chefen.”

Jag försökte inte dölja min glädje. Vi hade fått lön för alla våra ansträngningar. Sovjetiska armén hade övertagit initiativet i Stora spelet. Hämnadens timme var inne!

Giering var lika lycklig som jag. ”Utomordentligt”, sa han, ”alldeles utomordentligt! Nu har vi bevis för att högkvarteret har förtroende för oss!”

Vid samma tidpunkt fick min hustru, som hade evakuerats till Sibirien med våra barn, följande meddelande från högkvarteret:

”Er man är en hjälte. Han arbetar för vårt fosterlands seger.” Det var undertecknat av överste Epstein, major Polakova och major Leontjev.

21. Helvetet i Breendonk

Man kan inte beskriva helvetet. Man lever där, man överlever och för det mesta blir man kvar där. Man lider alltid. De som inte har utsatts för Gestapos grymheter kan inte föreställa sig hur fruktansvärt det är när fasan sätts i system. För dem i Röda kapellet som kommit tillbaka från helvetet återstår bara minnet av sönderslagna, blodiga lemmar, ett minne som fortfarande ofta väcker dem om nätterna. Historiens hjul har fortsatt att driva fram massakrer, brott, rasutrotningar och tortyr. Blod torkar fortare än trycksvärtan i tidningarna. I människornas minnen krymper larmet och fasorna i detta krig. Ännu värre, man betraktar det numera som något slags upptåg. I litteraturen, televisionen och filmen framställs den förhatlige som oskyldig, när man inte rent av betraktar honom som en kränkt oskuld. Krigsförbrytarna lever i välmåga runt swimmingpoolerna och skålar för ”den gamla, goda tiden”.

Vare sig de är medvetna om vad de gör eller ej är onskans försvarsadvokater tillräckligt många i dag för att den bruna pesten ska framstå som vit. Historiker och regissörer tar av de blodbestänkta slaktarförklädena från en Gestapo-Müller, en Karl Giering, en Pannwitz och en Reiser och ersätter dem med en gentlemans redingot. De grova händerna som har slagit, stympat och vanställt döljs av vita handskar. Vad skulle vi annars göra, utbrister de oskuldsfullt. De här höga funktionärerna, militärerna och specialisterna på kontraspionage lydde bara order. Dessa det Tredje rikets trogna tjänare följde brottets tio budord, men nu framställs de som fridsamma medborgare, som pliktstroget skötte alla sina dagliga uppgifter. Alla, utom de i vilka de firade triumfer som blodbesudlade bödlar i de källare där martyrerne kämpade mot döden! Som enkla verkställare verkställde de helt enkelt! I dag rehabiliterar man dem. Men fråga de överlevande från Röda kapellet, be dem att berätta om det som de har upplevt. Ni skulle få göra en snabbresa bakåt i tiden. Medeltiden ligger bara trettio år tillbaka. Det var då som ”gentlemännen” i Gestapo hade fritt svängrum. För fångarna är de sju bloddrypande bokstäverna i GESTAPO för alltid inristade i huden.

Den 7 december 1941 kom Hitler med det celebra *Nacht und Nebel*-dekretet: ”Inom de ockuperade områdena är alla medel tillåtna mot dem som begått brott mot Tredje riket i syfte att få fram upplysningar. De kan avrättas utan rättegång.”

I mitten av 1942 undertecknade Canaris och Himmler ett direktiv, den s.k. Kominternlinjen, om att alla medel var tillåtna för att få arresterade radiotelegrafister, dechiffrerare och informatörer att bekänna. Cheferna för spionnäten fick däremot inte under några omständigheter utsättas för tortyr. Ingen möda fick sparas när det gällde att försöka omvända dem.

Dessa båda direktiv skulle bli en outtömlig inspirationskälla för medlemmarna i Sonderkommando. Under hela ockupationstiden var den militära fästningen i Breendonk i Belgien ett tillhåll för det nazistiska barbariet. Det var där som så många av våra kamrater led och dog.

Breendonk byggdes 1906 efter vägen mellan Bryssel och Antwerpen. Under striderna 1940 tjänade det som högkvarter för kung Leopold III. Den 29 augusti förvandlades fästningen till *Auffangslager* (genomgångsläger), och den 20 september samma år förde Sturmbannführer Schmitt i SS dit sina första fångar. Fångarnas antal ökades regelbundet (där fanns ett femtiotal i november 1940) för att stegras ytterligare efter det tyska anfallet på Sovjetunionen,

Till fångarnas dagliga liv hörde svältkost, tvångsarbete, pennalism, misshandel och tortyr. Från och med september 1941 tog belgiska SS över ledningen tillsammans med förrädare från andra ockuperade länder. En av vakterna brukade ta emot de nyanlända med följande ord: ”Det här är helvetet, och det är jag som är djävulen!”

Han överdrev inte ... De flesta av fångarna hade aldrig fått några domar. Några förvarades på fästningen i väntan på vidare befordran till dödslägren, på grund av att Gestapo ville hemlighålla deras arrestering. Andra skulle ”rannsakas”. För dem hade SS iordningställt *der*

Bunker, en gammal krutkammare som fick tjänstgöra som tortyrtrum. Fångarna fördes dit genom en lång, trång korridor. Sedan hängde man dem med händerna fastbundna i en talja och torterade dem med tumskruvar, huvudskruvar, elektriska nålar, rödglödgade järnstänger och träbockar. Plågoandarnas grymhet tycktes höra hemma i ett annat sekel. När förhören inte fick tillfredsställande resultat släppte SS-Schmitt sina hundar på de olyckliga. Innan lägret evakuerades undanröjde vakterna alla spår efter sina brott. De plockade bort de mest komprometterande attributen ur tortyrkammaren. Men de hade inte räknat med att de överlevande skulle minnas och att tortyrkammaren kunde rekonstrueras tack vare deras vittnesmål ... Schmitt fördes till brottsplatsen under förhören som föregick rättegången mot honom. Han visade sig som väntat helt oberörd och förklarade att vittnena hade hållit sig till sanningen (bortsett från beskrivningarna av olika skräckscener!). Han påpekade emellertid att träbocken som fångarna föll ner på när de hade varit upphängda hade blivit en smula för hög!

Efter Efremovs förräderi hade vi förlorat spåret efter många av de arresterade medlemmarna i Röda kapellet i Belgien. Depescher skickades fortfarande i deras namn, och tyskarna försökte inbilla oss att de hade blivit ”omvända” och att de fortsatte med sina aktiviteter ... men i motsatt riktning. I själva verket deltog ingen av våra radiotelegrafister, som hade spärrats in i Breendonk där de hållits isolerade och blivit torterade, i Stora spelet. Alla de efterforskningar som jag gjort i nära samarbete med belgiska myndigheter ledde till en mycket instruktiv informationsskörd.

Till att börja med vill jag redovisa för fallet Winterinck. Jag kanske bör erinra om att det var han som var chef för Röda kapellet i Holland. Han blev arresterad på Efremovs angivelse den 16 september 1942 och därefter hade vi förlorat spåret efter honom. En del av dem som har skrivit Röda kapellets ”historia”, framför allt de som kommer från Västtyskland, påstår att vår kamrat skulle ha gått med på att arbeta för Sonderkommando, och att han lyckades fly i fiendens kölvatten 1944. Jag ville inte tro på den tendentiösa versionen, jag började forska i saken och kunde sedan inte göra annat än gratulera mig själv till resultatet. Sanningen var en helt annan. Winterinck hade först spärrats in i SaintGillesfängelset i Bryssel för att sedan föras vidare till Breendonk den 18 november 1942. I samma ögonblick började hans radio sända igen. Om man får tro ”specialisterna” på Röda kapellet skulle man ha redigerat depescherna mellan två tortyrseanser. Det var nämligen det öde man hade i beredskap åt denne ”kollaboratör” under två år. De verkliga medlöparna, som exempelvis Efremov, åtnjöt förmånen av bekväma våningar som inte hade mycket gemensamt med fängelsecellerna.

Den 6 juli 1944 fördes Winterinck till Saint-Gillesfängelset, där han arkebuserades samma dag. För att dölja att han var död satte bödlarna enligt hävdvunnen sed följande inskription på hans grav: ”Okänd”.¹

Jag fortsätter med Auguste Sésée, den pianist som också påstås ha blivit ”omvänd” av tyskarna. Han blev arresterad den 29 augusti 1942, hölls inspärrad i Breendonk fram till 1943, dömdes till döden, förflyttades till Berlin och avrättades där i januari 1944.

Izbutski (Bob): depescher i hans namn skickades till högkvarteret i Moskva . . . I själva verket fördes han till Breendonk sedan han arresterats i augusti 1942. Där konfronterades han med Marcus Lustbader, som var Sarah Goldbergs svåger.² Bob hade torterats intill oigenkännlighet, berättade Lustbader när han kommit tillbaka från Auschwitz. Han blev arkebuserad den 6 juli 1944 i Charlottenburgfängelset i Berlin.

¹ Hans båda medarbetare Jacob Hillbolling och hans hustru fördes också till Breendonk. Jacob avrättades i januari 1943, men man vet inget om vad som hände hans hustru.

² Sarah Goldberg lyckades försvinna. Hon slöt sig till motståndsrörelsen men blev arresterad och skickad till Auschwitz.

I Breendonk hamnade också Alamo och David Kamy (Desmet). De blev torterade och dömdes den 18 februari 1943 till döden av en militärdomstol, i vilken Roeder presiderade. Kamy arkebuserades den 30 april, men jag lyckades rädda Alamo-Makarov. Jag erinrade mig att hans syster var nära medarbetare till Molotov och ”avslöjade” för Giering under ett samtal i början av 1943 att Alamo var systerson till folkkommisarien i Utrikesdepartementet. Chefen för Sonderkommando rapporterade detta till Göring, och denne beslöt sig för att uppskjuta domens verkställande. Alamo-Makarov blev sedan deporterad. Spåret efter honom återfanns först under krigets sista dagar i ett läger nära italienska gränsen. Han befriades av amerikanerna och överlämnades till de tyska myndigheterna.

Sophie Poznanska, dechiffreraren på Rue des Atrébates, hängde sig i sin cell i Saint-Gillesfängelset den 28 september 1942.

Hersch och Mira Sokol fick även de genomgå tortyr några månader efter det de blivit arresterade i Maisons-Laffitte den 9 juni 1942. En före detta fånge, Betty Depelsenaire, berättar deras lidandes historia i sin bok *La Symphonie fraternelle*:

Man använde sig av alla polisiära metoder för att få Mira att tala. Efter många långa dagars väntan med händerna fästa med handklovar bakom ryggen fick Mira utstå förnedrande behandling i närvaro av flera SS-män, detta för att en sista gång försöka förmå Mira till resonlighet. Därefter ägde flera konfrontationer rum, följda av kraftiga örfilar. Sedan tortyr.

Förhørsledaren grep tag i Mira som om hon varit ett vildsint djur, satte handen för munnen på henne och släpade henne efter sig i håret. Korridoren som ledde till kammaren var mörk och trång, och väggarna fick en att tänka på en krypta. Rummet hade inget fönster och vädrades aldrig. En kväljande stank av bränt kött och mögel trängde upp i näsan. Ett bord, en pall, ett kraftigt rep som var fäst vid taket medelst ett block, en telefon med direktkontakt med Gestapo i Bryssel. Förhørsledaren gav Mira order om att ställa sig på knä och luta sig framåt över en pall. Piskan föll en gång, två gånger. Männen insåg att de måste gå mer bryskt tillväga. Chefen för lägret, två SS-män och polishundarna finns där för att tablån skulle bli fullständig. Man tog av henne handklovarna och Mira blev tillsagd att hålla armarna framför sig. Sedan handklovarna fästs igen och dragits åt fäste de dem vid repet, så att kroppen kunde lyftas genom små knyckar tills hon bara nådde golvet med tåspetsarna. Piskslagen haglade över henne, men de var ändå inte tillräckligt hårda. Man tog till en knölpåk och därefter en batong som var garanterat solid. Mira skrek, det lättar, men hon talade inte.

Förhørsledaren blev ursinnig. Svetten rann i pannan på honom men han bestämde sig för att höja repet mer så att kroppen fick dingla i luften. Hela kroppsvikten vilade på handlederna och kanterna på handklovarna skar in i köttet. Eftersom kroppen rörde sig hela tiden tog inte slagen lika hårt och läkaren höll på ett tecken av förhørsledaren kvar kroppen i vertikalt läge så att slagen skulle ta bättre. Mira stod inte ut längre. Hon svimmade. När hon vaknade upp igen såg hon att händerna var blå och helt deformerade. Hon reste sig och var beredd att möta sina fiender igen. Deras vrede lät inte vänta på sig. Den tidigare scenen upprepades. Mira svimmade igen, och bödeln gav upp för den gången.

Denna behandling måste Hersch och Mira Sokol genomlida under flera månader. De kände till koden till senhundra depescher som skickats från deras radiostation men bevarade sin hemlighet ända till slutet. I ett försök att knäcka dem lät bödeln Mira bevittna tortyren av Hersch och tvärtom. Hersch var sjuk och vägde inte mer än trettiosju kilo. Lägersläkaren förvånade sig över hans motståndskraft:

”Nej men, är han inte död än! Det är en seg typ, den där. Det är häpnadsväckande att den mänskliga organismen kan hålla så länge.”¹

Men lägerkommendanten ville få slut på honom och han lyckades. Han släppte sina hundar på Hersch och de slet honom i stycken.¹

¹ Citat ur B. Depelsenaires bok.

Mira dog av utmattning i ett läger i Tyskland.

Grossvogels hustru Jeanne satt inspärrad i Breendonk under fyra månader, och hon drabbades av samma öde som kamraterna. Där hamnade också Maurice Pepper, vår förbindelseagent med Holland, som arkebuserades den 28 februari 1944 och Jean Jeuseur, hos vilken man funnit en radiosändare. Maurice Beublet, som var Simex' juridiske rådgivare, tillbringade flera månader i Breendonk, och han blev ofta ”inbjuden” till tortyrkammaren innan han arkebuserades i Berlin 1943. William Kruyt, en medlem i den holländska gruppen, hoppade ner i fallskärm trots sina sextiotre år men blev arresterad så fort han hade tagit mark. Han svalde cyankalium men överlevde. Gestapo torterade honom för att få veta namnet på den andre fallskärmschopparen som hade hoppat samtidigt som han. När han inte ville tala, tog tyskarna med honom till bårhuset. Där drog de bort lakanet som täckte hans följeslagares lik. Det var hans egen son. Han hade skjutits när han landade. Kruyt fördes tillbaka till Breendonk där han blev arkebuserad.

Det var återigen i Breendonk som Nazarin Drailly, Simexcos direktör 1942, blev förhörd med ”hundförstärkning”. Han fördes till sjukhuset i Antwerpen med sönderslitna ben, och där måste man amputera dem.² När han kom tillbaka till Breendonk dömdes han till döden. Han fördes till Berlin med samma tåg som de flesta medlemmarna i Röda kapellet som arresterats i Frankrike och Belgien. Hans hustru Germaine såg honom komma mellan två Gestapomän. Han var dödligt blek och hon kände inte igen honom. Någon knuffade till henne med armbågen.

”Men det är ju er man!”

Då lyckades hon träffa sin man i korridoren under fem minuter. ”Har du lagt märke till att mitt ena ben är kortare än det andra?” frågade han henne.

Hon skulle aldrig mer återse honom. Han blev halshuggen i Berlin den 28 juli 1943. Efter en lång vistelse i olika fängelser i Berlin fick Germaine Drailly i tur och ordning stifta bekantskap med Ravensbrück, Schönfeld och Orianenburg, där det var meningen att hon skulle bli ihjälgasad den 19 mars 1945.

Lägret bombades den 15 mars av engelskt flyg. Hon flydde och tog sig över en kanal – fast hon inte kunde simma. ”Jag hade ett intryck av att jag gick på vattnet”, berättade hon senare. Hon blev gripen av Gestapo igen. De skickade henne till Sachsenhausen, där hon fick uppleva utrotningarna under krigets sista dagar. Hon överlevde och hon minns .

På samma tåg träffade Corbins, monsieur och madame Jaspar, Robert Breyer, Suzanne Cointe, Keller, Frantz och Germaine Schneider och Griottos, som alla blivit arresterade i Frankrike, sina belgiska kamrater – Nazarins bror Charles Drailly, Robert Christen, Louis Thevenet, som var cigarrettfabrikant, Bill Hoorickx som var målare och god vän till Alamo och Henri Rauch, en tjeckisk släkting till Margarete Barcza, som framför allt arbetade för engelsmännen. Eftersom han var orolig för att inte kunna hålla isär de båda näten hade han slutat i Simex 1942. Han arresterades i december och dog av utmattning i Mauthausen.

Av de tjugosju kämparna i Röda kapellet som passerade genom Breendonk blev sexton dömda till döden. De andra skickades till koncentrationsläger försedda med Nacht und Nebel-stämpel (som garanterade att de kunde avrättas utan rättegång).

---

¹ Bödeln försökte dölja detta mord. I de tyska arkiven står det att Hersch Sokol blev arkebuserad. Hans och trehundra andra motståndskämpars grav ligger vid en skjutbana i Bryssel.

² En av hans medfångar skrev efter kriget följande till Germaine Drailly: ”Han berättade för mig att han blev svårt lemlästad när han kom till Breendonk. Major Schmitt släppte hundarna på honom och de slet sönder båda benen på honom.”

Tack vare Betty Depelsenaires vittnesmål vet vi att Jeanne Grossvogel, Käthe Völkner, Suzanne Cointe, Rita Arnould och Flore Velaerts befann sig i dödsceller i Moabitynfängelset i Berlin i april 1942. De inväntade döden med ett mod som tillochmed väckte vakternas beundran. Kvällen innan dansade Flore, och Suzanne Cointe sjöng. Innan Rita Arnould fördes till sin avrättning morgonen den 3 juli 1943 hade hon fått Springers hustru Flores förlåtelse för att hon angett Springer efter Rue des Atrébates fall. Käthe hade höjt sin näve i luften och ropat: ”Jag är lycklig över att ha gjort något litet för kommunismen!” när hon hörde sin dödsdom läsas upp. Käthe, Flore, Rita och deras kamrater dog alla under bödelns yxa.

Åklagaren Roeder, som fick öknamnet ”Hitlers blodhund” på grund av sin grymhet, presiderade vid alla processerna mot Röda kapellets kämpar. I dag är han biträdande borgmästare i en liten tysk köping. Under rättegången mot honom, som började i september 1948 och som skulle sluta med ett frikännande, förklarade han: ”Jag vet att totala antalet dömda i Röda kapellet i Belgien och Frankrike inte överstiger tjugofem, högst en tredjedel fick det högsta straffet. I april 1943 bad jag marskalk Göring benåda de dödsdömda kvinnorna, vilket han gick med på.” Enligt Roeder skulle endast fyrtiosju av de sjuttiofyra arresterade i Berlin ha blivit avrättade. Själv har jag inte alls kommit fram till samma resultat.¹

I Belgien och Frankrike arresterades åttio personer, trettiofem dömdes till döden, fyrtiofem skickades till koncentrationsläger, tretton av dem kom aldrig därifrån. I Tyskland avrättades fyrtionio av de etthundatrettio arresterade personerna. Fem dog under tortyr och tre begick självmord.² Så ser sanningen ut, och ändå känner man inte till hela sanningen! Vart tog Marguerite Mari-vet, Simex’ sekreterare i Marseille, vägen, eller Modeste Ehrlich, Schreiber, Hillels bror Joseph Katz, Harry Robinson och Germaine Schneiders båda systrar och hennes svåger?

Hur många oskyldiga blev inte arresterade för att ha deltagit i Röda kapellets aktiviteter! Hela familjer, som Draillys, Grossvogels, Schneiders och Corbins, blev gripna. I tyska polisens arkiv har jag funnit att en hel mängd personer blev arresterade efter Rue des Atrébates fall, anklagade för att ha tillhört Röda kapellet: Marcel Vranckx, Louis Bourgain, Réginald Goldmaer, Emile Carlos och Bolangier. Ingen av dem hade på något som helst vis något att göra med vårt nät.

Röda kapellets arkiv brändes på våren 1945 i Gamburgslottet enligt order från Berlin. Vid krigsslutet fanns inget annat kvar än en rapport som Müller skrivit i december 1942 och Abwehrs dokument. Kapten Piepe (det var han som lokaliserade radiosändningarna till Rue des Atrébates) har berättat om hur tyska arméns underrättelsetjänst från sommaren 1942 undanhölls allt väsentligt om Röda kapellet. Sonderkommando nöjde sig med att förse Abwehr med stympade eller partiella informationer lite då och då.

För att rädda sina huvuden efter kriget hittade medlemmarna i Sonderkommando på de mest besynnerliga historier, som ständigt överträffades av nya. Om man lyssnade på dem skulle man ha kunnat tro att de resultat som de uppnått enbart var en följd av spontana (!) bekännelser och samarbetsvilja från agenterna i Röda kapellet, Store chefen inbegripen. Vad menade man med att tala om tortyr? De hade aldrig hört talas om något sådant. De var bara soldater och hade likt ädla riddare aldrig använt sig av otillåtna medel. För att lägga en tystnadens slöja över sina brott våldförde de sig på sanningen på det mest kränkande sätt och avslöjade att de tillochmed varit våra allierade och sammansvurna! Men lögnen har inget evigt liv och sanningen kommer alltid fram till slut...

¹ Jag hänvisar till bilagan.

² Därtill kommer tjuugoåttio ungdomar ur judiska ungdomsgruppen, som arresterades under utställningen ”Det sovjetiska paradiset” i Berlin.

För massor av kämpar i Röda kapellet i Berlin, Bryssel och Paris fanns döden vid foten av en lång trappa, där varje trappsteg förde med sig nya lidanden. De dog under kampen mot den bruna pesten och hoppades i sin djupa förtvivlan att morgondagens förändrade värld skulle vittna och minnas. Morgondagen är här nu. Men jorden fortsätter orubbligt att snurra och tystnaden tätnar. Cheferna för Sonderkommission Rote Kapelle i Berlin och för Sonderkommando i Paris hade goda skäl till att utplåna spåren efter sina brott. Som exempel kan vi ta Hauptsturmführer Reiser i SS, som var chef för Sonderkommando i Frankrike från november 1942 till juli 1943. Han bedyrade att man aldrig använt sig av tortyr i hans avdelning. Han hade absolut rent samvete! Men hur många gånger har inte samma hand, som han påstod aldrig hade vidrört en fånge, undertecknat en order som för satte offren i händerna på bödlar som var specialister på ”förstärkta” förhör? Vem var det som gav order om att Alfred Corbin skulle utsättas för tortyr tre gånger i december 1942? Vem var det som gav order om att Hersch och Mira Sokol skulle pinas till döds? Man hade alltså inte begagnat sig av tortyr i Reisers avdelning ... De kanske inte hade den rätta utrustningen? De hade kanske inte haft tillgång till lådorna med pinoredskap som de specialiserade bödlarna, vilka Reiser tillkallade från Berlin, hade med sig? Om det nu inte var Giering, Reiser, Piepe eller Pannwitz som gav order om att tjugosju medlemmar i Röda kapellet skulle skickas till Breendonk för att där utsättas för den grymmaste tortyr, vilka var det då som gjorde det?

Heinrich Reiser är bara *ett* exempel. Jag skulle kunna räkna upp namnen på alla medlemmarna i Sonderkommissionen i Berlin och i Sonderkommando i Paris. Efter kriget fann de snabbt nya herrar som frikände dem på återförsoningens altare.

Vilka var de nu dessa bödlar som vi bekämpade utan att ge oss någon rast eller ro? Ja, inte hade de då fötts med armén utsträckt och inte hade ”Heil Hitler!” varit deras första ord!

I Gestapo fanns en ganska stor procent som skrivit in sig i nationalsocialistiska partiet så sent som 1939 – 1940, efter att ha varit Weimarrepublikens ”aktningvärda tjänare”. Heinrich Müller, som var känd som Gestapo-Müller över hela världen, var en mycket typisk representant för den sorten. Han blev inte medlem i nazistpartiet förrän 1939, men han var nazist till själ och hjärta redan innan han började bära den bruna skjortan. Ett våldsamt hat mot kommunismen hade gjort denne gode katolik och rätttänkande man till ett Gestapos mäktiga redskap. Vid nitton års ålder hade han börjat sin karriär vid polisen i München. Tio år senare, 1929, var han invecklad i kampen mot kommuniströrelsen. När nazisterna kom till makten erbjöd denne talangfulle polis Heydrich sina tjänster, och denne gjorde honom snart till en av sina närmaste medarbetare. 1936 utnämndes Müller till chef för Gestapo. Den lille bajerske polisen hade blivit Gestapo-Müller. Sedan han anslutit sig till nazistpartiet blev han Gruppenführer i SS och generallöjtnant i *die Polizei*. På toppen av sin karriär tog han ansvaret för Stora spelet.

Hans närmaste medarbetare var Fr. Panzinger, som var chef för avdelning IV A i säkerhetstjänsten, och H. Koppkov, chefen för den sektion som bekämpade ”kommunistiskt sabotage”. De stod i spetsen för Sonderkommission Rote Kapelle som skulle samordna alla aktioner riktade mot Berlingruppen. Låt oss lägga dessa båda namn på minnet. Det var de som var ansvariga för alla grymheter som begicks mot kämparna i Berlingruppen. Dessa båda personers curriculum vitae skiljer sig inte mycket från Gestapo-Müllers, som var deras vän och chef.

Den roll som Giering, Reiser och deras gelikar spelade i kampen mot Röda kapellet bör inte få oss att glömma att de också var ansvariga för andra brott som Gestapo begick i Frankrike och Belgien. Reiser till exempel stod ända fram till början av november 1942 i spetsen för den specialavdelning som ägnade sig åt straffexpeditioner mot kommunisterna i Paris. Mot Eric Jung, som tillhörde Sonderkommando i Paris där han utförde de grävsta jobben, och Johann

Stribing, som var instruktionsofficer i Sonder-kommission i Berlin, finns det förkrossande bevis. De hade tilldelats jobben som bödlar, men var det i ännu högre grad på grund av sin smak och sitt lidelsefulla intresse för yrket.

Karl Giering var polis till själ och hjärta, vilket inte hindrade honom från att vara intelligent över genomsnittet. Han firade triumfer när det gällde provokationstaktik. Vid tjugofem års ålder gick han in vid Berlinpolisen, där han specialiserade sig på kampen mot Sovjetunionen, Komintern och kommuniströrelserna i Tyskland. År 1933 övergick han till Gestapo där han utförde många delikata uppdrag. Där fick han bland annat i uppdrag att avslöja de män som stod bakom ett av de första attentatsförsöken mot Hitler. Senare organiserade han provokationerna mot Osip Piatnitskij, som var chef för departementet för Kominterns kadrer, och mot marskalk Tuchtjevskij. När kampen mot Röda kapellet började var hans meritlista tillräckligt imponerande för att han skulle utnämnas till chef för Sonderkommando i Paris och Bryssel.

Gierings närmaste medarbetare, Willy Berg, föddes likaså med polisstövlar på fötterna. Hans specialitet var att övervaka Sonder-kommandos omgivning och att hindra Abwehr och de andra gestapoorganen från att lägga sig i Sonderkommandos affärer.

22. Högkvarteret tar initiativet

Den 23 februari 1943, samma dag som depeschen kom från högkvarteret, hade jag ett långt samtal med Giering. Han underrättade mig om att hans överordnade i Berlin omedelbart hade blivit varskodda om innehållet i svarsdepeschen, och att de i likhet med honom ansåg att det värsta var avklarat så att man kunde sätta i gång med Stora spelet. Giering var en alltför skicklig yrkesman för att godta upplysningarna i de båda depescherna utan kontroll. Särskilt den första behövde verifieras. Han frågade Kent om det var vanligt att högkvarteret skickade oss välgångsönsknings på Röda arméns årsdag. Kent hade förstätt att jag på något sätt hade lyckats varsko Moskva och i ett försök att rehabilitera sig bekräftade han därför att det faktiskt var brukligt. Kent hade visat andra tecken på sin goda vilja vid samma tidpunkt. Jag hade lagt märke till att han höll en viss distans till tyskarna, och den attityden skulle han inta ända tills dess att jag försvann.

Giering blev mycket imponerad av att jag hade blivit föreslagen till en utmärkelse. Detta bevis på högkvarterets förtroende försatte honom i en gynnsam position i förhållande till Berlin, där man erkände att han hade haft rätt när han insisterade på mitt deltagande i Stora spelet. Den andra depeschen mottog han med mycket större reservationer. Jag hade föreslagit att kontakten med kommunistpartiet skulle brytas under en månad, och min chef hade svarat att den skulle brytas helt!

Eftersom jag visste vilket mål Giering hade satt upp (att komma ända fram till Jacques Duclos och den underjordiska ledningen för franska kommunistpartiet genom Juliettes förmedling) förstod jag mycket väl att han kände sig missräknad. Denne glödande antikommunist såg den sista chansen att rikta ett hårt slag mot Jacques Duclos' parti och kanske rent av arresterade denne för svinna upp i rök. Han var nästan otröstlig. Jag måste alltså hitta på något att lugna honom med ...

”Om ni varit i min chefs ställe skulle ni nog ha gjort likadant. Ursprungligen var alla relationer med kommunistpartiet förbjudna, det var bara vår brist på radiosändare som tillät oss att bryta den regeln. Varför skulle vi ha något behov av franska kommunistpartiets kanal nu, när vi har upprättat goda förbindelser och kan kommunicera så mycket vi vill?”

Några dagar senare kom en ny depesch från min chef. Den innehöll instruktioner om att vi skulle utöka vårt nät av sändare maximalt och begränsa de nya uppgifterna för var och en av dem till strikt militär information. Min chef frågade också vad som hade hänt med Simex och

Simexco. Giering bestämde sig för att svara att de båda affärsföretagen hade utsatts för en razzia av Gestapo men att Röda kapellet inte blivit drabbat av arresteringar. På så sätt fick chefen för Sonderkommando en möjlighet att slå till mot alla chefspersoner i de båda företagen samtidigt som han kunde fortsätta att ”spela” mot Moskva. Våra fängslade kamrater i Simex kunde alltså vänta sig det värsta. Roeder, den blodbesudlade presidenten i militärdomstolen, kom till Paris i mars 1943 för att öppna en skenrättegång. Det var uppgjort på förhand att den skulle leda till blodbad. ”Domarna” hade inga avgörande bevis mot de åtalade från vårt nät, men de dömde ändå Alfred Corbin, Robert Breyer, Suzanne Cointe, Käthe Völkner och hennes vän Podzialdo till döden. Keller dömdes till fängelsestraff. När det gällde Robert Breyer, som bara var anställd i Simex och inte hade något med vår grupp att göra, var det inte något annat än överlagt mord. Tack vare det som vi sagt under förhöret lyckades Leo Grossvogel och jag rädda Ludwig Kainz, som var ingenjör i Todtorganisationen i Paris. Många år efter kriget fick vi veta att Alfred Corbin, Robert Breyer, Griotto, Käthe Völkner, Suzanne Cointe, Podzialdo och Nazarin Drailly blivit halshuggna i Plötzenseefängelset i Berlin tillsammans med ledarna för Berlingruppen den 28 juli 1943.

Giering hade skickat sin första depesch till högkvarteret sedan jag lyckats varsko Moskva om att nätet hade krossats ... Sonderkommando tog itu på allvar med att bombardera högkvarteret med falska informationer. De gjorde allt för att dölja för Moskva att flera agenter i Röda kapellet hade blivit arresterade. Själv fick jag flytta från Rue des Saussaies (där min ställning som specialfånge började bli en offentlig hemlighet). Jag var inget undantag från regeln som säger att en fånge till slut vänjer sig vid sin cell ... Jag hade lyckats upprätta min rapport trots att jag befann mig mitt i Gestapos nervcentrum. Nu kunde Giering och hans vänner fullfölja sina dimmiga planer på en separatfred, fortsätta med sina försök att förse Moskva med falska uppgifter och fantisera ihop nya dåd som skulle ha begåtts av perverterade provokatörer – vad spelade det för roll nu när Moskva visste allt!

Bömelburg, som var chef för Gestapo i Paris, hade lagt beslag på ett privathus i hörnet av Boulevard Victor-Hugo och Rue de Rouvray i Neuilly. Där förvarade han mer bemärkta fångar. Med sina tio rum, fasaden bakom de vita pelarna, gräsmattan på framsidan och köksträdgården på baksidan saknade huset inte elegans. De celebra fångarna doldes för förbipasserandes blickar genom ett järnstaket som omringade egendomen och den ymniga grönskan. Bömelburg och hans omgivning var, som de goda nazister de var, komiskt fåfånga och tog därför emot så berömda ”besökare” som Tredje republikens siste president Albert Lebrun, Andre Francois-Poncet, som hade varit Frankrikes ambassadör i Berlin, och Largo Caballero, som varit republikansk regeringschef i Spanien. Förutom dessa personer minns jag också att jag såg en överste i Intelligence Service, som efter vad jag förstod måste ha ägnat sig åt något personligt ”spel”. Bömelburg bodde i huset och fördrev tiden med kopiöst drickande. Conciergen monsieur Prodhomme lagade maten med hjälp av sina två döttrar, och han skötte också trädgården. Även om han inte vågade tilltala dem kände sig även han mycket hedrad av att få träffa så berömda personer.

Man placerade mig i ett rustikt möblerat rum på första våningen. Det fanns inte något galler för fönstret, men dörren var ständigt stängd. När jag ville gå ut skulle jag ringa på vakt-havande. Jag hade rätt till en eller två timmars promenad i trädgården, men det var strängt förbjudet för mig att tala med andra fångar. Huset övervakades av en liten grupp slovakiska soldater som följde sin chefs exempel och drack sig stupfulla med en metronoms regelbundenhet. De förde ett enormt oväsen. När jag hörde dem sjunga eller snarka började jag fundera på om jag inte skulle kunna rymma. Jag gav inte omedelbart efter för frestelsen, eftersom jag måste tänka på min roll i Stora spelet, men under sömlösa nätter föreställde jag mig hur jag bröt upp låset, slog ner vakten vid ytterdörren och flydde efter att ha låst dörren bakom mig.

Några dagar efter det att jag hade överflyttats till Neuilly berättade Berg för mig att Hillel Katz, min ”adjutant” som han uttryckte det, snart skulle komma och göra mig sällskap. Jag blev mycket lycklig över detta, men när jag fick höra att man hade placerat honom i ett rum i källarvåningen tillsammans med överlöparen Schumacher förstod jag att det var meningen att denne skulle försöka luska ut mina verkliga avsikter. Det fåret Schumacher började med att berätta för Katz att jag lurade tyskarna och att han inte trodde att jag hade begått förräderi. Jag beklagade mig inför Berg över detta ostentativa försök att ifrågasätta mitt ord. Hillel blev omedelbart kvitt denne ”handledare”.

Jag kände mig mycket tröstad av att Hillel också befann sig i Neuilly. Han fick tillstånd att hälsa på mig och följa med på promenaderna. Eftersom vi var säkra på att det fanns en avlyssningsapparat i mitt rum, såg vi till att vi på ett diskret sätt lugnade Giering när det gällde mina avsikter. Men under promenaderna i trädgården diskuterade vi problemen öppet på jiddisch eller hebreiska. Tanken på familjen fyllde Hillel med sorg. Gestapo bevakade den, och vi hade blivit varskodda om att de anhöriga till kämparna i Röda kapellet betraktades som gisslan. I mars 1943 kom Kent och Margarete Barcza till Neuilly. Kent arbetade hela dagen med att chiffrera depescher som Giering skulle skicka till högkvarteret. De undertecknades med mitt namn, men överfördes till kod av en av Sonderkommandos experter. Jag hade en gång för alla förklarat att det var onödigt att använda mitt namn, eftersom jag inte hade en aning om vad det rörde sig om. Giering rådfrågade mig om de meddelanden han fick från högkvarteret och om hur han skulle svara på dem. Emellanåt kom Berg och tog mig med till Rue des Saussaies. Jag fick ofta tillfälle att träffa min ”värd”, som sedan många år var kollega till Giering och Berg. De avskydde varandra, och detta hat blev ännu mer glödande sedan Berlin hade rått Bömelburg att inte blanda sig i Sonderkommandos affärer.

”Håll er ifrån Bömelburg”, sa Berg åt mig, ”och alldeles särskilt när han är full!”

Det var ett onödigt råd, eftersom det var svårt att råka honom i annat tillstånd ...

En eftermiddag när Berg och jag kom tillbaka från Rue des Saussaies hörde vi skottlossning. Berg, som såg att jag verkade förvånad, tog mig med ut i trädgården. Där stod Bömelburg och raglade. Han var totalt berusad och höll en revolver i handen.

”Men vem är det han skjuter på?” frågade jag.

”Titta får du se!”

Bömelburg hade inrättat en skjutbana, där måltavlorna utgjordes av porträtt av ledarna i Sovjetunionen och franska kommunistpartiet vid sidan av några karikatyrer som skulle föreställa judar. Det var sådana saker som chefen för Gestapo i Paris ägnade sig åt när han inte söp eller var ute på någon bestraffningsexpedition!

Bömelburg fortsatte med sina övningar. Vid varje skott började varghunden, som han hade vid sin sida, skälla ursinnigt. Bömelburg gav djuret ett våldsamt slag: ”Håll käften, Stalin!” vrålade han.

I samma ögonblick fick han syn på mig. ”Där hör ni vilket fint namn jag har gett åt min hund. Stalin!”

”Tja, det tycker jag vittnar om dålig smak!” svarade jag. ”I Moskva har jag träffat på hundar som kallas Hitler.”

Omtöcknad av raseri störtade sig Bömelburg emot mig med vapnet riktat mot mig.

”För Guds skull, Otto!”

Berg gick emellan och täckte mig med kroppen.

Senare förebrådde han mig för min dumdristighet. ”Vi var bara en hårsman från katastrofen. Stora spelet kunde ha fått ett idiotiskt slut.”

23. Sonderkommando faller i sin egen fälla

Vid den tiden började jag åka omkring i Paris och dess omgivningar. För att uppnå det resultatet hade jag måst ge Giering ett trovärdigt alibi, som han inte kunde spräcka. Jag hade redan under det första förhöret fått Giering att tro att det sedan flera år tillbaka hade existerat en specialgrupp inom kontraspionaget, vilken hade till uppgift att i största hemlighet att övervaka Röda kapellets säkerhet. Jag berättade att jag måste meddela Moskva vilka ställen jag frekventerade (kaféer, restauranger, skraddare, butiker) och även tidpunkten för besöken. På så sätt skulle de av mig okända agenterna i säkerhetsgruppen kunna spåra mig.

Jag påpekade för Giering att Moskva måste undra över varför jag inte kommit till angivna ställen sedan en viss tid. I rapporten till min chef hade jag skrivit att han skulle kräva att jag infann mig till de vanliga mötesplatserna, och i en depech från högkvarteret framfördes detta krav. Giering hade inget annat att göra än att ge sitt tillstånd till utflykterna. De första gångerna eskorterades den bil som jag satt i av två Gestapobilar, men senare hade jag bara sällskap med Berg och en chaufför, ett arrangemang som skulle visa sig mycket gynnsamt för mig. Jag infann mig således till dessa påhittade träffar hos en hårfrisör på Rue Fortuny, hos en skraddare i Montparnasse, i en butik som sålde underkläder på Boulevard Haussmann. Olika kaféer och restauranger i diverse arrondissement i Paris stod också på min lista. Agenterna i Sonderkommando spillde värdefull tid på att försöka spåra upp agenterna i kontraspionagegruppen och deras lönlösa nit fyllde mig med glädje. Så länge Reisers polismaskineri gick på tomgång blev de medlemmar i Röda kapellet som ännu befann sig i frihet inte oroade av dem. De upprepade utflykterna bidrog också till att försvaga Sonderkommandos vaksamhet. Dörren stod på glänt mot friheten.

Jag hade lagt märke till att mina vakter inte använde sig av tyska identitetskort under våra ”promenader” utan att de i stället var försedda med falska papper (belgiska, holländska eller skandinaviska). Jag förhörde mig lite försiktigt om skälet till att Giering ansåg sig tvungen att begagna ett sådant knep och fick veta att han trodde att hans män på så sätt skulle märkas mindre, och att det skulle skydda dem vid en eventuell kupp av motståndsrörelsen. Om franska polisen kontrollerade deras papper skulle deras riktiga nationalitet inte avslöjas ... och inte heller deras yrken.

Jag passade genast på tillfället att be Giering om samma förmån för egen del. ”Om ni vill undvika att franska polisen vid eventuell kontroll ska tycka att min situation verkar underlig, så är det bäst att ni förser mig med identitetskort.”

Giering ansåg att mitt krav var berättigat. Varje gång vi lämnade huset i fortsättningen fick jag identitetspapper och en summa pengar av Berg, vilka jag sedan lämnade tillbaka när vi återvänt till Neuilly. På så sätt bevisade jag min pålitlighet.

Ända fram till operation Juliette kan Stora spelet sammanfattas i några få ord: tyskarna satt på hästryggen och högkvarteret var hästen som lät sig tyglas. Röda kapellet hade nämligen ändrat färg, och de sju omvända radiotelegrafisterna i Bruna kapellet hade fört Moskva bakom ljuset totalt. Det var inte så konstigt att man uppträdde som om man varit färgblind på högkvarteret, eftersom materialet som fortsatte att strömma in var av samma goda kvalitet.

Tyskarna visste mycket väl att de måste fortsätta att skicka militära informationer under flera månader även sedan de fått svaret från chefen för högkvarteret den 23 februari 1943. Så snart anhängarna av en separatfred med västmakterna kunde bevisa att de kände till att försök gjorts

i den riktningen, och att de följaktligen var väl informerade på det politiska och det diplomatiska planet, skulle det bli nödvändigt att samma sak även gällde det militära planet.

I dag vet man att Himmlers ansträngningar för att få till stånd en separatfred med västmakterna överensstämmer i tiden med Sonderkommandos försök att sätta igång Stora spelet. Jag ska ge två exempel till stöd för den förvissningen.

Det var i december 1942 som advokat Langbehn med Himmlers tillstånd tog kontakt med de allierade i Zürich och Stockholm.

Det var i augusti 1943 – den 23 för att vara exakt – som Himmler i hemlighet träffade Popitz vid inrikesministeriet i Berlin. Popitz tillhörde motståndsrörelsen. Han föreslog att Himmler skulle offra Hitler, vilket var ett absolut villkor för en separatfred. Den ”lojale Heinrich” gav ett tvetydigt svar, vilket enligt Popitz tydde på att Himmler accepterade den lösningen. Langbehn reste omedelbart till Schweiz för att underrätta sina kontakter hos de allierade. Under samma månad, augusti 1943, försökte den nye chefen för Sonderkommando, Pannwitz, få ny fart på Stora spelet, vilket knappast kan vara något sammanträffande.

Himmlers misstag var att överskatta motsättningarna mellan de allierade. Visst lät den andra fronten vänta på sig och visst var det rimligt att tro att engelsmännens och amerikanarnas dröjsmål med att engagera sig kastade en skugga över relationerna med ryssarna. Men därifrån och till att tolka detta som en upplösning av koalitionen! Allteftersom kriget kom närmare och tyskarnas krigslycka avtog började ett stort antal chefspersoner i Wehrmacht inse att den enda lösningen för Nazityskland var en separatfred, en övertygelse som nederlaget i Stalingrad i hög grad bidrog till. Likt skeppsbrutna klamrade de sig fast vid vrakspillror även om dessa var maskätta och dömda att sjunka. Himmler och hans omgivning trodde ända in i det sista på en separatfred. De tog sina drömmar för verklighet och föreställde sig därför att det var nödvändigt att föra Moskva bakom ljuset.

Vilken taktik tog man till i högkvarteret sedan man fått min rapport?

Jo, för det första låtsades man inte ha någon aning om Operation Omvändning.

Eftersom depescherna från högkvarteret alltid var adresserade till olika gruppchefer kunde jag övertyga Giering om att inte ställa Katz, Grossvogel och de andra inför rätta. Mitt resonemang verkade mycket logiskt. ”Men hör nu, Moskva kan begära att få kontakt med dem vilket ögonblick som helst. Om ni åtalar dem och dömer dem, så avslöjar ni er.”

Han höll med om detta.

Högkvarteret utnyttjade Stora spelet till stor fördel genom att ständigt begära ytterligare militär information. I slutet av februari 1943 tvingades således tyskarna att komma med upplysningar, som ett normalt fungerande agentnät skulle ha haft svårt att skaffa fram, hur skickligt det än var. Högkvarteret fick slutligen medel att helt förhindra tyskarnas infiltration i de nät som ännu inte hade avslöjats.

Så kommer vi till en intressant fråga: Moskva krävde militär information, men vem var det som avgjorde vad som fick sändas? Sonderkommando måste först och främst ha tillstånd från de personer i Berlin, som var ansvariga för Stora spelet, Gestapo-Müller och Martin Bormann. Därefter vände sig Sonderkommando till ledningen för Abwehr i Paris, vilken vidarebefordrade kraven till generalstaben för Wehrmacht i väst. Det var marskalk von Rundstedt själv som skulle ge klartecken varje gång. Eftersom han inte just hyste några varmare känslor för Himmler och Gestapo och eftersom han inte visste mer om avsikten med Stora spelet än Abwehr, fäste han Berlins uppmärksamhet på de begärda informationernas ytterst hemliga karaktär.

von Rundstedt var häpen, vilket man lätt kan förstå. För de initierade cheferna i Berlin var enda trösten den att de militära informationerna bara gällde västfronten. Högkvarteret i Moskva fortsatte att komma med krav på information, som var av allt större värde för Röda armén.

I Abwehrs arkiv i Berlin finns dokument som ger en mycket god uppfattning om vilka mål som högkvarteret i Moskva ville uppnå. Man kan sammanfatta det i några få ord: de ville skaffa sig ett maximum av militär information.

Jag ska ge några exempel:

Den 20 februari 1943 skickades följande depesch till Otto:

”Be fabrikanten skicka information om truppenheterna och den utrustning som skickas från Frankrike mot vår front.”

Dagen efter kom fortsättningen:

”Vilka tyska divisioner hålls i reserv och var? Denna fråga är ytterst viktig för oss.”

Den 9 mars frågade högkvarteret om var trupperna var stationerade i Paris och Lyon, om vad divisionerna hade för nummer och om hur de var utrustade.

Den sortens frågor försatte Sonderkommando i stort bryderi. Det var omöjligt att inte svara på dem och mycket farligt att komma med falska informationer. När man analyserade frågorna märkte man tydligt att Moskva inte var så angeläget om själva informationerna utan att man snarare försökte verifiera dem man redan hade fått från annan källa. I följande depesch bekräftades detta:

”Vilka divisioner finns i Châlons-sur-Marne och i Angoulême? Enligt våra informationer skulle 9. infanteridivisionen vara förlagd i Châlons och 10. pansardivisionen i Angoulême. Verifiera uppgifterna.”

Sonderkommando hade inget annat val än att komma med ett exakt svar den 2 april:

”Den nya SS-divisionen i Angoulême har inget nummer. Soldaterna bär grå uniformer med svarta epåletter med SS-tecknet.”

Den 4 april sändes en depesch som gav detaljerad upplysning om hur divisionen var utrustad.

Högkvarteret skickade nästan varje dag mycket detaljerade depescher på vilka Sonderkommando gav lika konkreta svar. Det var det pris som anhängarna av en ”separatfred” måste betala.

Depescher av samma slag utväxlades om de tyska truppers stationering i Holland och Belgien. I dem begärde högkvarteret att få veta namnen på officerarna som hade befälet över enheterna och resultaten av de engelska bombningarna.

von Rundstedt blev alltmer misstänksam och missbelåten med att informationer av alltmer detaljerat slag skickades fram och tillbaka. Den depesch som kom den 30 maj 1943 blev droppen som kom bägaren att rinna över. Därmed utlöstes konflikten mellan Wehrmachts generalstab och tyska underrättelsetjänsten:

”Otto”, skrev högkvarteret, ”ta kontakt med fabrikanten och undersök om ockupationsarmén förbereder sig för gaskrigföring. Har man gasbomber i lager på flygplatserna? Var och i vilken kvantitet? Vilken kaliber har bomberna? Vilket slags gas är det fråga om? Vilken effekt har den? Pågår försök med denna nya typ av vapen? Har du hört talas om ett nytt gift för militärt bruk, vilket kallas ‘Gay-Helle’? Sätt alla agenter som verkar i Frankrike i arbete med detta.”

Den här gången hade de gått för långt. Ledningen för Wehrmacht blev mycket upprörd. Herrarna diskuterade saken sinsemellan och lät Berlin få veta att det var ”helt omöjligt att besvara dessa frågor”. Sonderkommando var givetvis inte av samma mening. Giering hade läst de depescher som jag hade sänt före min arrestering, de som hade blivit dechiffrerade i Berlin. I dem hade jag redan informerat om den eventuella gaskrigsföringen. Käthe Völkner och Maximovitz var alldeles särskilt väl insatta i vilka framsteg man gjort inom den kemiska industrin i Tyskland tack vare de uppgifter de fått från Sauckelorganisationen.

Chefen för Sonderkommission i Berlin ansåg att man måste svara på frågorna i depeschen, men Wehrmachts generalstab ville begagna sig av denna affär till att högljutt ge uttryck för oenigheten mellan de båda organen. I de tyska arkiven finns dokument som bekräftar denna konflikt.

Den 20 juni 1943 informerade ledningen för Abwehr Berlin om att ”Högsta befälet inom armén anser att chefen för högkvarteret i Moskva sedan viss tid kommer med alltför detaljerade frågor ... Den militära ledningen kan inte längre ge exakta svar, då Moskva till exempel begär numret på olika divisioner och regementen och även namnen på befälspersoner etc ... Arméns högsta befäl anser sig inte längre kunna leverera svar på den sortens frågor utan att åsidosätta väsentliga säkerhetsfrågor ...”

von Rundstedt själv tillade: ”Jag inser inte nödvändigheten av att fortsätta detta spel ...”

Av detta framgår att arméns högsta befäl ville skjuta Stora spelet i sank. De hade för övrigt aldrig varit entusiastiska. Den 25 juni gick de ett steg längre och släppte ner en bomb: ”Wehrmachts högsta befäl anser sig inte längre kunna leverera något material, eftersom man är absolut säker på att fienden i Moskva har avslöjat Spelet.”

Den som framför allt var av den åsikten var chefen för Abwehr, amiral Canaris, som var fientligt inställd till Gestapo-Müllers och Himmlers manövrer. Faktum var att vare sig Abwehr, kontraspionagechefen Schellenberg eller Rundstedt var informerade om syftet med Stora spelet, och därför var det bara helt rimligt att de hyste farhågor och misstro. Eftersom man måste ge dem något slags förklaring hade man förklarat att Stora spelet skulle leda till att man kunde avslöja sovjetiska spionnät i de ockuperade länderna, men Wehrmachts generalstab ansåg inte att det argumentet räckte som skäl till att leverera detaljerade upplysningar om viktiga militära hemligheter. Inom Sonderkommando hade man inte samma anledning att förvåna sig över att de begärda informationerna var av en så viktig och detaljerad art, eftersom man visste att Röda kapellet alltid hade försett Moskva med underrättelser av stort militärt värde.

Sonderkommandos argument avgick med seger och militären tvingades fortsätta att svara på de detaljerade frågor som man ställde till dem. Den 9 juli kom uttryckliga order därom från Berlin.

Högkvarterets nyfikenhet gällde också diverse problem som låg utanför den strikt militära organisationen, såsom exempelvis frågorna om Vlasovarmén.

Vlasov var en ung lysande general i Röda armén, som blivit tillfångatagen tillsammans med sin division. Han visste mycket väl vilket öde som väntade fångarna när de återvände till Ryssland, och ställd inför detta perspektiv tvekade han inte att gå över på tyskarnas sida. Cheferna för Wehrmacht föreslog att han skulle skapa en rysk armé, som skulle kämpa på tyskarnas sida. I spetsen för dessa styrkor skulle man placera demoraliserade officerare, som till varje pris ville undvika att hamna i fångläger.

En grupp nazistiska propagandaexperter skulle bearbeta Vlasov och hans armé, men hungern visade sig vara den bästa ideologiska läromästaren. För att kunna överleva accepterade de

utmattade ryska krigsfångarna, som hade blivit övergivna och ibland även förrådda, att bära tysk uniform. På så sätt skapades den ryska befrielsearmén.

Denna armé var av ringa militärt värde. Den materiella kompensationen kunde inte ersätta vissheten om att man slogs för en god sak och till sitt fosterlands försvar. Ledningen för Wehrmacht var medvetna om denna armés brist på stridsduglighet och därför användes Vlasovs armé huvudsakligen vid repressalieåtgärder på västfronten.

Under sommaren 1943 blev det givetvis av största vikt för sovjetiska säkerhetstjänsten att få sanningsenliga uppgifter om Vlasovs armé. Man ville ha upplysningar om antalet enheter och om var trupperna var förlagda, om officerarnas namn, utrustningens beskaffenhet och om vilken sorts politisk indoktrinering som armén utsatts för. Högkvarteret krävde mycket omfattande information. För att tillgodogöra sig ett maximum av detaljer bad de också om verifikationer av uppgifter som de redan hade. Berlin tillfredsställde utan vidare deras nyfikenhet. Tvärtemot sin vana opponerade sig inte heller Wehrmachts generalstab, av det goda skälet att de inte gjorde sig några illusioner om Vlasovs soldaters stridsduglighet.

I april 1943 mottog Sonderkommando en lång depesch, adresserad till Otto, från högkvarteret med mycket exakta uppgifter om tyskarnas förluster vid Stalingrad. Giering blev mycket förvånad och frågade mig varför Moskva ansåg sig behöva informera om detta.

”Det händer lite då och då att högkvarteret ger mig förklaringar som tillåter mig att bilda mig en i& om den militära situationen vid en viss tidpunkt”, svarade jag.

”Jag måste tyvärr påpeka att jag tack vare Kent vet att det är första gången som en depesch av den sorten har skickats till er”, invände Giering.

Jag måste omedelbart hitta på något för att ge honom svar på tal. ”Det finns faktiskt fakta som ligger på för hög nivå för Kent.”

Senare förstod jag avsikten med denna depesch. Högkvarteret ville sprida oro i Berlin genom att rapportera förlustsiffror från Stalingrad som låg högt över dem man talade om i den tyska huvudstaden. I rapporterna som generalstaben sände till tyska militärledningen underskattades nämligen de verkliga förlusterna. Tack vare högkvarteret kunde Himmler göra stor lycka inför Hitler genom att ge denne en korrekt förteckning över Wehrmachts enorma förluster.

Sonderkommando var förvissat om högkvarterets förtroende och påbörjade efter detta en propagandakampanj, som skulle åstadkomma störningar i den antinazistiska alliansen och föra fienden bakom ljuset. Maskorna i nätet var grova, men de ger en god uppfattning om vilka medel anhängarna av separatfred utnyttjade för att nå sitt mål. I ett antal depescher, som skickades i mitt namn, påstod man att Goebbels hade låtit göra en omfattande undersökning av tyska folkets inställning till kriget och att det i denna enkät skulle ha kommit fram att det fanns starka strömmar av sovjetfientlighet inom Tredje riket. I dessa depescher ”avslöjades” att majoriteten av tyskarna trodde på en slutlig seger, men att samtliga personer hade förklarat att de föredrog separatfred med västmakterna, om det blev fråga om förhandlingar.

I andra depescher som skickades till högkvarteret behandlades de anglo-amerikanska soldaternas och officerarnas inställning. Man påstod i mitt namn att de agenter i Röda kapellet, som hade lyckats få kontakt med engelska flygare vilka hade skjutits ner i Paristrakten och nu vårdades på sjukhuset i Clichy, skulle ha hört dessa säga att de var trötta på att dö för Sovjet. Dessa flygare var givetvis anhängare av en separatfred med Tyskland.

Jag hade ytterst svårt att hålla mig allvarlig när Giering lade fram dessa depescher för mig. Man skulle vrida sig av skratt på högkvarteret, när man hade tagit del av dessa ”ytterst hemliga dokument.” Man måste vara bra inskränkt för att kunna inbilla sig att sådana ”ankor” skulle kunna påverka den sovjetiska moralen. Nog visste man på högkvarteret hur man skulle

värdera en opinionsundersökning som beställts av Goebbels, specialisten på att penetrera människors själar! Det var ju så lätt att säga vad man tyckte i Tyskland under nazismen!

Giering gjorde mig den ”äran” att fråga mig till råds, och jag gav mitt fulla samtycke till innehållet i depescherna och tillade till och med på djupaste allvar att informationerna skulle ge Moskva ”något att tänka på”. Han var mycket belåten med sig själv och fortsatte på samma väg – att skapa oenighet bland de allierade genom att skriva ännu en depesch i vilken han försökte ge bevis för att engelsmännen sålde kulsprutepistoler till tyskarna. Som bevis för detta framlade Giering det faktum att de tyska soldaterna i Calais var beväpnade med kulsprutepistoler av engelskt ursprung. Han påstod att tyskarna köpte vapnen i neutrala länder och att engelsmännen bara hade ställt ett villkor: att de inte skulle användas vid ryska fronten.

Det fanns emellertid inga bevis för att engelsmännen hade givit sitt tillstånd. K-pisterna kunde mycket väl ha fallit i händerna på tyskarna under strid. Det var så mycket befängdare att komma med en sådan historia eftersom de allierade skickade enorma kvantiteter vapen till Ryssland vid samma tid.

Giering ville också använda sig av Röda kapellet för att tränga in i det ryska underrättelsenätet i Schweiz. Detta nät som skapats före krigsutbrottet leddes av Alexander Rado, som varit aktiv kommunist sedan sin ungdom och som hade deltagit i den ungerska resningen under Bela Kun. Rado var en framstående vetenskapsman, han var känd geograf och talade flera språk. Nätets verksamhet riktades helt mot Nazityskland. I princip skulle inte Röda kapellet ha någon kontakt med honom, men 1940 gav högkvarteret Kent i uppdrag att resa till Schweiz för att lära Rado radio-sändningsteknik och ge honom koden. Detta var ett allvarligt misstag, eftersom högkvarteret då hade många andra möjligheter som de kunnat tillgripa i stället för att skicka en person som var chef för ett agentnät som verkade inom ett ockuperat område. När Kent blev arresterad och omvänd två år senare fick de informationer han lämnade allvarliga konsekvenser. Han kände till Rados adress, hans kod och våglängden som denne sände på.

Tyskarna lyckades snappa upp depescher som skickats av Rado via tre sändare, de ”Tre röda”, men de hade stor möda med att dechifrera dem, trots Kents hjälp, och beslöt därför att skicka agenter till platsen.

Schweiz' neutralitet var givetvis ett problem för tyska säkerhetstjänsten. Giering kom då på idén att använda sig av Frantz Schneider, som var schweizisk medborgare. Frantz och hans hustru Germaine hörde till dem som blivit arresterade i Efremovs grupp i Belgien, och han hade kontakt med flera mycket viktiga agenter i Rados grupp. Tack vare honom fick Giering en mycket god uppfattning om det schweiziska nätets sammansättning, men trots detta misslyckades han med tre på varandra följande infiltrationsförsök.

Första gången använde han sig av Yves Rameau, en agent som hade känt Rado förr i tiden. Rameau träffade Rado och erbjöd sig att samarbeta med denne. Han påstod sig nämligen ha många kontakter i franska motståndsrörelsen och i Kents grupp. Rado anade att det var en fälla och satte punkt för samtalet.

Gierings andra plan var att skicka en kvinnlig tysk agent till Schweiz. Hon skulle ge sig ut för att vara Vera Ackermann, en av dechifferarna i Röda kapellets franska grupp som jag hade sänt iväg sedan paret Sokol blivit arresterat. Först hade jag skickat henne till Kent i Marseille, men sedan hotet om arresteringar närmade sig till en liten by i närheten av Clermont-Ferrand. Giering visste emellertid genom Kent att jag kände till Vera Ackermanns adress. Han hade planer på att arrestera henne och hålla henne isolerad fram till krigsslutet, eftersom han trodde att den kvinnliga agenten lättare skulle kunna tränga in i Rados nät om hon utgav sig för att vara Vera Ackermann. Man behövde bara varsko högkvarteret om att Vera hade sänts till

Schweiz av säkerhetsskäl. Planerna hade stora möjligheter att lyckas, och därför måste jag än en gång parera slaget.

”Den där agenten kommer omedelbart att avslöjas”, sa jag till Giering. ”Kent påstår att jag är den ende som känner till Vera Ackermans adress, och det har han rätt i. Hon befinner sig i Geneve .”

Gierings andra plan hade skjutits i sank, och Vera höll sig dold i sin by i Centralmassivet ända fram till krigsslutet.

Den tredje planen, som Kent hade utarbetat, bestod i att vi skulle skicka en kurir till Alexander Foote, Rados högra hand. Giering frågade ut mig om hur den sortens träffar brukade gå till, och jag gav honom så goda råd att Foote redan vid första mötet förstod vem det var han hade att göra med.

I sina memoarer¹ berättar Foote att högkvarteret hade varskott honom om faran. Han hade fått order om att inte gå med på något nytt möte och om att se till att den tyske budbäraren inte kunde ta reda på var han bodde genom att skugga honom. Giering å sin sida hade instruerat sin agent om att överlämna en tjock bok som var inslagen i orangefärgat papper till den person han skulle möta. Det chiffrerade meddelandet skulle ligga mellan två ihop-klistrade sidor inuti boken. Han skulle kräva att meddelandena skickades till högkvarteret och göra upp om en ny träff. Ett sådant tillvägagångssätt var tillräckligt för att avslöja att agenten aldrig hade utfört några riktiga uppdrag. Man måste nämligen ha ganska konstig fantasi för att mitt under brinnande krig skicka en kurir över gränsen med chiffrerade depescher instoppade i en bok, som såg så iögonenfallande misstänkt ut att den allra sömnigaste gränsvakt borde ha reagerat.

Allt material som cirkulerade vid den tiden fanns på mikrofilm, vilken doldes i kläderna. Och, som jag tidigare sagt, ingen agent som hade ett uns erfarenhet skulle ha kommit på den befängda idén att stämma träff utan att komma med några referenser. Följden av alla dessa misstag blev att Foote avvisade denne ”bokagent”, som fick återvända tomhänt.

Ett par veckor senare skickade högkvarteret en depesch till Kent, i vilken man förvånade sig över att kuriren visat sig vara en Gestapoagent. Giering försökte rädda ansiktet genom att förklara att den riktige kuriren hade blivit arresterad och att Gestapo hade skickat en av sina agenter i hans ställe.

Slag i slag misslyckades försöken att infiltrera Rados nät genom Röda kapellet, men det arbete som utfördes i Schweiz var alltför viktigt för att Berlin skulle resignera. Ingen mindre än Schellenberg fick i uppdrag att ta över kampen mot Rados nät. Efter långa och tålmodiga ansträngningar lyckades han slutligen infiltrera en av sina agenter i nätet genom att denne förförde Rose B., en ung chiffrerare som arbetade vid en av de tre sändarstationerna. En tid senare duperade ett par, som hette Masson, våra schweiziska vänner genom att presentera sig som gamla sovjetiska agenter. Paret Masson skickade preciserade informationer om nätets aktivitet till Berlin. Schellenberg utsatte också chefen för schweiziska underrättelsetjänsten för starka påtryckningar för att denne skulle likvidera Rados organisation. Alla dessa manövrer tog tid och Rado kunde fortsätta att sända Moskva viktigt militärt material som härstammade från höga officerare i Wehrmacht.

Giering stötte också på problem när det gällde finansieringen av Röda kapellets verksamhet. Före arresteringarna hade de båda affärsföretagen Simex och Simexco försörjt nätet, så att Moskva inte behövde bekymra sig om den saken. Eftersom Giering hade meddelat hög-

---

¹ *Handbook for Spies*. London, Museum Press.

kvarteret att de båda företagen fallit i fiendens händer var det helt rimligt att han bad om medel

Som vid så många andra tillfällen fick jag även där tillfälle att ta upp frågan med Giering och ge honom råd som skulle försätta honom i en löjlig situation. Jag rådde honom att börja med Belgien och Holland och be om en summa i Wenzels namn. Just som Wenzel lyckats rymma anlände en ”gåva” till honom från Bulgarien. I botten på en stor burk med konserverade ärter låg tio pund sterling! Männen i Sonderkommando saknade helt humor och försökte komma på en logisk förklaring till att summan var så löjligt låg. Jag kom med en som tillfredsställde dem helt:

”Ä, det är mycket enkelt”, sa jag. ”Högkvarteret har säkert velat pröva hur den här förbindelsen fungerar innan de skickar större belopp.”

Men de fick vänta länge på ytterligare medel ...

För Holland krävde Sonderkommando ett betydande belopp i Winterincks namn. Högkvarteret svarade att man gick med på det, men på ett villkor, nämligen att de fick adressen till en absolut säker ”brevlåda”. Herrarna i Sonderkommando var bara alltför glada åt att få ge dem adressen till en gammal medlem i holländska kommunistpartiet. Men en depesch från min chef försatte dem i bryderi: hur kunde det komma sig att man valt en adress som var känd av Gestapo? Sonderkommando trasslade in sig i besvärade förklaringar. Då tog högkvarteret initiativet och rådde Winterinck att ta kontakt med en viss Bohden Cervinka, en ingenjör i Bryssel, som skulle ge honom femtusen dollar. Männen i Sonderkommando blev överlyckliga och skickade dit en agent. Ingenjören trodde att det rörde sig om ett aprilskämt. Än en gång blev Sonderkommando av med sina illusioner.

Högkvarteret roade sig med en ny mystifikation. Man gav nämligen Efremov adressen till en företagare som sålde gravvårdar. Denne skulle vara skyldig Moskvas stadsförvaltning femtiotusen francs. I själva verket var det tvärtom. Det var ett utslag av humor från högkvarteret, som genom att lämna adressen till en gravvårdsförsäljare velat antyda att det var dags att begrava den där historien med penningförsändelserna, men det skämtet gick över Sonderkommandos huvud.

24. Bödeln i Prag

I juni 1943 försämrades Gierings hälsa. Den cancer som han hade i strupen växte. Det hjälpte inte ens med den medicin som jag föreslog honom, konjak, och jag är för övrigt säker på att han skulle ha tagit till den behandlingen även utan mitt råd. Han drack allt mer. Han visste att han var dödsdömd och att han snart skulle ersättas av någon annan. Trots de segerrika rapporter han skickade till Berlin var han i själva verket inte så säker. Han skrev säkert till Berlin att Store chefen hade gått över på tyskarnas sida, men under de långa samtal som jag hade med honom återkom han alltid till samma tema, och därigenom avslöjade han sin oro: vilka var mina egentliga skäl att till delta i Stora spelet? Mitt svar var alltid detsamma: utsikterna till en separatfred mellan Sovjetunionen och Tyskland.

Men han var inte övertygad. Han visste att jag var jude, att jag höll fast vid kommunismen och att jag var en glödande antinazist.

Giering var en intelligent polisman, men som god tysk kunde han inte låta bli att resonera logiskt. Om någon hade avslöjat för honom att jag i min cell, som var övervakad dag och natt, hade lyckats upprätta en rapport som jag överlämnat till Juliette, skulle han ha sagt att det var en omöjlighet. På samma sätt var det med den sovjetiska kontraspionagegruppen som jag hade fantiserat ihop. Den skrämde vettet ur honom, men han tvivlade inte ett ögonblick på dess existens, eftersom den verkade helt logisk.

I allt han gjorde styrdes han av en enda ide, nämligen att det bara var chefen för Sonderkommando som skulle känna till alla detaljer i de olika operationerna. Det hände ofta att han, efter att ha hållt i sig några till brädden fyllda glas med konjak, utvecklade sina principer för mig. ”En man som står i spetsen för en så stor organisation som jag måste kunna dosera sanning och lögn i lagom stora portioner ... Och när det gäller de ansvariga i Berlin så är det viktigt att övertyga dem om att allt går väl, vad som än händer. Och med militären – som i alla fall inte kan förstå mycket av subtiliteterna i den här affären – och Abwehr är det så att det är bäst att de vet så litet som möjligt – bara det som jag anser nödvändigt att berätta för dem. Den ende som sitter inne med hela sanningen, det är jag själv.”

När Pannwitz ersatte Giering som chef för Sonderkommando hade han därför inget annat att gå efter än rapporterna som skickats till Berlin, och av dem fick han ingen uppfattning om den verkliga situationen. Jag hade vant mig vid Giering som en grym, oförsonlig och slipad motståndare, men ändå var jag rädd för att Stora spelet skulle få en ännu mer bloddrypande karaktär sedan hans efterträdare tagit över. Jag bör kanske påpeka att Reiser samtidigt förflyttades till Gestapos högkvarter i Karlsruhe. Mina båda främsta interlokutörer bytte alltså identitet.

Jag gjorde Pannwitz' bekantskap i början av juli 1943. Med stor uppmärksamhet och mycket förklarlig nyfikenhet granskade jag den nye chefen för Sonderkommando, den man som skulle bli min huvudmotståndare. Till utseendet var han mycket olik sin företrädare. Han var ung och tjock, ansiktet var runt och rosig, den skarpa blicken doldes bakom tjocka glasögon, han var elegant klädd och såg på alla sätt ut som en småborgare. Han var ömsom lugn och ömsom upphetsad. Man kom att tänka på ett glatt klot som det var svårt att få något grepp om.

Pannwitz var född i Berlin 1911. Hans utveckling sedan den dag han blev *Kriminalrat* skulle ha varit något för psykiatrerna att ta itu med. Som liten pojke hade han tillhört en kristen scoutrörelse. Den strängt religiösa uppfostran han fick i hemmet ledde till teologistudier under tre år. Men i stället för att bli präst valde han att axla bödelns mantel. Herrens vägar är då sannerligen outgrundliga!

Pannwitz var tjugotvå år när Hitler kom till makten. Han tjänstgjorde vid polisens avdelning för ”svåra fall”, men de brott som han hade att göra med där räckte inte till för att han skulle kunna visa sin verkliga storhet. Han vämjdes över sådana simpla fall. Det han ville syssla med, det var politiskt förtryck. Där trodde han att han skulle förverkliga sig själv. Den snabbaste vägen till framgång gick via Gestapo under nazistregimens tid. Nå, då fick det bli Gestapo! Lyckan log mot honom. Han utmärkte sig och blev uppskattad. Den unge vargen närmade sig djurens konung. Han upptogs i Heydrichs medarbetarstab av unga begåvade och äventyrslystna personer som girigt sökte efter makt. De skulle låta tala om sig senare ... Där fanns män som Eichmann och Schellenberg.

Den 29 september 1941 blev Heydrich utnämnd till riksprötektor i Böhmen-Mähren och slog sig ner i Prag. Pannwitz blev hans högra hand. Nu började en tid av fruktansvärt lidande för den tjeckiska befolkningen. Koncentrationslägren fylldes, hundratals motståndare till nazismen arkebuserades, deporterades och torterades. London och den tjeckiska exilregeringen bestämde sig för att släppa ner partisaner med fallskärm, vilka skulle svara på den bruna terrorn. Den 27 maj 1942 utsattes Heydrichs bil för ett attentat efter minutiösa förberedelser från hans motståndare. Den svårt skadade bödeln dog den 4 juni.

Repressalierna blev fruktansvärda. Pannwitz, som personligen varit ansvarig för Heydrichs säkerhet och som kände sig förödmjukad över att ha kommit till korta, organiserade människojakten. Goebbels hade förklarat att det var judarna som hade det största ansvaret, och därför samlade man flera hundra judar i Theresienstadtlägret, där de blev mördade. Sammanlagt tretusen personer var arresterade på tjeckiskt territorium, men efter Heydrichs

död fördubblades terrorn. Det blev ett veritabelt blodbad. Bara i Pragfängelset blev ettusensjuhundra tjecker avrättade och ettusentrehundra i Brno. Den 10 juni likviderades alla män och barn i den lilla byn Lidice medan kvinnorna deporterades till Ravensbrück.

Det var Pannwitz personligen som ledde spaningarna efter förövarna av attentatet, och det var han som var ansvarig för alla dessa massakrer. Han har säkert inte glömt det utan ser nog ständigt framför sig skuggorna av sina otaliga offer och de oavbrutna tortyrseanserna i Pragfängelsets källare. Det var också han som gav order om att en SS-grupp skulle storma Sankt Carlo Borromeokyrkan i vilken de partisaner som var anstiftare till attentatet hade gömt sig.

Efter alla dessa ödesdigra händelser fick Pannwitz trassel med sina chefer i Berlin, och han föredrog att hålla sig undan en tid. Därför begav han sig till den ryska fronten. Han stannade bara fyra månader i sitt förband, eftersom han ansåg att klimatet var för hårt för hans dyrbara hälsa. I början av 1943 kom han tillbaka till Berlin som medarbetare till Gestapo-Milller. Hans uppgift var att granska rapporterna från Sonderkommando i Paris, men hans nye chef uppskattade hans förtjänster och visste att Pannwitz förutom sina kvaliteter som bödel också var lämpad att spela en ”storpolitisk” roll. Pannwitz var mycket fantasibegåvad. När han kom från Prag hade han framlagt en plan som enligt hans mening skulle göra slut på den tjeckiska motståndsrörelsen. För varje patriot som blev arresterad dök det upp tio nya, förklarade han. Därför fanns det bara en lösning: att arrestera ledarna och omvända dem. De skulle stanna kvar i motståndsrörelsen sedan de hade gått över på tyskarnas sida, och på så sätt skulle man kunna krossa det underjordiska motståndet.

Pannwitz’ plan såg nog mycket bra ut på papperet, men den passade inte i en brådskande situation. Gestapo hade inte en minut att förlora i Tjeckoslovakiet. Man måste slå till snabbt och hårt, och därför använde man sig av gamla beprövade metoder.

När Pannwitz fick hand om Sonderkommandos rapporter från Paris hajade han till. Där omsatte man i alla fall hans teorier i praktiken, där hade man då förstätt honom. Han blev ännu mer övertygad om att hans i& var lysande när Giering berättade om Store chefens och de andra Röda kapell-medlemmarnas förräderi och att de utan tvång hade gått över på tyskarnas sida. Hans plan var klar. Han skulle se till att han fick ersätta Giering, som var sjuk och snart skulle lämna sin post. För att komma dithän måste han begagna sig av alla kontakter som han hade.

När jag träffade Pannwitz första gången anade jag inte att hans händer var besudlade med tjeckiska patrioters blod. Han såg nämligen ut som en liten bokhållare i något mindre företag, och han försökte spela rollen av en gentleman som inte sysslade med annat än ”storpolitik”. Och det skulle han få göra. Hans chefer i Berlin ansåg att den första fasen i Stora spelet var avklarad. Man hade gjort allt – och offrat mycket – för att vinna Moskvahögkvarterets förtroende, och nu gällde det att gå längre och sätta igång med den andra etappen.

Utvecklingen tvingade också fram en ny politik. Kriget hade ändrat karaktär. Efter Stalingrad hade den ryska ångvälden börjat rulla, och ingenting kunde hejda den. Den 10 juli 1943 landsteg amerikanerna på Sicilien och den 25 störtades Il Duce. De allierades landstigning i väst närmade sig allt mer. I Berlin visste man att en militär seger var otänkbar. Himmler, Schellenberg och Canaris, som inte gjorde sig några illusioner om utgången, satte hela sitt hopp till en separatfred med västmakterna. Man kan förstå att Stora spelet var utomordentligt viktigt för dem när man känner till deras förhoppningar och sätt att resonera. Därför måste tempot ökas. Pannwitz hade med sig direktiv i den riktningen när han kom till Paris.

Och visst var det bråttom! Från och med sommaren 1943 började Martin Bormann, Hitlers högra hand, att intressera sig närmare för operationen. Han inte bara organiserade den expertgrupp som förberedde materialet man använde i Stora spelet, utan han redigerade också

egenhändigt depescher. Hitler var underrättad men kände säkert inte till sina närmaste mäns verkliga avsikter. Canaris och Ribbentrop opponerade sig mot denna strategi, och utrikesministerns avoghet var ett besvärande faktum eftersom allt diplomatiskt material ovillkorligen måste gå igenom hans händer. Situationen förbättrades emellertid sedan Bormann tagit över ansvaret. Han hade tillräcklig auktoritet för att tysta både Ribbentrop och von Rundstedt. Det var vid den tidpunkten som Stora spelet började kallas Operation Björn. När Gestapochefen i Paris, Bömelburg, fick syn på mig den dag jag arresterades hade han nämligen utbrustit: "Äntligen har vi honom fast, den sovjetiska björnen!" Ingen av alla dessa strategier oroade sig längre för att det vilda djuret skulle slå till, sedan de hade placerat honom i en bur. De hade glömt ordspråket som säger att man inte bör sälja björnens skinn etc

Pannwitz började prata... Först kritiserade han sina föregångare i Sonderkommando. Han sa till mig att Reiser bara hade haft en inskränkt polismans syn på affären. Och Giering hade enligt hans mening varit alltför ängslig, vilket hade fördröjt Stora spelet. Han förklarade för mig, som försökte se så intresserad ut som jag nånsin kunde, att man redan för länge sedan borde ha påbörjat den politiska fasen. Pannwitz' sätt att resonera avslöjade emellertid att det fanns stora luckor i hans kännedom om underrättelsetjänstens sätt att fungera. Trots att han skaffat sig stor erfarenhet av att på tusen olika sätt förfalska och blåsa upp rapporter, var han totalt blind när det gällde de uppenbara osanningarna i de redogörelser som Giering hade skickat till Berlin.

Sonderkommandos nye chef föreslog att jag skulle förflyttas från fängelset i Neuilly. I stället skulle jag placeras i ett privathus, där jag kunde hållas under diskret bevakning. Han anförtrodde mig att han, i likhet med cheferna i Berlin, ansåg att eterkontakten med Moskva inte längre räckte till. Nu, när man påbörjat den andra etappen, måste man ta till direktkontakter. Hans mycket ambitiösa planer gick ut på att man skulle skicka en emissarie till Moskva för att informera högkvarteret om att en stor grupp tyska militärer ville diskutera en separatfred med Sovjetunionen. Denne envoyé skulle ha med sig dokument som stöd för detta påstående, men han skulle också ha bevis för motsatsen i bagaget, vilka bekräftade att det fanns andra kretsar i Tyskland som strävade efter samma lösning ... med västmakterna.

All denna fina strategi avsågs leda till att den antinazistiska alliansen skulle sprängas. Det var den tanke de envist höll fast vid. Pannwitz var mycket inskränkt, men han var framför allt fullblods nazist och helt besatt av föreställningen om att han tillhörde en överlägsen ras, och detta stupida misstag förblindade honom så att han underskattade motståndaren. Man måste vara totalt omedveten och missledd för att kunna inbilla sig att kämparna i Röda kapellet någonsin hade haft en tanke på att gå över på nazisternas sida. Den kamp vi förde var på liv och död, men en person av Pannwitz' kaliber var oförmögen att förstå det.

Himmler informerades om Pannwitz' planer, men han ansåg att det var alltför riskabelt att skicka en representant till Moskva. Han fruktade att kommunismen skulle kunna ha en stark dragningskraft på en rättrogen nazist, berättade Pannwitz för mig. Han hade fortfarande medlemmarna i Röda kapellet i Berlin i gott minne. Att personer som Schulze-Boysen och Arvid Harnack kunde bli "sovjetiska agenter", att män som hade så god ställning i samhället och som inte hade några som helst ekonomiska bekymmer kunde ansluta sig till kampen mot nazismen var mer än männen i Gestapo kunde fatta.

Men Pannwitz lät sig inte nedslås. Han delgav mig ett annat förslag. Den här gången skulle man föreslå högkvarteret att skicka en representant till Paris. Jag låtsades att jag gillade den planen i allra högsta grad och svarade att den verkade helt genomförbar. Man ställde samma fråga till Kent, men han förklarade att projektet var utopiskt. Kent återtog förrädarens roll, likt en pendel som svänger mellan två punkter. Margarete Barcza skulle snart nedkomma, och han ville inte riskera att hans familj skulle utsättas för några obehag. Jag lyckades slutligen

besegra honom genom att förklara för Pannwitz att Stora spelet skulle bli en ren fars, om han fortsatte att blanda in Kent i det.

En detaljerad depesch skickades alltså till högkvarteret. I den förklarade man att en grupp officerare önskade komma i kontakt med Moskva. Samtidigt föreslog man att ryssarna skulle sända en emissarie. Planerna utvecklades ganska långt och man bestämde att mötet skulle äga rum i Hillel Katz' gamla våning på Rue Edmond-Roger. Var tionde dag skulle jag bege mig dit för att där invänta sändebudet från Moskva.

Sonderkommando ägnade sig åt febrila förberedelser inför mötet. Pannwitz och hans medarbetare hade oändliga diskussioner om hur scenariot skulle se ut. Åtföljd av Berg skulle jag ta den första kontakten för att förbereda det avgörande mötet vid vilket Pannwitz skulle spela rollen som Berlingruppens delegat. Hans entusiasm inför detta luftslottsbygge var verkligen komisk att iaktta. Vargen tog på sig herdens mantel, bödeln från Prag låtsades underhandla med Moskva!

I väntan på detta "historiska" möte satte den outröttlige Pannwitz igång med att försöka utvidga kretsen av omvända radiotelegrafister i de neutrala länderna. Jag la märke till att han egendomligt nog gjorde undantag för Rados nät i Schweiz. Det berodde på att det var Schellenberg som hade högsta ansvaret för affären Rado, och han och Pannwitz' närmaste chef Gestapo-Müller låg i krig med varandra.¹ Mellan dem rådde en outtalad men inte desto mindre hätsk rivalitet. Kampen mellan de olika klanerna i Nazityskland fick gå före Tredje rikets intressen. Jag fick bevis för detta när Schellenberg skickade två emissarier till Paris för att förhöra mig och Kent om Rados nät. Pannwitz gav mig en tydlig vink om att jag inte alls var tvungen att berätta allt jag visste.

Pannwitz' ambition var att infiltrera de sovjetiska agentnäten i Sverige och Turkiet för att på så sätt utvidga Stora spelet. Med affärsföretaget *Au Roi du Caoutchouc* som täckmantel hade Leo Grossvogel och jag skaffat oss baser för vår verksamhet i Danmark, Sverige och Finland. Det var bara jag och Leo som kunde återknyta dessa kontakter, och vi gjorde allt för att Pannwitz' ansträngningar skulle misslyckas.

Efter Mussolinis fall hade högkvarterets krav på underrättelser främst gällt Italien. Vid samma tidpunkt försökte flera kretsar i Berlin att ta kontakt med västsidan. Allen Dulles, som var chef för amerikanska underrättelsetjänsten, träffade flera tyska emissarier i Schweiz, vilket högkvarteret blev underrättat om tack vare Stora spelet.

Pannwitz väntade med allt större nervositet på att högkvarterets representant skulle dyka upp, men där råkade han ut för en svår missräkning. Emissarien från Moskva kom aldrig. Det visste jag naturligtvis, men jag visste också att jag inte skulle dra någon nytta av affären bortsett från att jag fick göra några utflykter till Rue Edmond-Roger nummer 3. I slutet av augusti begav jag mig till våningen, där jag tillbringat så många timmar i den varma och intima atmosfär som omgav familjen Katz. Nu hade den förvandlats till en fälla med Raichmann som lockbete, men lockbetet hann mögla eftersom villebrådet aldrig kom.

Raichmann vågade inte komma fram till mig när jag kom in i våningen. Han stannade på avstånd med blicken sänkt. Medan jag "väntade" på högkvarterets representant grubblade jag oavbrutet över den ödesdiga böjelse som hade fått Raichmann, Efremov och även Mathieu att begå förräderi. De hade följt olika vägar men den ene efter den andra hade låtit sig lockas över på nazisternas sida. Och resultatet blev att de förrådade sina kamrater. Pannwitz bedömde och behandlade dem olika. Mathieu var en "aktningssvärd" medarbetare, Efremov hade trott att han tjänade Ukrainas intressen, men om Raichmann hade "mästaren" mycket låg

¹ I sina minnen försöker Schellenberg bevisa att Müller så småningom började beundra Stalin. Han misstänker rent av att Möller och Bormann var invecklade i sitt eget spel med Moskva men ger inga bevis.

uppfattning. Raichmann skulle alltid förbli en ”smutsig jude” i superrasisten Pannwitz’ ögon, oavsett vad han gjorde.

Pannwitz glömde inte dessa skillnader när han plötsligt måste lämna Paris inför befrielsen. Som pensionerad och besegrad bödel mindes han framför allt att han hade lärt sig en sak i Tredje riket, nämligen ett våldsamt hat mot judarna. Mathieu fick betalt – ja, naturligtvis – innan han permitterades. Han hade gjort sig förtjänt av lönen och ”friheten” eftersom han hade varit till stor nytta genom sitt förräderi. Ukrainaren Efremov hade också rätt till något slags belöning. Han fick falska papper och tillräckligt mycket pengar för att kunna fly till Latinamerika. Men Raichmann, honom spärrade han in i ett belgiskt fängelse. Han hade inte förstått att en jude aldrig kunde köpa sig fri i nazisternas ögon, inte ens genom förräderi!

Tio dagar senare återvände vi i överensstämmelse med Pannwitz’ planer till Rue Edmond-Roger för att invänta emissarien från Moskva. Katz gjorde oss sällskap. Raichmann gjorde därvid ett sista försök att rädda ansiktet. Han tog Katz åsides och bad honom säga mig att han visste att vi fortsatte kampen och att han beklagade sin egen hållning. Han försökte ursäkta sig med att tyskarna hotat med repressalier mot hans hustru och son, men också med att det var hans chef Efremov som hade angett honom och de andra . . . Katz låtsades som om han inte förstod.

Det var omöjligt att lita på honom. Han hade redan begått förräderi en gång, och han skulle göra det igen vid första tillfälle. När man är utlämnad åt fienden har man bara två alternativ: att samarbeta eller att kämpa i motståndsrörelsen. Mellan dessa båda alternativ finns en oöverstiglig avgrund. Man kan inte gå över från den ena sidan till den andra.

25. Store chefen har rymt

En dag i början av september 1943 kom Willy Berg som vanligt och hälsade på mig i min fångenskap i Neuilly. Han hade knappt kommit in i rummet förrän jag la märke till att han inte var sig lik. Han verkade upphetsad, som om han just hade fått höra någon häpnadsväckande nyhet. Trots att jag blev mycket orolig visade jag inget tecken på det. Men det som han berättade fyllde mig med kall skräck.

”Det har hänt något fantastiskt! Duval har blivit arresterad!”

I min januarirapport hade jag alldeles särskilt tryckt på att Fernand Pauriol (Duval) måste försvinna. Tyskarna var ständigt på jakt efter honom men i början av sommaren hade jag hört från säker källa att de hade förlorat spåret efter honom. Hur kunde det komma sig att han fallit i händerna på Gestapo? undrade jag bestört. Berg kom snart med förklaringen. Fernand hade gripits i Pierrefitte norr om Paris den 13 augusti. Några dagar tidigare hade en av kommunistpartiets radiostationer fallit i Gestapos händer. En av pianisterna lyckades fly och ta kontakt med Pauriol. Denne gick med på att träffa honom, trots att hela affären verkade skum ... och föll i den fälla som man hade gillrat för honom.

Gestapo visste emellertid inte riktigt vem de hade att göra med. Fernand hade varit en av de skickligaste kämparna i kommunistpartiet sedan 1940. Han hade ansvaret för radiosändarna men var också ansluten till Röda kapellet. Det var han som utbildade telegrafisterna, det var han som hade byggt en del av radiosändarna, och det var också han som var förbindelselänk mellan Juliette och partiledningen. Han hade spelat en mycket viktig roll i Operation Juliette i januari. Det var han som tog emot det material som var avsett för högkvarteret och som såg till att det dyrbara paketet kom till partiet. Efter arresteringarna på Rue des Atrébates den 13 december 1941 hade han tillsammans med Leo Grossvogel bildat en specialgrupp som skulle undersöka arresteringarna i Röda kapellets belgiska och franska grupper. Innan jag

arresterades hade jag försett honom med kontakter som senare kunde avslöja Sonderkommandos aktioner mot högkvarteret. Han kände alltså till Stora spelet.

Jag har räknat upp allt detta för att visa vilken avgörande roll Fernand Pauriol spelade. Han försvarade sig steg för steg och förklarade att han bara var en enkel mekaniker och en andra klassens agent. Men förgäves, i slutet av månaden kom Sonderkommando över ett foto av Fernand Pauriol när de gick igenom registret över personer som var misstänkta för att tillhöra kommunistpartiet. Då upptäckte de att de hade arresterat den beryktade Duval, som de för tillfället hade slutat spana efter.

Det var ett förödande slag ... Jag kände Fernand mycket väl och var övertygad om att han var beredd att offra sitt liv, men skulle hans mod sträcka sig så långt att han stod ut med det martyrskap som väntade honom? Hur skulle man kunna vara säker på att den plågade mannen inte skulle låta undslippa sig något namn? Trots att jag fortfarande hade det största förtroende för honom började jag ändå förbereda mig för möjligheten av att allt jag byggt upp skulle rasa samman, så att mitt eget ”spel” blev avslöjat.

Genom Berg, som jag inte just behövde uppmuntra till att prata, fick jag reda på vilken regim som Fernand utsattes för, och på så sätt fick jag mina misstankar sorgligt bekräftade. Den kur han utsattes för bestod av outhärdlig tortyr varvad med fridsamma samtal. Det var följande fråga som utgjorde ledmotivet i bödlarnas förhör: vad hade kommunistpartiet låtit Moskva få veta om min och om de andra Röda kapell-medlemmarnas arrestering? Fernand svarade ståndaktigt att han vid enstaka tillfällen hade fått små paket, som han aldrig öppnade innan han överlämnade dem till en förbindelseagent, vilken han inte kände. Hela hans aktivitet begränsades till rollen som förbindelselänk mellan Juliette och en högre nivå, påstod han.

Ingenting kunde få honom att ändra på det svaret, vare sig övertalningsförsök, tortyr eller utpressning. Sonderkommando hotade med att arrestera och skjuta hans hustru Hèlène och deras dotter, men utan framgång. Denne beundransvärde man och stor-slagne kämpe uthärdade utan att svikta tortyr under ett helt år. Ett helt år hos Gestapo, då Pannwitz och hans lakejer, som mycket väl visste vilket kap de hade gjort, aldrig gav upp hoppet om att en dag tvinga ur honom hans hemligheter ...

Under dessa septemberdagar år 1943 levde jag i ständig ångest och i total okunnighet om Pauriols heroiska uppträdande. Dag som natt sönderslets jag av motstridiga känslor. Jag var ett hjälplöst offer för de mest vanvettiga spekulationer om hur jag skulle bete mig för att ändra på händelsernas utveckling, vilken obönhörligt tycktes gå åt ett enda håll. Dagarna gick. Genom Berg kunde jag följa Fernands lidandesväg dag för dag. Han talade fortfarande inte. Jag var beredd på det värsta för egen del. Mitt öde och framför allt Stora spelets framtid stod på spel nere i tortyrkammaren, där en man fick lära sig hur mycket lidande han kunde uthärda. Hans uthållighet var gränslös.

De hårda slagen avlöste varandra. Den 10 september fick jag genom Berg veta att Sonderkommando hade inhöstat en ny framgång. De hade spårat en av franska kommunistpartiets radiosändare i Lyontrakten. En mängd depescher föll i deras händer och likaså arkivet. Nu var tyskarna övertygade om att de äntligen hittat kommunistledarnas hemliga sändarstation. De hoppades på att bland de chifferade depescherna även hitta några meddelanden som Moskva hade fått om Röda kapellets öde.

Ovädret närmade sig allt mer för var dag. Jag fick veta att Sonderkommando hade bestämt sig för att kalla in den berömde doktor Vauck och hans dechiffreningsexperter till Paris. Detta hände också. Den 11 september såg jag doktor Vauck och hans medarbetare i arbete på Rue des Saussaies. Berg, som också var där, berättade att dechiffreningen gick framåt. Det enda

problemet låg i att man måste försöka avgöra vilka av alla dessa depescher som rörde Röda kapellet. Men Berg tillade att det skulle vara avklarat inom ett par dagar.

Det var ett helt förkrossande avslöjande, men också mycket informativt ... Jag visste att kommunistpartiet hade en stor sändarstation någonstans i Sydfrankrike och antog att det material som jag överlämnat till Juliette i januari 1943 måste ha blivit sänt via den kanalen. Saken blev ännu allvarigare genom att det inte var jag själv som hade chiffrerat rapporten, utan att den var skriven på kommunistpartiets kod. Om Vauck lyckades knäcka koden skulle Sonderkommando kunna läsa de informationer som jag hade sänt Moskva.

Slutsatsen var mycket lätt att dra. Stora spelet var på väg att avslöjas. Jag måste handla och det genast, innan det var ohjälpligt för sent. Den 10, 11 och 12 september var nätterna mardrömsliknande. Jag väntade mig att de skulle upptäcka sanningen vilken minut som helst, jag väntade mig att jag skulle få se Pannwitz' och hans hantlangares hånflinande ansikten dyka upp vilket ögonblick som helst. Jag fruktar varken tortyr eller döden, vilka varit mina ständiga följeslagare, men varje fiber i min kropp värjde sig mot den vidriga förödmjukelsen och mot att det hot som Giering uttalat efter min arrestering skulle förverkligas: "Ni har förlorat, monsieur Otto!" ... Hur outhärdligt skulle det inte vara att framstå som besegrad inför ett sådant mördarband!

Nej, det var otänkbart! Jag måste fly. Att fly var att göra motstånd. Flykten var mitt enda hopp om att få dö i strid. Jag tog mig i akt så att inte dessa själstormar skulle avteckna sig i mitt ansikte. Jag tillbringade flera timmar med att prata med Berg som om inget hade hänt, jag träffade Pannwitz och de andra medlemmarna i Sonderkommando, jag försäkrade dem på ett övertygande sätt om att jag var mycket glad över utsikten att få mina förmodanden om de informationer som kommunistpartiet skickat till Moskva bekräftade, när depescherna blivit dechiffrerade. Allt detta till priset av en ständig nervspänning.

Den 11 september, då Hillel och jag var ute på den dagliga promenad i trädgården som vi fått tillstånd att göra, berättade jag vad som hänt. Han drog samma slutsats som jag, nämligen att vi kunde bli avslöjade vilket ögonblick som helst. Jag föreslog då att vi skulle rymma tillsammans natten mellan den 12 och den 13. Det vore rena barnleken att ta sig ut ur mitt rum och ur Katz' rum i källarvåningen, och det skulle inte vara just svårare att ta sig fram till huvudingången, där en slovakisk soldat stod på vakt. Med lite tur skulle vi kunna slå ner vakten, ta oss ut genom dörren och stänga den från utsidan. En fördel för oss var att vi visste att vakten för det mesta var berusad. Vi måste nog räkna med att det fanns andra vakter, men vi hade i alla fall en chans att lyckas.

Katz gillade flyktplanen men själv hade han inte rätt att fly, anförtrorde han mig. Och det var inte förhoppningen om att få dö i fängelse som fick honom att fatta det beslutet. Skälet till att han inte ville fly var att hans hustru Cécile och deras två barn övervakades av Gestapo på slottet i Billeron, och att plågoandarna skulle hämnas på dem om han försvann. Jag tyckte att hans argument var mycket rimligt men påminde honom ändå om att han redan hade utsatt sin familj för livsfara under Operation Juliette.

"Omständigheterna var annorlunda då", svarade han. "Då handlade jag för vårt gemensamma bästa och för att ge högkvarteret facit till Sonderkommandos manövreringar. Då hade jag rätt att riskera inte bara mitt eget, utan också mina käras liv. Det var min plikt. Det gällde en sak som stod över våra personliga samveten. I dag är det bara mig själv det gäller, och då är det inte rätt att utsätta min hustru och mina barn för en sådan risk."

Vad kunde jag säga? Eller invända? Katz tillhörde den sortens elitmän som livet igenom förnekar sig själva och offrar sig. Nej, det fanns inget att svara, men jag visste mycket väl att Gestapo skulle låta hela sin bestialiska grymhet gå ut över honom, sedan jag flytt.

Dagen efter delgav jag Hillel min nya flyktplan. Han önskade mig lycka till och bad mig göra mitt yttersta för att rädda hans hustru och barn, om jag lyckades med den. Det var hans enda önskan, förklarade han. På kvällen den 12 september tog jag farväl av min gamle färdkamrat. Vi hade mycket svårt att behärska vår rörelse. Därefter måste jag koncentrera mig helt på flyktplanen. Där fanns inte någon plats för improvisationer. Jag gjorde en sammanfattning av svårigheterna, vägde de olika möjligheterna mot varandra och kom fram till att jag förmodligen aldrig hade haft ett mer gynnsamt tillfälle. Berg kom nämligen och hämtade mig i fängelset i Neuilly varje dag för att eskortera mig till Rue des Saussaies. Jag hade lagt märke till att man så småningom hade lättat på bevakningen. Man hade avstått från den andra bilen som brukade följa efter oss i början. Tidigare hade Berg haft hjälp av en annan vakt i den bil som vi åkte i, men nu var det bara chauffören som var kvar. Eftersom chauffören var fullt upptagen med att köra och Berg var invaggad i säkerhet tack vare det goda förhållandet oss emellan var möjligheterna optimala. Det var ett obestridligt faktum. Jag bör kanske tillägga att Berg, som hade drabbats av så många olyckor i familjen, var mycket sårbar. Han försökte bota sin dåliga hälsa genom att tömma buteljerna i botten. Eftersom han alltid befann sig mitt emellan två vinbuteljer klagade han ständigt över våldsamma magsmärtor.

Bergs sårbarhet var en spricka i Sonderkommandos harnesk, vilken jag lovat mig själv att dra fördel av. Jag hade ofta använt mig av den till att dra ur honom förtroenden. Jag intresserade mig för hans hälsa, jag gav honom råd om hur han skulle sköta sig och lovade att en dag ta honom med till ett apotek som hette Bailly på Rue de Rome 15. Där skulle han få den rätta medicinen att lindra sina smärtor med lovade jag. Det var inte någon tillfällighet att jag nämnde just det apoteket, eftersom det fanns på listan över de ställen som jag långt tidigare hade prickat av som mycket lämpliga vid en flykt. Apoteket hade nämligen den intressanta egenheten att vara försett med två ingångar, den ena från Rue de Rome och den andra från Rue du Rocher.

När jag anlände till Rue des Saussaies berättade doktor Vauck med övertygande självsäkerhet för mig att han skulle kunna dechiffrera depescherna dagen efter. Den 13 september var alltså den sista dagen jag kunde fly. Sedan skulle fällan obönhörligt slå igen om mig. Dagen efter skulle Berg som vanligt komma och hämta mig till Rue des Saussaies, där vi brukade infinna oss vid tolvtiden. Han skulle säkert föreslå att vi skulle gå till apoteket och själv följa med in. Jag skulle gå fram till disken och därefter till kassan. Sedan skulle jag fly genom utgången på andra sidan. Berg skulle vara handikappad till en början. Att skrika på tyska när man befann sig mitt ibland en massa fransmän – det var nämligen alltid fullt med folk på apoteket – kunde inte vara särskilt effektivt. Om han sköt efter mig riskerade han att träffa kunderna. Om han försökte ta upp jakten på mig fick jag lita till min snabbhet ... och hans nästan ständiga onykterhet. Jag hoppades att hinna fram till metrostationen på några minuter. Därifrån skulle jag åka till ändhållplatsen på Neuillylinjen, där jag kunde fortsätta med buss till Saint-Germain där jag hade en första replipunkt. Det var uteslutet att ta tåget på Gare Saint-Lazare, eftersom det var stor risk för att Gestapo skulle omringa stationen och lägga ut ett finmaskigt nät över området, sedan Berg hade slagit larm. Jag hade inte glömt att jag skulle vara försedd med giltiga papper eftersom Berg, som jag tidigare har berättat, gav mig ett identitetskort och en summa pengar varje gång vi skulle ge oss ut.

Jag var beredd att ta denna sista chans. Under nattens lopp avlöste bilderna av det som absolut måste bli ett lyckat flyktförsök varandra som i en film.

Den 13 september. Det kändes nästan som om jag hade feber. Jag hoppades att det inte skulle inträffa något som kullkastade min plan. Tänk om Berg skulle känna sig sjukare än vanligt och inställa besöket eller skicka någon annan i sitt ställe! Men allt gick väl. Han kom på slaget halv tolv. När vi kommit fram till ytterdörren vände jag mig om. Hillel var där och jag

vinkade adjö till honom. Jag visste att jag aldrig mer skulle återse min stridskamrat. Vi kunde inte säga ett enda ord till varandra och vårt sista farväl blev ordlöst.

Snart var vi framme i Paris. Berg hade överlämnat identitetskortet och femhundra francs till mig. Nu närmade sig ögonblicket. ”Hur känner du dig i dag?” frågade jag honom och tog på mig en mycket medlidsam min.

”Det blir bara värre och värre.” (Han såg ännu mer plågad ut än vanligt.) ”Vi måste åka till det där apoteket.”

Han hade dåsat till när vi stannade framför apoteket, och därför knuffade jag till honom med armbågen. ”Nu är vi framme. Kommer du med?”

Då fick jag följande helt otroliga svar: ”Gå in och köp medicinen ensam du, men skynda dig tillbaka!”

Vad menade han? Var det fråga om något slags list? Ville han kanske sätta mig på prov? Jag såg honom rakt in i ögonen och svarade mycket lugnt: ”Men hör du Berg, apoteket har en annan utgång också!”

”Jag litar helt på dig”, genmälde han skrattande, ”och jag är faktiskt för trött för att orka uppför trappan.”

Det behövde han inte upprepa två gånger. Jag gick in på apoteket ... och nästan omedelbart ut igen genom den andra utgången. Efter några minuter satt jag i en tunnelbanevagn. Efter en stund bytte jag till Pont de Neuilly-linjen. Jag hade en helt fantastisk tur. Vid tunnelbaneuppgången tog jag bussen till Saint-Germain. Jag började så sakta återvinna mitt lugn, men jag vände mig ändå helt automatiskt om. Ingen tittade närmare på mig. Då började jag fundera över hur Berg hade reagerat. Det hade nog tagit bortåt tio minuter innan han undrade över varför jag inte kom tillbaka, eftersom det måste ta minst så lång tid för mig att göra ett inköp under rusningstid på ett så stort apotek. Sedan måste han ha blivit förbryllad. Det hade nog gått ytterligare tio minuter innan han hunnit gå in på apoteket och söka efter mig litet överallt. Sedan han upptäckt att jag inte var där måste det ha tagit minst lika lång tid för honom att åka till Rue des Saussaies och slå larm. Sonderkommando kunde inte hinna fram till platsen för min flykt förrän efter fyrtio eller femtio minuter, och då skulle jag befinna mig på ett mycket tryggare ställe ...

Jag kom fram till Saint-Germain klockan halv ett. Jag var fri men på min vakt. En förrymd fånge som har Gestapo i spåren vet mycket väl hur vansklig en sådan nyvunnen frihet är.

Varför hade jag valt Saint-Germain? Jo, först och främst därför att jag hade bestämt mig för att jag hellre borde ta min tillflykt till personer som jag inte själv kände än att söka mig till sådana som jag visste var mina vänner. Jag tyckte att det var onödigt och farligt att utsätta de medlemmar i Röda kapellet som ännu befann sig i frihet för fara. Det kunde dessutom mycket väl tänkas att Gestapo hade infiltrerat sina agenter i min vänkrets. Jag visste att Georgie de Winter hade hyrt en liten villa i Wésinet år 1942. Jag visste inte om hon bodde kvar där, eftersom hon ingalunda befann sig i någon okomplicerad situation. Som amerikansk medborgare hade hon tvingats gå under jorden när Förenta staterna gick med i kriget mot axelmakterna. Hon hade försetts med ett belgiskt identitetskort, där det stod att hon hette Thevenet och var född i en liten by i norr. Men Georgies papper skulle inte ha dugt om de blivit utsatta för närmare undersökning.

Jag visste också att Georgie under sommaren 1942 hade placerat sin son i ett internat i Saint-Germain, som drevs av två lärarinnor som var systrar. Men skulle jag få tag i honom? Han kunde ju ha flyttats till en annan pension sedan dess. Jag bestämde mig i alla fall för att det var säkrast och minst riskabelt för mig att göra ett försök där. Om jag återopade min vänskap

med Georgie skulle de säkert ta emot mig. På så vis hoppades jag också kunna spåra upp henne.

Jag hade ingen svårighet att hitta internatet. En ung flicka, som såg mycket rysk ut, kom och öppnade. Jag anförtrodde mig åt de båda systrarna och förklarade min situation för dem. Till min stora förvåning lyssnade de till min berättelse om min flykt utan att visa någon som helst upphetsning, och det kommer jag aldrig att glömma. De berättade att Patrick hade lämnat internatet, och att han var inackorderad hos en familj i Suresnes. Georgie hade sagt upp kontraktet på sin bostad, men det kunde tänkas att hon bodde kvar i Vésinet. Mina värdinnor försökte nå henne på telefon under hela eftermiddagen, och de erbjöd mig att bo hos dem, om jag inte fick tag i henne. Men framåt kvällen lyckades de få Ge-orgie på tråden. Hon kom genast till mig och blev mycket rörd över att få träffa mig igen. Hon var inte det minsta rädd för att ha något att göra med en man som hade Gestapo i hämlarna utan var fast besluten att göra något. Vi lämnade de båda systrarna med ett varmt tack.

En sådan dag! För Pannwitz och hans band måste den 13 september ha varit en svart dag ...

Jag tyckte att jag hade riktat ett hårt slag mot Sonderkommando och att jag hade situationen under kontroll. Kampen skulle börja på nytt.

Det tog inte lång tid för mig att inse att villan i Vésinet, som Georgie lät mig bo i, inte var något idealiskt gömställe. Huset låg ganska isolerat, och det var oundvikligt att vi drog till oss uppmärksamhet. Därför måste jag flytta med det snaraste. Jag var ju inte någon vanlig rymling, ett stort ansvar vilade på mina axlar. Georgie hade ditintills inte vetat något om vad jag sysslade med. Hon visste bara att jag deltog i kampen mot nazismen. Trots att hon aldrig ställde några frågor började hon nu bli medveten om att hon tog stora risker eftersom hon var direkt inblandad i mina aktioner. Jag står i tacksamhetsskuld inte bara till henne och hennes son, utan också till alla andra som har hjälpt mig.

Kampen fortsatte. Jag hade inte längre en tanke på att begrava mig i något hål fram till krigsslutet. Nej, jag måste så snabbt som någonsin möjligt försöka få kontakt med Michel, kommunistpartiets förbindelseagent, så att Moskva blev varskott om att jag hade flytt. Det gällde dessutom att till varje pris ta reda på om min rapport hade sänts från kommunistpartiets station som fallit i Gestapos händer. Stora spelets framtid var helt beroende av svaret på den frågan. Det var slutligen också av yttersta vikt att jag gjorde något för att skydda mina vänner som satt i fängelse, eftersom min flykt kunde få allvarliga konsekvenser för dem. Jag hade bara några dagar på mig för att uträtta allt detta. Sedan skulle jag ha hundkopplet efter mig, det hade jag inget skäl att tvivla på ...

”Otto har rymt!”

När Berg, som verkade sjukare än vanligt, kom tillbaka till Rue des Saussaies med den nyheten, uppstod en panikartad bestörtning. Pannwitz insåg genast att det var han som skulle göras till huvudansvarig för flykten. Han reagerade just som jag hade förutsett – som en storviltjägare, vilken tar till vilka metoder som helst för att spåra upp villebrådet. Mannen som hade lett repressalieåtgärderna i Tjeckoslovakiet efter mordet på Heydrich var inte ovan vid den sortens situationer. Huset, där apoteket låg, omringades omedelbart och tiotals kunder arresterades. Pannwitz lät söka igenom hela byggnaden, eftersom han trodde att jag gömde mig där i väntan på att efterspaningarna skulle avbrytas. Därefter belägrades Gare Saint-Lazare (precis som jag trott), och alla utgående tåg blev noggrant genomsökta. Alla platser som jag hade uppsökt under mina utflykter med eskort (varuhus, kaféer, restauranger och frisérsalonger) blev kontrollerade av Gestapo. Pannwitz lade ut sina nät och trodde att han genom att arrestera ett hundratal personer skulle få tag på åtminstone en person som kunde ge

några intressanta upplysningar, men förgäves. Då tog han till det sista medel som fanns kvar: terroraktioner mot medlemmarna i Röda kapellet.

Jag kom på att jag skulle skriva till Pannwitz för att föra honom på villospår. I brevet förklarade jag att jag inte hade rymt utan blivit tvingad att försvinna. Två okända män hade kommit fram till mig på apoteket och givit mig det lösenord som högkvarteret bestämt att vi skulle använda oss av vid möten med medlemmar ur kontraspionagegruppen. De båda männen hade försäkrat mig om att Gestapo stod i begrepp att arrestera mig och att de hade order om att föra mig till något säkert ställe. Sedan skrev jag att jag hade ansett att det var oerhört viktigt att jag inte kom med några invändningar utan följde med dem, för att ”vår gemensamma sak inte skulle bli komprometterad”. De hade placerat mig i en bil, varefter vi lämnade Paris. När vi kommit en mil ifrån den franska huvudstaden hade vi tagit ett tåg till schweiziska gränsen. Jag påpekade att jag skulle passa på att lägga brevet på posten i ett obevakat ögonblick och att jag skulle hålla honom underrättad om händelseutvecklingen. I ett PS rådde jag Pannwitz att inte ställa Berg till svars för det som hänt, eftersom hans närvaro i apoteket inte skulle ha förändrat någonting. En av de båda systrarna på internatet i Saint-Germain gick med på att ta tåget till Besacon och posta brevet där.

Genom detta initiativ försökte jag få Pannwitz att tro att jag befann mig långt från Paris. Då skulle efterspaningarna bromsas upp, men framför allt fick högkvarteret på så sätt en möjlighet att fortsätta att dirigera Stora spelet från Moskva, för den händelse Gestapo inte hittade min rapport i radiostationens arkiv.

Georgie försökte genast helt modigt att få kontakt med kommunistpartiet. Jag hade nämligen en möjlighet att kontakta franska kommunistpartiets ledning genom att slå ett telefonnummer och lämna följande meddelande: ”Monsieur Jean har genomgått en operation och har behov av läkemedel.” Då skulle partiet skicka en kontaktman till fyra olika ställen i Paris’, södra, norra, östra och västra delar. Två dagar efter Georgies telefonsamtal träffade jag en ung flicka i Vésinet i Paris’ västra förorter. Jag bad henne skaffa identitetspapper, en giftkapsel och nyheter om rapporten som Juliette hade vidarebefordrat. Flickan kom tillbaka två dagar senare med de begärda papperen och en cyankaliumkapsel, som jag skulle svälja om det värsta hände. På samma gång fick jag höra en förvirrande nyhet. Kommunistpartiets radiostation i Lyonregionen användes enbart till att sända propagandamaterial till andra delar av landet. Gestapo hade inte kommit över några hemliga dokument. Senare fick jag veta att Jacques Duclos hade ansett att den rapport som jag överlämnade till Juliette för vidare befordran till högkvarteret var alltför viktig för att kunna sändas ut via etern. I stället hade en specialkurir tagit den till London, varifrån den förts till Moskva via diplomatiska kanaler. Jag hade uppenbarligen flytt alldeles i onödan, och om jag hade fått kännedom om dessa fakta den 13 i stället för den 17 september skulle jag fortfarande ha varit kvar i Neuilly. Sonderkommando hade inte en chans att avslöja hemligheterna i Stora spelet.

Allvarligare ändå var att min flykt skulle kunna kompromettera Stora spelet, som högkvarteret fäste sådan vikt vid. Nu kunde jag inte längre låta Gestapo ta mig levande. Giftet som jag bar i fickan gav mig styrka och tillförsikt, men det var nära att jag hade svält det redan dagen efter det att jag placerat det där.

Denna morgon låste Georgie dörren utifrån, som alltid då hon lämnade villan. Fönsterluckorna var stängda hela dagen. Vi hade vidtagit denna elementära försiktighetsåtgärd för att ge intryck av att huset var obebott ... Men plötsligt ringde någon på dörren i två långa repris. Jag var på min vakt och beredde mig på att fly, men besökaren insisterade inte. Det var falskt alarm.

Detta skämt upprepades dagen efter. Vi rycktes bryskt upp ur sömnen genom två våldsamma knackningar på dörren. Jag klädde på mig i all hast och kontrollerade att jag hade med mig

kapseln. Jag hade redan ena benet över fönsterkarmen för att kunna kasta mig ut i tomma luften om dörren slogs in, då bullret avtog och jag hörde husägaren förklara för Georgie att han i flera dagar hade försökt visa villan för nya hyresgäster, och att han bestämt sig för att pröva sin lycka tidigt på morgonen, eftersom han funnit huset tillbommat.

Dessa båda incidenter sporrade oss till omedelbar handling. Vi hade just fått bevis för att vi skulle kunna bli offer för en indiskretion. Det var absolut nödvändigt att ta sig därifrån, men mellan beslut och handling finns en avgrund som är svår att ta sig över, när man är det byte som Gestapo släppt sina spårhundar på. Rymma fältet ... men vart? Vi diskuterade olika möjligheter och bestämde oss slutligen för att be familjen Queyrie, som lille Patrick var inackorderad hos, att ta emot mig. De bodde i en villa i Suresnes. Monsieur Queyries mor bodde i en liten våning i en närliggande trädgårdsstad, och eftersom hon var bortrest på några dagar kunde jag bo där, vilket man inte behövde be mig om två gånger.

Jag hade alltså några dagars försprång före Gestapo. Men det var inte värt att jag gjorde mig några illusioner. Pannwitz' män skulle säkert försöka spåra mig genom Georgie. Förr eller senare skulle de avancera från Saint-Germain till Vésinet och från V& sinet till Suresnes. Och en vecka senare hade de mycket riktigt kommit pensionen i Saint-Germain på spåren, sedan de hade arresterat ett stort antal av Georgies släktingar, vänner och mer ytliga bekantskaper. Pannwitz var inte heller den här gången särskilt kinkig när det gällde metoderna. I Bryssel hade hennes föräldrar och flera av hennes vänner blivit hotade. Det var förmodligen genom dem man fått reda på att Georgies son var inackorderad i en förort till Paris. Särskilt en information var till stor nytta. Spårhundarna fick nämligen veta att Georgie hade tagit danslektioner vid ett institut vid Place Clichy. Av en av hennes kamrater där, Denise, fick de veta att Patrick bodde i Saint-Germain.

Gestapo kom allt närmare, det var jag förvissad om. Jag hade inte bott i Suresnes mer än tre dagar när jag fick ett telefonsamtal från de båda systrarna, som berättade att en man hade sökt upp dem under förevändning av att han ville överlämna något till madame de Winter (Georgie). Av den beskrivning de gav mig förstod jag att det måste ha varit Kent, Sonderkommandos brune eminens. Hans närvaro märktes sedan vid alla avgörande punkter under efterspaningarna. Tre dagar senare kom en grupp ”nyfikna” till internatet, och bland dem fanns Hillel Katz!

Omedelbart efter min flykt hade Pannwitz inriktat alla sina ansträngningar på Hillel. Chefen för Sonderkommando hade satt sig i sinnet att han skulle få tag på mig genom att utnyttja sig av Hillel. Innan han visade klorna försökte odjuret använda sig av list. Han bad Hillel ringa sin hustru Cécile och stämma möte med henne i Paris med det snaraste. Cécile visste mycket väl att hennes man befann sig i händerna på Gestapo sedan december 1942. Hon visste också att hon ständigt var bevakad, och att hon skulle utsättas för repressalier om hon avslöjade sig. Hon hade inget annat att göra än att infinna sig till mötet. Hon träffade Hillel på ett kafé och märkte att han hade en okänd person i sällskap. Katz' som givetvis var tvungen att följa Pannwitz' instruktioner, lyckades ändå avslöja vilken situation jag befann mig i.

”Mina vänner är mycket oroliga för vad som har hänt Otto och väntar ängsligt på att han ska komma tillbaka”, sa han.

På klarspråk betydde detta att jag hade flytt. Det var bara Pannwitz som trodde att han skulle få ut något av detta möte. Eftersom han inte hade avancerat en tum bestämde han sig för att ta till metoder som han var mer förtrogen med (arresteringar och tortyr), men först skickade han Katz till Saint-Germain tillsammans med sina underhuggare. Även denna situation klarade Katz av på ett fantastiskt sätt. Först ställde han några oskyldiga frågor om Georgie och Patrick, men sedan lyckades han i sista minuten viska något till en av systrarna:

”Monsieur Gilbert svävar i livsfara. Gestapo är honom på spåret.”

Hillel kämpade hjältemodigt ända in i det sista för vår sak, och för att rädda andras liv riskerade han sitt eget.

När jag senare besökte fängelset i Neuilly tillsammans med min kamrat Alex Lesovoy samma dag som Paris befriades, berättade husets franske concierge, monsieur Prodhomme, om Hillels martyrdöd. Bortåt tio dagar efter min flykt hade Sonderkommando tagit för vana att ta med Hillel till Rue des Saussaies om nätterna. Varje morgon fördes han tillbaka i ett fruktansvärt tillstånd. Hans lidandes historia blev allt mörkare, tortyren blev allt grymmare, såren hann inte läkas mellan tortyrseanserna. Conciergen hade passat på att växla några ord med honom, när han bar till honom måltiderna, och på så sätt fick han veta vad Hillel tvingades gå igenom. Slaktarna i Sonderkommando anklagade honom för att ha förberett min flykt och för att vägra avslöja var jag gömde mig, trots att han måste veta det. De anklagade honom också för att ha varskott mig under besöket i Saint-Germain.

Monsieur Prodhomme erinrade sig mycket väl den dag då Katz med trasiga händer och blodigt ansikte anförtrodde honom följande: ”Monsieur Gilbert kommer säkert hit efter kriget. Vill ni berätta för honom att jag trots tortyren och alla mina lidanden inte ångrar någonting, och att jag är mycket lycklig över att ha gjort det som jag gjort. Be honom bara att ta hand om mina barn...”

Några timmar senare kom Gestapo och hämtade honom.

Vi har aldrig fått veta hur Hillel Katz dog, men bödeln Pannwitz vet det, han som lät tortera honom och sedan mörda honom, utan dom eller möjligen efter en skenrättegång. Jag kan se Hillel för mig, jag ser hur tappert han kämpade! Hjältemodet var en naturlig sak för honom, liksom för alla som valt att offra sina liv för en ljusare morgondag.

Sonderkommando arresterade de båda systerarna i Saint-Germain. De uppförde sig mycket modigt och avslöjade ingenting om resan till Besancon eller det brev som Pannwitz fick från mig. Dagen efter slog Gestapo till mot villan i Vésinet. Jakthundarna närmade sig och om några dagar eller kanske bara några timmar skulle deras skall genljuda i Suresnes. Än en gång gällde det att handla snabbt. Jag måste rädda madame Queyrie och lyckades övertala henne att resa sin väg. Hon tog sin tillflykt till sin svägerska i Corrèze tillsammans med Patrick. Georgie och jag måste än en gång lätta ankar. Men vart skulle vi fly? När vi grubblat en stund föll mitt val på Suzanne och Claude Spaak, som jag hade träffat första gången under sommaren 1942, då jag sökte upp dem i deras våning på Rue de Beaujolais för att varsko dem om att deras vänner Mira och Hersch Sokol blivit arresterade. Jag hade blivit mycket imponerad av det kallblodiga sätt de tog emot denna nyhet på. De hade inte tvivlat ett ögonblick på att Mira och Hersch skulle gå i döden hellre än att erkänna. Och det var också exakt vad som hände. Sokols namn står inskrivna på listan över nazismens martyrer. Som så många andra tog de med sig sina hemligheter i graven.

Det var vårt ömsesidiga förtroende för varandra som fick mig att fatta mitt beslut. Georgie sökte upp Spaaks och berättade vad som hänt, och de försäkrade att de skulle göra allt för att hjälpa mig. Ett ljus i natten ... Claude kom och hälsade på mig i Suresnes. Hur trösterikt var det inte att veta att vi inte längre var ensamma! Det viktigaste av allt var nu att hitta ett gömställe åt mig, Vi var båda överens om att det var ett absolut villkor att platsen inte hade något som helst med motståndsrörelsen att göra. Sedan måste vi till varje pris få reguljära kontakter med franska kommunistpartiet.

Men först måste vi fundera ut ett gömställe, eftersom det inte kunde bli fråga om att stanna längre i Suresnes. Denise, Georgie väninna från danskursen, hade anförtrott nycklarna till sitt vinds” rum på Rue Chabanais till Georgie, och där flyttade vi in på kvällen den 24 november.

Det var mycket motvilligt som jag hade gått med på den lösningen. Av någon anledning trodde jag inte att Denise var helt pålitlig. Vi skulle kanske upptäcka att vi kastat oss rakt in i varegens gap. Natten mellan den 24 och den 25 blev orolig och sömnlös. Jag lysnade till ljuden i omgivningen och vän tade mig att vilken minut som helst få se herrarna dyka upp dörren.

Det var med stor lättnad vi lämnade detta osäkra gömställe i gryningen nästa morgon för att uppsöka Spaaks. Min intuition hade inte bedragit mig. Vi kunde verkligen skatta oss lyckliga över att ha flyttat därifrån så snabbt, eftersom Denise hade blivit arresterad och genast lagt korten på bordet. Hon lämnade Queyries adress, och tack vare detta släpptes hon genast. Pannwitz trodde att han var nära sitt mål. Spårhundarna kastade sig över villan i den tidiga gryningen, men för sent. Det var bara monsieur Queyrie som fanns kvar i huset.

Pannwitz riktade sina vapen åt annat håll. Han gillrade en fälla som han väntade sig mycket av. Han var övertygad om att Patrick var min son och tänkte därför idka utpressning mot mig genom honom, eftersom han fått reda på var madame Queyrie höll sig gömd tillsammans med barnet. Han lät en ”granne” ringa till henne och berätta att hennes man hade brutit benet. Hon måste därför genast komma hem. Men fällan var alltför grov. Madame Queyrie vädrade faran och stannade i Corrèze.

Chefen för Sonderkommando gav emellertid inte upp. Om Ottos ”son” inte kommer till oss så kommer vi till honom, tänkte han och utrustade en expedition som skulle leta reda på lille Patrick i Corrèze. Pannwitz lät inte lura sig av doktor Goebbels demagogiska offentliga orationer vid slutet av år 1943, då denne vrålade ut sin övertygelse om att Tredje riket skulle segra. Han visste mycket väl att Corrèze behärskades av motståndsrörelsen (*le maquis*), och därför fick det hela formen av en militär operation, Bilar som var fullproppade med Gestapo-män satte kurs mot Corrèze för att arrestera en farlig Röda kapell-medlem på fyra vårar.

Operationen lyckades, och Pannwitz gnuggade händerna av belåtenhet. Efter att ha varit på jakt efter mig under två veckor trodde han nu att han hade ett medel att få mig fast. Nu när vi har Store chefsens son i vårt förvar, kommer vi också snart att nå fram till fadern, tänkte han. Han var desto mer övertygad om detta som han trodde sig ha avgörande bevis för att jag var fadern. Han hade visat ett foto av mig för Patrick och bett honom säga vem herrn på kortet var. Patrick hade då svarat: ”Pappa Nanou”. Den här gången var chefen för Sonderkommando säker på sin sak. Det var bara det att han inte visste att Patrick hade den lustiga vanan att kalla mig så, liksom han hedrade madame Queyrie med beteckningen ”Mamie Annie”.

Samtidigt som jag gratulerade mig själv till Pannwitz’ misstag kunde jag inte låta bli att oroa mig för vad som skulle hända den lille. Jag var också rädd för att Pannwitz skulle göra allt för att få tag i Georgie. Senare fick vi veta att Gestapo var oenigt om vad man skulle göra med Patrick. Några ville skicka honom till Tyskland, men andra föredrog att ha honom kvar till sitt förfogande. Eftersom de trots allt inte gärna kunde sätta honom i fängelse, placerade de honom och madame Queyrie i en inrättning som tyskarna hade lagt beslag på i Saint-Germain. Där lät de dem stanna fram till januari 1944, då de förflyttade dem till huset i Suresnes, som bevakades dygnet runt. De hoppades nämligen på att jag skulle dyka upp i omgivningarna och falla i fällan, eftersom jag inte stod ut med att vara skild från min son.

Men Pannwitz bedrog sig rejält. Jag hade fått en fristad hos Spaaks. Trots att jag hade det största förtroende för dem, kunde jag ändå inte låta bli att tycka att detta gömställe var det minst säkra av alla dem som jag använt mig av ända sedan min flykt. Jag visste att båda makarna tillhörde motståndsrörelsen, men då hade jag ingen aning hur aktiva de i själva verket var. Det var i synnerhet Suzanne som ägnade sig åt en mängd olika hemliga aktiviteter. 1942 hade hon deltagit i räddningsaktionerna för judiska barn och varit aktiv i Nationalförbundet mot rasism, men jag kände inte till att hon i september 1943, när hon tog emot mig, framför allt var verksam i flera gaullistiska och kommunistiska organisationer. Hon deltog i

de farligaste aktioner utan att bry sig om riskerna och befann sig i en mycket utsatt position. Vi ansåg det därför klokast att dela på oss. De två närmaste nätterna tillbringade vi i Oratorieordens tempel i närheten av Louvren, där vi blev omhändertagna av den pastor som gav husrum åt de judiska barn som Suzanne Spaak lyckades rädda ur tyskarnas klor.

Genom Spaaks förmedling kom jag sedan till ett pensionärshem ... Stället var perfekt när man ville gömma sig för tyskarna, men ordet ”pensionärshem” fick mig att rysa.

26. En hård duell med Gestapo

Som trettionioåring och chef för Röda kapellet tvingades jag nu att spela rollen av en mer eller mindre senil pensionär i det stillsamma ”Vita huset” i Bourg-la-Reine. Jag hade emellertid inte något val utan beslöt ge sken av att vara en sjuklig pensionär, som måste pysslas om av en sköterska. Det var uteslutet att Georgie skulle stanna där, och därför kallade vi på madame May, som var änka efter en ganska känd sångare. Hon avskydde nazisterna och var fullt beredd att ansluta sig till den underjordiska kampen. Det var Georgies förtjänst att jag hittade denna pärla. Det var ingen lätt sak att finna en fullständigt pålitlig kvinna som var fast besluten att ta sådana risker. Utåt skulle hon spela rollen av en gammal, mycket tillgiven moster, men i själva verket fungerade hon som förbindelseagent.

Först tillbringade jag några lugna dagar i Vita huset, men jag lade märke till att flera av de andra pensionärerna verkade ha lika svårt som jag att spela rollen av stillsamma gamlingar. Det fanns flera tecken som tydligt avslöjade deras verkliga ålder och hälsotillstånd. Jag fick ett intryck av att de hade dragit sig undan på grund av tyskarnas nyfikenhet, vilket inte kunde låta bli att oroa mig. Stämningen var hjärtlig, men alla höll på en viss distans och intog sina måltider på rummen, som om de hade varit rädda för grannarnas indiskretion. Ja, det var då sannerligen ett underligt pensionärshem!

Möjligheterna att motarbeta Pannwitz’ planer var inte stora men jag måste försöka. I slutet av september skrev jag därför ett andra brev. Som läsaren kanske minns hade jag i det första brevet skrivit att jag skulle resa till Schweiz tillsammans med ett par agenter från sovjetiska kontraspionaget, men sedan dess hade han sparat mig till Saint-Germain, Vésinet och Suresnes ... Eftersom jag måste ge honom en rimlig förklaring, berättade jag nu att jag fått kontraspionagets tillstånd att återvända till Paris.

Jag kan förstå vilka invändningar man kan göra mot detta. Kunde jag inte komma på något bättre än att avslöja för Sonder-kommando vilken stad jag befann mig i? Visst var väl det ett egendomligt initiativ för att komma från en man som just lyckats fly? Var inte det samma sak som att sätta jägaren på spåret ...? Jag förstår mycket väl att det verkar förvånansvärt, men mitt svar är att man måste ta Gestapoagenternas enkla psykologi med i räkningen. Sa man till dem att man befann sig i Paris, så sökte de efter en i Europas fyra hörn!

Jag hade ett allvarligare skäl också. Paris är ett rent paradiset för personer som vill gå under jorden. Om en jagad person lyckas bryta alla kontakter med det förflutna har han stora chanser att undfly dem som förföljer honom.

Jag höll avsiktligt en lugn och självsäker ton i brevet, gav uttryck för min förtrytelse över Sonderkommandos inställning, anklagade dem för att med vett och vilja sprida panik genom att arresteras oskyldiga, som inte hade något med mitt nät att göra och tillade att Sonderkommando kunde räkna med att mitt agerande i framtiden var helt beroende på om de släppte de arresterade personerna eller ej.

Pannwitz, som trodde att Sonderkommando bemästrade Stora spelet, blev mycket förbryllad av mitt brev. Han grubblade över mina intentioner och förstod inte varför jag inte avslöjat

sanningen för högkvarteret efter min flykt. Det var alldeles uppenbart att han inte visste att Moskva hade varit helt insatt i situationen ända sedan Operation Juliette i februari 1943.

Mitt främsta mål var att återknyta kontakten med högkvarteret med franska kommunistpartiets ledning som mellanhand. Jag hoppades på att lyckas göra det med Suzanne Spaaks hjälp. Hon var inte medlem i partiet, men hon samarbetade med en ung läkare, som hette doktor Chertok, i räddningsaktionerna för judiska barn, och denne hade kontakt med en aktiv kommunist, advokaten Lederman. Lederman var en av de huvudansvariga för den judiska motståndsrörelsen i Frankrike. Jag hade träffat honom flera gånger när jag var aktiv inom det franska partiets kadrer. Han stod i förbindelse med ledaren för de utländska motståndskämparna inom landet, kamrat Kowalski, som var chef för de invandrade arbetarnas avdelning inom kommunistpartiet.

Jag kände Kowalski mycket väl. Han var exakt den man jag behövde, eftersom han hade förbindelser med både partiledningen och Michel, den aktive kommunist som sedan 1941 hade fungerat som kontakt mellan franska kommunistpartiet och mig.

Men det var inte lätt att nå Kowalski. Jag måste gå genom en mängd olika instanser. Samtidigt som jag tog itu med detta skickade jag den första och femtonde varje månad ett ombud till kyrkan i Buttes-Chaumont, den permanenta kontaktpunkt som jag långt tidigare hade kommit överens om med högkvarteret. Skulle den fungera fortfarande? Den 1 oktober begav sig Georgie till mötesplatsen, men hon träffade inte någon där.

Spaaks hade lyckats skicka iväg Georgie från Paris med hjälp av två engelska vänner, Ruth Peters och Antonia Lyon-Smith, som bodde illegalt i Paris. Antonia Lyon-Smith hade föreslagit att man skulle skriva till doktor de Joncker, en god vän till henne som bodde i Saint-Pierre-de Chartreuse helt nära schweiziska gränsen. Doktorn var övertygad antinazist och utnyttjade sin geografiskt privilegierade position till att hjälpa flyktingar att ta sig över till Schweiz. I väntan på svar från honom skulle Georgie gömma sig i en liten by i Beauce i närheten av Chartres. Där skulle hon invänta besked om när hon kunde ta sig till schweiziska gränsen. Men Georgie stod inte ut med denna väntan. När jag mötte henne vid tåget i Bourgl-la-Reine den 14 oktober var hon alldeles slut i nerverna, men jag lyckades till slut övertala henne att resa tillbaka till Beauce. Innan hon reste den 15 oktober på morgonen överlämnade hon mig ovetande en liten lapp med sin nya adress till madame May, vilken denna sedan stoppade på sig. Samma dag skulle madame May bege sig till mötesplatsen i Buttes-Chaumont.

Jag gav madame May detaljerade instruktioner inför detta möte. Hon skulle hålla sig på säkert avstånd från kyrkan och – detta tryckte jag alldeles särskilt på – till varje pris avstå från att gå upp i sin våning, som låg i närheten, sedan hon hade tagit kontakt med den som väntade henne där.

Men vi får inte glömma Denise, som tidigare gått på kurser i sällskapsdans tillsammans med Georgie. Det fanns inget tvivel om att hon numera i stället ägnade sig åt att dansa tango med Sonderkommando. Raiden i Suresnes hade förvissat oss om att hon efter att först bara ha snuddat vid förräderiet med tåspetsarna nu hade tagit steget fullt ut. Och Denise kände madame May mycket väl och hade adressen till hennes våning.

Jag hade lärt känna madame May närmare under min vistelse i Vita huset. Hon var inte längre ung men var trots detta glad och livlig. Det var en intelligent kvinna, och likt alla andra som hade hjälpt mig sedan jag flydde var hon en glödande antinazist, stridbar och generös men utan minsta aning om vad illegalt, underjordiskt arbete egentligen innebar. Hon var en av dessa otaliga helt makalösa amatörer som underlättade de professionella Gestapomännens verksamhet genom sin oerfarenhet. Hon berättade för mig att hennes ende son, som efter

mannens död hade lagt beslag på hela hennes kärlek, var krigsfånge. Jag kunde lätt föreställa mig vilken fruktansvärd utpressning mördarna i Gestapo skulle kunna utsätta henne för om hon råkade i deras klor, och därför bad jag henne om att till varje pris hålla tyst under ett par timmar, om det hela gick på tok.

Tidpunkten för träffen i Buttes-Chaumont var fastställd till klockan tolv. Jag väntade i boråt en och en halv timme. Tiden gick och hon kom inte tillbaka. Vid tretiden hade hon fortfarande inte återvänt. Man behövde inte ha särskilt stor fantasi för att sluta sig till att hon hade råkat ut för besvärligheter. Jag försökte föreställa mig vad som kunde ha hänt.

Det verkade inte troligt att madame May stött på Gestapo på mötesplatsen, eftersom det bara var Georgie, högkvarteret och jag som kände till de exakta koordinaterna. Men tänk om hon trots mina uttryckliga order hade gått upp i sin våning? Senare fick jag veta att det var just så det hade gått till. Först hade hon väntat i en kvart i närheten av kyrkan utan att någon visade sig. I stället för att återvända till Bourg-la-Reine bestämde hon såg då för att gå upp i sin bostad. Man måste tänka på hur det känns för ett modershjärta som inte har hört något från sin ömt älskade son, som sitter i krigsfängeläger! Jag hade visserligen sagt att hon skulle ta sig raka vägen tillbaka till Bourg-la-Reine, men hon hoppades på att det kunde finnas brev som väntade i våningen alldeles i närheten, och därför tog hon risken. Det fick gå som det ville. Men i stället för brev väntade Lafonts band, Gestapos franska bundsförvanter, på henne. Våningen var förvandlad till en fälla. De hittade adressen till Georgie i madame Mays ficka.

Denise hade kanske inte gjort lycka som dansmus, men nu hade hon bevisat att hon hade framtiden för sig som gråråtta.¹ Pannwitz hade placerat den beryktade Henri Chamberlin-Lafonts mördarband i madame Mays våning, eftersom han hade förtroende för sina franska anhängare och de redan givit bevis för sin tjänstvillighet och sin ”kompetens”. Han visste att de, om det dök upp några besökare i madame Mays våning, skulle sköta förhöret på ett effektivt sätt.

Men allt gick inte alltid som han hade föreställt sig. Madame May, som var ursinnig över att hon fallit i fällan, kastade sig över Lafonts agenter med en skur av slag. Annars brukade det vara de som utdelade slagen och inte tvärtom. Nu fick mördarna rejält betalt för gammal ost, och de hade stor svårighet med att klara av sitt byte. De kallade då på Pannwitz, som genast rusade dit ... bara för att få sin del av slagen!

Sedan förvärrades situationen. Man förde madame May till Rue des Saussaies, där man ställde henne inför valet mellan sonens liv och adresserna, just det köpsläende som jag hade fruktat. Men hon lyckades hålla tyst i några timmar. Vid sextiden på kvällen orkade hon inte längre. Hon föll samman, lämnade min adress i Vita huset och Spaaks och tillade att hon fungerade som förbindelseagent mellan dem och mig.

Den stackars madame May var inte skapt för illegalt arbete ... Bara på några timmar hade Gestapo fått ett mycket farligt vapen mot oss. Makarna Spaak och Georgie och jag svävade i stor fara. Jag måste alltså handla och det snabbt. När klockan blev tre på eftermiddagen utan att madame May hade kommit tillbaka, bad jag om ett samtal med föreståndarinnan för Vita huset, madame Parrend. Jag informerade henne om de senaste händelserna, varskodde henne om att Gestapo kunde komma vilket ögonblick som helst och rådde henne att larma alla sina ”specialpatienter”. Med beundransvärt lugn gick hon då genast och rådde personerna som svävade i fara att ge sig av.

Själv hade jag kommit överens med madame Parrend om att hon, ifall någon ringde och frågade efter mig, skulle svara att jag hade gått ut på en promenad och inte väntades tillbaka

¹ Det var det öknamn man gav åt kvinnorna som var anställda i Wehrmachts administration under ockupationen med anledning av deras grå uniformer.

förrän vid sju-, åttatiden på kvällen. Jag trodde nämligen inte att Pannwitz omedelbart skulle släppa sina jakthundar på Vita huset utan först försöka se till att jag fick något lugnande besked om varför madame May hade blivit försenad. Om jag fick Sonderkommando att tro att jag inte väntades tillbaka från promenaden förrän vid sjutiden, skulle det verka som om jag inte oroade mig, och då skulle nog Pannwitz till att börja med koncentrera alla sina styrkor till Bourg-laReine, eftersom han inte gärna kunde leda flera operationer på en gång. Det gällde att hålla honom kvar i Vita huset så länge som möjligt.

Jag lämnade pensionärshemmet vid halvfyratiden efter att först ha rivit sönder mitt identitetskort. I de reservpapper, som jag hade fått genom kommunistpartiet, intygades det att jag var en *Volksdeutsch*.¹ Största fördelen med detta var att jag kunde röra mig fritt utomhus även efter signalen om utgångsförbud. Jag lämnade med flit kvar alla mina personliga tillhörigheter och lät bli att låsa dörren, detta för att ge intryck av att jag inte skulle vara borta länge. För att göra den saken ännu mer uppenbar i en eventuell besökares ögon arrangerade jag en liten tablå. Jag lämnade en högst oskyldig bok uppslagen på bordet, stökade till sängen och ställde några medicinflaskor på nattygsbordet, allt för att övertyga Gestapos folk om att de skulle invänta min återkomst.

Jag var mycket lugn. Jag reagerade numera nästan mekaniskt på det viset när jag kände faran närma sig. Jag behövde dessutom alla mina krafter för att kunna rädda familjen Spaak från Pannwitz och hans anhang. Jag gick ända till Plessis-Robinson. Det var vackert väder och gatorna var fulla med folk som var ute och promenerade. De verkade glada och obekymrade, vilket förmodligen var en illusion beroende på kontrasten mellan söndagsflanörernas skenbart fridfulla uppsyn och min egen hjärnas våldsamt sjudande aktivitet.

Slumpen har sina förunderliga vägar. Plötsligt fick jag syn på Michel, den man som utgjorde förbindelselänk mellan mig och kommunistpartiets ledning. Han hade någon i sällskap. Trots att jag var svårt frestad avstod jag från att gå fram till honom och berätta om det drama vi just spelade med i och be om råd och hjälp. Jag hade ingen rätt att kompromettera honom. Det kunde ju hända att jag var skuggad. Den ena olyckliga händelsen efter den andra hade inträffat sedan jag flydde (systrarna i Saint-Germain, familjen Queyrie, madame May, Vita huset och nu till sist Spaaks). Från och med nu måste jag vara ytterst noga med att inte kontakta några personer som det kunde få svåra konsekvenser för. Jag försökte övertyga mig själv om att en person som flytt ur ett nazistiskt fängelse eller fångläger måste räkna med att klara sig själv, men även om denna tanke stärkte mig i min beslutsamhet och höjde min moral, så gav den inget svar på frågan om vad jag skulle göra eller vart jag skulle ta vägen. Jo, jag visste vad jag skulle göra: jag skulle rädda Spaaks. Men vart skulle jag ta vägen?

Natten föll över den ensamme, jagade mannen ... Än en gång frågade jag mig vad jag skulle ta mig till. Plötsligt hejdade jag en taxi med en till hälften oreflekterad gest och gav chauffören adressen till Rue de Beaujolais, där Spaaks bodde.

Det måste verka som en egendomlig idé. Man behöver inte vara expert på illegal kamp för att inse vad man kan invända mot detta: att söka upp Spaaks var ju bokstavligen detsamma som att kasta sig i Pannwitz armar. Det är så sant, så sant, men jag hade ingen annan utväg om jag ville rädda mina vänner. Jag spelade krona och klave och kunde inte göra annat.

Jag hade i alla fall förvissat mig om en sak, nämligen att Gestapo gått till aktion. Vid halvåttatiden hade jag nämligen ringt upp Vita huset, där en okänd stämma hade svarat: ”Madame Parrend är inte inne ...”

---

¹ En person av tyskt ursprung som bodde på av tyskarna ockuperat territorium. En *Volksdeutsch* åtnjöt samma rättigheter som en tysk medborgare.

”Skulle ni vilja gå upp på mitt rum och varsko min moster, madame May, om att jag kommer tillbaka vid åttatiden och att hon väntar på mig så att vi kan äta kvällsvard tillsammans . . .”

Senare fick jag veta att männen i Sonderkommando hade blivit mycket belåtna över mitt meddelande. De blev allt säkrare på att de skulle nå sitt mål och slog sig till ro för att invänta min ankomst. Visst väntade man på mig i Vita huset, men jag kände mig ingalunda övertygad om att det inte fanns en mottagningskommitté i Spaaks våning också.

Om plågoandarna i Sonderkommando nu hade lyckats bryta ner madame Mays motstånd genom sina vanliga metoder, fanns det inget skäl till att de inte skulle utnyttja sitt första framsteg och utsätta henne för ännu större tryck. Denna deras sedvanliga taktik fick bevisligen ofta goda resultat. När en människa pinats ända tills hon bryts ner brukar hon ange ett enda namn och ge en enda information. Så fort hon släppt ifrån sig detta får hon ny motståndskraft, men då skärper specialisterna på lidande och människans förmåga att uthärda det sin tortyr av offret ända tills de får en fullständig bekännelse. De visste att de hade alla möjligheter att segra. Jag gjorde mig heller inga illusioner. Madame May var gammal och mer sårbar än en yngre och vitalare person, åtminstone fysiskt. Hon var dåligt förberedd inför alla faror som lurade i den illegala verksamheten, hon hade inte en Hillel Katz’ eller en Hersch Sokols andliga resurser, så att hon skulle kunna dö under tortyr utan att tala.

Taxin stannade framför det hus som Spaaks bodde i. Nedräkningen började. Jag kände mig som tsartidens officerare, som roade sig med att hålla en revolver mot tinningen efter att ha placerat en kula på måfå i magasinet. Ibland var pipan tom, men ibland ...

Jag steg sakta ur taxin och samlade mina krafter. Återigen stod jag på ödets tröskel, men det var naturligtvis omöjligt att dra sig tillbaka. Jag kramade cyankaliumkapseln i handen när jag gick uppför trappan och ringde sedan på dörren. Jag fick vänta några sekunder innan dörren öppnades. En hastig blick. Det var min vän och han verkade frisk och kry. Jag blev lycklig men hade inte tid att glädja mig åt det. Av den frågande blick jag gav honom förstod han att jag undrade om han var ensam, eller om de var där? Jag förstod av hans min att jag kunde vara lugn. Det kändes plötsligt som om blodet, som varit på väg att levra sig i ådrorna, återigen började pulsera.

”Ni måste omedelbart lämna våningen!” utbrast jag.

Claudes reaktion förvånade mig: ”Vet du vad”, sa han, ”när du ringde på trodde jag att det kunde vara tyskarna. Det är det öde som alla motståndsmän drabbas av så småningom. Men du, du kommer hit till våningen för att varna oss, trots att du är jagad och våningen kunde ha blivit förvandlad till en fälla! Det är ju helt otroligt!”

”Jag kunde inte göra annat efter det som har hänt i Saint-Germain”, svarade jag. ”Jag tänkte inte på annat än att fler personer inte fick råka illa ut.”

Det var alldeles sant. Jag hade varit alldeles besatt av den tanken.

Ett kort ögonblick hängav vi oss åt vår rörelse ... Men vi hade inte tid att lyssna till våra hjärtan och fördjupa oss i våra känslor. Vi måste genast gå till handling och se situationen i ansiktet. Vi började utan övergång diskutera de praktiska frågorna. Var fanns hans närmaste, hur skulle vi kunna varsko dem och skydda dem från en viss herr Pannwitz’ repressalier? Vi beslöt att Suzanne och barnen måste resa hem från Orleans samma dag. Claude skulle hämta dem vid stationen klockan nio på kvällen och lämna dem hos goda vänner. Därefter skulle madame Spaak och barnen så snart som möjligt resa till Belgien, medan Claude stannade i Paris, där han måste gå under jorden.

Då skulle allt vara ordnat för familjen Spaak. Men redan när vi talade om det fick vi upp ögonen för en fara som var ännu svårare att avlägsna och som krävde att vi fattade ett mycket

snabbt beslut. Min träff med Kowalski, kommunistpartiets representant, var fastställd till den 22 oktober i Bourg-la-Reine. Vi hade inte kommit överens om något exakt klockslag. Doktor Chertok skulle ringa och fastställa det med Claude Spaak två dagar i förväg, men datum för mötet hade jag fått av madame May innan hon arresterades. Nu måstet mötet annulleras!

Det var bara en vecka kvar, och för att komma ända fram till Kowalski måste vi gå via doktor Chertok och advokat Lederman. Men att hitta dem i den underjordiska världens mörker var lika lätt som att hitta en hederlig man i Pannwitz' gangstergång! Det var omöjligt, eller åtminstone nästan. Tanken på att Kowalski, som stod i spetsen för den utländska motståndsgruppen inom landet och var franska kommunistpartiets förtroendemän, skulle hamna i Gestapos klor fick mig att rysa. Det måste till varje pris förhindras. Innan vi skildes åt gjorde Claude och jag upp en del planer. Vi kom också överens om att träffas igen i Trinitékyrkan den 21 oktober.

Claude och jag gick sakta nerför trapporna i huset utan att säga ett ord. Skulle vi någonsin få se varandra igen? Vi tryckte varandras händer. Just som vi skulle skiljas åt utanför porten frågade Claude:

”Vart ska du ta vägen? Du har väl något säkert ställe att gömma dig på?”

”Oroa dig inte för det, du! Jag vet var jag kan söka skydd.” Men den trygga platsen fanns på Paris' gatstenar!

Jag gick in på en bistro och drack några glas, eftersom jag ville skaffa mig en överblick över situationen och återuppleva de dramatiska händelserna den 15 oktober i lugn och ro – nåja, lugn och ro är kanske inte rätta uttrycket. Min glädje över att Georgie befann sig i säkerhet, väntan på att madame May skulle komma tillbaka, min snabba avresa från Bourg-la-Reine, mitt besök hos Claude Spaak ... Min enda tröst var att jag inte passivt accepterat händelserna utan att jag hade försökt parera fiendens stötar. Genom att hålla Sonderkommando kvar i Vita huset hade jag lyckats rädda Spaaks.

”Där lurade vi dem!” Jag hade en känsla av att även jag hade rätt att instämna i anti-nazisternas stolta och segerrika rop. Där jag satt i min ensamhet vid glaset på det lilla kaféet med hela Gestapo på jakt efter mig, kände jag mig som en segrare. Men kriget var inte slut. Jag måste akta mig för att vara alltför optimistisk. Jag hade lurat dem, javisst, men för hur lång tid? Vad skulle jag göra och vart skulle jag ta vägen i morgon och dagen efter?

Jag hade knappt skilts från Spaak förrän jag tvingades omvärdera situationen. En sak visste jag, och det var att Sonderkommando och Lafonts band just i det ögonblicket vidtog alla åtgärder för att fånga in mig. Men jakthundarna var tvungna att dämpa ner sitt skällande. Varför måste Pannwitz och hans band vidta sådana försiktighetsåtgärder? Jo, därför att de inte visste om jag hade informerat Moskva. De måste vara försiktiga för att ryktet om min flykt inte skulle sprida sig. Tänk om högkvarteret inte kände till de senaste händelserna! Då skulle Pannwitz avslöja allt om han slog stort larm och satte hela polisen på mitt spår.

Ute på gatan, på biograferna eller kaféerna kände jag mig relativt säker. Med tanke på omständigheterna kände jag mig bäst till mods när jag i anonymitet följde med folkströmmen på Parisgatorna, alldeles särskilt som jag hade papper på att jag var en Volksdeutsch, vilket gav mig avsevärt större rörelsefrihet än vad de franska medborgarna hade. Tack vare det kunde jag även röra mig fritt om natten.

Vad gjorde en glad Volksdeutsch när han hade några dagar på sig i Paris? Jo, han levde ljuva livet ... Jag anade bara inte hur svårt det var att roa sig när man hade döden i hälarna. När jag lämnat bistron gick jag på bio. Men fråga mig inte vad det var för film som visades den

kvällen, ty jag minns bara att fåtöljen var bekväm och att mörkret gav mig tillfälle till vila. Dessutom fördrev jag ju tiden, och det var gott och väl tillräckligt för mig.

När filmen var slut begav jag mig till Gare Montparnasse. Det hade redan blivit natt. Jag gick omkring på gatorna i väntan på gryningen. Snart ljusnade himlen över taken i Paris och staden livades upp av de första ljuden. En ny dag hade börjat. Efter alla händelser och sinnesrörelser dagen innan verkade nu alla timmar som låg framför mig oändliga. I min ensamhet skulle jag räkna timmarna och minuterna och spana efter det oförutsebara. Eftersom jag inte hade något annat för mig bestämde jag mig för att Sonderkommando skulle få något att göra i alla fall. Jag ringde till Vita huset från ett kafé

”Jag ber så mycket om ursäkt för att jag inte kom tillbaka i går”, sa jag till den okända rösten som jag fick på tråden, ”men jag blev kvar hos goda vänner. Jag kommer tillbaka i kväll, sedan jag har varit hos min doktor.”

Nu skulle jag inte vara ensam om att otåligt invänta dagens slut!

Oändliga timmar promenerade jag omkring utan mål, med avbrott för korta besök på restauranger eller kaféer. Sedan tvingades jag ut på gatorna igen, likt ett snäckskal som av tidvattnet kastats upp på stranden. Jag gick sakta, men med febrilt verksam hjärna, vaksamma ögon och skärpt uppmärksamhet. När kvällen kom insåg jag att jag inte skulle orka med ännu en natt under stjärnorna. Jag måste få ligga i en säng åtminstone för några timmar. En cykeltaxi förde mig till Gare Montparnasse, där jag gick in en stund innan vi fortsatte till Gare d’Orléans. Jag slumrade till på vägen. När vi hade kommit fram väcktes jag av föraren, som till sin förvåning märkte att jag inte steg av. Jag måste ha sett så konstig ut att det inte var svårt att förstå att något var på tok.

Min förare, som var en äldre man med sympatiskt och intelligent ansikte, böjde sig nämligen ner över mig och frågade: ”Ni kanske inte har någonstans att bo? Om ni vill kan ni få sova hos mig ... Jag måste bara köra en tur till innan jag åker hem ...”

Han hade förstått att jag var i trångmål utan att jag hade sagt ett enda ord. Jag bestämde mig för att lita på honom och föreslog att jag skulle betala för den arbetstid han hade kvar.

Mannen bodde ensam i ett vindsrum, men jag skulle inte ha varit lyckligare om det hade varit ett slott! Jag kände mig tröstad av hans sällskap. Rymlingen var inte längre ensam, han fick uppleva en natt i god kamratanda ... Till min stora förvåning ställde han inte en enda nyfiken fråga till mig. Vi satt bara helt stillsamt och pratade över en spartansk måltid. Vi talade om utgångsförbudet, ransoneringen och ockupationstidens bekymmer. När jag gick och lade mig kände jag mig lycklig, och när jag vaknade vid fyratiden på morgonen kände jag mig som en ny människa! Min kamrat körde mig till Gare du Nord, eftersom jag hade berättat att jag skulle ta ett tåg där. Jag tackade honom hjärtligt och vi skildes åt som gamla goda vänner. Vad hade han trott att jag var för någon? Förmodligen en landsortsbo som tappat bort sig i Paris och som nu var på väg hem.

Min käre gamle vän! Jag vet inte vem du är och kommer förmodligen aldrig att få veta det. Men om du fortfarande lever och läser dessa rader, så ska du veta att jag aldrig kommer att glömma det som du gjorde för mig den kvällen.

Den 17 oktober. Jag hade ett svagt hopp om att kunna återknyta till mina kontakter. Suzanne hade sett till att jag skulle få träffa en av hennes vänner, Grou-Radenez, som tillhörde en motståndsgrupp vilken stod i kontakt med London. Min plan var att genom hans förmedling få kontakt med sovjetiska ambassaden i England. Vi skulle träffas klockan tolv framför kyrkan i Auteuil. Jag infann mig till mötet på överenskommen tid men närmade mig som alltid kyrkan under iakttagande av alla försiktighetsåtgärder. När jag hade kommit närmare upptäckte jag

att en svart Citroën – Gestapos favoritmärke – var parkerad framför porten, och jag hann nätt och jämnt göra helt om och smyga mig därifrån. Jag fick aldrig veta vad som hade hänt eller om den person som jag skulle träffa där blev gripen av Gestapo.

Georgie arresterades på kvällen den 17 oktober i den lilla byn i Beauce, men det fick jag naturligtvis inte veta förrän senare. Det var Lafonts män, som efter att ha upptäckt hennes adress på den lilla papperslappen som Georgie hade givit åt madame May hade väntat i två dagar innan de slog till.

När Pannwitz förstod att jag inte skulle dyka upp i Vita huset slöt han sig till att jag hade rest till henne, vilket för övrigt hade varit höjden av oförsiktighet ... Byn omringades av förstärkta Gestapostyrkor. Männen i Sonderkommando väntade ända till kvällen på att jag skulle komma, innan Pannwitz och Berg slutligen gick till anfall i spetsen för truppen med pistolerna i händerna. Pannwitz hade ständigt tvingats tränga tillbaka sina regissörsambitioner, men nu hoppades han på att kunna iscensätta ett utpressningsdrama med hjälp av Georgie och hennes son. Så egendomligt att denne diplomerade expert på själslig och fysisk tortyr inte hade lärt sig inse att utpressningsmetoder, hur säkra de än kan verka, inte alltid ger väntat resultat!

27. Efterspanad av hela polisen

Jag lyckades aldrig få klart för mig hur det kom sig att Georgie blev arresterad, och jag skulle ända fram till Frankrikes befrielse gång på gång ställa mig samma fråga: hur var denna arrestering möjlig, när alla de personer som hade förberett hennes avfärd var helt pålitliga och när de – till synes – ännu befann sig i frihet? Hur jag än vred och vände på problemet kunde jag inte komma på någon lösning. Jag visste ju ingenting om papperslappen som hade funnits i madame Mays ficka och skulle inte få veta något om den förrän efter kriget.

På kvällen den 17 oktober visste jag således inte att Georgie hade arresterats. Den uteblivna träffen i Auteuil var emellertid tillräcklig för att jag skulle bli ännu mer på min vakt. Eftersom Gestapo strövade omkring lite här och där var det bäst att jag slutade upp med att luffa omkring på Paris' gator, men det var för sent på dagen för att jag skulle kunna vidta några mer seriösa åtgärder. Jag började promenera omkring igen samtidigt som jag letade efter en bistro som var öppen. Då upptäckte jag plötsligt en skylt som det stod *Nur für Deutschen* på utanför en bistro på Rue Chabanais. Medlemmarna i Sonderkommando hade vid flera tillfällen berättat för mig om den sortens ställen som de brukade söka sig till i kvarteren omkring Champs-Élysée.

Klockan var tolv på natten och jag måste hålla mig undan någonstans under fyra, fem timmar. Dryckesvisor och gälla skrik hördes från restaurangen. De druckna soldaterna försökte glömma kriget med hjälp av kärlekshandel ... De var tillräckligt berusade för att jag inte skulle väcka någon uppmärksamhet. För dessa damer, som var förströelseobjekt för segraren, var jag bara en tysk som alla andra. Jag sköt upp dörren och gick in men undvek salongen, där det rådde en upprymd stämning. I stället bad jag värdinnan på stället att föra mig direkt upp på första våningen. Rummets dekor var mycket funktionell. Jag slog mig ner i en bekväm fåtölj. Efter en stund kom en av husets ”anställda” in.

”För en halvtimme eller för hela natten?” frågade hon rakt på sak.

Den lilla detaljen hade jag inte tänkt på ... En halvtimme skulle vara för kort för att jag skulle ha någon glädje av min fristad. Jag svarade därför att jag inte alls hade brått och att vi skulle kunna bekanta oss med varandra över en flaska champagne. Mitt ”sällskap” gick och kom tillbaka med en butelj. Jag började dricka men hade knappt tömt det första glaset förrän det började snurra runt i huvudet på mig. Jag reste mig med möda, raglade till och slängde mig fullt påklädd på sängen inför flickans förskräckta blickar. Det gick en halvtimme innan jag

vaknade till medvetande igen ... och insåg var jag befann mig. Flickan hade tålmodigt suttit och iakttagit mig och väntat på att jag skulle vakna. Jag satte mig upp, och vi började prata med varandra igen. Hon hade mycket väl förstått att jag var en alldeles speciell gäst, som inte hade kommit för att ägna mig åt de övningar som stod på programmet.

Hon såg mig rakt in i ögonen och sa: ”Men varför har ni kommit hit egentligen? Det hade varit bättre om ni gått till ett hotell ... Är ni rädd för nånting? Det finns ingenting att vara rädd för här. Hit kommer aldrig fältpolisen. Ni kan stanna så länge ni vill, eftersom ni är tryggare här än nån annanstans.”

Jag svarade att det inte fanns någon anledning för mig att vara rädd och visade henne papperen på att jag var Volksdeutsch, men till ingen nytta. Ingenting som jag sa lyckades övertyga henne. Hon började berätta oändligt långa historier om de tyska officerarna som frekventerade huset, och jag tänkte i förbigående att Pannwitz och de andra nog borde råda sina värdinnor till större diskretion. Jag fick veta mycket om den ”höga moralen” hos befälet i Wehrmacht under dessa dagar i slutet av 1943. Den var lika grumlig som bottensatsen i flaskorna som de brukade tömma i salongen på bottenvåningen!

Klockan fem på morgonen lämnade jag den gästfria flickans rum. När jag frågade hur mycket jag var skyldig svarade hon: ”Jag vill inte ha något, eftersom jag inte har gjort något för att förtjäna pengarna.”

”Men ta emot dem som ett bevis för min vänskap!”

Då gav hon slutligen med sig. ”Var försiktig och gå inte omkring och dra på gatorna”, rådde hon mig när vi tog farväl. ”Om ni inte har nånstans att ta vägen, så kom hit till mig. Här kan ni känna er helt trygg.”

Kanske det, men jag misstänkte nog att en krigare inte skulle få vila ostörd i all oändlighet i det huset!

Den 18 oktober. För fjärde dagen i följd återupptog jag mitt kringströvande. Jag följde inte någon speciell färdväg utan lät slumpen visa vägen. Plötsligt upptäckte jag att jag befann mig framför det hus som Marcel Déats pronazistiska parti höll till i. Jag mindes hans ökända artikel ”Dö för Danzig” som hade stått i hans tidning ”L’Oeuvre”. Denne gamle socialistledare drev nu sina vilseförda trupper till att dö för Hitler! En ren smaksak!

Plötsligt mindes jag att en sjuksköterska som hette madam Lucie bodde i samma hus. Jag hade gått till henne för att få sprutor tidigare. Det var då jag kom på den ganska tokiga idén att jag, en flykting undan Gestapo, skulle söka skydd i samma hus som det förbund, vilket var den främsta förespråkaren för ”samarbete” med tyskarna, hade sina lokaler i. Och det räckte inte med det! Om jag vred på huvudet kunde jag skymta Rue des Saussaies, varifrån Pannwitz dirigerade efterspaningarna. Det var just fint folk som bodde i det kvarteret!

Beslutet kan tyckas vittna om sinnesrubbing, men bara skenbart, eftersom ingen av mina kontakter kände madame Lucie och Sonderkommando aldrig skulle ha kommit på en sådan idé som att jag höll mig gömd på bara några stegs avstånd från deras lokaler. Det fanns emellertid vakter utanför huset och jag ansåg att det var bäst att vänta tills dessa besvärande personer avlägsnat sig. Jag bestämde mig därför att dröja en stund så att chansen att lyckas skulle bli större. När klockan var tio på kvällen gick jag med säkra och lugna steg bort mot den del av huset som inte var ockuperat av kollaboratörerna.

Jag ringde på när jag kommit upp till tredje våningen. Madame Lucie kom och öppnade. När hon fick syn på mig blev hon likblek i ansiktet.

”Men hur står det till, monsieur Gilbert!” utbrast hon. ”Är ni sjuk?”

Jag sköt in henne genom dörröppningen för att vi skulle kunna fortsätta samtalet inne i våningen.

”Ni har förändrats något alldeles hemskt”, tillade hon då. ”Ni är inte längre samme man som jag kände förr.”

Den man som hon hade känt hade varit en belgisk affärsman, som tillbringade en del av veckorna i Paris.

”Madame Lucie”, sa jag utan omsvep. ”Jag är jude, jag har flytt och Gestapo är efter mig. Kan ni låta mig bo i er våning några dar? Ni måste svara rakt på sak. Antingen ja eller nej. Om det är omöjligt blir jag inte ledsen på er utan ger mig av genast.”

Hennes ögon fylldes av tårar. ”Hur kunde ni ett enda ögonblick tro att jag skulle vägra?” frågade hon bestört.

Hon tog mig med in i ett rum. ”Här är ni i säkerhet”, sa hon. ”Ni får stanna så länge ni vill. Jag ska gå och hämta något att dricka . . .”

Jag hade redan tagit av överkastet. Vita lakan och ett varmt och skönt täcke väntade på mig. Då svek mig mina sista krafter och jag svimmade. Jag återfick sansen i samma ögonblick som madame Lucie kom tillbaka. Jag måste ha sett ut som om jag hade stått på gravens rand, ty hon upprepade samma fras gång på gång:

”Vad har de gjort med er? Vad har de gjort med er?”

Jag kröp ner i sängen sedan jag vederkvickt mig. Trots att jag kände mig mycket mer avslappnad än på flera dagar var det svårt för mig att somna. Klockan var nog bortåt tolv på natten när jag hörde att det ringde på ytterdörren. Jag spratt till, satte mig upp och spetsade öronen. Tänk om det var mina vänner från Rue des Saussaies som kom på besök? Jag plockade snabbt fram min cyankaliumkapsel.

Jag hörde en mansröst. Det verkade som om samtalet fördes i låg ton. Jag hörde steg utanför dörren. Det knackade, och madame Lucie kom in. En ljusstrimma trängde in i rummet.

”Vem var det?” frågade jag.

Hon hade förmodligen lagt märke till hur spänd min röst lät. Hon kom fram till sängen och med ett tonfall som var avsett att lugna mig, men som avslöjade en helt avväpnande naivitet, sa hon följande tröstande ord till mig:

”Var bara lugn, monsieur Gilbert, var bara lugn. Det var en av mina vänner. Han är officer i franska armén och är med i motståndsrörelsen. Han ska sova här i natt ...”

Två motståndskämpar under samma tak och nästan mitt framför näsan på Pannwitz! Nej, det var väl mycket. Jag förklarade detta för madame Lucie med stort eftertryck och föreslog att jag skulle ge mig av. Hon vägrade och gick sedan ut ur rummet. De samtalade i lågmäld ton. En stund senare kom hon tillbaka, och samtidigt hörde jag ytterdörren stängas.

”Nu är det klart”, sa hon. ”Han begav sig till en annan adress.”

Dagen efter, den 19 oktober, hade jag hög feber då jag vaknade. Det var omöjligt för mig att resa mig. Jag måste stanna kvar i sängen, och för första gången i mitt liv drabbades jag av hallucinationer under sömnen. Ur djupet av mitt medvetande dök mardrömsaktiga bilder från mitt liv upp. De olika bilderna trängdes med varandra som i ett vansinnigt kalejdoskop. Scener från min ungdom i Polen, från fängelset i Palestina, från Moskva och Paris avlöste varandra i okronologisk ordning. Allt verkade på samma gång avlägset och nära, dunkelt och klart, förvirrat och välordnat. Jag såg min far dö, och jag återupplevde tidigare sinnesrörelser

på ett häpnadsväckande realistiskt sätt. Jag gick åter igenom glädje- och sorgestunder, drabbades åter av tristess och fylldes av kärleksrus.

Till slut vaknade jag upp ur denna tunga sömnen och slapp ifrån de omtöcknade associationerna. Mitt medvetande fylldes så sakta av nuet.

Men nuet var fyllt av orosmoln. Om två dagar skulle jag träffa Claude Spaak i Trinitékyrkan och den 22 oktober Kowalski i huset i Bourg-la-Reine, där Gestapo hade slagit sig ner! Ångesten fick herraväldet över mig. Befann sig Spaaks i säkerhet? Hade Claude kunnat varsko Kowalski? Utmattad av oro försjönk jag på nytt i sömn och vaknade inte förrän på morgonen den 20 oktober.

”Edgar, varför ringer du inte? Georgie.” Jag låg och bladdrade i *Paris-Soir*, kollaboratörernas eländiga blaska, när jag fick syn på denna kortfattade annons, som var upprepad två gånger på andra sidan.

Jag läste häpet om meddelandet flera gånger. Det var alldeles klart. Pannwitz hade gripit Georgie. På det här sättet triumferade han på ett diskret sätt över mig och varskodde mig om att jag snart skulle bli utsatt för utpressning. Långt senare skulle jag få veta att det var andra gången som Sonderkommandos chef utnyttjade pressen för att tillkännage sina segrar. Redan efter återkomsten från Corrze hade han publicerat följande annons: ”Georgie, varför kommer du inte? Patrick finns hos sin morbror ...”

Georgies arrestering var ett lika hårt som oförutsebart slag, som tvingade mig att omedelbart gå till aktion. På kvällen den 20 oktober lämnade jag Lucies våning för att ringa ett par telefonsamtal. Först ringde jag till Rue de Beaujolais för att kontrollera om Gestapo hade ockuperat Spaaks våning. Ingen svarade. Det var otänkbart att mina vänners våning inte skulle vara bevakad. Det kunde ju förstås tänkas att de hade förvandlat den till en fälla. Det skulle förklara att ingen svarade i telefonen.

Mitt andra telefonsamtal var till Vita huset i Bourg-la-Reine. Jag bad att få tala med madame Parrend. En röst med utländsk accent, men därför ingalunda välljudande, svarade att hon inte var anträffbar för tillfället. Då bad jag att man skulle meddela min moster att jag inte tänkte komma tillbaka till Bourg-la-Reine, men att jag skulle hälsa på henne i Paris. Min interlokutör bad mig ängsligt att upprepa meddelandet, vilket jag gjorde sakta och välartikulerat. Vad var det jag försökte åstadkomma på det sättet? Jo, jag ville avvända Gestapos uppmärksamhet från Vita huset – så långt det nu var möjligt – innan Kowalski skulle gå rakt i fällan. Det var ett nästan hopplöst företag, men jag upprepade gång på gång det kända uttrycket ”Det finns inga hopplösa situationer, det är bara människorna som förtvivlar ...”

Dagen innan detta skulle hända, den 21 oktober, skulle jag träffa Claude Spaak utanför Trinitékyrkan. För att fördriva tiden satt jag hela dagen framför fönstret och tittade på när Sonderkommandos bilar körde ut och in i huset på Rue des Saussaies. Det verkade som om de fina herrarna ägnade sig åt en febril verksamhet. Klockan nio på kvällen gick jag iväg mot Trinitékyrkan. Det var en mycket mörk natt och jag kunde bara se några meter framför mig. Jag försökte behålla mitt lugn, vilket inte var lätt efter allt som hade hänt de senaste dagarna. Till slut fick jag syn på Claude som väntade på mig. Vi föll i varandras armar och kunde inte få fram ett ord.

Jag måste emellertid få höra vad som hade hänt. När den första rörelsen gått över lyckades jag få fram ett enda ord: ”Nå?”

Vi började gå mot Rue de Clichy och Claude berättade för mig att hans hustru och barn hade rest till Belgien den sjuttonde. Suzanne hade vägrat inse att hon svävade i någon fara och ville inte lämna Paris. Claude hade nästan blivit tvungen att direkt sätta henne på tåget. För alla

eventualitetens skull hade de kommit överens om en privat kod. Om hon undertecknade sina brev med "Suzette", var allt väl, men om hon skrev "Suzanne" borde han inte sätta någon tilltro till innehållet.

Suzanne Spaak – med vilken rörelse skriver jag inte dessa rader – Suzanne Spaak blev angiven den 8 november 1943, tre veckor senare. Så började hennes lidandes väg som skulle sluta med hennes död i augusti 1944.

Men detta visste jag förstås inte den 21 oktober. Jag var bara lycklig över att höra att hon och barnen befann sig långt ifrån Paris. Claude och jag började sedan prata om träffen med Kowalski dagen efter. Claude berättade att doktor Chertok skulle ringa honom den nittonde för att göra upp om tiden för mötet. Claude gick därför hem till sin våning för att vänta på samtalet från Chertok. När det ringde i telefonen klockan tolv precis, vilket var den tid de hade kommit överens om, lyfte Spaak luren och skrek: "Det brinner! Ingen får röra sig!"

Luren i den andra änden hade genast lagts på.

Hade doktor Chertok förstått? Skulle han lyckas varna Kowalski? Det var dessa frågor som gastkramade oss.

Det var sista gången jag träffade Claude Spaak under krigsåren. Vi skulle inte återse varandra förrän efter befrielsen, men innan dess hann det rinna mycket blod under Paris' broar ...

När jag återvände till madame Lucies våning var jag helt besatt av tanken på mötet i Bourgl-la-Reine. Det enda sättet att avvända Sonderkommandos uppmärksamhet från Vita huset var att dra den till mig själv, Pannwitz' mest åtrådade byte. När jag grubblat en stund kom jag på hur jag skulle agera.

Tidigt på morgonen den 22 oktober ringde jag till Claude Spaaks våning. Det var en kvinna som svarade. Sedan utspelades följande helt otroliga dialog:

"Vem har jag den äran tala med?"

"Monsieur Spaaks sekreterare."

Claudes sekreterare? Han hade aldrig haft någon sådan, åtminstone inte någon personlig. Gestapo var alltså där, och den person som påstod sig vara min väns medhjälpare var inget mer eller mindre än en medbrottsling till bödlarna.

Jag ansträngde mig för att låta gravallvarlig när jag fortsatte: "Vill ni säga till honom att hans gode vän Henri kommer upp till honom vid tvåtiden . . . Jag tackar på förhand för att ni framför meddelandet. Det är mycket viktigt."

"Det ska jag inte glömma."

Jag erkänner att försöket kanske var väl fräckt, men när man hade med Gestapo att göra var det inte alltid nödvändigt med mer finslipade metoder. Utan att överdriva alltför mycket kan jag påstå att de grävsta krokarna ofta visade sig ge den bästa fångsten. Hur som helst, min avledande manöver bar omedelbar frukt den gången. Klockan två på eftermiddagen trängde Pannwitz och hans kommando in i våningen på Rue de Beaujolais. Samtidigt hade advokat Lederman och doktor Chertok fattat posto i närheten av Vita huset i Bourgl-la-Reine. Vi hade turen med oss, de lyckades varsko Kowalski!

Claude Spaak hade födelsedag den 22 oktober. Claude hade bestämt sig för att gå hem till sig för att hämta några buteljer gott vin, som vi skulle fira dagen med. Innan han skulle ge sig av ringde han till sin hemhjälp madame Melandes. Han hade nämligen kommit överens om vissa säkerhetsåtgärder med henne. Om hon svarade "bäste monsieur Spaak", så betydde det att

kusten var fri och att han kunde komma. Om hon i stället bara svarade "monsieur" varskodde hon om faran.

Claude slog sitt eget nummer. Det var madame Melandes som svarade, och hon upprepade oavbrutet: "Monsieur, monsieur . . ." Sedan skrek hon: "Var det allt som jag skulle säga?"

Om Claude inte hade förstått efter allt detta, skulle vi verkligen ha varit illa ute! I samma ögonblick bröts samtalet plötsligt. De ursinniga Gestapoagenterna kastade sig över den stackars ma-dame Melandes.

Samma dag, den 22 oktober, stod den lilla annonsen i *Paris-Soir*: "Edgar, varför ringer du inte?"

Men Pannwitz' ord ekade i tomma rymden ...

28. Sonderkommando under uppsikt

Det hade gått fyrtio dagar sedan jag flydde, fyrtio dagar som varit fyllda av dramatik, av oavbruten spänning och oro ... Tack vare madame Lucie som hade givit mig en fristad kunde jag nu för första gången överblicka mina framgångar och misslyckanden med kallt och klart huvud.

På listan över misslyckanden placerade jag Denises förräderi, vilket hade gjort det möjligt för Gestapo att spåra mig från Saint-Germain till Vésinet och sedan till Suresnes och som hade framkallat arresteringarna av de båda systrarna i Saint-Germain, monsieur och madame Queyrie och lille Patrick, trots att detta egentligen inte kunde läggas mig till last. På mitt eget minuskonto antecknade jag två misstag: det första var att jag hade dröjt med att avlägsna Georgie från Paris, och det andra och allvarligare var att jag hade utnyttjat madame May, som var alltför sårbar och oerfaren för att duga till förbindelseagent. Genom henne hade tyskarna fått reda på att jag befann mig i Bourg-la-Reine, Georgies adress i Beauce, mina kontakter med Spaaks och den planerade träffen med Kowalski. Till mina framgångar räknade jag att jag hade lyckats anlägga moteld med hjälp av mina vänner. Jag hade motverkat Pannwitz' initiativ. Spaaks hade blivit varskodda i tid, Kowalski hade nätt och jämnt undgått att hamna i herrarnas händer och jag själv befann mig i frihet.

Av alla dessa händelser drog jag slutsatsen att improvisationerna hade kostat oss för mycket. Jag måste skapa en organisation som förhindrade dramer av den storleksordningen, och därför bestämde jag mig för att bilda en grupp som bestod av erfarna kämpar, vilka skulle ha till uppgift att övervaka händelserna och gå till aktion.

Alex Lesovoy var den man som framstod som den perfekta ledaren för en sådan grupp.

Lesovoy tillhörde inte Röda kapellet. Han härstammade från Ryssland men hade kommit till Frankrike redan som barn. Sedan han tillbringat flera år i Främlingslegionen hade han blivit naturaliserad fransman. Till yrket var han tandtekniker, och före kriget drev han ett stort laboratorium.

Han var synnerligen politiskt engagerad. Som ung kommunistkämpe hade han rest till Spanien under inbördeskriget, där han hade skaffat sig en liten specialitet som var mycket fruktad av motståndaren. Han tillverkade små bomber som han placerade i böcker, brev eller paket vilka han skickade till det spanska folkets bödlar. Där hade han fått många fullträffar.

Jag hade känt Lesovoys hustru Mira ända sedan hennes ungdom, när hon var elev vid läroverket i Tel-Aviv. Hon var född i Palestina och var redan då jag lärde känna henne aktiv i kommuniströrelsen.

Alex hade erbjudit mig sina tjänster redan 1941. Hans militära utbildning, hans benägenhet att vilja ta risker och handla aktivt predestinerade honom till farliga uppdrag, men eftersom högkvarteret dröjde med att ge sitt samtycke till hans kandidatur engagerade han sig i en annan grupp.

Strax efter min arrestering hade Sonderkommando börjat intressera sig för honom, ty hans namn nämndes i de dechiffierade depescherna. Jag lyckades emellertid förhålla ärendet, och Alex Lesovoy klarade sig därigenom ifrån förhör av Gestapo. Mitt ingripande skulle säkert ha burit frukt ännu en lång tid om inte det spanska kontraspionaget hade givit Pannwitz et consortes ett foto av honom samtidigt som man försåg honom med det gamla vanliga epitetet ”mycket farlig individ”.

Om Alex hade blivit gripen skulle han genast ha överlämnats till de spanska myndigheterna. Jag lyckades emellertid dirigera efterspaningarna till Sydfrankrike, eftersom jag visste att han gömde sig i Paris. Cirkeln slöts dock alltmer omkring honom vid tiden för min flykt. Det första jag gjorde var att varna honom. Jag rådde honom att sluta sig till en partisangrupp och lämna Paris. Han föreslog då att även jag skulle gå in i franska motståndsrörelsen (*le maquis*) tillsammans med honom, men då jag svarade att det var helt uteslutet gjorde han mig följande förslag:

”Då stannar jag här med dig. Jag bryter helt med mina tidigare kontakter” (vilket var en absolut nödvändig försiktighetsåtgärd) ”och hjälper dig i ditt arbete ...”

Och så blev det. Under den tid jag bodde i Vita huset i Bourgl-Reine utarbetade vi en plan för våra aktioner, däribland skapandet av en speciell övervakningsgrupp.

Till att börja med skulle Alex bilda en grupp på sex till åtta personer. Var och en av medlemmarna skulle få en bestämd uppgift, men en absolut förutsättning var att de inte fick känna varandra sinsemellan. De skulle följa Sonderkommandos aktioner steg för steg, försöka förutse deras stötar och parera dem, varsko personer som befann sig i fara och hjälpa dem att fly och skaffa de nödvändiga kontakterna.

När jag träffade Alex igen hos madame Lucie i slutet av oktober 1943, visade det sig att han inte hade förlorat någon tid. Kontakterna med kommunistpartiet hade upprättats och fem erfarna kämpar var beredda att gå till aktion. Jag visste att Alex hade stort inflytande och bad honom därför att skaffa mig ett identitetskort, utställt på en köpman från norra Frankrike. Den by som han var född i skulle ha blivit sönderbombad, tingshuset hade lagts i ruiner och fokbokföringsregistret hade försvunnit i ruinerna. För att göra bilden fullständig skulle vår stackars köpman ha förlorat hela sin familj, sina vänner och sitt hem.

Därför bestämde Alex och jag oss för att mötas igen i den nya fristad som madame Lucie försökte finna åt mig.

Sedan jag flydde hade det allt överskuggande problemet för mig varit att se till att Moskva skulle kunna fortsätta Stora spelet. Det var därför som jag hade skickat de två breven till Pannwitz. Förhören med Georgie de Winter styrkte också chefen för Sonderkommando i hans illusioner om att det var min avsikt. Georgie följde rigoröst mina instruktioner om att hon, för den händelse hon blev arresterad, skulle låtsas som om hon inte förstod någonting i denna komplicerade affär. Hon bekräftade allt som jag skrev i mina epistlar till Pannwitz och tillade att jag ofta hade talat om en separatfred och att jag ofta citerade Bismarck.

Pannwitz, som trodde att Stora spelet helt var beroende av min goda vilja, började emellertid bli mycket nervös. Det var en fördel som jag ville utnyttja och därför skickade jag honom ett tredje brev efter Suzanne Spaaks arrestering. Jag påminde honom om att han inte hade släppt en enda av de arresterade personerna och hotade med att jag skulle se till att Stora spelet gick

om intet, ifall han inte släppte gisslan. För att det inte skulle finnas ens skymten av ett tvivel om min beslutsamhet ringde jag upp honom direkt för att upprepa mina krav. Senare skulle det visa sig att jag fick som jag ville där. Men samtidigt tappade chefen för Sonderkommando huvudet .

Jag hade knappt hunnit träffa Alex Lesovoy igen förrän han visade mig ett häpnadsväckande dokument.

”Titta”, sa han, ”här har jag en present till dig från din vän!” Present? Jo, det var helt enkelt en kopia av ett telegram som hade sänts till alla polisavdelningarna. ”Grip Jean Gilbert. Har infiltrerat poliskåren för motståndsrörelsens räkning. Har flytt med olika dokument. Skall gripas till varje pris. Lämna rapport till Lafont.”

Till detta hade man bifogat det fotografi som Gestapo tog av mig sedan jag hade gripits och en detaljerad beskrivning av mitt utseende. En avsevärd belöning utlovades till den som kom med upplysningar. Samtidigt fick alla Gestapos och Abwehrs avdelningar i Frankrike, Belgien och Holland och även tyskarnas administrativa, ekonomiska och militära organisationer i dessa länder affischer med mitt porträtt¹ under rubriken: ”Mycket farlig spion på flykt!”

Det var inte lite ... Pannwitz’ initiativ markerade en förändring av den strategi han tänkte använda mot mig.

Alex och jag försökte utröna vad det var som förmått Sonderkommandos chef till att ta till andra vapen, och vi drog följande slutsats: Pannwitz och hans män hade reserverat jakten på mig för sig själva och avstått från att varsko franska polisen och ockupationsarmén. När Pannwitz väl förvissat sig om att jag inte kunde ha lyckats ta mig tillbaka till högkvarteret efter min flykt försökte han misskreditera mig i Moskvans ögon. Bevis för detta fick vi när vi blev informerade om att Kent hade fått i uppdrag att skicka ett telegram till chefen för högkvarteret, i vilket han berättade om min flykt. Enligt Pannwitz’ sätt att resonera skulle min chef då förstå att jag hade suttit arresterad och därför inte längre ha något förtroende för mig. Om han fick mig att framstå som en provokatör som hade infiltrerat polisen, hoppades Pannwitz på att motståndsrörelsen skulle förlora intresset för mig. Lafonts namn var en garanti för att denna skumma affär skulle dra på mig bekymmer.

Sådana var Pannwitz’ planer ... Jag fick inte glömma att hans främsta ambition var att ta upp striden med mig. Hädanefter skulle hela den tyska soldatesken, hela Gestapo, alla kollaboratörer som stod i stövelns sold, legoknektar av alla slag och även vanliga amatörer, som var ute efter den lockande belöningen, ta upp jakten på mig. Jag var prigsiven på nåd och onåd. Det behövdes bara ett vaksamt öga eller ett gott minne ... Som tur var överensstämde mitt utseende inte längre med Gestapos suddiga fotografi. Jag var inte längre lika fyllig i ansiktet som förr, jag hade skaffat mig en kraftig mustasch och jag bar glasögon. Till detta kom att madame Lucie hade skaffat mig ett näste som uppfyllde alla säkerhetskrav. I november 1943 flyttade jag nämligen in på Avenue du Maine hos en tjänsteman i Crédit Lyonnais.

Man hade skapat en legend kring min person, vilken var perfekt avpassad efter min situation. Jag stod ensam i livet, jag var sjuk och hårt drabbad av ödet. Jag hade förlorat hela min familj under ett bombanfall. Jag rönte mycket medlidande från grannarna som jag mötte i trappan. De hade nämligen hört talas om mina olyckor på gatorna i kvarteret. Min hyresvärd, monsieur Jean – jag har tyvärr glömt hans efternamn – var en stillsam och intelligent ungarl, som det var mycket lätt att leva tillsammans med. Han hade ingen aning om vem det egentligen var han hade som inneboende, men min nya fristad visade sig vara så säker och trivsamt att jag stannade där ända tills jag reste till Moskva i januari 1945.

¹ Senare skulle man även placera Claude Spaaks porträtt där.

Pannwitz hade fattat budskapet i mitt sista brev, och av fruktan för att jag skulle avslöja Stora spelet för högkvarteret hade han slag i slag frigivit fångarna samtidigt som han släppte blodhundarna på mig. Den 8 januari 1944 satte han ut en ny annons i tidningarna: ”Patrick mår bra. Han har kommit hem igen.” Strax därefter frigavs hela familjen Queyrie. Madame May, som hade dömts till döden, släpptes också, enligt uppgift på direkt order från Göring.

Chefen för Sonderkommando riktigt spydde ur sig initiativ. På samma gång tog han nämligen till en ny taktik, visserligen ganska vanlig men inte desto mindre mycket farlig. Nu gav han sig på alla personer som han trodde att jag kunde känna eller ha känt förr. Han hotade med att arrestera dem om de inte varskodde honom när jag skulle besöka dem. Sedan Alex och jag fått reda på detta utpressningsförsök gjorde vi upp en lista över dem som riskerade att bli besvärade och såg till att de blev förvarnade.

Dessa pejlingar bland mina tidigare kontakter utgjorde ett bevis på att Pannwitz menat allvar med sitt hot och att han gått till handling. Vi sökte upp ägarinnan till en tvättinrättning på Boulevard Haussmann mitt emot huset som Simex’ lokaler låg i. Jag hade känt henne i flera år. Hon berättade att några män, bland dem Kent (hennes beskrivning undanröjde alla tvivel), hade sökt upp henne och ställt henne inför ultimatum. Hon hade blivit alldeles skräckslagen och lovat att varsko dem om jag dök upp och hålla mig kvar ända tills de kom.

Samma utpressning och samma hot hade de använt mot en gammal lärarinna, som hade hyrt ut ett rum åt mig i sin våning i närheten av Place Pigalle. Det var under min tid som belgisk affärsman. Den stackars kvinnan höll på att svimma när jag kom och hälsade på. Hon berättade att två män hade sökt upp henne, den ene av dem visade sig givetvis återigen vara Kent. Kent hade visat upp en polislegitimation och sedan läst upp ett brev från marskalk Pétain, i vilket denne uppmuntrade alla ”goda fransmän”, till att överlämna en farlig fiende till Frankrike vid namn Gilbert till polisen. Min f.d. hyresvärdinna erkände att referensen till Pétain, vars struntprat hon gärna lyssnade till, hade gjort stort intryck på henne, men hon hade ändå misstänkt att brevet kunde vara en förfalskning. Kent och hans följeslagare hade tvingat henne att skriva under en deklARATION som bekräftade att hon hade läst brevet. När hon erinrade sig att jag hade en väska kvar hos henne befallde de henne att göra på samma sätt som tvätter-skan: hon skulle gå ner och ringa, efter att först ha bett mig stanna kvar hos henne en stund.

Det var hemskt att se hur skräckslagen den stackars kvinnan var efter detta besök.

”Tänk om de kommer tillbaka, tänk om de kommer tillbaka”, upprepade hon oavbrutet. ”Tänk om de får reda på att jag inte har varskott dem!”

Jag insåg att den gamla kvinnan löpte stora risker för min skull och att hon kanske inte skulle orka med ett nytt förhör.

”Hör ni”, sa jag, ”så fort vi har gått härifrån så ska ni skynda er att ringa och larma om att jag har varit här. Ni får förklara för dem att ni inte kunde göra det tidigare, och på så sätt klarar ni er fint.”

Hon gav mig en skräckslagen blick. Hade jag blivit galen? Men jag förstod att hon innerst inne kände sig mycket lättad.

Jag hämtade min väska, och vi gick ut ur huset samtidigt som vi såg henne gå ner för att telefonera. Alex betraktade mig med häpna ögon. Han kanske tyckte att det hela verkade lika otroligt som den gamla kvinnan. Men han sa inget. Jag promenerade iväg utan att göra mig någon brådska.

Det blev jag som bröt tystnaden.

”Jag känner dem”, sa jag till honom. ”I dag är det söndag, och så här på eftermiddagen finns det inte mycket folk på Rue des Saussaies. De flesta sitter på kaféerna i närheten.”

Och så var det också mycket riktigt.

Efter befrielsen tog jag reda på hur det hela hade slutat: männen i Sonderkommando hade blivit störda mitt i sitt dolce vita, och därför hade de kommit tre timmar för sent.

Jag skickade ett fjärde och sista brev till Pannwitz i vilket jag meddelade att jag var sjuk och skulle dra mig tillbaka. ”Ni kan fortsätta Stora spelet”, skrev jag. ”Jag kommer inte göra något för att förhindra det på villkor att ni inte arresterar fler oskyldiga.”

29. Spåren efter bödlarna

1940 hade tyskarna rekvirerat ett privat hus på Rue de Courcelles, vilket tillhörde monsieur Weil-Picard. Enda anledningen till att de gjorde det var att monsieur Weil-Picard var jude. Huset blev plundrat och den ortodoxe judens ägodelar, som fyllde flera järnvägsvagnar, skickades till Tyskland där de skulle berika de ”konst-älskande” höga nazidignitärernas konstsamlingar. Särskilt Göring övervakade de organiserade stöldraiderna och försåg sig med de godbitar som tilltalade hans ”högt utvecklade” smak. Det var enbart Weil-Picards konstsamling, en av de förnämsta i Frankrike, som var eftertraktad av tjuvarna, själva huset hade inte tagits i bruk.

Det var där Pannwitz, som kände på sig att det var den sista våren han tillbringade i Paris, slog sig ner i april 1944. Just då var det på modet att byta bostad. Plågoandarna såg nederlaget komma med stora steg. Överallt i Europa reste sig de förtryckta folken. I Frankrike ansattes fienden av motståndsrörelsen. Taggrådshinder fick ersätta den ”utsträckta handen” mot det franska folket, och kulsprutorna framför Wehrmachts kvarter ersatte de groteska fransk-tyska vänskapsparkerna ... under Führerns beskydd.

Monsieur Weil-Picards hus förvandlades till en fästning under Sonderkommandochefens överinsyn. Porten barrikaderades, och man kunde bara komma in i huset genom en liten dörr som öppnades genom en elektrisk anordning inifrån. Framför fasaden placerades en kulspruta och bevakningen förstärktes på de andra sidorna. Wehrmacht använde tomten som låg till höger om huset till garage för bilarna, som av säkerhetsskäl aldrig körde in på gården. Besökarna som lämnade sina bilar i garaget gick in genom en öppning i brandmuren utan att synas från utsidan. I husets sidovägg fanns en dörr som ledde till källaren som förvandlats till celler. Tavelgalleriet hade helt makabert gjorts om till tortyrkammare. Skönheten fick lämna plats för fasan. I detta hus föddes Margarete Barczas och Kents son i april 1944.

Pannwitz' säkerhetsåtgärder var ett tydligt tecken på att upplösningen var nära, på att Paris skulle vakna upp igen och gatornas sten förvandlas till barrikader. Tillsammans med Lesovoy utarbetade jag planerna för den operation som skulle avskära reträtten för flyktingarna från Sonderkommando när tiden var inne. Alex' grupp övervakade huset minutiöst och tog foton på dem som kom och gick. De noterade Kents och Margaretes kommande och gående, fångtransporterna och de svarta Citronbilarnas rörelser. En gammal judisk fånge, som tyskarna utnyttjade till trädgårdsmästare, gav oss värdefulla upplysningar. Vår avsikt var att blockera Sonderkommando sedan Paris befriats och hindra medlemmarna från att ta till flykten. Där skulle vi få hjälp av en trupp på trettio beväpnade män ur FTP. Vi hade varskott högkvarteret med kommunistpartiet som mellanhand, men då vi inte fick något svar avstod vi från våra planer.

Pannwitz' kriminella bana närmade sig sitt slut, men bödeln från Prag ville inte sjunka med det brinnande skeppet. Han tänkte köpa sig fri, om inte rent av rentvå sig, ty han visste

mycket väl att han skulle tvingas avlägga räkenskap inför rättvisan. Därför försökte han så långt det nu gick utplåna spåren efter de ohyggligheter, som han själv var ansvarig för.

I Moskva hade han bränt sina skepp. När han såg till att högkvarteret blev underrättat om min flykt genom sin kommunik till alla poliskårerna i landet trodde han att han oskadliggjorde mig, men samtidigt erkände han också att Store chefen hade varit i händerna på Gestapo och att alla depescher som skickats de senaste månaderna hade dikterats av Sonderkommando. Han hade alltså avslöjat Stora spelet. Han visste att det inte längre fanns några personer i det allierade lägret som på allvar funderade på en separatfred med Tyskland nu, när det stod inför sitt sammanbrott. Han lät sig inte längre övertygas av några få personer i Hitlers närmaste omgivning, vilka närde falska förhoppningar och envisades med att ta kontakt med de allierade. Nej, nu var slutet nära. Efter det misslyckade attentatet mot Hitler den 20 juli 1944 hade denne förbjudit Operation Björn, vilket var den nya benämningen på Stora spelet.

Detta var en sak, men Pannwitz' personliga ambitioner var en annan. Han, som hade varit nazisternas idogaste tjänare, som hade dränkt sina händer i blod och hade varit ledare för mördarbandet i Prag, han struntade nu i om nazistregimen störtades. Det gällde bara att ta till flykten för att rädda sitt eget skinn! Antingen skulle han fly till Latinamerika som de andra, eller också bli fångad och behandlad som krigsförbrytare av engelsmännen – en lösning som givetvis var utesluten – eller också hålla kontakt med högkvarteret i Moskva i hopp om att Sovjetunionen en dag skulle hålla honom räkning för erlagda tjänster.

Pannwitz fastnade för den tredje lösningen. I dag finns det bevis för att han med hjälp av den trogne Kent ägnade sig åt sitt eget personliga spel ända fram till maj 1945. Ända fram till krigets sista dagar skickade han militära informationer. Kent hade underrättat högkvarteret om att han hade kontakt med några tyskar på mycket viktiga poster och att det var tack vare dem som han kunde lämna sina utomordentligt värdefulla upplysningar. När de allierade närmade sig Paris stadsportar i juli 1944 frågade den oförbätterlige Kent högkvarteret om han borde stanna i huvudstaden eller om han skulle följa sina tyska vänner! Chefen svarade att Kent skulle fly med tyskarna men att han skulle upprätthålla kontakten med högkvarteret. Pannwitz var givetvis mycket nöjd med dessa direktiv, eftersom han genom att samarbeta med ryssarna fick ett oväntat tillfälle att kratsa kastanjerna ur elden. Genom Pannwitz' intervention fick Stora spelet nu en tredje dimension. Himmlers ursprungliga plan var att spränga den antinazistiska alliansen genom att ge vilseledande uppgifter till både Moskva och England-Amerika. Genom Röda kapellets sändare skulle Sonderkommando få ryssarna att tro att de allierade var beredda att förhandla med Tredje riket. Samtidigt utsattes de allierade för samma taktik. Från mitten av år 1943 var det inte längre något tvivel om hur kriget skulle sluta. Från den tidpunkten strävade de ledande nazisterna efter att Stora spelet skulle resultera i en *verklig* separatfred – för Himmlers del med västmakterna, men när det gällde Bormann, som höll i trådarna, är det inte lika säkert.

Men det var i alla fall för sent. Det fanns inte längre någon möjlighet att lyckas, eftersom varken Roosevelt eller Churchill, och givetvis inte Stalin, ville förhandla, då de var övertygade om en totalseger. Det är på det stadiet – i slutet av 1944 – som Pannwitz försöker utnyttja Stora spelet för sina egna avsikter.

Innan han slog in på den vägen ville Pannwitz sopa igen spåren efter sig, det vill säga undanröja dem som kunde vittna om hans förehavanden som chef för Sonderkommando. Bödeln från Prag fanns alltid under hans mask som hemlig agent. Han var van vid att terrorisera och mörda. Det ena huvudet föll efter det andra. Den ene efter den andre av våra fångna och torterade kamrater blev arkebuserad. Först Leo Grossvogel, som hade dömts till döden av en tysk militärdomstol, men som suttit inspärrad i Fresnesfängelset ända sedan

december 1942 utan att man verkställt domen. Fernand Pauriol och Suzanne Spaak, som också hade suttit i Fresnes, drabbades av samma dom.

Dödsdomen mot Grossvogel var den larmsignal som fick oss att förstå att andra skulle följa och att Sonderkommando hade beslutat sig för att mörda fångarna innan de tog till flykten. Maximovitj och Robinson drabbades av samma öde.

Alla dödsdomarna verkställdes under de sista veckorna före Paris' befrielse. Fernand Pauriol och Suzanne Spaak arkebuserades i Fresnesfängelset den 12 augusti 1944. Den 6 juli blev Izbutsky halshuggen i Berlin och den 6 augusti 1944 avrättades Grossvogels hustru Jeanne Pesant i den tyska huvudstaden. Efter kriget försökte Pannwitz avtvå sig ansvaret för dessa mord genom att vid upprepade tillfällen deklarerade följande:

"... De agenter i Röda kapellet som blev avrättade på order av mig hade redan blivit dömda till döden före mitt tillträde ..." Detta är inte sant, och om så vore skulle chefen för Sonderkommando ha haft makt att uppskjuta domarnas verkställande ... Att han inte gjorde det berodde på att han ville snygga upp efter sig innan han lämnade platsen.

Jag ska nu berätta om hur Fernand Pauriol och Suzanne Spaak mötte slutet just som Paris' befrielse, som de hade längtat så hett efter, stod för dörren ... Jag kan föreställa mig hur de skulle ha jublat av glädje om de hade fått blanda sig med den enorma folkmassan som samlades ute på gatorna för att fira den underbara händelsen ...!

Under många långa månader hoppades Pannwitz på att Fernand och Suzanne skulle tala. Han visste att de kände till allt om Stora spelet. Han bestämde sig för att likvidera dem under uppståndelsen som föregick hans avresa. Han lät helt fegt mörda våra båda kamrater i sina celler och begrava dem i hemlighet. Pannwitz gick så långt i cynism att han skrev till Paul-Henri Spaak, Suzannes svåger som då var utrikesminister i den belgiska exilregeringen, för att försäkra denne om att han hade vidtagit alla tänkbara åtgärder för att hennes liv inte skulle bli hotat. Paul-Henri Spaak kunde känna sig helt lugn: hon inväntade krigsslutet på ett mycket säkert ställe! ... För den som kände Pannwitz var det lätt att föreställa sig att han kunde ha skickat brevet samma dag som han överlämnade Suzanne till bödlarna!

Den 17 augusti 1944, efter befrielsen, begav Alex Lesovoy och jag oss till Fresnesfängelset för att försöka få reda på vad som hade hänt med våra vänner. Där fanns ingen som kunde ge oss några exakta upplysningar, men sedan vi hade insisterat en stund fick vi slutligen veta att tyskarna inte hade tagit dem med sig. Eftersom vi kände till Gestapos vanor insåg vi att vi måste acceptera tanken på att det värsta hade hänt. Om Suzanne och Fernand inte hade "följt" Sonderkommando, berodde det på att de hade blivit mördade och att de förmodligen låg begravnade i närheten. Vi besökte därför kyrkogårdarna som låg närmast Fresnes och gick igenom registret över personer som hade blivit begravnade. Eftersom de alltid mycket noggranna tyskarna hade för vana att inregistrera sina offers efternamn, förnamn, födelsedatum och det datum då de blivit avrättade, trodde vi att våra efterforskningar skulle underlättas. Men då hade vi inte räknat med Pannwitz' lömska uträkning och hans önskan att utplåna spåren efter ett dubbelmord som mer än något annat skulle kunna läggas honom till last ...

Efter upprepade förfrågningar på kyrkogårdarna i förorter söder om Paris upptäckte vi äntligen spåren efter Suzanne Spaak och Fernand Pauriol i Bagneux. Längst ner på en sida i registret som omfattade den tid vilken stämde med den tidpunkt då vi trodde att de hade dött, fanns två noteringar: "En belgiska", "En fransman". Det var inget tvivel om att det måste vara Suzanne och Fernand. Vi försökte få kyrkvaktarna att ge oss närmare upplysningar och ansatte dem med frågor. Först låtsades de som om de inte visste något, men till slut avslöjade de sanningen för att slippa ifrån bråk. Den skräck, som Gestapo hade injagat i dem när de hotade med repressalier om de talade, gjorde fortfarande sin verkan, men de berättade ändå att

tyskarna hade kommit med två kistor den 12 augusti. De hade bett om att bli visade till ett fuktigt ställe på kyrkogården. Två grävare hade tillkallats och de blev tillsagda att gräva två gropar, i vilka kropparna placerades. Därpå bestänktes kropparna med ett kemiskt medel som påskyndar förruttnelsen.

Tack vare alla dessa åtgärder hoppades Pannwitz på att hans brott skulle förbli okänt.

När jag befann mig i Köpenhamn i mars 1974 berättade Hèlène Pauriol för mig om de omständigheter under vilka hon såg Fernand för sista gången, om hur hon hade fått reda på att han var död och – precis som Alex Lesovoy och jag – funnit hans kvarlevor på kyrkogården i Bagneux:

I början av januari 1944, jag tror att det var den femtonde eller sextonde januari, fick jag ett brev, där adressen var skriven av min man. Brevet var adresserat till madame Hèlène Pauriol do madame Prunier, Avenue de la Grande-Pelouse, Vésinet. Brevet bestod bara av några rader där jag ombads gå till Rue des Saussaies den nittonde — jag kunde kanske få träffa honom — och ta med mig en kostym. Jag tog med mig brevet och gick till Rue des Saussaies den 19 januari. Jag tog vår lilla flicka med mig. Men jag hann knappt komma in därborta förrän jag undrade om jag hade blivit alldeles tokig som tog med mig barnet dit. Jag hade inte tänkt på det genast, eftersom jag inte tänkte på annat än ... att jag ville träffa honom ... och se om han var vid liv, se om det verkligen var han och se ... Jag hade inte insett tidigare att det var vansinnigt att ta med mig barnet, eftersom de mycket väl kunde ta henne ifrån mig också. Man vet ju inte heller hur man kan reagera i vissa ögonblick, man kan inte veta det. När man inte har varit med om det förr så vet man inte hur man kommer att reagera eller vad man kan ta sig till ...

Man visade mig upp till ... tredje våningen, tror jag det var. Jag satt och väntade på en bänk tillsammans med flickan, och sedan tog det kanske bortåt fem, sex minuter innan två tyskar kom in och bakom dem min man. Han slog sig ner bredvid mig. Han hade på sig samma kostym som när han blev arresterad. Den var nedfläckad av blod. Han tog väskan. Där satt vi i en kvart eller kanske tjugo minuter, sedan följde man mig ut. Jag väntade utanför och såg att han fördes bort i en av Gestapos bilar. Ja, det var hela historien ...

När tiden gick utan att jag hörde något från honom trodde jag att han hade deltagit i, ni vet ... det där upproret i Fresnes, de gjorde myteri där. Då tänkte jag som så att han kanske hade blivit flyttad någon annanstans, eftersom han levde i januari, eftersom han inte blev dödad mellan augusti och januari. Han kan inte vara död. Ni vet, man tror alltid att vissa saker är omöjliga, att de kan hända andra men inte en själv. Han var ju så ung också. Det kan inte vara möjligt, sa jag till mig själv. Han måste finnas någonstans, antingen har han deporterats eller också har han lyckats rymma. Efter befrielsen av Paris gick jag till tidningen L'Humanité, därför att de hade listor där. Men där sa man att de inte hade någon lista, man hade inte någonting, men jag måste fortsätta att hoppas ...

Den första söndagen i oktober 1944 ringde det på dörren hemma hos mig. Det var en ung flicka. Hon frågade om jag var madame Pauriol, och jag svarade ja. Då frågade den unga flickan om hon fick komma in, och det fick hon. Jag sa till henne att sätta sig. ”Har er man suttit arresterad?” frågade hon. Jag svarade: ”Ja. Å, nu kommer han kanske snart tillbaka. Ni kommer med nyheter ...”

Hon tvekade en stund men sa sedan: ”Jag har sorgliga nyheter att berätta för er. Er man är ...” Då körde jag flickan på porten. Något sådant kunde inte vara möjligt. Men hon kom tillbaka två timmar senare. Då bad jag henne om ursäkt. Hon gav mig bara ett brev från min man och berättade att det var min mans sista brev. Hans vigselring låg också i kuvertet och attesten som prästen hade tagit om. Den där tyske prästen som fanns i Fresnes och som vakade med de dödsdömda i deras celler måste ha varit med ända till slutet, eftersom han följde med ända till kyrkogården i Bagneux för att ta hand om det där blåa papperet där de hade skrivit: ”Okänd fransman, arkebuserad den 12 augusti.” Då äntligen borde jag ha förstått att det var sant, man blir tvungen till det till slut. Men jag trodde ändå att det var omöjligt. Jag tänkte att det kanske var ett misstag, jag unnade mig ingen ro förrän jag fick se kroppen, och det fick jag tillstånd till den 14 november 1944. På kyrkogården i Bagneux fanns det bara två okända personer som blivit skjutna den dagen, en fransman och en

belgiska. Och när de öppnade kistan såg jag den kostym som jag hade burit till honom den dagen som ... Det var en grå flanelkostym. Det var han ...

Alla fångarna från Röda kapellet, bortsett från Suzanne Spaak och Fernand Pauriol som Pannwitz hade skött förhöret av, blev skickade till Tyskland. Georgie de Winter fördes till Fresnes från fängelset i Neuilly. I Fresnes lyckades hon ta kontakt med Suzanne Spaak. Sedan fördes hon till Gare de l'Est den 10 augusti 1944. På perrongen träffade hon Margarete Barcza och hennes två barn. Pannwitz övervakade personligen avresan, och han påminde Georgie om att hennes son, lille Patrick, skulle råka illa ut om hon försökte fly. Pannwitz använde sig av utpressningsmetoder ända in i sista ögonblicket.

Tåget som Georgie fördes bort med gjorde ett första uppehåll i Karlsruhe. Man hade varskott Reiser, vilken som jag tidigare berättat hade blivit utnämnd till chef för Gestapo i den staden sedan han blivit frångången sin post i Paris, om att Georgie skulle komma dit. Hans fint utvecklade taktkänsla drev honom till att möta henne vid tåget och upprepa Pannwitz' hotelser, det var bara vad man kunde vänta sig av honom. Georgie de Winter fördes sedan till ett koncentrationsläger. Efter Karlsruhe blev Leipzig, Ravensbrück, Frankfurt, Sachsenhausen olika stationer längs hennes lidandes väg.

Kent befann sig i en verklig knipa. Hur han än vände sig skulle han vara förlorad ... Om jag undkom Gestapo visste han att jag skulle avslöja hans förräderi för högkvarteret. Och från Sonderkommando kunde han inte vänta sig något bättre, trots att han hade varit deras trofaste drevkarl och servile tjänare sedan min arrestering. Om Pannwitz så ville skulle han bli brutalt och skoningslöst likviderad. Enda sättet att få dem att behandla honom med fördragsamhet var att överträffa sig själv i tjänsten och ge herrarna ett avgörande bevis på sin skicklighet i att utdela lömska stötar. Hans senaste bedrift var ingalunda den värsta.

I slutet av 1940 hade min chef bett mig skaffa upplysningar om en viss Waldemar Ozols, alias Solja, som tidigare hade arbetat för sovjetiska säkerhetstjänsten. Trots att högkvarteret misstänkte att mannen, som tidigare varit lettisk general och som kämpat på republikanernas sida i Spanien, samarbetade med Vichy ville de ändå undersöka möjligheterna av ett samarbete med honom. När jag hade informerat mig om personen svarade jag att han inte alls kunde betraktas som säker, och därför avrådde jag. Kent kände mycket väl till denna brevväxling med högkvarteret, eftersom han själv hade dechiffrerat depescherna.

Giering började då intressera sig för Ozols. Eftersom jag anade att Sonderkommandos chef skulle göra det försökte jag leda honom på fel spår, men några dagar efter min flykt spårade han ändå upp Ozols. Kent träffade honom och det blev en ren katastrof. Genom Ozols lyckades han med att bli presenterad för kapten Legendre, som tidigare hade varit chef för Mithridatesnätet. Legendre, som var alltför godtrogen och trodde att han hade att göra med en agent i det sovjetiska nätet, överlämnade en lista över franska motståndskämpar till Kent. Dessutom gick han sedan Kent insisterat med på att ge honom militär information om de territorier som befriats av de allierade, uppgifter som hans egna grupper samlat in. Detta var Kents sista mästerliga bedrift ... Pannwitz blev överlycklig och gratulerade Kent till att ha uppnått ett sådant resultat, det är åtminstone vad jag tror att han gjorde. Då Legendre frågade om anledningen till Sovjets "nyfikenhet", svarade Kent att den engelsk-amerikanska generalstaben inte ville samarbeta med Röda arméns underrättelsetjänst och att bristen på koordination kunde få de obehagligaste konsekvenser. Han räknade därför med att kapten Legendres nät skulle fylla denna lucka.

Ja, Kent hade då sannerligen gjort Sonderkommando så stora tjänster att han gjort sig i högsta grad förtjänt av Pannwitz' erkänsla. Han blev inte likviderad. Hans chef erinrade sig Kents sista mästar drag just som han höll på att packa ihop. Därför var Kent i sin fulla rätt att

stoltsera framför porten till huset på Rue de Courcelles före Paris' befrielse, vilket jag har sett på ett foto.

Paris reste sig, det var dags att ge sig av. Männen i Sonderkommando slängde sig in i sina bilar som var fullproppade av deras bagage ... En man hötte med näven mot portvakten.

”Akta dig om du pratar!”

Den mannen var Kent!

Den stora dagen var äntligen inne ... Tidigt på morgonen den 25 augusti kom Alex Lesovoy och hämtade mig på Avenue du Maine. Vi skyndade iväg till Rue de Courcelles och det privathus som Sonderkommando hade lagt beslag på.

Vår promenad genom ett Paris som vaknat upp till frihet blev mycket omväxlande. När vi kom till Rue de Rivoli pågick bataljen för fullt och vi måste stanna. Vi sökte oss genast till gruppen av partisaner som stred mot tyskarna. Soldaterna i Wehrmacht gjorde ett sista motstånd, de sköt från alla håll, medan de unga fransmännen med sina armbindlar, sina skjortor som var uppknäppta över bröstet och sina håliga ansikten skrek ut sin längtan efter att göra slut på förtrycket, där de kom från alla håll för att sopa bort spåren efter ockupationen med hjälp av ett rejält förråd av granater . . . som de inte visste hur man skulle använda!

Dessa kämpar hade just kommit upp i ljuset efter en skuggliknande tillvaro. Vi måste ge dem ett handtag! Alex Lesovoy njöt av att äntligen få möta fienden ansikte mot ansikte, efter att så länge ha fört en underjordisk kamp mot honom. Han påtog sig tillfälligt rollen som militär instruktör. Demonstrationen fick ett utmärkt resultat, barriaderna som tyskarna hade rest raserades.

En stund senare deltog vi i striderna vid hotell Majestic, där Wehrmacht hade haft sitt högkvarter. På Place de la Concorde hejdades vi av en ny batalj utanför hotell Crillon. Vi kom inte fram till Rue de Courcelles förrän på eftermiddagen. Då hade Sonderkommando lämnat sitt kvarter redan för två timmar sedan.

Så hade vi äntligen kommit in i Pannwitz' och hans tortyrexperters näste, där våra kamrater hade tvingats utstå fasansfull tortyr. Jag greps av rörelse. Vi tog oss fram med försiktighet. Inte därför att vi var rädda utan därför att vi anade att vi skulle ställas ansikte mot ansikte med fasan. De hade givit sig av, och allt tydde på att de hade haft bråttom. De dokument som de inte hade hunnit bränna upp låg utspridda överallt i rummen. Rutten halm täckte golven i cellerna i källaren, dit man slängt ner fångarna. Vi tog oss in i ett badrum. Badkaret, golvet och väggarna bar spår efter blod . . . Det var där som våra kamrater hade plågats så grymt. I tavelgalleriet på första våningen fanns också mörka fläckar. Vi gick upp till andra våningen. På bordet i ett av rummen fanns papper som var täckta med chiffer. Det är inget tvivel om att Efremov, teknikern, hade hållit till där. Portvakten bekräftade våra misstankar. Han hade lämnat Paris tillsammans med Sonderkommando.

Vi tog med oss så många dokument vi kunde och tog dessutom en mängd foton av brottsplatsen. Dessa övertygande och ovederläggliga bevis på fiendens barbariska grymhet skulle vi ta med oss till Moskva.

III. Återkomsten

1. En egendomlig resa

Hemma hos en gammal dam på Boulevard de Strasbourg, som hade varit förbindelseagent mellan Alex Lesovoy och mig, fick jag några dagar efter Paris' befrielse en depesch från

högkvarteret, i vilken man lyckönskade mig till mina resultat och bad mig invänta den första sovjetiska militärbeskickningens ankomst till Paris.

Överallt inandades man samma atmosfär av återvunnen frihet, men den berusande glädjen och lättnaden fick inte tillåta mig att glömma att det var för tidigt att lägga ner vapnen. Ibland händer det att fienden passar på att slå till bakifrån just som man tror sig ha krossat honom och allra minst väntar sig det. Det var ingalunda osannolikt att den gode Pannwitz kunde ha lämnat några bomber med fördröjd utlösning efter sig innan han flydde, eller att han kunde ha beväpnat några av sina anhängare, för att dessa skulle undanröja mig.

Mina farhågor var välgrundade. Alex' grupp som fortfarande var på sin vakt, hade spårat upp några suspekta individer som tycktes vara på jakt efter mig. De hade tagit sig in i den våning som Katz hade hyrt på Rue Edmond-Roger och även i andra våningar som fanns i Gestapos register. Dessa galgfåglar ur Lafonts band, som hade lyckats undkomma, hade säkert fått order från Pannwitz om att söka upp mig och göra slut på mig. (Alex sa att han var övertygad om det.) Det gick inte för sig att jag lät mig berusas av den allmänna stämningen så att jag ställde upp som skottavla för dessa skyttar, som kunde dyka upp så här i sista minuten. Jag höll mig således mer eller mindre gömd i våningen på Avenue du Maine.

Den 23 november 1944 landade det första sovjetiska planet i närheten av Paris. Ombord fanns Maurice Thorez och överste Novikov, som var chef för den militärdelegation som skulle hemföra de ryssar vilka var väntade i Moskva. Novikov gav mig ett mycket älskvärt mottagande och berättade att jag kunde följa med planet som inom kort skulle flyga tillbaka till Moskva.

Men väntan blev längre än beräknat. Jag bordade inte planet förrän den 5 januari 1945, försedd med sovjetiskt pass och lånat namn. Vi var tolv personer ombord, däribland Rado, som jag hade träffat för första gången några dagar tidigare hemma hos Novikov, och dennes adjutant Foote.

Kriget rasade fortfarande för fullt i centrala Europa. Planet måste därför göra en lång omväg för att komma till Moskva. Maskinen riktade nosen mot söder. Via Marseille och Italien tog oss planet till Nordafrika, där vi landade på ett flygfält som amerikanerna hade ockuperat. Upphållet som varade i två dagar tillbringades under mycket angenäma former. Vi fick ett hjärtligt mottagande och ägnade oss åt öppenhjärtiga och kamratliga samtal med piloterna på flygfältet.

Därefter satte planet kurs på Kairo. Rado satt bredvid mig, och han lät mig ta del av sina stora kunskaper (som jag redan tidigare har berättat var han geograf) om de områden som vi flög över. De andra passagerarna var föga talträngda, men en av dem, en undersåsig man i sextioårsåldern med vitt hår, presenterade sig för mig.

”Kamrat Chliapnikov ...”

Chliapnikov! Det var då verkligen en överraskning.

”Den Chliapnikov som stod i spetsen för arbetaroppositionen?” ”Just det.”

Den gamle bolsjeviken Chliapnikov var ursprungligen metallarbetare, och det var han som tillsammans med Alexandra Kollontaj hade stått i spetsen för den rörelse som under 1920-1921 hade krävt att fackförbunden skulle vara självständiga i förhållande till staten, och att de skulle få strejkrätt. Hans rättmätiga stolthet över att vara en riktig proletär med ”valkiga nävar” hade dragit på honom Lenins sarkasmer under en diskussion:

”Kamrat Chliapnikov ska då alltid framhålla sitt rent proletära ursprung!”

Men det var ändå Lenin som trots denna misshällighet när det gällde teserna ställde upp till hans försvar i centralkommittén, när det blev tal om att utesluta arbetaroppositionen. Jag hade varit alldeles övertygad om att Chliapnikov hade försvunnit under utrensningarna som alla andra gamla bolsjeviker.

”Efter arbetaroppositionens nederlag lämnade jag Ryssland med Lenins hjälp och bosatte mig i Paris, där jag arbetade som snickare”, berättade han. ”Men Röda armens seger och min kärlek till fosterlandet fick mig att bestämma mig för att återvända hem. Jag har skrivit till min vän Molotov och bett honom hjälpa mig och fick ett mycket hjärtligt svarsbrev från honom, i vilket han uppmuntrade mig att komma tillbaka. Jag är säker på att han kommer och hämtar mig med sin bil på flygplatsen och väntar med stor otålighet på att få tjäna partiet och fosterlandet på nytt.”

Jag blev rörd då jag hörde att den gamle bolsjevikern hade bevarat sin ungdoms naiva entusiasm trots alla prövningar han hade gått igenom, och jag bad en tyst bön om att han inte skulle bli alltför besviken ...

I Kairo inkvarterades vi i ett hotell i närheten av den gamla staden. Dagen efter vår ankomst gjorde jag ett besök på den sovjetiska ambassaden i sällskap med de andra resenärerna. Alla infann sig utom Rado. Varför hade han inte följt med oss? Just då bekymrade jag mig inte så mycket om den saken utan gick i stället ut tillsammans med de andra för att köpa souvenirer för den lilla summa som man hade överlämnat till mig. Den gången följde Rado med, men jag fick ny anledning att förvåna mig, eftersom jag lade märke till att han behöll de pengar som han hade fått.

Tidigt på morgonen dagen efter samlades vi utanför hotellet i väntan på bussen som skulle föra oss till flygplatsen. Rado fanns inte bland oss. Någon gick upp för att hämta honom på rummet. Han fanns inte där. Sängen var orörd, han hade förmodligen inte sovit på hotellet. Han kanske hade blivit överfallen i den gamla stadsdelen? Några av oss trodde det, ty sådana händelser inträffade ofta.

Jag förstod hela tiden vad som hade hänt men aktade mig för att säga ett ord om det. Han hade sökt upp mig på mitt rum och ställt en fråga till mig, vilken inte lämnade minsta tvivel om hans avsikter.

”Känner du till nånting om levnadsförhållandena här i Egypten? Tror du att det skulle vara svårt att finna sig till rätta här?”

Rado var omöjlig att finna ... När planet satte kurs på Iran vid tolvtiden fanns det bara elva passagerare ombord.

Den här gången blev inte resan så lugn. Jag trodde faktiskt att jag skulle sluta mina dagar på planet som skulle föra mig till Moskva! När vi hade flugit en stund kom vi rakt in i ett åskväder. Skyar av regn föll över planet, men vi fortsatte trots detta att stiga. Sikten var lika med noll. Oron syntes tydligt i besättningens ansikten. Snart förstod vi att vingarna hade börjat beläggas med is. Luften blev tunn. Vi hade inte några syrgasapparater och våra lemmar började domna. Piloterna ropade oavbrutet till varandra för att hålla sig vakna. Planet fortsatte att klättra uppåt. Vi stod inför en katastrof. Så utomordentligt idiotiskt, tänke jag. Skulle jag finna min grav i denna plåtkabin efter att ha kämpat så hårt som jag hade gjort?

Planet slutade äntligen stiga och vi kom stegvis ner till en rimligare höjd. När vi kom fram till Teheran berättade piloterna att de hade tvingats avvika från kursen på grund av det dåliga vädret, och att de hade fruktat en katastrof eftersom de blivit tvungna att navigera i blindo. Ödet hade tydligen inte velat att jag skulle dö än.

Vår avresa från Teheran blev uppskjuten på grund av väderleksförhållandena. Foote och jag blev inbjudna till den ryske militärattachén, vilken berättade för oss att Moskva redan visste att Rado hade försvunnit. Han trodde att vi skulle kunna komma med några närmare förklaringar.

Man kan förstå att Foote var oerhört orolig. Från detta till att han skulle bli betraktad som medbrottsling till sin överordnade var steget inte långt, och ingen skulle tveka att ta det.

”Hur ska jag kunna resa till Moskva och avlägga rapport om våra aktiviteter i Schweiz efter detta?” frågade han militärattachén. ”Man kommer att misstänka mig och inte tro ett ord av vad jag säger.”

Jag kunde inte tänka på annat än Rados avvikande under resan till Moskva. Jag visste mycket väl att han hade skött sina uppgifter över all förväntan och att han inte hade något att förebrå sig. Alla de år som hade gått sedan han som mycket ung hade deltagit i Bela Kuns revolutionära rörelse i Ungern hade givit honom stor politisk erfarenhet. I Schweiz hade han i hög grad bidragit till segern, men hans stora erfarenheter, vetenskapliga utbildning och klarsyn hade fått honom att sluta sig till att ingenting hade förändrats i hemliga polisens paradis, trots segern. Han anade vilket öde som väntade honom i Moskva, och eftersom han inte kände någon entusiasm inför tanken på att sluta sitt liv i Stalins fängelsehålor hade han valt att försvinna i Kairo, dock först efter att ha försäkrat sig om att hans hustru och barn befann sig i säkerhet i Paris.¹

Jag måste erkänna att denna sanning inte skulle slå mig med förblindande kraft förrän en tid senare. Jag var naiv och trodde att terrorn skulle avta och regimen modifiera sina metoder nu efter krigets slut. En sådan enorm troskyldighet hos en man som hade upplevt utrensningarna före kriget kan verka förvånande, men jag hade också ett annat avgörande skäl att återvända till Sovjetunionen: min familj fanns där. I motsats till Rado var jag inte tryggt förvissad om att de mina var i säkerhet i Paris. Jag insåg att det fanns en risk för att de skulle få ta konsekvenserna, om jag avvek på vägen.

Moskva närmade sig . . . Av alla de motstridiga känslor som fyllde mig minns jag särskilt den enorma glädjen över att få återse de mina efter så många års skilsmässa. När landningshjulen träffade banan kändes det som att komma hem efter att ha utfört ett gott arbete. Jag var stolt över vad jag hade uträttat och hoppades på välförtjänt vila. Mina tankar gick till mina kamrater som var döda och till dem som led.

Det var mörkt när jag gick ner för trappan till planet. Jag sökte med blicken efter de mina, men förgäves. Några anhöriga väntade varken på mig eller på någon de övriga passagerarna heller för den delen. Nej, det var en grupp officerare som utgjorde välkomstkommitté. Nåja, det var ju inte helt orimligt att militären hälsade kämparna välkomna.

Ett par höga officerare – överstar – kom emot mig och gav mig ett varmt välkomnande. De bad mig stiga upp i en bil. Plötsligt erinrade jag mig vem den ene av dem var. Han hade varit kaptan 1937. Han hade då verkligen avancerat rejält . . . ! Jag ställde den fråga som hade bränt på mina läppar ända sedan landningen:

”Var är min hustru och mina barn?”

”Oroa er inte för dem”, svarade ett av mina ”förkläden”. ”De mår bra. Er hustru vilar upp sig på ett vilohem. Vi har inte hunnit varsko henne, eftersom vi inte visste vilket datum ni skulle

---

¹ Rados frihet blev kortvarig. Han sökte skydd hos engelsmännen men Moskva gjorde omedelbart energiska anspråk på honom. Några månader senare kom några NKVD-officerare och hämtade honom. Djävulens hand slog ner över honom.

komma. Hur som helst, ledningen för högkvarteret anser att ni bör vila upp er i en våning under ett par tre veckor, så att ni kan upprätta rapporten i lugn och ro. Vi ska föra er dit nu.”

Man hade låtit ställa i ordning två rum i en våning som tillhörde en överste som var ute i krigstjänst. Hans hustru och dotter tog emot oss. Innan de gick presenterade min eskort – de två överstarna – mig för en ung kapten.

”Det här är er adjutant. Han ska förse er med allt som ni kan ha behov av.”

Man tänkte isolera mig för att jag skulle kunna redigera min rapport! Adjutanten – som om jag skulle ha behövt en sådan! –, de båda överstarnas tvetydiga uppförande och framför allt min hustrus frånvaro ingav mig en egendomlig känsla, ja, misstroende rent av.

Jag installerade mig i mitt nya kvarter, som åtminstone var bekvämare än de fuktiga gatstenarna i Montparnasse, på vilka jag hade traskat fram och tillbaka sedan jag lämnade Vita huset.

På kvällen nästa dag fick jag besök. Det var tre personer, två i uniform och en civilklädd. Jag kände igen den civilklädde. Han hade varit chef för högkvarterets politiska byrå 1938, vilket i själva verket innebar att han var general i NKVD.

De hade med sig en ypperlig middag, men jag bröt den gastronomiska vapenvilan genom att ställa en fråga som bekymrade mig mycket.

”Fick ni rapporten som jag skickade till partiledningen i januari i tid?”

”Ja, ja, det gjorde vi. Vi fäste vederbörlig vikt vid den”, svarade generalen. Han gjorde en paus och bytte sedan samtalsämne: ”Nå, vad har ni för planer för framtiden?”

Det blir nog ni som bestämmer om den, tänkte jag. Men jag svarade: ”Jag är färdig med underrättelsetjänsten. Det är ett kapitel i mitt liv som är slut nu, men innan jag drar mig tillbaka till Polen skulle jag vilja ha en förklaring från högkvarteret till allt som hände under kriget . . .” Och sedan, med speciellt eftertryck: ”Jag tänker kräva en förklaring av alla grava misstag från ledningens sida.”

Storinkvisitorns ansikte mörknade. ”Jaså, det är det enda ni är intresserad av?”

”Kan det vara möjligt att ni själv inte är intresserad av den saken ...? Det jag framför allt vill göra är att lägga fram ett förslag om en sista operation för Röda kapellet ...”

”Nå, då ska vi studera ert förslag i morgon”, avbröt mig generalen.

Dagen efter fick jag besök av de båda överstarna. Jag förstod genast att de var mycket väl insatta i det som stod i Röda kapellets dossier.

”Jag är övertygad om att Grossvogel, Makarov, Robinson, Sukolov och Maximovitj fortfarande är vid liv”, började jag. ”Vi kan och måste rädda dem, och därför är det viktigt att jag får veta om ni fortfarande står i kontakt med Pannwitz.”

”Han har flytt till österrikiska alperna, det har vi hört från säker källa.”

Då föreslog jag att man skulle skicka två officerare som var väl insatta i Röda kapellets historia till Pannwitz. De skulle avslöja för honom att högkvarteret tack vare min rapport varit fullt insatt i Stora spelet ända sedan februari 1943. Om han gick med på att vidta de nödvändiga åtgärderna för att rädda de fångslade kämparna ur Röda kapellet skulle högkvarteret hålla honom räkning för detta efter kriget.¹ Om han inte gick med på det skulle

¹ För att undanröja alla tvivel upprepar jag än en gång att Sonderkommandochefen Pannwitz hade all makt att uppskjuta avrättningar av fångar som han hade ansvaret för, om han ansåg sig behöva dem för sitt ”arbete”. Vid den tiden visste jag naturligtvis ingenting om mina kamraters öden.

Himmler och Bormann omedelbart bli underrättade, och om de fick reda på att Moskva hade hållit i trådarna så länge, skulle Pannwitz ställas till ansvar. Det skulle kunna stå honom dyrt, eftersom de fortfarande hade möjlighet att låta honom sota för det.

Mitt förslag verkade i mina ögon både rättvist och logiskt. Mina båda interlokutörer gav mig ett formellt löfte om att framlägga det inför ledningen.

Den första veckan i Moskva fördrev jag med att skriva rapporten med en maskinskriverskas hjälp. Men allteftersom tiden gick började jag bli mer och mer medveten om att orosmolnen hopade sig över huvudet på mig. Man skulle ha behövt vara ovanligt omedveten och förblindad för att kunna låta bli att inse att det ännu inte var slut på mina bedrävelser! Nej, jag var inte den sortens kämpe som man åtminstone tackade för utförda tjänster.

Inte förrän tre dagar efter det att jag hade slagit mig ner i den våning som de hade givit mig kom några officerare i NKVD med min resväska. Jag hade faktiskt märkt att jag hade tagit Chliapnikovs väska, som var exakt likadan som min, redan när jag lämnade flygplatsen, men då var det för sent att göra något åt det. Chliapnikov hade också upptäckt sitt misstag, och de båda NKVD-officerarna hade fått i uppdrag att byta ut väskorna.

De båda sändebudens ”ställning” var mycket upplysande: det var alldeles uppenbart att Chliapnikov hade blivit omhändertagen av NKVD, och jag förstod hur Molotov hade tagit emot honom, efter att ha skickat sitt hjärtliga brev i vilket han bad sin ”käre kamrat” att komma hem. En sådan oerhörd cynism! Tanken på hur grymt missräknad den gamle bolsjeviken, som hade varit så lycklig över att återvända till socialismens hemland och som varit beredd att satsa sina sista krafter, måste ha blivit när han upptäckte att han gått rakt in i en fälla, fyllde mig med sorg och djup avsmak. Han väntade på Molotovs bil men i stället kom säkerhetstjänstens bil, som förde honom raka vägen till Ljubljanka!

Den enda uppgiften som min ”kalfaktor” hade var att övervaka mig med sina falkögon. Den tid han inte tillbringade tillsammans med mig ägnade han åt husets dotter ... En eftermiddag gick jag in i hans rum när han inte var där. Då gjorde jag en mycket avslöjande upptäckt. Lymmeln hade låtit en rapport, i vilken han beskrev alla mina göranden och låtanden, ligga kvar på bordet. Där fanns allt som jag hade sagt noterat, för att inte tala om allt som han hade förvrängt eller missförstått. Han var spion och förfalskare, just ett trevligt sällskap! Jag beslöt mig för att korrigera den nitiske angivarens läxa genom att stryka under alla fel med rödpenna och skriva ”fel” i marginalen.

Min ”skyddsängel” kom tillbaka mycket sent den dagen. Dagen efter var han borta ... Han hade förmodligen tyckt att det var bäst att varsko sina överordnade innan jag själv gjorde det.

Det var inte svårt att fastställa min ställning efter återkomsten: jag var rätt och slätt en fånge, och man brydde sig knappt om att dölja det!

Man skickade till mig en ny ”kalfaktor”, som var yngre än den förra och som använde sig av trevligare metoder. Han bjöd mig på bio, och jag tackade ja ... Bilderna avlöste varandra framför mina ögon men fångade inte mitt intresse mer än några sekunder. Jag kunde bara tänka på en enda sak: vad skulle de göra med mig?

Tio dagar senare kom tre män på middag. Precis som förra gången behövde jag inte heller nu göra något själv, ty de hade med sig riklig proviant.

Stämningen var kylig trots måltidens överdådighet och det rikliga flödet av vodka. Det var inget tvivel om att de ville känna mig på pulsen. De hade fått ett föga gynnsamt intryck av mig vid det första gästbudet och hoppades på att jag skulle vara på bättre humör den här gången. NKVD-generalen försökte bryta isen.

”Nå, vad tänker ni ta er för i framtiden?” frågade han mig.

”Det har jag redan sagt. Jag ska återvända till mitt hemland Polen, men först vill jag prata med ledningen.”

Han skakade på huvudet. Min envishet var tydligen helt obotlig. Han bet av i kort ton: ”Om ni bryr er så mycket om det som varit, Otto, så är det inte oss ni ska prata med! Ni får vända er någon annanstans” (han sade de fyra sista orden med eftertryck), ”har ni förstått?”

”Jag har förstått det mycket väl, och jag säger rent ut att jag struntar totalt i vem det blir som jag ska tala med!”

Nu hade jag gått för långt. Generalen reste sig och gick sin väg tillsammans med de andra utan att säga adjö. Jag kunde ha satsat en hel förmögenhet på att han omedelbart gick och avlade rapport. Mitt uppförande dömde mig. Det var vansinnigt, oförsäkamt och helt oförsvarligt av mig att kräva förklaringar från högkvarteret och drömma om att återvända till mitt fosterland Polen ... Vi hade knappt rört vid de mycket aptitretande rätterna som stod på bordet.

Jag sov lugnt på natten. Dagen efter väntade jag mig det värsta. En överste, inte densamma som tidigare, sökte upp mig och det var nära att jag hade sagt: ”Stig på, jag har väntat på er.”

”Ni måste byta våning”, sa han.

Jag bet mig i tungan för att inte fråga om den var uppvärmd och förhöra mig om hur tjockt gallret var. I stället tog jag med mig mina tillhörigheter och följde honom. Vi steg upp i en bil utan att växla ett enda ord. Det var natt, men jag kände Moskva tillräckligt bra för att ha en ungefärlig aning om vart vi körde ... När vi kom fram till Dzierzynskitorget avlägsnades mina sista tvivel, om jag nu hade haft några. Det är där som det beryktade Ljubljankafängelset ligger.

De tunga ytterdörrarna stängdes bakom oss. Vi kom fram till ytterligare en dörr som var stängd. Översten som fortfarande var med men som inte hade sagt ett ord ringde på och växlade några ord med någon genom ett titthål. Porten öppnades. Vi kom in i den fina institutionens mottagningsrum. Översten tog upp en kvittens ur fickan, räckte över den till vakthavande officeren som skrev under och vände sig sedan mot mig. Till min stora förvåning gav han mig en lång och varm handtryckning. Han stod där utan att röra sig under några sekunder. Jag såg att han hade tårar i ögonen. Men till slut gick han sin väg.

Jag såg mig om i rummet ... Det kändes tjockt i bröstet på mig, men sanningen lyste mig rakt i ögonen. Jag var fånge, fånge i Ljubljanka.

2. Ljubljanka

Över hela världen är Ljubljanka en symbol för säkerhetspolisens terror. I detta byggnadskomplex mitt i Moskva ligger säkerhetsministeriet. I mitten ligger ett litet fängelse som är reserverat för ett hundratal ”hedersgäster”. Långa korridorer sammanbinder cellerna med ministeriet. På så sätt har man ”allt under ett tak”.

Jag satt i ett väntrum. Längs väggarna fanns ett tiotal bås. Jag placerades i ett av dem. Det enda möblemang som fanns var en stol och ett bord. Dörren slog igen efter mig.

Jag var mycket trött och sjönk därför ner på stolen. Jag kände mig slö och kraftlös och oförmögen att reagera. Hjärnan var tom, den fungerade inte längre och inregistrerade inte längre några intryck. Jag rörde vid huvudet och armarna: ja, det var jag. Visst var det jag som satt där som fånge i Ljubljanka.

Ljudet av dörren som öppnades väckte upp mig ur mitt halvt medvetlösas tillstånd. Jag hörde en röst:

”Varför har ni inte klätt av er?”

Jag förstod att det var till mig som underofficeren i sin vita bussarong talade och svarade:

”Varför ska jag klä av mig? Här finns ju inte någon säng!”

”Klä av er nu och kom inte med några frågor!”

Jag lydde och väntade sedan naken. Dörren öppnades på nytt och två personer, även de klädda i vita bussaronger, kom in. Under en timme undersökte de sedan mina kläder ytterst noggrant. Innehållet i mina fickor ägnades stor uppmärksamhet. När de var färdiga befallde den ene av männen:

”Ställ er upp!”

Därefter började han undersöka mig från topp till tå. Det fattades bara ett stetoskop för att jag skulle tro att jag var hos doktorn. Han undersökte håret, öronen, bad mig öppna munnen och räcka ut tungan. Han klämde på mig överallt och sa åt mig att höja armarna.

”Lyft upp er penis. Högre!”

”Vänd er om!” (Jag lydde.) ”Grip tag i skinkorna med händerna och sära dem! Ännu mer, ännu mer!”

Han böjde sig ner över baken på mig. Jag började bli uttråkad och bet av: ”Har ni tappat någonting därinne?”

”Utmana mig inte! Det kan ni få sota för. Klä på er igen!” Han grävde i min resväska och tog upp ett kilo orostat kaffe, som jag hade köpt under uppehållet i Teheran.

”Vad är det här?”

”Vetekorn.”

Till min belåtenhet såg jag att han lämnade kaffet tillsammans med de saker som fångarna brukade få behålla. Han gjorde upp en lista över sakerna som han behöll, slipsen, skosnörena, hängslena osv. Jag skrev under en massa papper. En löjtnant kom in, som i sin tur bekräftade att sakerna hade överlämnats till honom. Sedan sa han att jag skulle följa med honom. Vi tog oss igenom långa, ödsliga korridorer. Han öppnade en dörr och jag gick in i en cell, där det fanns två sängar. I den ena låg en man och sov med ansiktet mot väggen och händerna på filten.

”Där är er säng. Klä av er och lägg er!”

Jag lydde, men sömnen ville inte infinna sig. Hela natten låg jag med ögonen öppna. Var tredje minut öppnades inspektionsluckan och ett öga riktades mot mig. Vakten irriterades av att jag låg med ögonen öppna. Han stod kvar och iakttog mig. Den natten lärde jag min första läxa, nämligen att sluta ögonen även om jag inte sov. På så sätt fick man vara i fred.

Det blev morgon. En hand räckte över ”första frukosten” genom luckan. Den bestod av en mugg med något slags svart vätska som påminde mig om kaffe, innan jag hade smakat på den, en sockersmula och en brödbit. Genom dörren hördes rösten:

”Brödet ska räcka för hela dagen!”

Jag tog en klunk kaffe men kunde inte få ner det. Jag bet i brödet som var mjukt som modellera. Men allt det där var mig egalt. Jag befann mig i ett tillstånd där sådana saker var

obetydliga. Min cellkamrat vaknade och sa goddag men inte ett enda ord till. Det var en officer.

Det gick fyra dagar utan att jag såg en enda person.

Efter vaktombytet som skedde på femte dagen frågade mig underofficeren:

”Har ni något krav att framställa?”

”Ja,” svarade jag i ett tonfall som jag försökte få att låta energiskt, ”jag skulle vilja träffa någon i fängelseledningen.” En timme senare kom en kapten in i cellen.

”Vad var det ni ville?”

”Jag vill omedelbart träffa någon chefsperson på ministeriet i ett ärende som är oerhört viktigt, men som inte direkt berör mig själv.”

Två dagar gick. Sedan kom en officer och sa till mig att följa med honom. Vi promenerade längs långa korridorer tills vi kom fram till ett litet rum, där en kvinna just lämnade ett kvitto till officeren. En annan befälsperson kom in och undertecknade ett papper – denna ständiga byråkrati! Han tog mig med genom ännu en oändligt lång korridor och visade mig in i ett stort rum. På golvet fanns en enorm röd matta och på väggen ett porträtt på ”lillefar” med sin allvarliga blick och kraftiga mustasch. Han vakade över oss. Bakom ett långt skrivbord satt en ung man som var civilklädd. Han bar en magnifik slips som omedelbart drog till sig blickarna.

Han reste sig, kom fram mot mig och tilltalade mig på sydländsk dialekt:

”Jaså, är det ni! Ni tillhörde det där stora nätet som leddes av Berzins och hans gelikars kontrarevolutionära klick, inte sant?”

Hans mun förvreds bokstavligen av hat när han uttalade Berzins namn. Jag svarade inte.

”Vet ni var ni befinner er?”

”Om det inte varit så flott här skulle jag ha kunnat tro att jag befann mig i ett fascistnäste!”

Mitt svar irriterade honom. Han tecknade åt mig att gå fram till de stora fönstren, pekade mot fängelset och frågade: ”Vet ni att det är där ni sitter nu?”

”Det tror jag nog att jag gör!”

”Varför lät ni den där klickens förrädare övertala er till att arbeta utomlands?”

”Förlåt, men jag vet inte hur jag ska tilltala er.”

”General . . .”

”Kamrat general”, fortsatte jag, ”jag arbetade inte för någon klick. Jag var chef för ett av Röda arméns militära underrättelsenät och är mycket stolt över det som jag har uträttat.”

Han bytte samtalsämne och frågade: ”Varför har ni bett om att få träffa någon från ministeriet?”

”När jag kom till Moskva framlade jag ett förslag till två överstar i underrättelsetjänsten, men jag har inte fått något svar. Det rör inte mig personligen utan medlemmar i nätet vilkas liv kan räddas. Jag kräver därför att få träffa någon chefsperson från högkvarteret så att jag kan verkställa planerna.”

”Den saken ska ombesörjas. För ögonblicket var det allt.”

Samma väg tillbaka tills vi kom till rummet som utgjorde gräns mellan ministeriet och fängelset . . . Det var återigen kvitton som skulle undertecknas innan jag låstes in i cellen igen.

Två dagar senare förde man mig till ett rum, där två civilklädda män väntade. Tillhörde de underrättelsetjänsten eller Smersh?¹ Tja, de kände i alla fall till mitt ärende mycket väl.

”Nu ska vi prata om ert förslag. Det kan inte bli tal om att rädda personerna som ni har talat om. De flesta av dem hör inte till militära underrättelsetjänstens kadrer.”

Jag knöt nävarna för att inte vråla . . .

”Men räknas inte kämparna i Röda kapellet till militärens kadrer? Är deras liv värdelösa för er efter allt som de har gjort för att vi skulle segra?”

”Vi intresserar oss bara för en sak, och det är att få Pannwitz och Sukolov (Kent) till Moskva. Om ni har några konkreta förslag att komma med, så ska vi använda oss av dem.”

”Nå”, svarade jag, ”om ett par dagar ska jag ha en aktionsplan klar.”

Efter några dagar träffades vi igen.

”Har ni radiokontakt med Pannwitz eller kan ni annars upprätta omedelbar kontakt?”

”Vi har sporadiska kontakter med honom. Vi kan sätta oss i förbindelse med honom . . .”

Ivern över att få ge sig in i leken igen fick mig att glömma var jag befann mig. Helt plötsligt kände jag mig inte längre som fånge när jag utvecklade min plan för mina båda interlokutörer.

”Ända fram till min flykt i september 1943 var Pannwitz och hans chefer övertygade om att högkvarteret inte hade genomskådat Stora spelet. De var rädda för att jag skulle varsko Moskva sedan jag hade flytt. Det var därför som Pannwitz satte upp affischer om att man efterspanade spionen Jean Gilbert överallt. På så sätt skulle han få högkvarteret att såga av mig.”

”Ja”, svarade en av officerarna, ”Kent skickade en depesch om dessa affischer som bevisade dels att ni hade varit arresterad, dels att ni hade flytt. Men för att kunna fortsätta Stora spelet här från högkvarteret, så svarade vi Kent att Otto förmodligen hade begått förräderi.”

”Just det”, återtog jag, ”och ni måste ge dem bekräftelse på den misstanken. Skicka med jämna mellanrum depescher med samma fråga till Pannwitz: Var finns Otto? Efter några veckor kan ni meddela honom att ni har lyckats få reda på att Otto har flytt till Sydamerika. När Pannwitz och Kent har fått höra den nyheten kommer de att börja fundera på allvar på att resa till Moskva. Men genom att ni använder er av den planen kommer alla medlemmar i Röda kapellet som ännu befinner sig i händerna på tyskarna att bli dödsdömda. Pannwitz kommer nämligen då att röja undan vittnena till alla sina brott.”

Jag tillade med stort eftertryck: ”Samtidigt måste ni alltså vidta vissa mått och steg för att rädda de överlevande . . .”

De svarade inte utan reste sig bara och gick.

Jag förflyttades till en liten cell, i vilken jag fick stanna många långa veckor. Jag var ensam. Regimen hade blivit mycket hårdare. Så småningom vänjer man sig vid dagarnas enformiga rutin. Klockan sex på morgonen dyker fångvaktens huvud upp i luckan. Man väcks ur sin sömn av ett vrål:

”Upp med er!”

Man går upp och hämtar hinken och går bort till toaletterna, där man får stanna högst tre minuter. Man fortsätter fram till tvättfatet. Tvättning under två minuter. Så tillbaka till cellen.

---

¹ En specialavdelning inom Säkerhetsministeriet som skapades år 1943. Smersh, som bokstavligen betyder ”Död åt spionerna”, leddes av general Abakumov.

Klockan ett kommer morgonmålet, en mugg kaffe, som ofta bara består av kokt vatten, en sockerbit och brödransonen. I cellen råder det allmänt Förbud. Det är absolut förbjudet att sträcka ut sig på sängen eller att sätta sig med ryggen vänd mot dörren. Det enda man får göra är att promenera från den ena väggen till den andra och vila sig några minuter på en liten pall. Men sedan måste man börja promenera fram och tillbaka igen.

På så sätt traskar man flera kilometer dagligen ... Frukosten inskränker sig till en skål med soppa, det vill säga flottigt vatten med några enstaka mjölklimpar. Samma meny på kvällen. Under efterkrigsåren, då hela landet led nöd, minskades fångarnas portioner mer och mer. Ofta var soppan gjord på sillhuvuden. Man måste vara utsvulten för att vilja svälja denna fruktansvärt illaluktande vätska, men man blev van och åt i alla fall ... bara för att inte svälta ihjäl.

Klockan tio på kvällen öppnas luckan och samma dystra röst vrålar:

”Lägg er!”

Mardrömmen börjar. Inte ens i sängen får man sträcka ut sig som man vill. Man är tvungen att ligga på rygg med händerna på filten och ansiktet vänt mot inspektionsluckan ... Lampan brinner hela natten. Det är omöjligt att vända sig så att man slipper ifrån det stickande ljuset som träffar ögonlocken på ett plågsamt sätt. Senare lärde jag mig en del knep så att jag kunde sova, som till exempel att lägga en strumpa över ögonen.

Men så började cirkusen igen ... Man kom och hämtade mig och förde mig till rannsakningsofficieren. I ett hörn i rummet fanns ett litet bord och en pall för fången. Mitt emot satt kaptenen vid sitt skrivbord. Jag slog mig ner . . .

”Lägg händerna på bordet!”

Officieren tog fram ett papper och började förhöret.

”Efternamn, förnamn!”

”Trepper, Leopold.”

”Nationalitet?”

”Judisk.”

”Om ni är jude, varför heter ni då Leopold? Det är inte ett judiskt förnamn.”

”Så synd att ni inte kan fråga min far om den saken, han är nämligen död.”

Han fortsatte orubbligt:

”Medborgarskap?”

”Polskt.”

”Social härstamning?”

”Vad betyder det?”

”Var er far arbetare?”

”Nej.”

Han antecknade följande: ”Härkomst: småborgerlig.”

”Yrke?”

”Journalist.”

”Partitillhörighet?”

”Medlem i kommunistpartiet sedan 1925.”

Han läste fortfarande upp det han skrev ner:

”Påstår sig vara medlem i kommunistpartiet sedan 1925.”

Förhöret var avslutat. Jag hade en obehaglig smak i munnen när jag gick därifrån. ”Polsk medborgare och jude av småborgerlig härstamning!” Det var allt han hade att säga om mina tjugo år som militant kämpe. Jag hade lust att gråta men höll tillbaka tårarna för att inte ge dem det nöjet.

Klockan tolv varje kväll kom de och hämtade mig till förhöret som pågick ända fram till halv sex på morgonen. Efter en vecka utan sömn undrade jag hur länge jag skulle orka . . . Jag mindes hungerstrejken i Palestina och konstaterade att ”sömnstrejken” var mycket värre. Den här gången strejkade jag dessutom mot min vilja. Än så länge kunde jag opponera mig under förhören. Förhören? Nej, det var snarare något slags utmattningsseanser. Det var samma ”lek” varje natt.

”Berätta om era brott mot Sovjetunionen”, upprepar rannsakingsofficeren.

Mitt svar kommer som ur en automat: ”Jag har inte begått några brott mot Sovjetunionen!”

Nästa stadium. Kaptenen låtsas vara ointresserad av mig. Han sitter och läser tidningen och upprepar emellanåt sin fråga utan att höja blicken.

”Jag har inte begått några . . .”, upprepar jag mekaniskt. Frågorna drar ut på tiden. Jag sitter tyst och vänjer mig vid att sitta sju timmar i sträck på pallen utan att röra mig.

I gryningen för man mig tillbaka till cellen. Strax därefter hörs fångvaktarens röst från den ena celldörren till den andra: ”Upp med er!” Jag hinner inte lägga mig förrän en ny dag börjar. De vill knäcka mig. Promenera och hålla ut, hålla ut . . .

Under den andra och tredje veckan av förhöret lät man mig bara sova en natt av sju. Just som jag somnade in började den vanliga morgoncirkusen . . .

En kväll under den fjärde veckan kom en liten man med sjukligt, gulaktigt ansikte in i förhörsrummet Han befann sig i ett enormt upphetsat tillstånd. Det var chefen för rannsakingssavdelningen. Han var beryktad i hela Ljubljanka för sin grymhet och sadism. Han fann stort nöje i att egenhändigt misshandla folk. Utan att hämta andan frågade han kaptenen:

”Vilket resultat har ni kommit fram till?”

”Inget alls. Han envisas med att förneka att han har begått några brott. Han har inte börjat prata än . . .”

Översten vände sig mot mig och utgöt sig i en lång tirad som pågick i minst en halvtimme. Han hävde ur sig svordomar, okvädingsord, hot och förolämpningar, som han emellanåt späckade med fula ord. När en ryss vill förolämpa någon brukar han i allmänhet börja med offrets moder. Generalen var en riktig specialist, han gick tillbaka tre eller fyra generationer!

Hans ”bildning” gjorde stort intryck på mig, men senare skulle jag få höra att han bara rabblade upp en litan som hade utarbetats efter grundliga studier. Den hörde till rannsakingsoverstens mer elementära uppfostringsmetoder.

Jag satt tyst utan att röra en min. När han märkte att han talade till en mur avbröt han sig med hotet:

”Rekreativsvistelsen på Ljubljanka är avslutad! Jag ska nog se till att du pratar och erkänner dina brott!”

Han öppnade dörren och skrek hysteriskt: ”Kom och hämta den här smutsige individen härifrån!”

Fångvaktarna kom springande. Klockan var bara ett på natten. Jag hade bara behövt stå ut med den där clownens föreställning för att få några timmars sömn.

Nätterna som följde kom ingen för att hämta mig.

3. Lefortovo

När jag hade vistats i Ljubljanka i mer än en månad kom en fångvaktare en kväll in i min cell. Han uttalade den rituella frasen: ”Följ mej.”

När jag kom efter tillade han: ”Ta med er era tillhörigheter.”

Jag skulle alltså få byta ”bostad”. Några få rörelser räckte för att jag skulle kunna samla ihop mina saker. Väl bevakad gick jag ut ur fängelset. En skåpbil, som moskoviterna kände till mycket väl, *czorni woron*, den ”svarta korpen”, var parkerad utanför porten. Ingenting skilde skenbart den skåpvagnen från andra som användes till varutransporter. På sidorna var orden ”Kött, bröd, fisk” målade med röda bokstäver. Interiören var inredd så att den skulle passa för transporter av annat slag. Där fanns bland annat små bås som var placerade så att passagerarna inte kunde tala med varandra. Man knuffade in mig i bilen, varefter jag åkte i en halvtimme ungefär.

Sedan var vi framme vid Lefortovofängelset, som var beryktat över hela Sovjetunionen. Byggnaden påminde mig om Saint-Jeand’Acre-fängelset i Haifa. Det fungerade som militärfängelse och hade byggts under tsartiden. Regimen var så hård att fångarna ofta kom ut som invalider. Efter oktoberrevolutionen stängdes fängelset, men Stalin öppnade det igen 1937 för att placera Tjuchatjevskij och hans kamrater där. Interiören påminde om en cirkus – cirkelrunda gallerier i tre våningar utanför celldörrarna och en stor ödslig hall i mitten varifrån man hade uppsikt över alla våningarna.

Än en gång kroppsvisiterade man mig. Det verkade löjligt eftersom jag hade förts från ett fängelse till ett annat, men fängelseledningen var inte kapabel att dra en så enkel slutsats. Man dränkte alla mina kläder i ett desinfektionsbad, och när jag fick dem tillbaka var de sladdriga och formlösa. Man förde mig till en ensamcell. Väggarna var mögliga och dröp av fukt, och jag märkte snart att fukten förstörde mina tillhörigheter. Men i gengäld fanns där en verklig lyxdetalj: från kranen i tvättstället gick ett rör till toaletten. Eftersom det var stopp i tvättstället måste jag använda min matskål till att tömma det på vatten.

Dagen efter min ankomst kom frisören. Han rakade mig och grep sedan tag i en sax.

”Nu ska jag klippa av dig håret!” sa han.

”Men jag är ju inte dömd?”

”Spelar ingen roll. Alla måste göra det, och om du vägrar så klipper vi ett kors tvärs över huvudet på dig med klippmaskin!”

Fångvaktarna i Lefortovo var mycket hårdare än vad de hade varit i Ljubljanka. Fångarna fick inte vara i fred för dem en enda sekund. De smällde jämt och ständigt i inspektionsluckorna och kom in tio gånger i timmen under olika förevändningar: ”Du promenerar omkring för mycket, du sitter för länge, du rör dig inte tillräckligt” etc. Maten var ännu sämre än i Ljubljanka – jag som trodde att jag redan hade varit med om det värsta i den vägen.

Varje kväll vid tiotiden vaknade fängelset upp till ett mycket aktivt nattliv. Det slog outhärligt i dörrarna och sedan hördes fotstegen när man förde någon till förhör . . . Några dagar efter min ankomst blev det min tur.

Kaptenen som förhörde mig kom med en del egendomliga frågor:

”Berätta nu för mig hur det kommer sig att ni, som är polsk medborgare, har kunnat ta er in i Sovjetunionen! Vem var det som hjälpte er?”

Han tog emot mina svar, som han inte skrev ner, med ett gutturalt och cyniskt skratt. Seansen varade hela natten. Sedan gick några dagar innan jag på nytt hämtades till förhör. Det var samme kapten som gick till anfall:

”Vet ni vart det där bandet, som stod i ledningen för det där så kallade kommunistiska universitetet där ni studerade i tre år, har tagit vägen?”

Jag räknade upp några namn på gamla bolsjeviker: Marklevskij, Frumkina¹...”

”Det där slöddret har blivit avslöjat som kontrarevolutionärer, har man inte berättat det för er?”

”I så fall är jag stolt över att räknas till det slöddret, det säger jag er rent ut!”

Han såg ut som ett isberg.

”Synd att ni lämnade Sovjetunionen. Annars skulle ert öde ha avgjorts för länge sedan, så att jag inte behövde spilla tid på er i dag!”

Och så började han idissla samma gamla fråga igen:

”Berätta om de brott som ni har begått mot Sovjetunionen!”

Under alla dessa förhör ställdes inte en enda fråga om mitt arbete under kriget. Och inte heller om Röda kapellet. Jag hade en känsla av att jag satt i fängelse enbart på grund av att jag hade tillhört det gamla ”kommunistslöddret” som hade likviderats före kriget . . . Att jag fanns kvar i livet var ett misstag som måste ”korrigeras”.

Jag hade just kommit tillbaka till cellen en natt vid fyratiden, när dörren öppnades. Två fångvaktare kom in bärande på en bår, på vilken en till synes livlös man låg. De slängde den sårade på den andra sängen som var ledig och gick sin väg utan att säga ett ord. Jag gick fram till mannen och tvättade hans svullna, misshandlade ansikte med en fuktig trasa. Han la sig på magen och rosslade. Det var en officer i Röda armén som just hade blivit utsatt för ”förstärkt förhör”. På morgonen kom vakterna och bar honom till en annan cell.

På kvällen kom man och hämtade mig. Det var en överste som ledde förhöret. Han ställde sin första fråga med ett litet belåtet leende:

”Nå, vad säger ni om det som ni såg i morse?”

”Talar ni kanske om mannen som bars in i min cell i ett bedrövligt tillstånd?”

”Javisst, vi ville visa er vad vi kan göra med er!”

”Jag ska säga en sak, översten, och det är att ni kan vara fullständigt övertygad om att om ni så mycket som rör vid mig, så kommer ni aldrig få höra min röst igen. Om ni utsätter mig för en sådan avskryvård behandling kommer jag att betrakta er som fiender till Sovjetunionen och reagera därefter, även om det betyder döden för mig!”

Översten häpnade över det jag hade sagt. Han betraktade mig en stund under tystnad, men sedan fick jag en ny tirad att berika min vokabulär med. Därefter gick han sin väg och smällde igen dörren efter sig.

---

¹ Rektor för kommunistiska universitetet för nationella minoriteter.

Min rannsakningsofficer, som hade lugnat sig nu, sa åt mig att jag skulle vara resonlig och inte provocera honom. Jag brydde mig inte om hans råd:

”Jag betraktar er inte som representanter för sovjetregimen”, sa jag. ”Jag hoppas på och är fast besluten att överleva er, även om det bara blir en enda dag. Ni talade i går om det där ‘bandet’ som ni har mördat här eller någon annanstans, och jag vill bara säga er att ni inte ska göra er några illusioner; ni kommer att drabbas av samma öde!”

”Varför förolämpar ni mig så där?” protesterade kaptenen. ”Jag gör ju bara min plikt.”

”Er plikt! Tror ni då att jag är så naiv att jag inte har märkt vad som har hänt efter Kirovs död? Det här stället är en ‘djävulskvarn’, men glöm inte att många av era gelikar har fått samma slut som sina offer!”

Han svarade inte. Vredesutbrottet fick mig att känna lättnad.

”Ni kan fortsätta att fråga mig om mina brott mot Sovjetunionen i flera år”, sa jag när jag gick, ”men ni kommer ändå alltid att få samma svar: Jag har inte begått några brott mot Sovjetunionen!”

Det var sista gången jag träffade den rannsakningskaptenen.

Efter flera veckor, då jag hade suttit isolerad i cellen, öppnades dörren en kväll . . . Repliken var densamma:

”Plocka ihop era tillhörigheter och följ mig!”

Skulle jag förflyttas igen? Vart? Till min stora förvåning förde man mig tillbaka till Ljubljanka. Jag var ganska nöjd med att få gå in i min gamla cell igen. Jag kände mig nästan som hemma där. Sedan fick jag vara i fred där under två veckor innan man hämtade mig till förhör igen en kväll vid tiotiden. Den här gången var det en överste som handlade mitt ärende.

Översten, som var i fyrtioårsåldern och såg trevlig ut, bad mig att slå mig ner. Stämningen hade förändrats. Han tog upp ett paket cigaretter av märket Kasbec och bjöd mig. Jag hade blivit storrökare under kriget, men sedan tre månader hade jag inte rökt en enda cigarett. Jag såg på den lilla rörformade vita tingesten, som jag kände ett sådant begär efter och sa:

”Nej tack, jag röker inte.”

Att ta emot en cigarett skulle vara samma sak som att gå med i deras spel ... första steget mot kapitulation. Hans första fråga lät egendomlig i mina ovana öron.

”Hur känner ni er? Ni är väl inte alltför trött efter alla förhören?”

Befann jag mig i Ljubljanka eller på ett kafé? Det var så länge sedan någon hade oroat sig för min hälsa! Cheferna för rannsakningsavdelningen hade tydligen ändrat taktik . . . Rannsakingsofficeren släppte mig vid tvåtiden, och så skulle det bli även i fortsättningen. Det var ett avsevärt framsteg. Den nya regimen pågick under två månader. Min motpart förde inte protokoll utan gjorde bara några anteckningar. Han talade ofta och länge om Paris, Bryssel, Rom och Berlin, och jag förstod att han kände till hela Europa och att jag hade att göra med en gammal officer i kontraspionaget som hade rest mycket. Så småningom började han intressera sig för mitt arbete under kriget. Han ville veta hur det hade gått till när jag installerade mig i Bryssel och varför jag hade tagit dit min familj, och dessutom ville han att jag skulle berätta det jag mindes av de första dagarna av kriget på västfronten. Hans nyfikenhet var omättlig, och våra ”samtal” övertygade mig så småningom om att han kände till Röda kapellets historia mycket väl men att han hade svårt för att förstå hur nätet fungerat och hur det varit möjligt att operera i stor skala med så få professionella underrättelseagenter. Röda kapellet stämde inte med några av de kriterier som han ansåg vara utmärkande för ett

agentnät. Han lät mig vara i fred några nätter, under vilka jag sov gott och började hoppas på nytt. Det skulle nog ordna upp sig till slut. Det är ju inte förbjudet att drömma ens när man befinner sig mellan Ljubijankas fyra murar.

Jag var fruktansvärt orolig för vad som kunde ha hänt med min familj och visste bara alltför väl hur fångarnas familjer brukade behandlas, men jag kunde inte föreställa mig att min fru och mina barn hade deporterats till Sibirien. Det var ett fruktansvärt handikapp att vara medlem i en fånges familj ... En natt stod jag inte ut längre utan sa till översten att jag fruktade att min familj hade drabbats av ett ännu mer tragiskt öde än jag själv. Han svarade inte på detta, men några dagar senare berättade han att han hade träffat mina närmaste. Han hade haft med sig de beslagtagna presenterna från Kairo och berättat för min hustru att han just kommit hem från utlandet, där han fått i uppdrag av mig att överlämna en hel massa gåvor till henne ...

”Då har de inte blivit deporterade till Sibirien?”

”Ni kan vara helt lugn. Det har inte hänt dem någonting.”

Trots att jag inte trodde blint på honom kände jag mig ändå lugnad, och jag fick lättare att stå ut med mitt liv som fånge. En natt i juni kom man och hämtade mig vid tvåtiden på morgonen. Min rannsakare frågade mig leende:

”Gissa vilka jag har varit nere och mött på flygplatsen?” ”Pannwitz och Kent!”

Jag var alldeles säker på det, och han skrattade:

”Och inte bara dem. Pannwitz hade med sig sin sekreterare, sin radio och femton resväskor! I sitt nit har han tagit med sig listan över tyska agenter som agerar på sovjetiskt territorium och den ständiga koden som används i korrespondensen mellan Roosevelt och Churchill.”

Samma kväll fick Pannwitz och hans kumpaner sova i Ljubljanka. En sådan komisk fotnot i historien: chefen för Röda kapellet och chefen för Sonderkommando befann sig i samma fängelse på bara några meters avstånd från varandra!

Den natten gällde förhöret Pannwitz och listan över hans många brott. Jag berättade om mordet på Suzanne Spaak och Fernand Pauriol och om Pannwitz försök att ”snygga upp” efter sig.

Under fyra månader hade vi nu gått igenom alla detaljer som rörde Röda kapellet, Stora spelet, mötet med Juliette, rapporterna till Berlin etc. Den femte månaden utsattes jag inte för några förhör alls. Då upprättade min rannsakare ett protokoll med ledning av sina anteckningar.

En kväll kallade han på mig. Han räckte fram dokumentet:

”Läs det här protokollet och underteckna det, om ni anser att det är korrekt!”

Jag läste en gång och så en gång till, helt förkrossad. Han hade skrivit raka motsatsen till det som jag hade berättat!

”Men hör nu, översten! En av oss måste ha förlorat förståndet... Det här protokollet är falskt från början till slut.”

”Då vill ni inte underteckna det?”

”Ni tror väl ändå inte att jag tänker skriva mitt namn under de här fyra helt osanna sidorna?”

Han rörde inte en min.

”Ni tänker alltså inte underteckna det?”

”Nej, naturligtvis inte!”

Han tog dokumentet, la det på bordet och började sedan prata om oskyldiga ämnen som om ingenting hade hänt. Den komedin pågick sedan under två veckor. ”Skriver ni under?” – ”Nej.” – ”Då tänker ni alltså inte skriva under?” – ”Nej.” – ”Varför vill ni inte göra det?”

En natt kom chefen för rannsaktionsbyrån in, lika gallsprängd och med samma nervösa ryckningar som vanligt.

”Nå, hur länge ska det här hålla på?” frågade han översten. ”Så länge jag lever”, svarade jag.

Han hävde ur sig en skur ovet.

”Glöm inte att ni har familj”, hotade översten sedan. ”Er envishet kan stå den dyrt.”

Två eller tre dagar senare hämtade de mig mitt i natten. Det var lugnt och stilla i korridoren utanför förhørsrummen. I stället för att visa in mig i det vanliga rummet förde man mig till det sista rummet längst bort i korridoren. Rannsakingsofficeren var där. Jag gick fram till mitt lilla bord, men han bad mig slå mig ner vid skrivbordet. Jag kunde inte se något protokoll på det.

”Jag tänker avbryta förhören med er och överlämna er dossier till mina överordnade”, förklarade han.

Jag mottog detta uttalande med skepsis.

”Eftersom ni kunde upprätta ett så lögnaktigt protokoll så innebär det ingen förändring för mig. Ni kommer att bli ersatt med en annan rannsakingsofficer, men det gör ingen skillnad. Ni är alla av samma skrot och korn.”

Han skrattade: ”Ni tror alltså att vi alla står i tjänst hos djävulen?”

”Ja, det är just det jag tror. Formerna kanske förändras, men målet är alltid detsamma, vare sig det gäller ministern eller någon av de lägsta tjänstemännen i det här ‘huset’. Ni strävar alla efter samma mål, nämligen att likvidera de bästa kadreerna inom partiet.”

”Jag skulle vilja tala med er mellan fyra ögon . . . Om jag inte litade på er skulle jag inte säga något. Berättar ni det som jag tänker säga till er för mina chefer, så kommer jag att få göra er sällskap i cellen i kväll.”

Han gjorde en kort paus: ”Det första jag vill säga är att ni bör stå fast vid er beslutsamhet och se till att man inte bryter ner er under de långa fängelseår som ni har framför er. Gör framför allt inga dumheter . . .”

”Vilka dumheter? Tror ni att jag tänker begå självmord? Det tänker jag verkligen inte. Jag ska kämpa ända fram till slutet. Hela min vilja är inriktad på ett enda mål . . . att överleva er!”

Han såg på mig och log dystert:

”Jag hoppades just att ni skulle reagera så”, sa han. ”Jag har bestämt mig för att lämna ifrån mig er dossier därför att mitt samvete både som människa och som kommunist säger mig det. Jag vet att jag på så sätt drar på mig allvarliga bekymmer, men jag är beredd att möta dem. Innan vi skils åt skulle jag vilja förklara en sak som många fångar i likhet med er inte förstår. Ni tror att det är Säkerhetsministeriet som har ansvaret för den tragedi som utspelas här. Men där misstar ni er! Vi är bara utövarna av den politik som Stalin och partiledningen har fastställt ...”

”Ytterst lojala verkställare, ja!”

”Javisst, men NKVD är inte en institution som står över partiet. Vi lyder partiets order. Det händer naturligtvis att ledningen för NKVD emellanåt verkställer Stalins order på ett alltför nitiskt och måttlöst sätt. Stalin har förklarat att klasskampen hela tiden fördjupas under uppbyggandet av den socialistiska staten, och NKVD likviderar ständigt fler och fler fiender för att bevisa riktigheten i den politiken.”

”Men varför behandlar de flesta rannsakningsofficerarna fångar, som de vet är oskyldiga, med en sådan grymhet?”

”Man får inte skära alla som arbetar här över en kam. De unga är oerfarna och utför sitt arbete fullt övertygade om att de därigenom krossar partiets, Stalins och Sovjetunionens fiender. Andra sköter samma uppgifter utan någon som helst övertygelse och tror inte på det som de gör. Men om de vägrar vet de att de kommer att sitta på de anklagades bänk inom kort. Det är terrorn som är motorn i systemet. Och så har vi till sist ‘karriärister’ och sadister.”

”Det är en sak som jag undrar över”, sa jag. ”När jag fortfarande var kvar i Paris besökte marskalk Golikov olika krigsfängeläger inom de befriade territorierna, och då förklarade han högtidligt, som språkrör för Stalin och partiet, att alla ryssar som hade fallit i fiendens händer skulle bli varmt mottagna i fosterlandet. Men när alla dessa hundratals miljoner krigsfångar kom tillbaka till Sovjetunionen blev de omedelbart arresterade och deporterade. Varför?”

”Jo, det beror på att Stalin inte utesluter möjligheten av ett krig med våra tidigare allierade inom den närmaste framtiden. Det är därför som han vidtar sådana omfattande utrensningar i de grupper som han anser vara farliga för landets säkerhet. I första hand drabbar det alla som har kämpat i Europa under kriget, soldater, officerare och agenter. Stalin har också förklarat att det finns svaga länkar i den långa kedjan av nationer som bildar Sovjetunionen. Efter segern höjde han en skål för det ryska folket. Samtidigt pekade han ut de misstänkta grupperna för NKVD: ukrainare, vitryssar, asiater, uzbekar och judar, ja, alla nationella minoriteter. En dag kommer allt detta att ta slut, sedan det blivit omändringar i partiledningen. Men jag vill inte längre vara medbrottsling. Ert öde var avgjort redan före det första förhöret, precis som fallet var när det gällde Berzin och hans män som hörde till de gamla kadreerna.”

Han upprepade än en gång med stort eftertryck:

”Mitt samvete som kommunist förbjuder mig att fortsätta!” Medan han talade hade jag dragit till mig ett cigarettpaket, som låg på bordet. Jag tog en cigarett och tände den.

Han avbröt sig förvånat: ”Röker ni?”

”Ja, jag är en inbiten rökare!”

”Och ändå tog ni inte emot en enda cigarett under de fem månaderna som jag satt här på andra sidan bordet! Nu ångrar jag inte att jag har pratat uppriktigt med er, när ni har givit mig detta nya bevis på er viljestyrka. Jag är övertygad om att ni inte kommer att sluta som de fångar som förlorar allt hopp och väljer en långsam död.”

Klockan var sju på morgonen och dagen grydde. Vi tryckte varandras händer en lång stund. I samma ögonblick som jag skulle gå ut ur rummet tillade översten:

”Jag hoppas att vi kommer att återse varandra utanför det här fängelset!”¹

Detta samtal mellan fången och den överste som skulle försöka krossa honom upptog mina tankar under flera veckor ... Det var en källa till tröst för mig och ingav mig också visst hopp. Jag hade just blivit övertygad om att sanningen kunde segra i detta lögnens och falsifika-

¹ Jag återsåg honom utanför ett badhus i Moskva 1955. Han hade förflyttats och degraderats efter vår ”historia”. Två år senare lyckades han lämna NKVD.

tionernas konungarrike. Det var visserligen en tillfällig seger, men den kastade ändå en strimma ljus i min cell.

Under tiden försökte NKVD utplåna alla spår efter mig i Ljubljanka. Min hustru Luba fick ett officiellt brev från armens underrättelsetjänst, i vilket man meddelade att jag hade försvunnit under kriget ... Men den ”försvunne” befann sig på tjugo minuters gångavstånd från hemmet! Eftersom mitt öde var ovisst (ordet ”försvunnen” täckte en mängd olika möjligheter) fick min familj inte någon pension, men denna lösning hindrade att de blev deporterade till Sibirien. Min hustru köpte ett litet skjul i en av Moskvas förorter och slog sig ner där tillsammans med våra barn. Om någon god vän från Frankrike eller från något annat land kom och begärde klarhet i vad som hänt mig kunde man alltid bevisa att mina närmaste befann sig i frihet och var vid god hälsa. Sedan jag återvänt till Polen 1957 fick jag höra av en av mina gamla bekanta att hon, när hon befann sig i Moskva, hade fått i uppdrag att se till att hon ”stötte på” de personer som oroade sig för vad som hade hänt mig, så att hon kunde lugna dem . . .

”Trepper befinner sig på uppdrag utomlands”, hade hon anförtrott dem, ”men det får ni absolut inte berätta! Ni kanske vill träffa hans hustru och barn nu . . .”

Den judiske författaren Isak Pfeffer hade blivit arresterad tillsammans med alla medlemmarna i den judiska antifascistiska kommit-ten år 1948. En tid senare bad den svarte amerikanske sångaren Paul Robeson att få träffa sin gamle vän Pfeffer, när han befann sig på genomresa i Moskva.

”Naturligtvis, men ni måste vänta en vecka. Han är borta och vilar sig nere vid Svarta havet.”

Under en veckas tid proppade männen i NKVD i Pfeffer mat och medicin för att han skulle bli av med fångens typiskt vaxartade ansiktsfärg. Sedan klädde man upp honom och förde honom till Robesons hotell. Efter besöket fördes han tillbaka till cellen. Han blev arkebuserad i augusti 1952.

I början av 1946 blev jag på nytt skickad till Lefortovo, där jag fick stanna i nästan ett helt år. En ny rannsakingsofficer, en major, hade övertagit förhöret. Han började från början igen, men eftersom han visste att mitt öde redan var avgjort brydde han sig inte om att försöka uppnå några märkvärdiga resultat. Däremot tog han till en ny taktik – plågoandarnas fantasi har inga gränser. Han övervakade energiskt att jag skulle få det så svårt som möjligt. Först hade jag delat cell med en rysk officer, som anklagades för att vara spion i Förenta staternas sold, bara därför att det tyska läger som han suttit i under hela kriget hade blivit befriat av amerikanska trupper. Det faktum att den stackars mannens hela familj hade blivit mördad av nazisterna i hans hemstad i Vitryssland berättigade honom inte till överseende eller medlidande. Vi förärades nöjet av ännu ett sällskap. Mannen presenterade sig för oss. Det var en ytterst meriterad person! Han hade varit en av cheferna för Gestapo i Vitryssland – ett sådant sammanträffande! –, där han hade ägnat sig åt befolkningsutrotning framför allt i Minsktrakten.

”Plågas inte ert samvete ibland?” frågade jag honom, sedan han hade berättat om sina brott.

”Samvetskval?” svarade han. ”Nej, inte alls. Jag lydde ju bara order från mina överordnade. Men det händer ibland att jag återupplever de hemska händelserna som jag har varit med om i mina mardrömmar. Ni ska inte bli förvånad om jag skriker i sömnen!”

Den sovjetiske officeren, som hade hört allt utan att säga ett ord, hade blivit likblek i ansiktet. När jag såg hur han darrade och hur stelt han stirrade framför sig, förstod jag att han hade svårt för att behärska sig.

Med låg och nästan ohörbar röst upprepade han gång på gång: ”Det är kanske han som har mördat min familj!”

Nazisten hämtades till förhör. Vi bad att få träffa vakthavande officer och bad honom befria oss från den där individens närvaro. Han gav oss en föraktfull blick och svarade:

”Ni tycks glömma att ni hör till samma slags slödder. Det kan inte bli tal om att ta honom härifrån!”

Han smällde igen dörren efter sig.

Vid ettiden på morgonen kom gestapomannen tillbaka från förhöret. Han la sig och somnade omedelbart. Själv lyckades jag inte somna, och jag la märke till att min kamrat också låg med öppna ögon. Plötsligt började nazisten vråla på ett fasansfullt och outhärdligt sätt.

Den ryske officeren reste sig, grep nazisten om strupen och slog hans huvud i väggen. Denne vaknade givetvis av chocken, satte sig upp med händerna om huvudet och frågade slött vad det var som hade hänt.

”Ni har varskott oss om att ni skulle skrika i sömnen”, svarade jag, ”men vi visste inte att ni skulle kränga så våldsamt med kroppen. Ni slog huvudet i väggen under drömmen!”

Vi hade fört ett sådant oväsen att fångvaktarna kom springande. De behövde bara se vilket tillstånd vår medfånge befann sig i för att förstå. Vi behövde inte säga ett ord, och de gick sin väg utan att ställa några frågor.

När jag infann mig till förhöret samma kväll, mottogs jag av en skrattande rannsakningsofficer.

”Jaså minsann, ni känner er inte längre som en fånge! Ni har redan placerat er i domarens ställe!”

”Vad är det ni syftar på?”

”Försök inte spela oskyldig nu . . . Det där som hände den där gestapomannen, var det ert verk eller er kamrats?”

Jag såg honom rakt in i ögonen: ”Det var bådas verk! Och jag vill bara varsko om att jag inte kan svara för följderna om ni inte gör oss kvitt den där individen! Det kan hända något mycket allvarligare.”

När jag kom tillbaka till cellen fanns nazisten inte längre där.

Efter en tid ersattes han av en person som hade varit kapten i Röda armén. Under kriget hade han träffats av en granat, som hade sprängt bort en bit av pannan på honom. Sviterna efter den skadan hade gjort att han måst tillbringa flera månader på en psykiatrisk klinik, varifrån han just släppts.

Klockan tolv dagen efter hans ankomst kom man med kålsoppa till oss. Nåja, det såg ut som kålsoppa, men i själva verket bestod den bara av en föga aptitretande vätska med några få kålstrimmor. Min nye kamrat såg nedslaget på den magra ransonen och sa sedan efter en stunds tystnad:

”Å, det är judarna, de där smutsiga judarna som är orsaken till alla våra olyckor!”

Jag tog tag i axlarna på honom, skakade honom och svarade: ”Hör nu, min gode man, lugna dig och tig. Du har en jude mitt framför dig!”

Han lugnade sig omedelbart och bad om ursäkt. Han var sjuk och kunde inte alltid behärska sig . . . Det skulle jag nog bli varse. Jag fick lov att vänja mig på gott och ont vid närvaron av denne halvdåre som slukade judar vid alla måltiderna.

Och sedan blev det överste Pronins tur . . . Jag kände omedelbart igen honom när han kom in i cellen, trots att han hade förändrats oerhört rent fysiskt. Det var Pronin som hade tagit hand om alla problem som rörde Röda kapellet vid starten.

Han hade åldrats och ansiktet bar spår av allt lidande han hade gått igenom. Vi omfamnade varandra, överraskade över att träffa varandra på ett sådant ställe.

”Men är du också här?”

”Och du då, vad gör du här?”

Denna en aning idiotiska dialog pågick under några sekunder.

Dörren öppnades på nytt och en officer kom in, grep Pronin om armarna, släpade honom med sig och sa: ”Det är ett misstag. Ni ska inte sitta i den här cellen!”

Ett misstag? Försök inte! Mötet var arrangerat just för att visa oss att utrensningarna bland de gamla medlemmarna i säkerhetstjänsten fortfarande pågick. Samma sak skulle upprepas senare. Klausen, som hade varit Rickard Sorges radiotelegrafist, kom till Vladivostok, där han tvingats tillbringa en längre tid på sjukhus. Han hade magrat oerhört, ansiktet var fårat och sjukligt blekt, och det var med svårighet som han lyckades räta på sin långa kropp som hade krökts av sjukdomen. Han var helt förkrossad och kunde inte förstå varför han hade blivit arresterad när han kommit tillbaka till Sovjetunionen efter de långa år som han hade tillbringat i japanska fångelser. Och hur skulle någon förnuftig människa, som inte kände till NKVD:s logik, kunna förstå något sådant! Det var Klausen som berättade för mig att Richard Sorge, som hade blivit arresterad 1941, hade arkebuserats av japanerna den 7 november 1944.

Senare delade jag cell med en man i sextioårsåldern, som ännu inte hade brutits ned. Hans lugn och tillförsikt imponerade mycket på mig. Han hade varit den siste av agenterna i sovjetiska underrättelsetjänsten som lämnade Kina, och han hade blivit arresterad omedelbart efter återkomsten. Han talade öppenlydande om sitt arbete, som om det var något som bara hörde till det förflutna. Själv var jag mycket förtegen när det gällde mina tidigare aktiviteter. Hur skulle jag kunna veta om inte fängelseledningen hade placerat en provokatör bland fångarna eller att det inte fanns en mikrofon som inregistrerade mina uttalanden? Trots att fängelsemurarna är tjocka hindrar inte detta ryktesspridning. På så sätt fick jag veta vad som hade hänt med Wenzel. En officer som hade suttit i fångelse sedan 1945 berättade för mig att han träffat en tysk officer, som hade suttit i samma fångelse som han. Denne officer hade tidigare delat cell med Wenzel. Det var på så sätt jag sent omsider fick veta att Wenzel hade blivit fruktansvärt misshandlad efter arresteringen. Men trots att hans sista krafter hade varit uttömda hoppades han ändå på att mardrömmen skulle gå över.

Pannwitz och Kent såg jag däremot inte till.¹

4. De levande dödas hus

Farväl, Lefortovo

Denna gång lämnade fångtransportbilen Moskva och tog en väg som förde oss in i skogarna. Efter flera timmars resa kom vi fram till en byggnad långt inne bland träden. Rent exteriört fanns det ingenting som tydde på att det var ett fångelse. Jag hade hört talas om denna mycket speciella inrättning, som fångarna sinsemellan kallade för *datja*,² men jag vet inte ens i dag vad den egentligen heter. En fångvaktare kom fram och viskade i örat på mig:

”Här får man bara viska!”

¹ Pannwitz släpptes 1955 efter en överenskommelse mellan Västtyskland och Sovjetunionen.

² Den ryska benämningen på lantställe.

Man hade vidtagit alla tänkbara åtgärder för att undvika alla ljud. Dörrarna gnisslade inte, nycklarna vreds ljudlöst om i låsen och i korridorerna hördes inte ett enda fotsteg. Man förde mig direkt till cellen utan kroppsvisitering. Det var en egendomlig cell. Den var tre steg lång och två bred. Sängen var uppställd mot väggen. Möblemanget kompletterades av en pall och en hylla. Mellanväggarna var täckta av isolerande material. Uppe i taket fanns en pytteliten glugg som släppte in lite luft. Därutöver tystnad. Jag tyckte nästan att jag kunde höra tystnaden. Den var total, tung och tryckande, och man blev nästan hypnotiserad av den. Jag kom dit mitt i natten. I andra fängelser brukar bullret ständigt pågå, från kvällen och till morgonen. Men här rådde total tystnad. Jag försökte sova, trots det bländande ljuset som var på hela natten, och jag lyssnade förgäves efter något ljud som kunde krusa denna stillhetens ocean.

Jag vaknade till med ett ryck. Någon sa något i örat på mig. Det var fångvaktaren som uppmanade mig att stiga upp. Jag hade inte hört honom komma, vilket inte var så konstigt eftersom han hade tjocka filtskor på fötterna. Dörren öppnades utan att det hördes så mycket som ett jamande.

Det var redan morgon. Timmarna hade gått utan att jag hade märkt det, eftersom de inte hade ackompanjerats av det oväsen som var så karakteristiskt för andra fängelser.

Dagarna och veckorna (?) går under dödstystnad. Jag kan inte längre skilja på dag och natt eller göra mig en uppfattning om hur lång tid som gått. Ingen frågar efter mig, ingen talar till mig. Man ger mig mat genom luckan, men utan att säga ett ord. Cellen känns som en grav, och jag börjar tro att jag har blivit levande begravd. Emellanåt hör jag fasansfulla, omänskliga vrål, som skär igenom tystnaden och de vattentäta skotten, och jag skälver till av skräck. Någonstans, bara några meter ifrån mig, håller en fånge på att förlora förståndet. Han vrålar mot döden, som han tror stryker omkring i hans ”krypta”, vrålar för att åtminstone höra sin egen röst.

Hur skulle vi kunna hålla tillbaka den ångest som grep oss? Från morgon till kväll hade vi ingenting annat att göra än att gå tre steg fram och tillbaka från den ena väggen till den andra. Det fordras en oerhört stark livsvilja för att undvika att drabbas av dödsnevros. Men ändå kändes detta enorma lugn vilsamt för mig efter året som jag hade tillbringat i Lefortovo. Jag kunde sova, sova så mycket jag ville, utan att oroa mig för att plötsligt bli väckt och hämtad till överraskande förhör. Jag vande mig vid att leva med mina tankar och vid att ha mina egna frågor, min fruktan och mitt sunda förnuft som enda sällskap. Dessa ständigt närvarande samtalspartners försäkrade mig om att jag skulle hålla ut. Så plötsligt kom man helt överraskande och hämtade mig för att föra mig till ett rum där en rannsakningsofficer och två civilklädda personer väntade på mig. Det var specialister på att bedöma själstillståndet hos de levande begravda.

Officeren tilltalade mig: ”Nå, hur känner ni er?”

”Jag mår mycket bra och är mycket belåten, tack.”

Mitt svar tycktes förvåna honom.

”Känner ni er mycket nöjd? Men vad gör ni hela dagarna i er ensamhet, när ni inte träffar någon enda person och inte har något att läsa?”

”Äsch, böcker! Jag håller på att skriva en!”

De gav varandra menande blickar. ”Behandlingen” tycktes ha gjort viss effekt . . .

”Skriver ni på en bok? Men hur går det till?”

”Jag skriver den i mitt huvud.”

”Kan man få veta vad den ska handla om?”

”Javisst! Den handlar om er och era gelikar. Det är ni som är ämnet för min bok.”

”Tänker ni inte be om att bli förflyttad till ett vanligt fängelse?”

”Det är totalt likgiltigt för mig. Jag stannar gärna här.”

Man förde mig tillbaka till mitt gravvalv, där jag återigen försjönk i tystnaden som lite då och då genomskars av djuriska skrik från fångar som gripits av vanvett. Jag fick en känsla av att det inte fattades mycket för att dessa vargtjut skulle smitta av sig och greps även jag av ett trängande behov av att öppna munnen och skrika. Tiden gick och jag tappade räkningen på den. Man kom och hämtade mig för andra gången, och jag träffade samma människor igen.

”Nå, hur mår ni nu när ni har varit här i två månader?”

Två månader! Två månader hade jag varit där, två månader under vilka de hade försökt få mig att bryta samman! De hoppades på att jag skulle falla på knä framför dem och bönfälla dem om att släppa mig därifrån. De väntade på min kapitulation. De inväntade spefullt och förtröstansfullt den dag då tiden skulle ha arbetat för dem och mitt psyke skulle ha brutits ned av dagarnas och nätternas enformiga rytm, så att jag blev reducerad till ett kraftlöst vrak som slickade deras stövlar. Det var behandlingens logiska resultat och den oundvikliga följderna av isoleringen. Men nej! Jag måste slå ner deras optimism! Mig ”hade” de inte än, och jag skrek till dem:

”Om ni vill att jag ska gå under här så kommer det att ta mycket, mycket lång tid. Jag mår fortfarande utmärkt!”

De svarade inte utan tittade på vildhjärnan som rubbade deras cirklar. Enligt NKVD-byråkraternas sätt att resonera måste en fånge som hade spärrats in för att bli galen också bli galen. Det var ju både logiskt och ovederläggligt! Men man kan bara bryta ner sådana personer som inte längre orkar eller vill kämpa emot. Så länge jag kände det så skulle jag också kämpa. Förstod de inte att jag sporrades av denna våldsamma lust att överleva och att ingenting skulle kunna krossa mig, vare sig hot, påtryckningar eller muren av tystnad som fanns omkring mig?

Några dagar senare fördes jag tillbaka till Ljubljanka, och jag fick en känsla av att den värsta tiden var över. Förhören hade avbrutits och jag fick vara i fred. Det var bara en gång som jag utsattes för den stora äran att bli kallad till ministeriet. När jag gick genom den långa korridoren fick jag syn på en affisch, som verkade komisk i den miljön. Affischen tillkännagav att en festlig soaré skulle äga rum på officersklubben och att en aktör vid namn Reikin från Leningrad skulle uppträda. ”Kamratlig konversation” var kvällens tema!

När jag kom in i general Abakumovs tjänsterum – generalen hade utnämnts till säkerhetsminister sedan vårt förra möte – skrattade jag fortfarande för mig själv åt denna inbjudan...

Abakumov, som även nu hade på sig en ytterst elegant slips, frågade varför jag var så glad.

”En fånge kan inte låta bli att tycka att det är komiskt att se en affisch där man inbjuds till ‘kamratlig konversation’! Ni har vant oss vid diskussioner av ett annat slag.”

Han svarade inte på detta.

”Kan ni säga mig varför det fanns så många judar i ert nät?” frågade han mig i stället.

”Kamrat general, i mitt nät fanns personer av tretton olika nationaliteter. Vi krävde inte några särskilda tillstånd för judarna, och de drabbades inte av något slags ‘numerus clausus’. Mitt enda krav var att de skulle vara beredda att kämpa in i det sista mot nazismen. Belger, fransmän, ryssar, ukrainare, tyskar, judar, spanjorer, holländare, schweizare och skandinaver kämpade vid varandras sida som bröder. Jag hade absolut förtroende för mina judiska vänner,

som jag hade känt sedan länge, och jag visste att de aldrig skulle begå förräderi. Judarna förde krig på två fronter, förstår ni, kamrat general. Mot nazismen, men också mot dem som ville utrota deras folk. För dem var inte förraderiet någon lösning, vilket det var för personer som Efremov och Sukulov, som försökte rädda sitt eget skinn genom att sälja det.”

Abakumov undvek att svara på detta. I stället tog han upp ett ämne som han redan hade inlåtit sig på vid vårt första möte.

”Det finns bara två sätt att avtacka en agent i underrättelsetjänsten, förstår ni. Antingen överöser man honom med utmärkelser eller också hugger man huvudet av honom . . .”

Efter en stund fortsatte han med ett beklagande tonfall:

”Om ni inte hade samarbetat med Tuchatjevskij, Berzin och deras kontrarevolutionära klick skulle ni ha varit överhopad med hedersbetygelser, men som ni har betett er så kunde ni inte vänta er annat än en fängelsecell . . . Vet ni förresten, att såväl den amerikanska som den kanadensiska säkerhetstjänsten söker efter er just nu? Ett av våra nät har avslöjats i Kanada, och i flera amerikanska tidningar har sakkunniga personer påstått att tillvägagångssättet tyder på att Store chefen måste ha haft ett finger med i spelet.”

Abakumov, som var mycket road och belåten med sitt skämt, tillade helt cyniskt:

”Inser ni vilken fara ni skulle utsätta er för om ni blev frisläppt? Här har ni det ändå fullständigt lugnt och tryggt.”

Jag härmade NKVD-tjänstemännens allvarliga och myndiga min och svarade:

”Herr minister, jag måste verkligen tacka er för att ni tänker på min säkerhet.”

”A, det var inget . . . Jag vet nog att den regim ni har utsatts för inte har varit alltför mild. Men vi har inte samma möjligheter som kungen av England, som kan upphöja sina agenter till lorder och ge dem ståtliga egendomar till tack. Vi är fattiga, som ni vet, och vi kan inte ge mer än vi har . . . Och det som vi har, det är fängelser. Men inte är det väl så illa i våra fängelser, eller hur?”

Han tecknade åt mig att jag skulle gå.

När jag kom tillbaka till min cell hade jag klart för mig hur det hela låg till. Det var inte min verksamhet i Röda kapellet som lades mig till last. Nej, det som de inte kunde förlåta mig, det var att jag hade blivit utvald av general Berzin. Rannsakningsofficeren som hade haft modet att lämna ifrån sig min dossier hade talat sanning: jag hade varit misstänkt ända sedan 1938.

5. Lektioner i historia

Rannsakningen av mitt ”fall” var avslutad, men jag visste ju att jag hade betraktats som skyldig redan innan jag hördes . . . Den 19 juni 1947 dömdes jag till femton års sträng isolering av en trojka som bestod av en representant för säkerhetsministeriet, en åklagare och en domare. Det var Stalins verkställande ombud som hade förklarat mig misstänkt och skyldig, i likhet med så många andra. Jag protesterade mot domen och inkallades en tid senare till åklagarens adjutant.

”Det var en mycket orättvis dom”, sa jag till honom, ”och ni förvånar er säkert inte över att jag protesterar mot den!”

”Ni vet väl att förrädare och spioner kan dömas till döden i Sovjetunionen? I ert fall yrkar ju rättvisan bara på isolering.”

”Det som ni säger får mig att tro att ni inte vet något om vad jag utträttade under kriget!”

”Tja, ni kan ju alltid skriva till åklagaren.”

Under denna ljusskygga period fanns ändå en liten möjlighet öppen för de dömda. Två gånger i månaden hade man rätt att skriva ner sina invändningar och skicka dem till åklagaren, ministeriet, centralkommittén eller till Stalin själv. Den möjligheten måste jag givetvis utnyttja. Jag skrev alltså ner Röda kapellets historia och skickade den till Sovjetunionens riksåklagare allteftersom arbetet framskred. Miljontals fångar försvann borta på Sibiriens ödsliga slätter eller i mörka fängelsehålor, men jag hade ett obegränsat förtroende för den stalinistiska byråkratins förkärlek för papper och handlingar och visste att det kunde löna sig att lämna spår efter sig i arkiven.

Den 9 januari 1952 sänkte ”trojkan” mitt isoleringsstraff från femton till tio år.¹ Den nyheten lämnade mig emellertid likgiltig. Jag gjorde mig inga illusioner om det öde som väntade mig. Om det inte blev någon växling vid makten skulle jag förvisas till någon ödlig trakt i Sibirien, sedan jag hade suttit av mitt straff.

Långt senare fick jag höra att min rapport ändå hade blivit till någon nytta. 1964, när jag hade bott i Polen sedan flera år, fick jag ett telefonsamtal från en journalist på *Novosty*.²

”Jag hoppas att du minns mig”, sa han. ”Vi arbetade tillsammans på *Sanningen* 1935 . . . Jag och två andra skribenter har fått i uppdrag att skriva Röda kapellets historia, men vi saknar uppgifter om den grupp som du ledde i Palestina.”

”Men resten känner ni till?” frågade jag förvånat.

”Ja, och jag hoppas att vi snart får tillfälle att prata med varandra om detta.”

Sedan gick det några månader. Men i april 1965 kom så journalisten till Warszawa tillsammans med en delegation som skulle delta i ceremonierna vid tjugotvåårsdagen av resningen i gettot. Vid detta tillfälle berättade han för mig om hur det hade gått till när han fått ta del av Röda kapellets historia.

”1964 sökte jag upp ställföreträdande riksåklagaren i Sovjetunionen för att tala om en artikel som jag tänkte skriva om Richard Sorge i *Novosty*. Man talade mycket om honom på den tiden . . . Han hörde på när jag framlade motivet för mitt besök och reste sig sedan och gick fram till ett kassaskåp. Sedan sa han så här till mig: ‘Richard Sorge vet vi redan allt om, men här har vi en rapport om ett nät som har gjort oss lika stora tjänster . . .’ Ställföreträdande riksåklagaren öppnade kassaskåpet och tog fram en pärm, i vilken det fanns en hel bunt papper... ‘Här har jag anteckningarna’, fortsatte han, ‘men jag måste varsko er om att de inte kan publiceras utan särskilt tillstånd från centralkommittén . . .’ Jag frågade då vem som hade varit chef för det nätet, och då svarade han ‘Trepper’. Du kan förstå att jag blev förvånad! Jag blev oerhört intresserad och vände mig till centralkommittén, som gav i uppdrag åt tre skribenter, däribland jag, att skriva en bok om Röda kapellet. Den har tyvärr inte kommit ut, eftersom ledarna för östtyska kommunistpartiet ansåg att det var för tidigt att avslöja Berlingruppens arbete.”

Då hade jag ändå inte skickat alla mina små brev till riksåklagaren förgäves ... I Sovjet förvaras dokumenten i eviga tider i arkiven, och den dag dessa arkiv öppnas ...

Men jag har ännu inte kommit fram till tiden efter min befrielse. Mitt liv i Stalins fängelsehålor började . . . Jag fick göra bekanskap med många olika, men av dem alla är det Butirkij-fängelset – den gamla kasernen som uppfördes under Katarina II:s tid – som jag har det minst plågsamma minnet av. Cellerna där var luftiga och ljusa. Dit förflyttades man när det blev för

¹ Det straff som ryssarna ådömde de fångar som skulle hållas strängt isolerade från samhället.

² Det tidningsförlag som ger ut de böcker och tidskrifter som är avsedda för utlandet.

trångt i Ljubljanka, vilket var ett mycket tydligt tecken på att terrorn hade skärpts. Stalin hade lagt sig till med det gamla ryska ordspråket som säger att ”En helig plats ska aldrig stå tom” ... Bakom de höga murarna och taggtrådsstängslen spärrades landets elit in. De på varandra följande terrorvågorna kastade ingenjörer, officerare, författare och professorer i fängelsecellerna.

Efter det kalla krigets början 1947 slog Stalin till mot dem som han betraktade som för ljumma, i händelse av att det skulle uppstå ett nytt världskrig. De nationella minoriteterna, som despoten betraktade som ”svaga länkar”, drabbades mycket hårt. Ännu en gång gjorde man utrensningar i armén.

I själva verket var det så att generalissimus Stalin – ”den främste strategen sedan Alexander den store” – började få allt svårare att stå ut med strålglansen omkring marskalk Zjukov – ”segraren från Berlin”. Den inbjudan att komma till Förenta staterna som Eisenhower hade riktat till marskalken under sitt besök i Moskva betraktades av Stalin som en outhärdlig skymf. Zjukov hade blivit en rival, en konkurrent och ett hot. Stalin överhopade honom därför med ärebetygelser och lovsånger och utnämnde honom till chef för militärdistriktet i ... Odessa! Alla officerare som hade samarbetat med Zjukov kastades i fängelse. Även judarna, som betraktades som de mest osäkra av de ”svaga länkarna”, drabbades av terrorn. Utrensningarna utökades sedan till att omfatta även ”återfallsförbrytarna”, det vill säga de ingenjörer och vetenskapsmän som hade släppts ut ur lägren i början av världskriget för att utnyttjas i krigsindustrin. Därefter följde många, många andra, vilkas enda brott var att de var oskyldiga!

Det fanns givetvis också en del skyldiga bland alla fångarna, men det var en obetydlig minoritet. Bland dem fanns Vlasov och hans närmaste män som hade gått över på tyskarnas sida och skapat en så kallad befrielsearmé, gestapoagenter som hade utfört sina missgärningar på sovjetiskt territorium och vitryssar som hade tagit till vapen mot Röda armén. Alla dessa var ökända kollaboratörer och deras underordnade hade blivit dömda på platsen för sina brott.

Med undantag för dessa personer var alla fångar som jag träffade helt oskyldiga. Man skulle kunna skriva hela böcker om deras uppoffringar och hängivenhet för partiet och Sovjetunionen, men detta belönades alltså med tio, femton eller tjugofem års fängelsestraff. Varje öde är unikt för den som själv upplever det, men utrensnings-floden fick dem att verka likartade.

Jag är mycket tacksam mot ryska folkets ”lillefar” för att han gjorde det möjligt för mig att träffa den intellektuella eliten i Sovjetunionen. I Ljubljanka, Lefortova och Butirki träffade jag ofta personer som hade levt ett fängslande och exemplariskt liv, och på så sätt lärde jag mig mycket om detta sekels historia.

Jag tänker nu berätta om några av dessa säregna möten i Stalins fängelser ...

6. Överraskande möten i Stalins fängelser

Mina samtal med höga officerare i fängelserna gav mig detaljerade beskrivningar av Röda armens flykt i början av kriget. De ryska soldaterna hade svurit på att aldrig låta sig fångas levande och på att de skulle spara sista kulan åt sig själva. Men vad hjälper eder när det är krig? Wehrmacht lyckades omringa hela divisioner redan i början av offensiven. Många soldater lyckades fly och många blev tillfångatagna. Deras brott var att inte ha begått självmord. Andra, som lyckades förena sig med Röda armén genom att ta sig igenom fiendens linjer, anklagades för spionage. I båda fallen drabbades de av hårda fängelsestraff.

Under flera månader delade jag cell med tre generaler.¹ En av dem hade kämpat med Röda armén ända sedan inbördeskriget, då han var helt ung. I början av andra världskriget förde han befäl över en kosackdivision, som blev isolerad och omringad av fienden. Han blev svårt sårad men lyckades fly och söka skydd hos några bönder, som vårdade honom i hemlighet under flera månader. När han tillfrisknat tog han sig efter en lång rad äventyr fram till den egna sidans linjer, men där frågade man genast varför han hade kommit tillbaka: ”Vad är det för uppdrag som tyska underrättelsetjänsten har skickat ut er på?” Man gav honom inte tillfälle att svara. Han arresterades och skickades till Ljubljanka ...

Min andra medfånge hade varit kommunist ända sedan inbördeskriget. I början av kriget blev han utnämnd till divisionsgeneral. Hans trupper blev svårt trängda av tyskarna men gjorde kraftigt motstånd. De kämpade modigt trots svåra förluster. Divisionen blev snart decimerad. Generalen drog sig tillbaka till skogarna med en liten grupp soldater, och där skapade han en partisangrupp som fortsatte striden under flera månader. Men tyskarna upptäckte gruppen och gick till anfall. Generalen och två av hans kamrater klarade sig nätt och jämnt, och han förenade sig med Röda armén sedan partisanerna täckt hans reträtt. Han blev misstänkt för spionage och arresterad. Han hade begått det oerhörda brottet att överleva . . . Raka vägen till Ljubljanka ...

Den siste generalen i denna trojka hade spärrats in utan någon som helst motivering. Hans brott bestod i att han hade tillhört Zjukovs generalstab under kriget . . . Ljubljanka nästa.

Men de tre generalerna hade inte tappat modet. De höll fast vid kommunismen och brydde sig inte om våra vakthundars tillrättavisningar. Jag minns att de fördrev tiden med oändliga dominopartier, där brickorna tillverkades av brödsmulor.

En dag kom en ny fångvaktare – han kunde på sin höjd vara fanjunkare – in i cellen och beordrade fångarna att resa sig och hälsa. De tre officerarna fortsatte oberört sitt parti. En av dem frågade utan att bry sig om att vända sig om:

”Sedan när måste en general i Röda armén resa sig upp för en underofficer?”

Fanjunkaren envisades inte, och i framtiden passade han sig.

Mellan de olika dominopartierna ägnade vi oss åt långa diskussioner om situationen i landet. Den av mina kamrater som var mest insatt i politiken visste att det som hade hänt honom inte var något enstaka misstag, som berodde på överdrivet nit från någon av säkerhetspolisens lakejer.

”Allt det som bödlarna i säkerhetsministeriet gör godkänns, uppmuntras och verkställs på Stalins order”, påstod han med övertygelse.

Om man fogade samman de olika vittnesmålen fick man en skrämmande bild av ett metodiskt förtryck i en enorm skala. Som exempel kan jag ta en historia om två judiska läkare som var bröder. Det var en av generalerna som berättade den för mig. De hade tjänstgjort på ett militärsjukhus i Vitryssland när tyskarna närmade sig, och de grubblade över hur de skulle bete sig inför den tyska frammarschen. Den ene av dem, som var överläkare, bestämde sig slutligen för att inte överge sina sjuka utan stanna kvar och vårda dem under ockupationen. På så vis räddade han otaliga liv. Den andre, som inte till något pris ville falla i nazisternas händer, flydde med de andra läkarna på sjukhuset och anslöt sig till partisanerna. Efter kriget blev de båda judiska läkarna arresterade. Överläkaren anklagades för samarbete med fienden och hans bror för att ha övergivit de sjuka ...

Leve dialektiken!

---

¹ Att jag inte nämner dem vid namn beror på att de fortfarande lever.

Sedan har vi också den egendomliga mottagningen i Kreml som en medlem i rumänska kommunistpartiet berättade om. Innan han arresterades hade han tjänstgjort som tolk – han talade perfekt ryska – när en delegation från hans land kom till Moskva. Även general-sekreteraren i det rumänska partiet, Giorgiu Dej, hade gjort sig besvär med att resa dit för att få tala med de sovjetiska ledarna. Efter en dag ägnad åt diskussioner hade Stalin inviterat den rumänska delegationen till en intim middag, vid vilken även tolken var närvarande. Mot slutet av måltiden var stämningen glad och avspänd. Stalin gick fram till Giorgiu Dej med jovialisk min och la armén om axlarna på honom.

”Hör du, Giorgiu”, sa han, ”du är en hygglig karl, men du har stannat i växten. Du vet inte mycket om hur man styr ett land. Ditt sätt att leda nationen får mig att tänka på hur det skulle vara om en underlöjtnant fick kommando över en hel armé. Du har mycket kvar att lära innan du blir mogen för din uppgift.”

Ingen av de närvarande, som blev alldeles bestörta över det brutala utbrottet, vågade öppna munnen. Stalins uttalande tillskrev man det berömda bistra skämtlynnen som denne despot utnyttjade lika skickligt som han utnyttjade den marxist-leninistiska teorin. Så vänskapliga var relationerna mellan de båda broderpartierna!

En annan av mina cellkamrater, som hade varit aktiv i det polska partiet och som genom ett mirakel hade klarat sig undan utrensningarna 1938, berättade om en annan mottagning hos Stalin. Ledaren för kommunistinternationalen tog emot en delegation polska kommunister, som skulle ingå i den nya polska partiledningen, i Kreml 1945. Stalin tryckte deras händer och pratade sedan om det ena och det andra, innan han frågade:

”Före kriget fanns det en mycket hängiven och intelligent kvinna i den polska partiledningen, Kostrzewa hette hon. Vart har hon tagit vägen?”

Polackerna såg på varandra och stirrade sedan ner i golvet. Kamrat Kostrzewa hade likviderats tillsammans med alla andra som ingick i den polska partiledningen på Stalins order. Detta hände 1938. Den store ”kommunistutrensaren” spelade ofta ovetande för att dölja sitt enorma ansvar för utrensningarna. Han överlämnade verk-ställandet åt andra, som i affären Béla Kun, vilken jag tidigare har redogjort för. Då var det Manuilskij som fick utföra det smutsiga hantverket.

Så har vi också den historia som den psykiater som vårdade Stalins son berättade ...

Under 1949, eller kanske 1950, hade jag en av Sovjetunionens främsta psykiater som cellkamrat. Han var jude och hade fötts i en mycket religiös familj i Vilna. Hans far biträdde rabbinen i synagogan. Han hade lämnat hemmet som mycket ung, varefter han med åren hade assimilerats helt. Både när det gällde språk, livsföring och kultur kände han sig som ryss. Under kriget var han chef för sjukvårdsdetaljen i den armé som befriade de baltiska länderna. Efter kriget blev han som känd psykiater utsedd till Stalins sons personlige läkare. Vassilij, som var marskalkens yngste son, blev utnämnd till general vid tjugotre års ålder.¹ Han var medelmåttig flygare, och hans kroniska alkoholism var föremål för allmän munterhet i hela Sovjetunionen. Psykiatern ålades den svåra uppgiften att försöka bota honom, men sedan ansåg herrarna i NKVD att han visste för mycket, och därför beslöt de sig för att arrestera honom. Under förhören talades det aldrig om Stalins son, man anklagade honom i stället för ”judisk chauvinism”. Vilka bevis hade man? Jo, när Röda armén marscherade in i det sönderskjutna Riga hade de många hundra svältande och föräldralösa barn som fick klara sig själva bildat förbrytargång. Generalen som ansvarade för området föreslog att psykiatern skulle upprätta en uppsamlingscentral för de förvildade barnen, vilket denne genast gjorde. De

¹ Den andre sonen, som tillfångatogs av tyskarna, lämnades åt sitt öde av Stalin.

flesta av barnen var judar. Därför anklagade NKVD honom för att låta sig styras av sin judiska chauvinism.

”Det är ju alldeles uppenbart att ni lämnat företräde åt de judiska barnen”, framhöll de.

”Nej, inte alls ... Om de flesta av barnen var judar där så berodde det på att de tillhörde de familjer som hade fått lida mest!”

Förhören fick en alltmer uttalat antisemitisk ton. När psykiaterns kort skulle fyllas i frågade rannsakningsdomaren efter hans nationalitet.

”Rysk.”

”Ni är inte ryss, ni är bara en smutsig jude! Varför försöker ni dölja er nationalitet?”

Psykiatern, som var så skicklig på att vårda andra, orkade inte mer. Han hade dömts utan prövning, bara därför att han hade vårdat Stalins försupne son. Han fick en ny rannsakningsofficer och denne frågade på nytt efter hans nationalitet.

Den här gången svarade min kamrat: ”Judisk.”

Då gav rannsakingsofficeren honom den vanliga skopan ovet: ”Skäms ni inte för att säga att ni är jude, när ni i själva verket är ryss?”

”Det är här i fängelset som jag har fått veta att jag är jude”, invände psykiatern. ”Men jag skäms inte för att tillhöra ett folk som har givit mänskligheten Jesus, Spinoza och Marx. Och om ni inte låter judarna integreras i ett socialistiskt land, så är det så mycket värre för er! Den dag mänskligheten upphäver skillnaderna mellan olika folkslag, raser och nationer, då kommer vi judar att vara de första som bevisar vår internationalism!”

Min cellkamrat var mycket stolt, när han berättade detta sedan han kommit tillbaka efter förhöret. Scenen i förhörssalen fick honom att tänka på den dag då han hade skickat sin första vetenskapliga bok till fadern. Denne hade då svarat: ”Jag är mycket glad åt dina framgångar. Jag hoppas att de kommer att fortsätta, och att det inte kommer en dag då man låter dig förstå att du har satt dig i en vagn som inte är avsedd för dig, som är jude!”

Hans hälsa blev allt sämre. Han var deprimerad och orkade inte kämpa längre utan fann sig apatiskt i sitt öde. När man flyttade honom från cellen var han mycket sjuk, och jag fick senare höra av den kvinnliga läkaren på Ljubljanka att han hade dött i en hjärtsjukdom.

1948 hade jag den stora turen att få en gammal marinläkare till cellkamrat. Det var en riktig rolighetsminister. Han var i femtioårsåldern, hade en robust hälsa, var optimistisk och mycket humoristisk. Han förde med sig en fläkt av sorglöshet, ja, glädje rent utav. Favoritämnet för hans skämtsamma kommentarer var hans eget äventyr.

Under kriget hade hans kunskaper i engelska givit honom en anställning i marinministeriet i Moskva, där han fungerade som förbindelseofficer med en grupp amerikanska läkare. Efter segern blev han arresterad. På vilka grunder? Ja, han var naturligtvis amerikansk spion. Vad hade de för bevis? Det fick han höra av rannsakingsofficeren under det första förhöret. Denne viftade nämligen med ett brev som min vän läkaren hade skickat till en av sina kolleger i Förenta staterna. Brevet började med orden: ”*Dear Friend*”.

”*Dear Friend!*” jublade officeren, säker på sin sak. ”Vad kan det betyda? ... Jo, *käre vän!* Är det inte ett bevis för att han är spion? Skriver man *käre vän* till mig i brev som kommer från Förenta staterna? Nej, och därmed är saken klar . . .”

En sådan kristallklar logik! Humorn är det enda vapnet mot sådana absurditeter. Min vän använde sig alltid av det medlet, inte för att han trodde att det skulle hjälpa utan bara för att det gav honom en viss tillfredsställelse. Av nyanlända fångar fick vi veta att Sovjetunionen

hade erkänt staten Israel och att ryska officerare hade skickats dit för att upprätta en israelisk armé. Min vän läkaren tog tillfället i akt och roade sig på rannsakingsofficerens bekostnad:

”I stället för att hålla mig inspärrad här, kan ni väl skicka mig till Palestina”, sa han under ett förhör. ”Jag skulle kunna göra landet stora tjänster.”

”Skulle vi skicka en kontrarevolutionär hund som ni till Palestina! Nej, vet ni, dit skickar vi bara våra bästa och dugligaste officerare!”

Liknande små historier var det enda vi hade att förströ oss med i vår isolerade tillvaro. Tack vare dem kunde vi uthärda, och därför uppskattade vi sådana kamrater. De ändlösa, grå dagarna livades upp av deras glada leenden.

Jag träffade min forne cellkamrat igen i Moskva år 1956. Han var fortfarande densamme som förr. Att han lyckats överleva hade han enbart sitt glada lynne att tacka för!

Vi umgicks emellertid inte alltid i de ”bästa kretsar”. Som jag tidigare har berättat hade även en del fula fiskar fastnat i NKVD:s nät. En lycklig slump gjorde att jag fick träffa några intressanta personer bland dem som tidigare hade varit våra fiender.

Det var en morgon vid femtiden . . . Dörren öppnades och vakterna släppte in en militär, som var mycket välklädd. I halvdunklet var det svårt att urskilja om han var kines eller japan. Han presenterade sig som general Tominaga. Han hade varit chef för den japanska generalstaben i Manchuriet och hade blivit tillfångatagen i slutet av kriget. Man hade hämtat honom från ett läger för att låta honom vittna i processen mot japanska krigsförbrytare, vilken skulle hållas i Tokyo. När han hade sett den mat som han tilldelades första dagen, bad han omedelbart att få träffa fängelsedirektören.

”Jag har en svår magsjukdom”, förklarade han, ”och jag kan inte äta den här maten.” Och den japanske generalen och krigsfången fick därefter samma mat som officerarna på mässen, vilken var oerhört mycket bättre än den som hans cellkamrater fick.

Men Tominaga klagade ändå:

”Det här är inget för mig, jag behöver inte mycket. Bara några bananer om dagen!”

Han förstod inte vad det var som vi skrattade åt. Han kunde lika gärna ha letat efter apelsiner i Nordpolen som att be om bananer i efterkrigstidens Moskva!

Tominaga fick avstå från banandieten, men man lagade speciella rätter åt honom. Vi kunde givetvis inte japanska. Fängelseledningen trodde att vi inte förstod engelska, och de hade placerat honom i vår cell därför att de var rädda för att Tominaga skulle kunna berätta om vad som hänt under förhören. Men där misstog de sig. Både jag och den officer som delade cell med mig vid den tidpunkten förstod Shakespeares språk, även om vi talade det dåligt. Efter några dagar fick jag till min förvåning höra Tominaga säga något på franska, och jag fick då veta att han hade varit militärattaché i Paris. Sedan hade vi inga som helst kommunikations-svårigheter...

”Vet ni någonting om Richard Sorge?” frågade jag.

”Ja, naturligtvis, jag var biträdande försvarsminister när Sorge avslöjades!”

”Kan ni då säga mig varför Sorge, som dömdes till döden i slutet av 1941, inte blev arkebuserad förrän den 7 november 1944? Varför föreslog ni inte något utbyte? Japan och Sovjetunionen befann sig ju inte i krig med varandra då?”¹

Han avbröt mig och sa med eftertryck:

---

¹ Sovjetunionen förklarade krig mot Japan den 8 augusti 1945.

”Men det gjorde vi också! Vid tre olika tillfällen föreslog vi den sovjetiska ambassadören i Tokyo att vi skulle utväxla Sorge mot en japansk fånge. Men alla tre gångerna fick vi samma svar: ‘Bemålde Richard Sorge är okänd av oss’.”

Skulle Richard Sorge ha varit okänd för dem, trots att de japanska tidningarna var fulla av rapporter om hans kontakter med den sovjetiske militärattachén? Mannen, som hade varskott Sovjet om den tyska attacken och som mitt under brinnande krig hade försäkrat Moskva om att Japan inte tänkte angripa Sovjetunionen, vilket tillät den sovjetiska generalstaben att kasta in de utvilade divisionerna från Sibirien i striderna, skulle alltså vara okänd!

Man föredrog att låta Richard Sorge bli arkebuserad framför att få ännu ett besvärande vittne på halsen. Beslutet hade inte fattats av Sovjets ambassad i Tokyo, det kom direkt från Moskva. Richard Sorge fick betala för sin vänskap med general Berzin. Ända sedan denne hade likviderats betraktades han av Moskva som en dubbelagent, som till på köpet var trotskist! Det gick flera månader innan man dechiffrerade hans depescher, vilket man gjorde först då högkvarteret (äntligen) insåg värdet av den militära information han hade försett dem med. Men sedan han hade arresterats i Japan övergav ledningen honom som om han hade varit ett svårhanterligt kolli. Sådan var den nya ledningens politik.

Moskva lät alltså arkebusera den ”okände” Richard Sorge den 7 november 1944. Jag gläder mig alldeles särskilt åt att kunna avslöja detta hyckleri i dag och över att kunna uttala anklagelsen inför hela världen. *Richard var en av de våra*. De som lät mörda honom har inte rätt att dölja detta faktum.

Ett nytt bidrag till historien ... En kortväxt man med magert ansikte vilket framhävde det energiska i hans utseende slöt sig till oss en dag. Han ville inte säga sitt namn, och jag vet än i dag inte vad han hette. Till att börja med gjorde han inte något speciellt intryck på mig. Men omedelbart efter det att han hade börjat berätta om sitt liv förstod jag vem han var. Det var Vlasovs adjutant! Vilket egendomligt livsöde denne man hade haft!

Under oktoberrevolutionen var han ung officer i tsarens armé. Han var fanatisk antibolsjevik men undertryckte sitt hat sedan revolutionen hade triumferat och gick in i Röda armén. Men hans hat mot regimen hade inte utplånats under åren. Han inväntade tåligt sin tid. Tyskarnas angrepp fyllde honom med glädje. Ända sedan början av kriget hade han försökt gå över på andra sidan, och han var en av de första som anslöt sig till Vlasov, när denne med tyskarnas bemyndigande skapade den famösa Ryska befrielsearmen.

Vilken besvikelse blev det inte för honom! Den man, som hade beundrat tsaren och hans regim och som slutit sig till nazisterna av ideologiska skäl, upptäckte vilken bluff Vlasovs armé var. Den tjänade nästan enbart den tyska propagandan. När vår man hade utnämnts till politisk kommissarie för Vlasovs styrkor, försökte han förgäves inpränta något av den nationalsocialistiska ideologin hos dessa män, som hungern hade drivit till att ställa upp under fiendens baner. I valet mellan att dö av svält i ett läger eller ikläda sig befrielsearmens uniform hade många av de tillfångatagna soldaterna ur Röda armén valt livet.

Vlasovs adjutant berättade för oss att männen redan vid den första allvarliga drabbningen deserterat i stora massor för att förena sig med de ryska linjerna igen. Ett slarvigt hopkommet flygförband gav sig iväg till sovjetiska flygfält . . .

Inte heller officerarna i Vlasovs generalstab var särskilt övertygade. De föredrog flaskan framför *Mein Kampf*. Under månadernas lopp förvandlades befälet i den ”ryska befrielsearmen” till råa krigsbussar som bekymrade sig föga om befriandet av Ryssland. Vlasovs armé var av intet militärt värde, och tyskarnas militära ledning utnyttjade den enbart i sina terroraktioner i de ockuperade länderna.

Vlasovs adjutant delade cell med oss under hela den tid som processen mot hans chef och befrielsearmens generalstab pågick. Om kvällarna gav oss vår cellkamrat, som nu var lika cynisk som han tidigare hade varit fanatisk, en redogörelse för sin dag inför rätta. Han talade om rättegången på ett så roat och oengagerat sätt att man skulle ha kunnat tro att han enbart hade deltagit som observatör och inte som åtalad.

Under rättegångens första dag hade Vlasov hållit ett högtidligt anförande. Han hade intagit en hjältepose och utslungat följande med hög röst:

”Hur ni än dömer mig så kommer jag att gå till Historien!”

Under den tystnad som följde på denna deklaration hördes en svag röst från de anklagades bås:

”Javisst, men vägen dit kommer att gå igenom skithålet!”

Det var vår cellkamrat, Vlasovs tidigare adjutant, som ville roa sig ända in i det sista . . .

När domaren hade läst upp juryns utslag, enligt vilket de dömdes till döden genom hängning, frågade han om de åtalade hade något att anföra.

Vår medfånge reste sig och riktade på fullt allvar följande anhållan till sina domare:

”Jag har en vädjan att ställa till domstolen, och det är att jag inte blir hängd vid sidan av Vlasov!”

”Varför det?” frågade domaren förvånat.

”Jo, det skulle se så komiskt ut. Vlasov är mycket lång och jag är mycket liten, och den högtidliga ceremonin skulle kunna störas av detta faktum!”

När man kom för att hämta den dödsdömde i cellen, tryckte han våra händer. ”Jag är och har alltid varit en oförsonlig fiende till Sovjetregimen. Det är bara en sak jag ångrar, och det är att jag gick med i Vlasovs förbannade arm . . .”

Ja, han visste verkligen vad han talade om.

Efter Vlasovs adjutant och alla de andra hade jag många överraskande möten kvar. Jag gjorde nästan alltid bekantskap med de nya ”gästerna” på samma sätt: dörren öppnades, ett nytt ansikte och en ny silhuett, några sekunders skärpt uppmärksamhet, då vi försökte placera honom. Han tog sina första steg och gjorde sina första gester. Varifrån kom han? Hörde han till de våra?

Hans ståtliga kropp var ännu inte böjd och det intelligenta ansiktet hade inte heller påverkats av åldern. Kostymen utgjorde en stark kontrast till det eleganta intryck som han gav. Byxorna var för korta och täckte inte ens vaden, och den alltför stora bussarongen hade han bara slängt över axlarna. Han gick fram till var och en av oss och presenterade sig med ett inställsamt tonfall och en lätt bugning, som om det varit fråga om en fin mottagning.

När han kom fram till mig hörde jag honom säga: ”Vitali Szulgin.”

Jag såg bestört på honom: ”Vitali Szulgin som var chef för De svarta hundradena?”¹

”Just densamme! Jag förstår att ni har läst den skrift i ämnet som publicerats i Moskva, men lita inte för mycket på vad som står i den. Den håller sig inte alls till sanningen . . .”

”Jag måste genast berätta för er att jag är jude”, avbröt jag honom.

---

¹ Beväpnade ligor som ”specialiserade” sig på pogromer före 1917.

”I fängelserna kan man inte dölja någonting för andra, och jag kan berätta att jag sedan flera år tillbaka inte längre är antisemit. Jag höll ett föredrag över ämnet ‘Varför jag inte längre är antisemit’ inför en frimurarloge i Paris 1935.”

Szulgin slog sig ner på sängen bredvid min, och sedan berättade han under flera timmar sitt livs historia för mig.

I början av kriget hade nazisterna inbjudit honom till Berlin. De ville att han skulle delta i ett antibolsjevikiskt korståg. Men denne fascistoide reaktionär och övertygade antikommunist vägrade. Han trodde inte att tyskarna bekymrade sig mycket om huruvida Ryssland var rött eller vitt utan att de enbart strävade efter att erövra vidsträckta territorier. Szulgin tillbringade alla krigsåren i en liten jugoslavisk by, där han hade levt i anonymitet. Sedan Hitlers horder hade blivit besegrade bestämde han sig för att återvända till Sovjetunionen. Den ryska segern hade smickrat honom i hans chauvinism. Han älskade sitt fosterland och ville sluta sitt liv där, även om det skulle bli i ett fängelse.

Han inställde sig på den sovjetiska militärdelegationen i Belgrad. Den unge NKVD-officeren som tjänstgjorde där såg förvånat på mannen som frivilligt överlämnade sig som fånge. Han rådfrågade listan över efterspanade personer men hittade honom inte där.

”Ni kan gå er väg. Vi har inte några uppgifter om er”, förklarade han.

Men Szulgin gav inte upp. Han kom tillbaka dagen efter. Då var det en överste som satt bakom skrivbordet. Så fort Szulgin hade sagt sitt namn reste sig denne, rusade fram mot honom och vrålade besinningslöst: ”Jaså, det är ni, Szulgin! Ni som planerade alla de där pogromerna i Ryssland!”

”A, äntligen är det någon som känner igen mig!” utbrast förre chefen för De svarta hundradena lugn och behärskat.

Han sattes på ett plan till Moskva, och han, som alltid hade drömt om att få bli pilot, fick nu sitt luftdop på rutten Belgrad–Ljubljanka. Sedan kom förhöret . . .

”Vad tjänar det till att spilla tid på mig?” frågade han rannsakningsofficeren. ”Placera mig i enskild cell så ska jag skriva ner mitt livs historia och räkna upp mina brott mot Sovjetunionen . . .”

Han klottrade ner flera hundra sidor. Varje gång han skulle förhöras fylldes salen av officerare som kommit för att lyssna på hans ”föredrag”, under vilka Szulgin lämnade nya bidrag till Rysslands historia före oktoberrevolutionen. Som chef för De svarta hundradena hade han ingått i den delegation, bestående av medlemmar ur olika partier, vilken uppmanade tsaren att abdikera. Nikolaus II var upptagen av ett parti schack och ville inte bli störd. När han fick kännedom om syftet med besöket utbrast han glatt: ”A, då är det äntligen slut!”

”Han var den störste idioten av alla tsarerna i Rysslands historia!” tillade Szulgin.

Szulgins politiska grundtanke var verkligen egendomlig. En gång höll han föredrag i sitt älsklingsämne, Rysslands storhet.

”Vårt land har utvecklats till en världsmakt under Stalins ledning. Han har uppnått det som generationer av ryssar har strävat efter. Kommunismen kommer att försvinna men imperiet ska bestå. Det är synd att Stalin inte är någon riktig tsar, han har nämligen alla förutsättningarna! Ni kommunister vet ingenting om den ryska folksjälens. Folket har ett nästan religiöst behov av att ledas av en far som de kan överlämna sig åt. A, om Stalin bara inte var bolsjevik!”

Szulgin satte hela sitt hopp till det stalinistiska imperiets storhet.

”Jag vill inte bli frisläppt”, sa han, ”eftersom alla skulle ta emot mig på samma sätt som ni. Jag hoppas bara att man ger mig en cell, så att jag kan fortsätta att skriva böcker om vårt lands historia . . .”

Denne fanatiska antisemit och anstiftare av pogromer frigavs långt tidigare än de militanta kommunisterna. Han tilldelades en datja i en liten by, och där ägnar han sig än i dag åt sitt arbete med att frambära rökelse till den stalinistiska regimen...

Dessa möten under min långa resa i skuggriket var bara några ljuspunkter som tröstade mig under den långa raden av enformiga dagar. Jag har bantat ner alla dessa år, då jag förspillede mitt liv, till några få sidor. Man minns bara de ovanliga händelserna från den tid man tillbringat bakom fängelsemurarna. Alla de tusentals enformiga dagarna har försvunnit ur minnet; timmarna som går och hoppet som avtar, gesterna som upprepas hundra gånger om dagen, ångesten över den tid som ohjälpligt förspills och den dagliga rutinen, vad kan man berätta om detta? Vi levde egentligen inte under denna tid som märkte oss för evigt. Vi nöjde oss med att försöka överleva.

7. Frigiven!

I början av mars 1953 blev regimen på Ljubljanka plötsligt hårdare. Man hängde för fönsterluckorna över dörrarna, och promenaderna inställdes under en period av tio dagar. Vakterna visade upp bistra miner. Vi började undra om ett nytt krig hade brutit ut.

En morgon hördes kanonsalvor. Officerarna som satt i vår cell berättade att det var den sortens salut som brukade avfyra under officiella ceremonier. Firade man något, eller var det någon som begravdes? Av vakternas miner slöt vi oss till att den sista hypotesen var den riktiga. Sedan blev allt som vanligt igen. Veckorna gick ... Men en dag berättade en nyanländ fånge för oss att Stalin hade dött. Fångarna reagerade för nyheten på olika sätt. Ingen sörjde Stalin, men några fruktade att regimen skulle bli ännu hårdare, och denna fruktan stegrades sedan vi hade förflyttats till Lefortovo. I maj blev jag inkallad till fängelsedirektören...

”Ni har tillåtelse att skriva till högre instans och kräva omprövning av domen”, sa han.

Jag skrev ner min ansökan på fängelsedirektörens eget kontor och adresserade den till kamrat Berija som var sekreterare i Centralkommittén och högste övervakare av statens säkerhet. Sedan gick två månader. I juli skickade jag ett brev till fängelsedirektören och frågade varför jag inte hade fått något svar. Dagen efter kallade han mig till sitt arbetsrum. Han höll mitt brev i handen...

”Jag godtar er ansökan, men varför har ni adresserat den till Berija?”

Jag såg häpet på honom:

”Men är det inte brukligt? Vem ska jag skicka brevet till då?”

”Till säkerhetsministeriet eller Centralkommitténs sekretariat.”

När jag kom tillbaka till cellen kunde jag berätta en nyhet. Berija befann sig i onåd! Han var inte längre chef för säkerhetsministeriet! Vi började genast göra upp en mängd hypoteser om vad som kunde hända i framtiden. I augusti flyttades vi tillbaka till Ljubljanka igen. Sedan gick två månader innan jag blev kallad till ministeriet i slutet av 1953. Än en gång gick jag längs de långa korridorer som ledde till Abakumovs byrå.

Där väntade en överraskning.

Bakom bordet satt en gammal mustaschpydd och flintskallig general. Han reste sig när jag kom in och gav mig ett hjärtligt mottagande.

”Slå er ner, Lev Zacharevitj!”¹

Jag ryckte till. Det var flera år sedan någon hade kallat mig så. ”Har ni läst tidningarna under de senaste åren?” frågade han med ett vänligt tonfall.

”Nej, det har jag då faktiskt inte gjort!”

”Jag kanske ska presentera mig först. Sedan några veckor tillbaka är jag biträdande säkerhetsminister. Tidigare var jag en av Dzierzynskis närmaste medarbetare,² men jag har lämnat den tjänsten som inte passade för mig. Jag har skaffat några tidningar åt er. Läs dem och berätta sedan vad ni anser, men glöm då att ni är fånge.”

Generalen skickade efter te och smörgåsar, och sedan räckte han mig en tidning som var daterad den 13 januari 1953. På första sidan fanns en ledare med rubriken: ”Usla spioner och mördare döljer sig under medicinprofessorers masker”. På sista sidan fanns ett sammandrag av en kommuniké från Tass om ”de vita rockarnas komplott”:

”För en tid sedan avslöjade säkerhetstjänsten en grupp terrorister bland läkarna, vilka strävade efter att förkorta vissa sovjetiska ledares liv med hjälp av skadliga preparat.” Därpå följde nio namn, däribland namnen på sex kända judiska läkare. ”De flesta av medlemmarna i terroristgruppen är anslutna till den internationella borgerliga judendomens nationaliströrelse”, preciserades det i kommunikén.

Generalen iakttog mina reaktioner.

”Ge mig nu er uppriktiga åsikt om den här historien!” sa han när jag hade läst färdigt.

”Den är ju alldeles befängd! Om någon hade velat likvidera ledarna skulle han ha vänt sig till specialister och inte till läkare.”

”Javisst! Vi har fått veta sanningen i den här historien, men tyvärr i efterhand.”

Han räckte mig ett nummer av Pravda för den 4 april 1953. På andra sidan fanns en kommuniké från inrikesministeriet:

”Det har blivit klarlagt att vittnesmålen från de åtalade, som bekräftat anklagelserna mot dem, har blivit frampressade av de personer som tidigare var knutna till säkerhetsministeriet vilka använt sig av otillåtna förhörsmetoder som är strängt förbjudna i rysk lag.”

Generalen drog till sig tidningen igen, och sedan visade han mig ett nummer med Stalins porträtt inom svart ram. Jag sköt undan tidningen, eftersom vi redan hade hört den nyheten.

Därefter visade han mig ett exemplar av Pravda från juli 1953. Där kunde man läsa att Berija, ”denne folkets fiende”, hade uteslutits ur Centralkommittén, blivit utstött ur kommunistpartiet och fråntagits alla uppgifter inom säkerhetsministeriet.

”Ni står högt upp på listan över de fall som ledningen för ministeriet har bestämt sig för att ompröva. Vi vet nämligen att ni är oskyldig.”

Det blev en upphetsad stämning i cellen sedan jag hade berättat vad generalen hade sagt. Alla började hoppas igen, och det med goda skäl. Några dagar senare kallades en av mina medfångar, en general, till förhör, och man berättade för honom att hans fall skulle tas upp till ny prövning.

Under denna tid nådde utrensningarna sin kulmen. Det var den nye säkerhetsministern, Serov, som stod Chrusjtjov nära, vilken ledde utrensningarna. Efter likvideringen av Berija den 26

¹ En förkortning av min fars förnamn.

² Upprättade Tjekan 1918.

juni hade även mannen med de praktfulla slipsarna, Abakumov, och Rjumin, den man som hade "hittat på" komplotten bland vitrockarna, blivit arresterade ...

En ny rannsakingsofficer tog hand om min dossier i december 1953. Nu hölls inte längre förhören om nätterna utan i stället om dagarna, vilket var mer än symboliskt. Vokabulären var nu en helt annan. Officeren, som mycket väl kände till hela Röda kapellet historia, talade inte om "agenterna i nätet" utan om "hjältarna i kampen mot nazismen".

I januari var den nya prövningen klar. Rannsakingsofficeren berättade att han skulle skicka sitt utlåtande till Högsta militärdomstolen, och att jag skulle bli frisläppt inom kort.

I februari förflyttades jag till Butirkifängelsets sjukhus tillsammans med några andra fångar som också hade fått sina fall omprövade. Under flera veckor ägnade sig sedan läkarna åt att försöka återställa vår hälsa, som hade fördärvats genom fängelseårens umbäranden. När vi kom tillbaka till fängelset tyckte vi nästan att cellerna verkade bekväma som hotellrum; vi fick rikligt med mat och kunde läsa böcker och tidningar, och fångvaktarna var lika tjänstvilliga som kypare när de är som allra bäst. Tiderna hade då verkligen förändrats!

Den 23 februari 1954 blev jag kallad till ministeriet, där en general gratulerade mig på femtioårsdagen och önskade mig välgång på Röda armens jubileumsdag. Tre månader senare, den 23 maj 1954, blev jag på nytt inkallad till säkerhetsministeriet. Jag fick ett mycket högtidligt mottagande, och en officer läste upp Högsta militärdomstolens beslut för mig. Jag hade blivit helt rehabiliterad och alla anklagelser, som man hade riktat mot mig i det förflutna, förklarades helt grundlösa.

Min hjärna inregistrerade långsamt orden och deras innebörd. Jag skulle bli fri igen, jag skulle få återse de mina. Det kändes plötsligt som om mitt hjärta hade kramats av en järnhandske, och jag stammade nästan ohörbart fram:

"Och min familj? Vad har det blivit av min familj?"

"Ni behöver inte oroas. En av våra officerare ska följa er hem. I morgon kommer ledningen för säkerhetstjänsten att ta emot er och som tack för de oerhört stora tjänster ni har gjort Sovjetunionen reglera er ekonomiska situation, så att ni kan försörja er familj på ett värdigt sätt."

Man räckte mig frigivningshandlingen. Jag skrev under, men såg sedan på den gamle generalen och frågade:

"Är det inte något mer som jag ska underteckna?"

Jag visste att en fånge, som skulle frigivas, vanligtvis måste underteckna ett dokument där han förbinder sig att hålla tyst om allt som hänt under tiden i fängelset.

Generalen blev röd i ansiktet.

"Nej, ingenting mer! Ni är i er fulla rätt, ja, det är er plikt rent av, att berätta om allt som ni har upplevt under de här tragiska åren. Vi är inte rädda för sanningen. Nej, vi behöver den, den är lika nödvändig för oss som syret i luften."

Denna de "hundra blommornas" kampanj skulle sorgligt nog inte vara länge. Snart skulle man åter påtvinga de frigivna fångarna tystnad. Men i maj 1954 var jag lycklig över att höra dem uttala de ord som hade varit en ledstjärna för mig under hela mitt liv. De kom väl sent, dessa högtidliga ord om hela sanningen och intet annat än sanningen, men när man har byggt upp sitt kungarike på lögn och förfalskningar av fakta, är det inte så lätt att hitta Sanningens väg.

Nu hade det hänt. Jag promenerade ut genom Ljubljankas portar tillsammans med en överste. Det var nio år och sju månader sedan jag hade kommit dit för första gången.

Den första kontakten med dagsljuset påverkade mig på ett egendomligt sätt. Det kändes nästan som om jag var berusad, jag hade svårt att gå, blicken var beslöjad, och jag hade svårt att överblicka så mycket fri rymd som inte var avgränsad av några stängsel.

Vi satte oss i en bil som genast startade. Jag var besatt av en enda tanke, som fick det att knyta sig i bröstet på mig. I vilket tillstånd skulle jag återfinna de mina? Skulle mina söner känna igen mig? Och Luba? Hade de blivit varskodda om att jag skulle bli frigiven? När vi hade åkt en stund kom vi till den lilla byn Babusjkin bortåt tolv kilometer från Moskva. Vi stannade framför Naprudnajagatan 22 . . .

”Där är det”, sa översten.

Jag steg ur och bilen körde iväg igen. Jag stod kvar en stund så att jag skulle hinna hämta andan – så stor var nämligen min rörelse – och kasta en blick på min utstyrsel. Byltet som jag bar på, byxorna och pullovern som mina kamrater i fängelset hade givit mig fick mig att se ut som en luffare . . . Den kostym som jag hade haft på mig när jag arresterades hade blivit helt utsliten under årens lopp, och det enda jag hade kvar var en gammal överrock, som hade varit till stor nytta under vinternätterna. Jag gick fram till nummer 22 och frågade en hyresgäst var familjen Trepper-Brodje bodde.

Mannen granskade mig från topp till tå och svarade sedan med ett till hälften förbryllat och till hälften fientligt tonfall:

”I skjulet bakom huset.”

I skjulet! Hade man inte kunnat hitta något bättre än ett skjul att placera dem i! Jag gick runt huset och kom fram till ett träskjul, symbolen för den yttersta fattigdomen . . . Jag närmade mig med långsamma steg och knackade på dörren. En ung man kom och öppnade. Det var Edgar, min son. Han kände inte igen mig, utan gav mig en misstänksam blick. Då förstod jag att hemkomsten inte skulle bli så lätt. Jag var fri, men jag hade aldrig föreställt mig att friheten skulle vara så svår att möta. Jag behärskade min rörelse och sa:

”Jag är god vän till er far, och jag har hälsningar från honom.” Han stirrade på mig och skakade på huvudet:

”Ni misstar er, vi har inte längre någon far. Han dog under kriget.”

Jag trodde att benen skulle vika sig under mig och måste anstränga mig ohyggligt för att verka obesvärad.

”Och din äldste bror, är han inte här?”

”Nej, han är inne i Moskva. Han kommer hem i kväll.” ”Och din mamma då?”

”Hon har rest till landet.”

Jag kände mig trött, fruktansvärt trött. Min son tog emot mig som om jag hade varit en främling som kom och besvärade honom.

”Jag är mycket trött”, sa jag. ”Kan jag få komma in och vila mig en stund?”

”För all del. Ni kan sträcka ut er på sängen.”

Edgar gav mig en kopp kaffe och försvann sedan. Jag sjönk ner i en total och ändlös förtvivlan. Jag, som hade gått igenom alla tänkbara prövningar utan att förlora hoppet, bröt nu samman. Jag överväldigades av rörelse och kände att tårarna rann nedför kinderna. Jag var en främling för dem som jag älskade! En så outhärdlig tanke! Det värkte i bröstet på mig och jag låg där och snyftade som ett barn under flera timmar. Emellanåt försökte jag lugna mig, ta

reson och klamra mig fast vid hoppet, men förgäves. Det fanns ingenting kvar för mig. Jag hade förlorat allt.

På så sätt låg jag när jag hörde att det smällde i ytterdörren. Jag hörde viskningar från rummet bredvid. Jag reste mig och öppnade dörren på glänt. Det var Michel, min äldste son, som hade kommit hem. Jag gick fram till honom och lyckades mumla fram:

”God dag, känner du inte igen mig?”

Han granskade mig en lång stund, tänkte efter och svarade:

”Nej, ni får förlåta mig, men jag kan inte erinra mig att jag har träffat er . . .” Han också.

”Men”, invände jag med all den envishet jag kunde uppbringa, ”försök att minnas din barndom.”

”Kanske ändå, jo, jag har en känsla av att jag har sett er nånstans.”

Senare berättade Michel att han hade tyckt att mannen påminde smått om hans far, men att denne gamle herre med sitt gråa hår och sitt sjukliga utseende inte på långa vägar överensstämde med den bild han hade gjort sig av sin far. Hade förresten inte myndigheterna förklarat att jag hade försvunnit under kriget?

Jag ansträngde mig för att bevara mitt lugn och sa till Michel:

”Jag är din far . . . Jag kom tillbaka till Ryssland för tio år sedan och har suttit i fängelse hela tiden . . . Jag har just blivit frigiven och förd hit till er . . . Är det något du vill fråga mig om?”

”Ja, en sak”, svarade han. ”Varför dömde de dig? Här hos oss tillbringar inte oskyldiga personer tio år mellan fängelsemurarna.”

Jag sjönk ner på en stol. Jag hade visst blivit mycket blek. Så tog jag fram ett dokument ur fickan och räckte det till min son. Det var dokumentet där Sovjets Högsta domstol förklarade att alla anklagelser som hade riktats mot mig var grundlösa, och att jag hade blivit rehabiliterad.

Michel läste och blev tyst. Han hade fått ett helt annat uttryck i ansiktet.

”Nå”, sa jag, ”jag antar att vi kan ta varandra i famn nu . . .”

Han kom fram till mig, och jag kunde äntligen sluta honom i min famn.

Jag fylldes av ljuva och mycket starka lyckokänslor. Det var en sak som jag genast måste få veta:

”Var är mamma?”

”Hon reste till Georgien för ett par dagar sedan. Hon arbetar som ambulerande fotograf. Hon reser med jämna mellanrum bort på tre veckor och kommer sedan hem med pengar, så att vi klarar oss ett tag. Jag ska skicka ett telegram till henne och berätta . . .”

”Pappa har kommit tillbaka. Kom genast hem!” När Luba fick telegrammet trodde hon att det rörde sig om någon provokation från säkerhetstjänsten. Hon kunde inte tro på att jag hade kommit tillbaka, men hon kunde inte helt utesluta möjligheten att det var sant, och därför lånade hon pengar så att hon kunde resa hem.

Tågen var fullproppade med folk, men hon visade telegrammet för en konduktör, som omedelbart förstod situationen och lät henne ta plats i en kupé som var reserverad för järnvägstjänstemän.

Så kom Luba till slut ... Blickarna som vi gav varandra efter de femton årens skilsmässa sa mer än tusen ord ... Glädjetårarna blandades med ett oändligt vemod. Ingen rehabilitering i

världen kunde kompensera oss för alla de år vi hade förlorat, och denna förvisning fick vår sorg att blossa upp igen.

Hur ömtålig verkade inte denna min återvunna lycka! Jag levde som i en dröm och var rädd för att den obarmhärtiga verkligheten skulle jaga bort den brutalt.

Snars spreds nyheten längs hela gatan: ”Lubas man har kommit tillbaka!” Grannar, nyfikna och horder av angivare, vilka man aldrig slapp ifrån, kom för att trycka min hand, och jag måste förklara och berätta gång på gång ...

Några dagar senare stannade en magnifik limousin utanför huset. Det var en överste, som berättade att chefen för militära underrättelsetjänsten hade bett honom hämta mig till högkvarteret. Och så satt jag plötsligt åter i det rum, där general Berzin hade tagit emot mig 1937. En tämligen ålderstigen general kom fram och gav mig en hjärtlig handtryckning.

”Äntligen!” sa han. ”Äntligen!”

Jag blev förvånad över att han inledde samtalet på det sättet och frågade ganska häftigt:

”Varför ställde inte chefen för högkvarteret upp till mitt försvar en enda gång under alla dessa år?”

Han skrattade åt min fråga.

”Men vem skulle ha kunnat försvara er? Vi satt i samma båt som ni. Det var först efter Stalins död som vi lyckades röja undan den klick, som hade ansvaret för att våra landsmän blev arresterade när de kom tillbaka till Sovjetunionen efter kriget. Ni måste betrakta era fängelseår som en lång kamp mot fienden. Glöm det som har varit! Ni är fortfarande ung, bara femtio år. Vi ska se till att ni får tillbaka er hälsa och ge er en våning i centrala Moskva. Vi har redan skickat en skrivelse till regeringen, i vilken vi har föreslagit att de skall tilldela er en pension som tack för de tjänster ni har gjort landet . . . Och vad tänker ni göra härnäst?”

”Detsamma som jag ville göra 1945, nämligen återvända till mitt hemland Polen. Mitt arbete i säkerhetstjänsten var slutfört samma dag som Paris befriades. Det som har hänt sedan dess skedde mot min vilja.”

Generalen tvekade en stund men svarade sedan:

”Men era barn har ju blivit uppfostrade i Sovjetunionen. Vore det inte bättre att stanna här, där ni kan åtnjuta alla de hedersbetygelser en man som ni har gjort sig förtjänt av? Det skulle vara lätt för er att få ett arbete.”

”Nej, jag är fortfarande polsk medborgare. Tre miljoner judar blev mördade under kriget. Min rätta plats är i det lilla samfund som har överlevt gaskamrarna.”

Han önskade mig lycka till och jag sa adjö. Det var min sista kontakt med underrättelsetjänsten. Från den dagen förträngde jag minnena från min tid som agent i sovjetiska säkerhetstjänsten. På något egendomligt sätt kändes det som om den perioden i mitt liv hörde till förhistorien.

Generalen stod vid sitt ord. Jag vårdades flera veckor på ett sanatorium och några månader senare tilldelades vi en våning. 1955 fick jag pension för ”de tjänster som jag hade gjort Sovjetunionen”. I min arbetsbok räknades mina fängelseår som tjänstgöringstid i säkerhetstjänsten.

Sällan har en agent varit ute på ett så ytterst speciellt uppdrag!

8. Tillbaka till Warszawa

Erfarenheten hade lärt mig att friheten var svårfångad, och att det inte räckte med att återfinna den för att få leva i fred. Under kriget hade jag kämpat mot nazismen, men jag hann knappt in genom de öppna fängelseportarna under Stalintiden förrän jag upptäckte exakt samma förhållanden som hade berättigat vårt engagemang och offrandet av så många av de våra. Det nazistiska barbariet och avslöjandet av alla dödslägren där miljontals människor mött döden hade inte dämpat antisemitismen i Sovjet. Den var tvärtom starkare där än på annat håll.

Under mina fängelseår hade jag fått informationer som givit mig en uppfattning om de förföljelser som judarna utsattes för. Alla medlemmarna i den judiska antifascistiska kommittén utom Ilja Ehrenburg hade arresterats, och alla soldater och officerare, som hade anmält sig som frivilliga för att kämpa vid Israels sida, hade spärrats in för förräderi.¹

I Ljubljanka hade en högt uppsatt person avslöjat för mig att Stalin före krigsslutet 1945 hade hållit ett rådslag i Kreml, vid vilket Berija, Malenkov, Tjebakov, som var den högste politiske kommissarien inom armén, och några andra hade deltagit. Den judiska frågan var det viktigaste ämnet för denna konferens, som hölls strängt hemlig. Det var Stalin själv som drog upp frågan om hur man gradvis skulle kunna utesluta judarna ur de statliga organen. Hur skulle man bete sig för att hindra de tusentals judarna, som hade flytt till Sibirien under kriget, från att återvända till Ukraina och Vitryssland, där de skulle få ett kyligt mottagande av befolkningen? Den 12 augusti 1952 blev tjugofem judiska författare och intellektuella arkebuserade² och under Stalins sista månader i livet briserade Krimaffären. Några gamla militanta judar i kommunistpartiet som hade föreslagit att man skulle skapa en judisk hembygd i det området blev arresterade och anklagade för att ha velat begära Krims utträde ur Sovjetunionen. Stalins död ändrade inte på något sätt judarnas situation. I början av 1955 beslöt jag skicka ett memorandum i denna fråga till Chrusjtjov. Jag skrev att det var orimligt att judarnas situation inte hade förändrats efter Stalins död och undanröjandet av Beria. När jag inte fick något svar skickade jag fyra på varandra följande inlagor, som gällde samma ärende. Jag greps av en viss bitterhet, då jag märkte att en del gamla militanta judar i partiet inte var beredda att stödja min aktion. Ledaren för den judiska sektionen, som hade varit min professor i Kominterns historia vid det kommunistiska universitetet, gapskrattade när han hade läst mitt dokument:

”Vad tar ni er till, min käre vän? Ni har ju just kommit ut ur fängelset, nu kommer ni att hamna där igen!”

”Nå, den här gången skulle jag i alla fall veta varför jag blir inspärrad”, svarade jag utan att skämta.

I slutet av 1956 blev jag mottagen av centralkommittén – propagandaavdelningen – och av Chefredaktören för partiets teoretiska tidskrift!

”Jag kan försäkra er om att Nikita Chrusjtjov har läst era fyra inlagor, sa han, men han har också fått en massa råd från personer av judisk börd, som inte delar er uppfattning om att det är nödvändigt att på nytt skapa en judisk kultur inom teatern, tidningsvärlden, skolorna etc. Judarna i USSR är helt assimilerade, och vi skulle ta ett steg tillbaka om vi återupprättade samma situation som förr. Men vi kommer kanske att debattera frågan i partitidningen, och ett slutgiltigt beslut kommer att fattas vid centralkommitténs nästa möte.”

¹ USSR var en av de första staterna som erkände staten Israel 1948 och som gav militärt stöd i det krig som engelska regeringen underblåste.

² Bland dem Isaac Pfeffer, Peretz Markitj, Bergekon, Dobru Dusimov och ”Lozovskij”.

Jag har inte någon aning om ifall det blev någon debatt eller om problemet diskuterades i centralkommittén, men jag vet att antisemitismen fortsatte att härja.

I hur många år hade jag inte levt på hoppet om att få komma tillbaka till Polen, att åter få trampa fosterlandets jord under fötterna och återse mina förfäders hemort Nowy-Targ! Redan efter min frigivning hade jag uttryckt min önskan om att få resa dit, men man hade svarat att jag måste vänta (den första repatrieringssvågen hade ägt rum strax efter kriget). Den glada nyheten nådde mig i april 1957; jag hade fått tillstånd att återvända till Polen. Min lycka var stor...

Mina kontakter med ledarna i polska kommunistpartiet var mycket uppmuntrande. Man kunde tydligt avläsa effekterna av den liberalisering av regimen, som skett på hösten 1956 enligt Gomulkas önskan. De ledare jag träffade försäkrade mig om sin vilja att bevara ett judiskt samfund i landet. Centralkommitténs sekretariat skickade ut ett cirkulär till alla instanser, i vilket man fastslog att alla antisemiter skulle betraktas som kontrarevolutionärer och uteslutas ur partiet. Partiledningen förband sig att hjälpa det judiska samfundet till ett liv som nationell minoritet, samtidigt som man försäkrade de assimilerade judarna om att de inte skulle utsättas för någon som helst diskriminering. Det var en politik som tilltalade mig!

Partiledningens deltagande i minneshögtiden på årsdagen av upproret i Warszawas getto såg jag som ett bevis för denna nya goda vilja. När polska armens kör stämde in – på jiddisch – i den hymn till de judiska partisanernas lov som sjöngs av det judiska samfundets kör, kände jag mig djupt gripen och det verkade mer än symboliskt för mig.

Jag reste tillbaka till Moskva för att hämta min familj. På hösten 1957 befann vi oss alla i Warszawa. En av de första saker som jag gjorde var att resa till min födelsestad Nowy-Targ. Det är nog inte svårt att gissa hur det kändes för mig.

Nowy-Targ hade förändrats. Man hade byggt landets största skofabrik där, vid vilken tusentals arbetare var anställda. Men gränderna i det kvarter där jag var född hade bevarats, och där träffade jag några äldre personer som mindes familjen Trepper. Jag besökte kyrkogården, där en gammal dödgrävare berättade om utrotningen av Nowy-Targs judar.

Under sommaren 1942 kom ett godståg in på stationen med en frakt av flera hundra mördare från Gestapo. Alla judiska män i staden samlades ihop och stuvades in i tåget som körde iväg till Auschwitz. Ett femtiotal unga män skickades till ett sågverk som hade ont om arbetskraft. Och kvinnorna och barnen hamnade på kyrkogården.. .

”Nazisterna tvingade sina offer att gräva sina egna gravar, förstär ni, och sedan sköt de ner dem med kulsprutor – Några av dem levde fortfarande, när de föll ner i massgraven, men de krossades av liken som hopades över dem ...”

Den gamle dödgrävaren gav mig exakta uppgifter om hur många av mina släktingar som hade skickats till Auschwitz och hur många som hade dött i massgraven.

I slutet av kriget hade ett tiotal judar, som hade överlevt massakern, kommit tillbaka till Nowy-Targ. De blev då mördade av de ligister, som hade tagit till vapen mot den nya regimen och som passade på tillfället att anställa pogromer.

Den gamle mannens berättelse förföljde mig under flera veckor. När jag reste ifrån min födelsestad var jag fast besluten att ägna all min tid och energi åt det lilla judiska samfundet i Polen. Jag blev chef för Y iddisch Buch, det enda judiska förlaget i de ”socialistiska” länderna. Senare valdes jag till president i Polska judarnas sociala och kulturella förbund, som ägnade sig åt olika aktiviteter. Vi gav ut en dagstidning och ett litterärt magasin, vi kämpade för upprättandet av en statsteater och ett historiskt institut, vi startade ungdomsklubbar och kooperativa butiker i trettiofem städer.

Bland de tjugofem till trettiotusen judar som bodde i Polen vid den tiden – en del av dem helt assimilerade – fick vår organisation niotusen medlemmar. Regeringen och partiet stödde oss både politiskt, moraliskt och ekonomiskt. Men alla spåren efter antisemitismen hade inte försvunnit på en enda dag . . . En viss Piatsetski, som före kriget hade stått i spetsen för ett mycket reaktionärt parti och som nu påstods vara sovjetagent, hade tagit upp fascisternas standar. Men på det hela taget verkade utvecklingen gynnsam, ungdomen var vaccinerad mot gamla slogans, och statskyrkan bekämpade antisemitismen i de katolska kretsarna.

Dessa år, som jag tillbringade med min familj som äntligen hade återförenats, blev några av de lyckligaste i mitt liv. Mina uppgifter i det judiska samfundet upptog hela min tid. Jag tolkade emellertid general Moczars ökande inflytande i partiledningen som ett illavarslande förebud, och dessutom hade jag själv börjat stöta på svårigheter i mitt arbete. Vi polska judar började förstå, att vår situation skulle förbli prekär så länge det inte skedde någon radikal förändring i Kreml.

Under dessa stillsamma dagar började jag önska att någon skulle skriva en bok om Röda kapellet. De skrifter som jag hade om vårt näts verksamhet var värdelösa, eftersom de härrörde från fientligt sinnade personer som hade förvrängt sanningen. Jag hade läst den bok som en japansk författare hade skrivit om Richard Sorge. Författaren hade lyckats fånga Sorges rika och sammansatta personlighet, och boken föreföll mig monstergill i sin genre. Jag kände mig starkt frestad att kasta mig in i äventyret, men myndigheterna lät mig förstå att jag var för tidigt ute, och att mitt arbete i varje fall skulle bli granskat. När jag tänkte närmare på saken insåg jag att jag inte skulle kunna skriva fritt, eftersom jag hade min familj med mig i Warszawa. Hur skulle jag exempelvis kunna berätta om undanröjandet av Berzin eller om den tysk-ryska pakten?

Det var då jag gjorde bekantskap med Gilles Perrault.

Jag satt som vanligt och arbetade på mitt kontor på förlaget, när man berättade att en fransk författare ville träffa mig. Det var den 15 oktober 1965. Jag hade givit ut några böcker av judiska författare som bodde i Frankrike, och jag trodde att det var en av dem.

En sympatisk ung man med ärlig blick presenterade sig en aning blygt för mig: ”Monsieur Trepper, jag håller just på med att skriva en bok om Röda kapellet.”

Jag betraktade honom roat: ”Tja, om ni inte har något annat för er, så gärna för mig!”

I själva verket var jag övertygad om att en så ung person inte skulle kunna sammanfatta en så komplicerad historia. Han måste ha förstått av min reaktion att jag kände mig mycket skeptisk, ty han räckte mig en bok, som hans namn stod på, och sa i ett uppenbart försök att övertyga mig:

”Det här är min sista lilla bok. Läs den!”

Vi kom överens om att träffas igen nästa måndag.

Detta hände en fredag, och jag lämnade Warszawa för att kunna läsa i lugn och ro. Boken handlade om engelska säkerhetstjänstens förberedelser inför invasionen i Normandie. Jag läste den i ett enda sträck. Det var ingen tvekan om att författaren skulle kunna skriva en mycket bra bok om Röda kapellet.

Under vårt andra möte lyssnade jag förtroendefullt när Gilles Perrault berättade om de forskningarna han ägnat sig åt under två år. Mycket snart insåg jag att han visste allt som en utomstående gärna kunde veta om nätet. Han hade tålmodigt sökt upp vittnen och överlevande, sökt i olika arkiv och tagit sig kors och tvärs genom Europa för att få material, så att han

kunde skriva ner Röda kapellets verkliga historia. Under två dagar talade vi enbart om det material som han hade fått fram, men det märktes tydligt att hans nyfikenhet inte var stillad.

”Tänk om ni skulle berätta det som jag har missat för mig?” föreslog han nervöst.

”Tiden är inte inne än”, svarade jag. ”Men jag vill inte dölja för er att jag tänker berätta allt själv längre fram.”

En tid senare undrade Gilles Perrault om jag ville läsa manuskriptet. Jag vägrade emellertid, eftersom jag inte ville ta något ansvar för boken. Däremot inbjöd jag honom till Warszawa sedan boken hade kommit ut, och han kom med boken under armén.

Jag visste att *Röda kapellet* redan hade gjort stor succé. Några dagar tidigare hade chefen för Air France i Polen ringt upp mig och berättat att han hade köpt boken i Paris en timme innan han skulle flyga till Warszawa och att han inte hade kunnat förmå sig till att resa innan han hade läst ut boken.

Jag delade hans entusiasm. Det var med rörelse som jag återupplevde den dramatiska tiden. Till min glädje såg jag att författaren, som var besjälad av samma ädelmod, generositet och kamratanda som medlemmarna i Röda kapellet, hade givit en sann bild av vårt arbete.

Gilles Perrault var hos mig när det ringde i telefonen.

”Det här är chefredaktören för *Politika* . . .” (Centralkommitténs veckotidskrift). ”Känner ni till att det har kommit ut en bok om Röda kapellet i Frankrike, och att den har blivit en bestseller?”

”Ja.”

”Tycker ni att vi ska bli sist med att skriva om den?”

”Nej, men det vill jag inte diskutera med er.”

”Vad ska vi göra då?”

”Å, jag har författaren här bredvid mig.”

Dagen efter sökte vi upp *Politikas* redaktion för att delta i en debatt om boken om Röda kapellet. Chefredaktörens närmaste man, som skulle skriva artikeln, blev emellertid sjuk, och *Politika* publicerade inte recensionen av Gilles Perraults bok förrän den 17 juni 1967. Då hade Gomulka satt igång med sin antisemitiska kampanj, och artikeln återgavs inte i den övriga polska pressen, vilket annars var brukligt.

Det är Gilles Perraults förtjänst att hela världen fick läsa om den dramatiska tid, då dessa hjältemodiga kvinnor och män offrade sina liv för mänskligheten. Jag ska inte uppehålla mig längre vid den succé som boken gjorde i västvärlden utan i stället vid dess öde i Östeuropa, där den aldrig blev utgiven. I Polen cirkulerade exemplar av den franska upplagan ur hand i hand. Dessa böcker lästes av så många att sidorna lossnade ur bandet.

Den största förtjänsten med Gilles Perraults bok var att den avslöjade sanningen för såväl specialister som vanliga människor, trots nazisternas lögner och det kalla krigets skugga och trots att vårt äventyr inte fanns med bland motståndsrörelsens hjältesagor.

I Tyska förbundsrepubliken publicerade några överlevande från Schulze-Boysens grupp sina vittnesmål, bland dem professor Heinz Schell, som är vicepresident i Vetenskapsakademien, och Greta Kuckhoff. I augusti 1969 kom en starkt berömmande artikel om Perraults bok i veckotidningen *Die Weltbühne* under rubriken ”Röda kapellets pianister”. Den 18 november 1970 sände västtyska skolradion ett program om nätet. ”Store chefen duperar Gestapo”, kallades det. I december 1968 träffade jag en mycket känd författare i Moskva som ville

skriva om Röda kapellet. Min hustru läste manuskriptet i slutet av 1969, men boken kom aldrig ut. Men det kom ut andra böcker (som hade skrivits av mer följsamma personer), vilka såldes i flera tusen exemplar, däribland Glöm ditt namn och Det låsta huset. Veckotidningen Ogonjok, som har en upplaga på tre miljoner, innehöll en flera månader lång följetong på samma tema.

Även i Polen drogs Röda kapellet så småningom fram ur glömskan. I slutet av 1969 öppnades en utställning till Adam Kuckhoffs ära. Kuckhoff var en av ledarna för Berlingruppen.

En dag under min semester i september 1970, då min hustru och jag vistades vid kusten, föll min blick på en tidningsrubrik högst upp på en sida: "Jean Gilbert informerar sin chef". Artikeln, som bestod av valda stycken ur Perraults bok, slutade med en fråga: "Vart har Jean Gilbert tagit vägen? Var finns han i dag?" Denna artikel, som hade redigerats av en telegrambyrå, publicerades i flera olika tidningar. De polska myndigheterna hade gått med på att man försökte lätta på dimridåerna omkring Jean Gilberts person, samtidigt som de fortsatte att kasta några skyfflar jord över Leopold Trepper, som Gilles Perraults bok hade gjort känd över hela världen.

Men det är så sant, Trepper är jude, medan Jean Gilbert ...

9. Den sista kampen

Under polska fackförbundens kongress den 17 juni 1967 riktade förste partisekreteraren Gomulka våldsamt kritik mot judarna. Sexdagarskriget i Mellersta östern hade just avbrutits, och Gomulka passade på tillfället att utslunga fältropet: "Det judiska samfundet är vår sjättekolonn!" Inrikesministern, general Moczar, dirigerade en exempellöst våldsamt antisemitisk kampanj i tidningarna, televisionen och arbetarrörelsen. Studentdemonstrationerna i Warszawa under våren 1968 gav maktutövarna en ny förevändning att blåsa liv i kampanjen, som mattats av. Man påstod att det var judiska studenter som hade provocerat sammandrabbningarna mellan polisen och de polska studenterna. Angreppen riktades främst mot Judarnas sociala och kulturella förbund, vilket jag stod i spetsen för. Hundratals studenter blev uteslutna från universitetsundervisningen, gamla aktiva kommunister jagades ut ur partiet och Moczar organiserade "spontana" demonstrationer under fältropet: "Judarna till Dayan!" Det enda som fattades var att denna hysteri skulle leda till en liten pogrom.

Ja, mer än tjugofem år efter kriget reste sig nu det antisemitiska monstret ur askan i det land som hade upplevt gettot i Warszawa, där judarna hade lidit mer än någon annanstans och där regeringen påstod sig vara socialistisk. Den fientliga inställningen till Israel och sionismen kanaliserades snabbt i avsky mot de polska judarna. Det blev allt mer uppenbart att regeringen ville göra sig av med vårt samfund. Det fanns inget annat att göra än att lämna landet, särskilt som vi visste att detta stämde med myndigheternas önsknings. (Det var först senare som jag fick veta att jag utgjorde ett undantag.)

Om jag hade ansökt om visum just då skulle general Moczar säkert bara alltför gärna ha givit presidenten i det judiska samfundet tillstånd att lämna landet. Min äldste son Michel, som var arbetslös, var den förste som reste sin väg. Min näst äldste son Pierre, som var elektronikingenjör och hade anklagats för att vara "studentagitator", lämnade tillbaka sitt partikort, anhöll om visum och reste sedan sin väg tillsammans med sin hustru Anna, som hade varit aktiv och hängiven kommunist ända sedan ungdomen. Annas far, som var förlamad, hade följt händelserna i TV. Eftersom han kände att slutet närmade sig kallade han på sin hustru och sa:

"Jag är övertygad om att judarna och araberna i Främre orienten ska komma överens till slut. Den riktiga socialismen kommer att triumfera i vårt land men det dröjer många år än. För

tillfället är situationen hopplös. Gör upp en lista över dem av våra polska vänner som kan tänkas vilja hålla dig gömd och res sedan härifrån så snart som möjligt . . .”

Men för mig fanns det inget val. Jag måste ta upp kampen igen. Jag skickade Gomulka ett memorandum över den antisemitiska kampanjen men fick givetvis inte något svar. Jag förmodade att de ville dra fördel av skrivelsen och klistra etiketten ”sionist” på mig innan de skickade mig i fängelse. Jag hade inte längre mina barn omkring mig, kunde inte längre ägna mig åt det judiska samfundet som hotades av utplåning och hade blivit en misstänkt främling i mitt eget fosterland. På våren 1968 begärde jag att bli entledigad från min post som president i Judarnas sociala och kulturella förbund. Alla medlemmarna av styrelsen utom två följde mitt exempel. I augusti 1970 anhöll jag hos de polska myndigheterna om emigrantvisum till Israel. Tio månader senare fick jag svaret: paragraf 4, artikel 2. Jag förnyade min ansökan sju gånger på två år, men bara för att varje gång få höra att det stred mot samma artikel. Från och med mars 1971 skrev jag sex gånger till inrikesministern, fem gånger till partisekreteraren och sex gånger till centralkommittén. Det mest signifikativa svaret kom från inrikesministern den 15 mars 1972; han åberopade paragraf 4, artikel 9, som gav myndigheterna rätt att avstå från motivering!

Min envishet irriterade de polska ledarna, som grep första möjliga tillfälle att ställa till svårigheter för mig . . .

I juni 1971 kom ett belgiskt filmgäng till Polen för att göra en dokumentärfilm om Röda kapellet.¹ Min hustru och jag följde med journalisterna till Zakopane. På eftermiddagen den 8 juni, när vi höll på med filminspelningen, omringades vi plötsligt av ett tiotal poliser. Två överstar i säkerhetstjänsten ledde operationerna som om de hade trott att det gällde ett fältslag. Vi fördes samtliga till polisstationen i Zakopane, där vi utsattes för helt meningslösa förhör som varade i flera timmar. Belgarnas utrustning konfiskerades innan de utvisades ur landet, men innan de gav sig av såg de att Luba och jag placerades i en bil, som skulle föra oss till okänd ort. De var helt övertygade om att vi hade blivit arresterade och slog larm så fort de kom hem till Bryssel. Några timmar senare blev vi släppta av polisen, som emellertid fortsatte att bevaka oss.

Men våra bekymmer hade bara börjat. Snart fick vi förmånen av att utgöra måltavla för ständiga polisundersökningar.

Under tiden som vi hade suttit i polisförhör hade den våning vi hyrde i Zakopane blivit besökt av några personer som inte just hade brytt sig om att sopa undan spåren efter sig. Säkerhetspolisens agenter fanns överallt, i våningen bredvid, en trappa upp och en trappa ner, i huset på andra sidan gatan och på båda sidorna om gatan. Där spionerade de på oss dag och natt. När vi gick ut hade vi ett imponerande antal poliser i hämlarna. När vi besökte kyrkogården i Nowy-Targ var de där före oss.² Efter tio dagar under en sådan regim återvände vi till Warszawa, där vi var övertygade om att vi skulle bli arresterade. Men innan vi reste lyckades Luba överlista våra vakter och posta ett brev som skulle varsko våra vänner i utlandet. På tåget bevakades båda utgångarna från vår vagn. På stationen i Warszawa upptäckte jag genast poliserna som skulle avlösa de andra. När vi var på väg till taxistationen frågade en av männen lika förekommande som om han hade varit en hisspojke om han kunde köra oss hem.

”Nej tack, vi tar oss hem själva!”

¹ Flera månader senare kom ett team från franska televisionen för att intervjua mig i Warszawa. De utsattes för liknande behandling.

² Kyrkogården finns inte längre kvar. Monumentet som hade rests till de judiska martyrernas åminnelse är ersatt av gapande hål.

Men i samma ögonblick som vi skulle sätta oss i taxin, dök en person upp och slog sig ner i framsätet och gav chauffören vår adress. Det fattades inte mycket för att han skulle ha burit upp vårt bagage också. Våningen hade givetvis blivit grundligt genomsökt under vår frånvaro. Ilskan och chocken över att upptäcka att bevakningen av huset hade förstärkts tvingade mig att intaga sängen redan första kvällen. Jag ringde min läkare som rådde mig att stanna i sängen, men jag hade knappt lagt på luren förrän polisambulansen kom med tjutande sirener!

Detta pågick under en vecka, men sedan försvann våra ”skyddsänglar”. Jag begav mig till centralkommittén för att protestera och blev mottagen av chefen för säkerhetstjänsten. Han försökte lugna mig med ett falskt och hycklat medlidsamt tonfall:

”Ni behöver inte oroa er”, sa han. ”Det var inte er som polisen var ute efter utan det belgiska filmsällskapet, som inte hade bett om tillstånd ...”

Byråkratens dåliga skämt roade mig inte. Först förstärkte han övervakningen och trakasserierna och sedan sa han att vi inte skulle ta illa upp! Under tiden hade mina vänner, som hade blivit varskodda, börjat oroa sig för mitt öde. Gilles Perrault skyndade till Warszawa, men där kunde han bara konstatera att jag befann mig i frihet. De polska myndigheterna upprätthöll fortfarande skenet, men mig lyckades de inte lura. För Moczar och hans gelikar var jag en misstänkt person, en fiende och en kontrarevolutionär. I december 1971 vägrade inrikesministeriet ännu en gång att tilldela mig visum. Jag varskodde mina vänner om detta beslut, och de bestämde sig för att ingripa. Advokat Matarosso, Gilles Perrault, advokat Soulez-Larivière, Vercors, Vladimir Pozner, Jacques Madaule och makarna Fanfani beslöt sig för att bilda en kommitté i Paris, vilken skulle arbeta för att få ut mig ur Polen. Den 12 januari 1972 höll Trepperkommittén sin första presskonferens i Paris, och dagen efter gjorde tidningarna stor affär av saken. Snart bildades kommittéer även i Schweiz, Belgien, Storbritannien och Danmark. I Holland undertecknades en petition av samtliga riksdagsledamöter (utom kommunisterna), och många framstående personer inlämnade protester till polska ambassaden. Jag blev djupt rörd över att solidaritetsbevisen och protesterna fick en så stor omfattning . . . I Genève vädjade Kommittén för de mänskliga rättigheterna till polska regeringen, liksom Internationella socialistiska juristförbundet. I Bryssel samlade presidenten i Kommittén för de mänskliga rättigheterna riksdagsmän, ministrar och motståndsmän i en protest. I Paris ingrep framstående personer av alla slag. Andre Malraux och ärkebiskopen i Paris monseigneur Marty skickade brev till stöd för en kommit-te som hade stor spännvidd, från yttersta vänstern och till sionist-rörelsen. Socialistpartiet med Francois Mitterand som språkrör gav uttryck åt sin oro. I London skrev förre utrikesministern Michael Stewart och förre riksåklagaren Elwin Jones till polska kommunistpartiets förste sekreterare Edvard Gierek:

”. . . Leopold Trepper har deltagit i många, långa och farliga strider mot de fascistiska styrkorna. Han har på ett enastående sätt bidragit till nazismens krossande och hjälpt till med att jaga ut de nazistiska tyrannerna ur de ockuperade länderna, däribland också Polen . . .”

Detta brev var undertecknat av tjugoen labourmedlemmar, sex konservativa och fem liberaler. Några amerikanska senatorer skrev till regeringen i Warszawa, och fackföreningar i Brasilien, Australien, Columbia, Storbritannien, Costa Rica och Israel undertecknade en gemensam petition.

De polska myndigheterna imponerades av alla dessa sympatidemonstrationer. Nyhetsbyråernas korrespondenter ansatte dem också hårt med frågor, och det slutade med att de måste förklara sig. Den 29 februari 1972 överlämnade informationsministern Janiurek följande deklARATION till Agence France-Presse: ”Skälen till de polska myndigheternas beslut i fallet Trepper är varken av ideologisk eller av nationalistisk art. Det är av statsskäl som

Leopold Trepper inte får lämna Polen. Fru Trepper däremot har sin fulla frihet att förena sig med sina barn . . .”

Polska regeringen förskansade sig bakom påstådda ”statsskäl” för att kunna hålla mig kvar . . . Luba utnyttjade det tillstånd hon fått och reste i april 1972. Min son Michel började hungerstrejka i Köpenhamn, och Edgar följde hans exempel i Israel. Solidaritetskampanjerna i Europa och Amerika blev allt häftigare.

Men i Paris fanns en man som tog anstöt av alla dessa vittnesmål, och den mannen var monsieur Rochet, chefen för franska kontraspionaget. Han hörde av sig per telefon till advokaten Soulez-Larivière dagen efter stödkommitténs presskonferens.

”Det finns andra judar att försvara också”, varnade han.

Som av en tillfällighet vägrade franska inrikesministeriet min hustru inresetillstånd. För att rättfärdiga detta beslut skrev Rochet ett brev till *Le Monde* med rubriken ”Affären Trepper”, och i detta brev riktade han mycket allvarliga anklagelser mot mig. Han ifrågasatte mitt ”mycket misstänkta beteende” efter det att jag ”hade blivit arresterad av Abwehr i slutet av november 1942” och anklagade mig för att ha angett flera medlemmar i mitt nät. ”Ingen kan bestrida, att monsieur Trepper åtminstone gick med på ett visst samarbete med fienden för att rädda sitt liv”, skrev han.

Sådana tillvitelser kunde jag inte lämna oemotsagda. Mina vänner rådde mig att vidtaga rättsliga åtgärder. Rochets ställning som chef för franska kontraspionaget gav en absolut trovärdighet åt hans uttalanden, och det var farligt att låta allmänna opinionen betrakta dem som sanna. De polska myndigheterna utnyttjade för övrigt omedelbart Rochets artikel till ett försök att krossa solidaritetskampanjen. I Danmark skickade polske pressattachén den ärekränkande artikeln till pressen. Men det hade han inget för. Redaktionerna svarade att de inte ville delta i en ny Dreyfusaffär.

Advokaten Soulez-Larivière, som tillsammans med advokaten Matarasso skötte mitt försvar, kom till mig i Warszawa den 23 juni för att förbereda processen. Det var inte tal om att diskutera frågan hemma hos mig, utan vi gjorde det under långa promenader i parkerna, där inga nyfikna öron kunde höra oss. Så fort någon närmade sig började vi dryfta väderleksfrågan...

Den 26 juni följde jag Soulez till flygplatsen. Taxin som ”råkade” komma förbi hade ingen taxameter. I backspegeln kunde jag vid upprepade tillfällen upptäcka Warszawas ”vakande öga”. Jag hade knappt tagit farväl av min vän och gått min väg, förrän han hejdades av sju muskulösa ”tulltjänstemän”, som drog in honom i ett litet rum, där han kläddes av och visiterades från topp till tå. Hans bagage blev noggrant undersökt, tandkrämstuben och sprayflaskan med rakkräm tömdes omsorgsfullt och filmrullarna konfiskerades. Soulez klamrade sig fast vid sin portfölj som om den hade varit en livboj och vägrade envist att öppna den. Då de hotade med att ta till hårdhandskarna måste han böja sig inför övermakten. Polska polisen la beslag på processhandlingarna. Min advokat fick inte ta planet därifrån förrän flera timmar senare.

Så fort jag blev underrättad om vad som hade hänt, skickade jag en protestskrivelse till centralkommittén, som mycket väl visste anledningen till Soulez’ resa till Warszawa. Man låtsades givetvis inte känna till vad som hänt, och den byråkrat som svarade på mitt brev kom med följande helt avväpnande ”naiva” svar:

”Det var säkert bara fråga om en ren rutinkontroll av tullen . . .”

I slutet av juli 1972 kom den ihärdige men föga hoppfulle Soulez tillbaka till Warszawa. Vi märkte genast att vi var ännu mer övervakade den här gången och bestämde oss för att kommunicera med hjälp av små papperslappar, som vi genast spolade ner i toaletten när vi

hade läst dem. Den här gången kunde Soulez-Larivière lämna Polen utan att bli utsatt för trakasserier. Mina vänner i Paris stödde mig fortfarande aktivt. När förste sekreteraren i polska kommunistpartiet kom till Paris på officiellt besök möttes han av affischer som tryckts på stödkommitténs initiativ. ”Hur går det med Trepper, monsieur Gierek?” löd texten. Socialistpartiet å sin sida tog upp ”den smärtsamma Trepperaffären” i en kommuniké.

Processen mot Rochet skulle öppnas i slutet av månaden. Mina advokater vände sig till franska inrikesministeriet med en begäran om ett lejdebrev för min räkning, och Gilles Perrault och några journalister i *Nouvel Observateur*, Ruth Valentini, Bernard Guetta och Christian Jelen påbörjade en hungerstrejk som stöd för min anhållan. Inrikesministeriet gick med på kravet, men polska regeringen vägrade att låta mig resa.

Det var alltså i min frånvaro som chefen för kontraspionaget inställde sig inför domstolen i Paris den 26 oktober. Vänner som jag kände väl, som Hélène Pauriol, Cécile Katz, advokat Lederman, Claude Spaak och Jacques Sokol, men även okända vänner hade kommit för att vittna till min fördel. Vercors hade inlämnat följande skrivelse till domstolen:

”Jag anser att Leopold Trepper är en av de allra största hjältarna i kampen mot Nazityskland under andra världskriget. Som chef för Röda kapellet bidrog han så oerhört mycket mer till den slutliga segern än vad en man som till exempel jag kunde göra ...”

Överste Rémy i *Les Compagnons de Libération* gav mig också sitt stöd:

”Om jag hade kämpat i Röda kapellets led”, skrev han i ett brev som lästes upp för auditoriet, ”skulle jag känna mig stolt över att ha medverkat till de allierades seger och Frankrikes befrielse.”

I sitt vittnesmål redogjorde Gilles Perrault för Röda kapellets historia och gav klara och exakta svar på alla frågor. Advokaten Matarassos försvarstal var väl underbyggt och mycket övertygande. I slutet av sin plaidoyer avslöjade advokaten Soulez skandalösa förhållanden:

”Jag har undrat över vart alla dessa Gestapoagenter har tagit vägen, och jag har gjort efterforskningar: Hitlers spårhund Roeder, som skröt med att ha skickat fyrtio medlemmar av Röda kapellet till schavotten, är i dag biträdande borgmästare i Glasshuten i Taunusbergen. Han är innehavare av en blomstrande juridisk byrå ...

Piepe, den man som gav de rester han samlade ihop efter förhören åt hundarna, dog för två år sedan. Han var då president i Rotary i Hamburg .

Reiser lever som pensionär i Stuttgart . . .

Pannwitz, bödeln från Prag, har fått pension av regeringen och är utsedd till bankofullmäktige. För alla dessa män var kriget inte just betydelsefullt, bara lite aska på händerna, vilken man lätt kunde blåsa bort. Jag tänkte på dessa män och sedan kom jag att tänka på Trepper.”

Processen var ännu inte avslutad då monsieur Rochet lämnade sin tjänst i kontraspionaget och utnämndes till prefekt i Meurtheet-Moselle. Det var ett så egendomligt sammanträffande att inrikesministern kände sig nödgad att förklara sig i ett brev till domstolen: ”Det finns givetvis inget samband mellan denna utnämning och Trepperprocessen. Det är ett rent sammanträffande . . .”

Javisst, naturligtvis! Nu blev det prefekten Rochet och inte kontraspionagechefen som dömdes av domstolen!¹

¹ Den franska lagen föreskriver en särskild procedur när en prefekt ställs inför domstol. Eftersom Rochet hade blivit utnämnd till prefekt mellan två sessioner, ansåg sig domstolen nödgad att annullera domen några månader senare.

Solidaritetskampanjen hade marscherat på stället sedan viss tid, men i mars 1973 höll Trepperkommittéerna i Frankrike, England, Holland, Danmark och Schweiz konferens i London under den franske socialisten Schors ledning.

Långt ifrån dessa debatter som gällde min heder bodde jag själv i total isolering i Warszawa . . . Från och med den 23 januari 1973 blev jag satt under övervakning . . . jag blev fånge i min egen våning. Man underrättade mig via officiösa kanaler om att jag ingalunda stod under polisövervakning utan att man vidtagit dessa åtgärder för att ”övervaka min säkerhet”. Vem var det då som hotade mig, och för vem var jag ett hot? Vad hade man för något att förebrå mig? Jag grubblade över dessa frågor hela dagarna men kunde inte finna något svar. Men jag insåg att om jag inte gjorde något skulle denna situation säkert bestå ända till den dag då polska regeringen ställde till med en ståtlig begravning för mig. I september 1973 blev jag allvarligt sjuk. Efter ett telefonsamtal med Gilles Perrault, som lät mig förstå att vi måste ta till extraordinära åtgärder, skrev jag brev till centralkommittén. Jag lät även nyhetsbyråerna ta del av innehållet:

Eftersom jag är fullt medveten om att allt som jag säger i telefon avlyssnas av polska polisen, har jag beslutat mig för att för första gången avslöja hela sanningen om det liv jag för i Warszawa.

Jag är övervakad dag och natt. De finns överallt. I våningen över och under och ute på gatan. Jag har just kommit hem efter en sjukhusvistelse. Man förde mig dit eftersom man trodde att min sista stund var kommen. De fanns på sjukhuset också, de övervakade mig och höll mig isolerad. Ingen kan föreställa sig hur ensam jag är. Jag lever inte, för bara en vegeterande tillvaro. Nervpårestningen börjar bli outhärdlig. Mitt tålamod är slut. De ansätter mig hårt och jag vet att det enda som finns kvar för mig är döden. Men jag vill dö i upprätt ställning, som det anstår den person som har varit chef för Röda kapellet.

Om det inte sker någon förändring inom fjorton dagar, tänker jag påbörja en hungerstrejk, som jag inte kommer att avbryta förrän jag får resa ut ur Polen eller förrän jag dör.

Genom att ta livet av mig begår jag en mycket humanitär handling mot min familj som har försatts i en djupt olycklig situation genom mitt nuvarande liv. Min hustru och mina barn måste få leva ett normalt liv och inte som nu i ett helvete. Jag lever som en fånge. På det ena eller andra sättet ska jag lämna detta fängelse!

Några dagar senare kom en tjänsteman från inrikesministeriet och en högt uppsatt person från hälsoministeriet för att underrätta mig om att de polska myndigheterna hade givit mig tillstånd att resa till London för att vårda min hälsa.

Dörren till friheten var öppen ... Den 2 november 1973 anlände jag till den engelska huvudstaden, där jag djupt rörd återsåg min familj. Mrs Wendy Mantle, som var president i den engelska kommittén, tog emot mig. Tack vare dem och hela den underbara internationella solidaritetsrörelsen hade jag segrat i min sista och mest smärtsamma kamp mot dem som tidigare hade varit de ”mina”.

Ännu några ord. Jag tillhör en generation som har offrats av historien. Vi män och kvinnor, som drogs till kommunismen av oktoberrevolutionens strålgång och som sveptes med av revolutionens orkan, kunde inte föreställa oss att det femtio år senare inte fanns mer kvar av Lenin än hans balsamerade kropp på Röda torget. Revolutionen har urartat, och vi följde med i fallet.

Hur kan någon våga tala om socialismen ett halvsekel efter antagandet av Vinterpalatset, när de som avviker från rätta läran utsätts för elchocker, när judarna förföljs och när man ”normaliserat” Östeuropa med sådana tvångsmetoder?

Var det detta vi ville, var det denna styggelse som vi hade kämpat för och offrat våra liv för i vårt sökande efter en ny värld? Vi levde i framtiden och detta kommande paradiset skulle kompensera oss för det osäkra nuet . . .

Vi ville förändra människan, men vi misslyckades. Detta sekel har framfött två monster, det fascistiska och det stalinistiska, och våra ideal gick i kvav under denna apokalyps. Den ide som hade givit våra liv mening visade upp ett nytt ansikte, och vi kände inte igen dragen. Vårt misslyckande fråntar oss rätten att hålla föreläsningar för andra, men Historien är alltför uppfinningsrik för att upprepa sig, och därför är det tillåtet att hoppas.

Jag ångrar inte mina tjugo års engagemang och jag ångrar inte att jag valde den vägen. En ung man frågade mig vid ett offentligt möte hösten 1973 i Danmark om jag inte tyckte att jag hade offrat mitt liv förgäves. ”Nej,” blev mitt svar. Mitt svar är nej, men då under förutsättning att människorna kan dra någon lärdom av mitt liv som kommunist och revolutionär, så att de inte ansluter sig till ett parti som förhålls sig självt. Jag vet att ungdomen kommer att lyckas där vi misslyckades, att socialismen kommer att segra, och att det inte mer kommer att hända att ryska stridsvagnar krossar Prag.

1972-1974

Dokument

När jag skulle börja skriva ner mina memoarer efter min ankomst till Västeuropa hösten 1973 var det första jag gjorde att ta reda på vart mina kamrater i Röda kapellet hade tagit vägen. Under dessa efterforskningar följde jag den väg som Gilles Perrault redan hade gått, då han lyckades ta reda på vilket öde som hade drabbat många av mina kamrater. Han var den förste som avslöjade hur det hade gått till i det dystra Breendonkfängelset i Belgien, där Hersch och Mira Sokol hade suttit inspärrade. Med de belgiska myndigheternas bistånd kunde jag med mina vänner Jacques och Sarah Goldbergs hjälp fortsätta efterforskningarna. Chefen för hälsovårdsministeriets forskningsbyrå och ledningen för nuvarande museet i Breendonk, Gestapos forna fängelse, har öppnat sina arkiv för mig.

Tack vare dem kan jag trycka följande förteckning, som ännu inte är komplett, och listan över offren, som säkert inte är definitiv.

Tjugosju medlemmar i Röda kapellet passerade genom Breendonkfängelset.

Tjugoåtta medlemmar arkebuserades eller halshöggs.

Sex medlemmar arkebuserades på okänd plats och vid okänd tidpunkt.

Tre begick självmord.

Fjorton dog i fångläger.

Sammanlagt dog fyrtioåtta av de medlemmar i Röda kapellet, som blev arresterade i Frankrike och Belgien under kriget.

Dödsdömda; halshuggna och arkebuserade

Arnould Rita, arresterad på Rue des Atrébates 13.12.41, inspärrad först i Saint-Gilles, sedan i Moabitfängelset i Berlin, dödsdömd och arkebuserad 20.8.43 i Plötzensee.

Beublet Maurice, arresterad 4.12.42 i Bryssel, inspärrad i SaintGillesfängelset, därefter Moabit, avrättad 28.7.43. Erkänd postumt som politisk fånge.

Breyer Robert, arresterad 25.11.42 i Paris, inspärrad i Fresnesfängelset, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee 28.7.43.

- Cointe Suzanne, arresterad 19.11.42, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee i juli 43.
- Corbin Alfred, arresterad 19.11.42, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee 28.7.43.
- Drailly Nazarin, arresterad i Bryssel, inspärrad i Breendonk, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee 28.7.43. Erkänd som politisk fånge postumt.
- Goldenberg Joseph, arresterad i början av 1942, inspärrad i Breendonk. Avliden där efter förhör. Tillhörde aldrig Röda kapellet, men Gestapo var övertygad om motsatsen.
- Griotto Medardo, arresterad i december 42, dödsdömd och halshuggen 28.7.43. i Plötzensee.
- Grossvogel-Pesant Jeanne, arresterad 25.11.42 i Bryssel, inspärrad i Breendonk, därefter i Moabit, halshuggen i Berlin-Charlottenburg 6.7.44. Erkänd som politisk fånge postumt.
- Hillbolling Jacob, arresterad 17.8.42 i Amsterdam, inspärrad på Breendonk, arkebuserad 43.
- Izbutski Hermann, arresterad 13.8.42 i Bryssel, inspärrad i Breendonk, halshuggen i Berlin-Charlottenburg 6.7.44.
- Jousseur Jean, arresterad i oktober 42, arkebuserad i Breendonk.
- Kamy David (Desmets, Danilov), arresterad 14.12.41 Rue des Atrébates, inspärrad i Breendonk, dödsdömd och arkebuserad där 30.4.43.
- Kruyt William, arresterad i juli 42, inspärrad i Breendonk och arkebuserad omedelbart.
- Pauriol Fernand, arresterad i Paris i augusti 43, dödsdömd och arkebuserad i Fresnes 12.8.44.
- Pepper Maurice, arresterad i Bryssel i augusti 42, inspärrad i Breendonk och arkebuserad 24.2.44.
- Podzialdo Johann, arresterad i januari 43, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee 28.7.43.
- Sésée Auguste, arresterad 28.8.42 i Bryssel, dödsdömd i Breendonk och arkebuserad i Berlin i januari 44. Erkänd som politisk fånge postumt.
- Sokol Hersch, arresterad 9.6.42 i Maisons-Laffitte, inspärrad i Breendonk, mördad under en tortyrseans i januari 43. För att dölja hans död begravde tyskarna honom vid en skjutbana i Bryssel med noteringen ”arkebuserad”.
- Sokol Mira, arresterad i Maisons-Laffitte 9.6.42, inspärrad i Breendonk, förflyttad till Tyskland och död efter tortyr.
- Spaak Suzanne, arresterad i november 43 i Belgien, dödsdömd och skjuten i sin cell i Fresnes 12.8.44.
- Springer-Velagst Flore, arresterad i Lyon 19.12.42, halshuggen i Berlin i juli 43.
- Völkner Käthe, arresterad i Paris 31.1.43, dödsdömd och halshuggen i Plötzensee i juli 43.
- Winterink Anton, arresterad 16.9.42, inspärrad i Breendonk, arkebuserad i Bryssel 6.7.44.
- Datum och plats för okända avrättningar***
- Grossvogel Leo, arresterad 16.12.42 i Bryssel, dödsdömd i maj 44. Erkänd som politisk fånge postumt.
- Katz Hillel, arresterad 2.12.42, försvunnen i november 43. Maximovitj Anna, arresterad i december 42.
- Maximovitj Vassili, arresterad 16.12.42.
- Pheter Simone, arresterad 12.12.42.

Robinson Harry, arresterad 12.12.42.

Själv mord

Giraud Pierre, arresterad i Paris i december 42, tog sitt liv i Fresnes i början av 1943.

Poznanska Sophie, arresterad 13.12.42 i Bryssel, självmord i Saint-Gillesfängelset 29.9.42.

Springer Isidore, arresterad i Lyon 19.12.42, självmord 24.12.42 i Fresnes.

Döda i fångläger i Tyskland

Corbin Maria, Alfred Corbins hustru, arresterad 26.11.42, död i Ravensbrück.

Clais Josephine (Germaine Schneiders syster), inspärrad i Breendonk 16.4.43, deporterad till Ravensbrück, där hon avled i början av 1945. Erkänd som politisk fånge postumt.

Ehrlich Modest, arresterad natten mellan 1 och 2 september 1942. Datum och plats för hans död okända.

De Ryck Henri, arresterad i Bryssel 25.11.42, död i Mauthausen. Drailly Charles, arresterad 25.11.42, deporterad till Mauthausen och sedan Buchenwald, död i Vaihingen 4.1.45. Erkänd som politisk fånge postumt.

Hillbolling Henrika (född Voogt), arresterad 19.8.42 i Amsterdam. öde okänt.

Humbert-Laroche Arlette, arresterad i december 1942, deporterad till Ravensbrück, död strax före befrielsen.

Legrand Claire (Jules Jaspars hustru), arresterad i Marseille 30. 12.42, deporterad till Ravensbrück, därefter Auschwitz. Ihjälgasad i november 1944. Erkänd som politisk fånge postumt.

Katz Joseph, arresterad i december 1942, död i fångläger. Datum och plats okända.

Marivet Marguerite, arresterad i november 1942 i Marseille, död i fångläger. Datum och plats okända.

Rauch Henri, arresterad 28.12.42 i Belgien, avliden i Mauthausen 8.1.44. Erkänd som politisk fånge postumt.

Schneider Germaine, arresterad 31.1.43 i Paris, dödsdömd i mars 43, benådad enligt en överenskommelse mellan schweiziska och tyska myndigheter om schweiziska medborgare som dömts till döden. Inspärrad i Fresnes, därefter i Moabit fram till 30.11.44. Avliden i november 1945 på ett sjukhus i Zürich. Erkänd som politisk fånge postumt.

Schreiber Jescheskel, arresterad i december 1942, död i fångläger, datum och plats okända.

Thevenet Louis, arresterad i Bryssel 25.11.42, inspärrad i Breendonk, deporterad till Sachsenhausen, dog på ett Bremensjukhus några dagar efter det att han hade blivit frigiven.

Överlevande

Barcza Margarete, arresterad 12.11.42, tyskt fångläger fram till 11.5.45.

Christen Robert, arresterad i Bryssel 25.11.42, deporterad till Mauthausen. Erkänd som politisk fånge.

Corbin Denise, arresterad 25.11.42. Inspärrad i Fresnes. Frigiven i maj 43.

Corbin Robert, arresterad 25.11.42, deporterad till Mauthausen.

Drailly Germaine, arresterad 25.11.42 i Bryssel. Inspärrad i Saint-Gilles och därefter i Moabit. Deporterad till Ravensbrück, Schönfeld, Orianenburg, dödsdömd 13.12.45. Flydde under bombningarna. Deltog i ”dödsmarschen”. Erkänd som politisk fånge.

Drailly Solange, arresterad 6.12.42, hölls som gisslan i Saint-Gilles fram till 16.4.43. Erkänd som politisk fånge.

Efremov Constantin, arresterad i juli 1942. Begick förräderi utan att ha blivit utsatt för tortyr.

Goldberg Sarah (Lily), arresterad 4.6.43, deporterad till Auschwitz. Deltog i ”dödsmarschen”.

Hoorickx Willem, arresterad 28.12.42, inspärrad i Breendonk, deporterad till Mauthausen.

Jaspar Jules, arresterad 30.11.42 i Marseille, inspärrad i Saint-Gilles och Fresnes, deporterad till Mauthausen fram till 19.6.45. Erkänd som politisk fånge.

Kainz Ludwig, arresterad i december 1942, dömd till tre års fängelse.

Keller Vladimir, arresterad i Paris 19.11.42, dömd till tre års fängelse.

Lustbader Marcus, arresterad 25.8.42, inspärrad i Breendonk, deporterad till Auschwitz sedan Buchenwald. Erkänd som politisk fånge. Tillhörde inte Röda kapellet.

Lorge Angèle, arresterad 7.11.43.

Lyon-Smith Antonia.

Makarov Michael (Alamo), arresterad 13.12.41 i Bryssel. Dödsdömd i Breendonk i mars 1943, men blev inte arkebuserad. Masson Jean, arresterad 31.10.43, befriad 14.5.44.

Masson Paul, arresterad 31.10.43, befriad 14.5.44.

May madame, arresterad 15.10.43, dödsdömd i maj 44 men benådad.

Parrend madame, arresterad i oktober 43, deporterad.

Passelecq Jean, arresterad 25.11.42, Saint-Gillesfängelset fram till 17.4.43, avverkade sex fängelser och tio koncentrationsläger. Erkänd som politisk fånge.

Ponsaint Jeanne, arresterad 11.12.42. Saint-Gilles fram till april 43, deporterad till Ravensbrück och därefter till Mauthausen. Befriad 24.4.45. Erkänd som politisk fånge.

Queyrie monsieur.

Raichmann Abraham, arresterad 2.9.42. Begick förräderi efter tortyr i Breendonk.

Schneider Frantz, arresterad i oktober 42. Saint-Gilles fram till 20.4.43. Dödsdömd i Breendonk i mars 43. Satt i sju olika fängelser i Tyskland. Benådades som schweizisk medborgare.

Schumacher Otto, angivare från Gestapo som infiltrerade Röda kapellet i Bryssel.

Seghers Henri, arresterad 24.11.42 i Breendonk, deporterad till

Mauthausen, därefter Dachau fram till 30.10.44. Erkänd som politisk fånge.

Sokolov (Kent), arresterad i Marseille 12.11.42.

Spaak Lucie, arresterad 31.10.43, befriad 14.5.44.

Spaak Madeleine, arresterad 31.10.43, befriad 14.5.44.

Trepper Leopold (Otto), arresterad 24.11.42. Rymde 13.9.43. Verboren Marie-Thèrèse, arresterad 16.11.43, befriad 3.5.44. Vranckx Marcel, arresterad 13.12.41, dömd till fem års

fängelse för spionage. Befriades ur tyskt fängelse 27.4.45. Erkänd som politisk fånge. Tillhörde aldrig Röda kapellet.

Winter Georgie de, arresterad 19.10.43. Inspärrad i Fresnes, Karlsruhe, Frankfurt- och Leipzigfängelserna och därefter lägret i Ravensbrück i Berlin. Deltog i "dödsmarschen".

En av systrarna i Saint-Germain (namnet okänt).

Ett trettiotal personer som var efterspanade av Gestapo lyckades klara sig från arrestering. Bland dem:

Claude Spaak, Vera Ackermann, Juliette Moussier, Dow, Lucie Giraud, Alex Lesovoy, fem spanska "pianister", nio medlemmar i holländska gruppen, kontaktmannen med franska kommunistpartiet Michel samt Yvonne Kisslinger.

Tyska gruppen

Från den 1 september 1942 och fram till början av 1943 blev omkring etthundratrettio personer arresterade:

Fyrtionio blev avrättade.

Fem blev mördade under förhör.

Två begick självmord.

Alla de andra deporterades.

Fyrtio överlevde.

Dessutom avrättades tjugo medlemmar i Herbert Baums Judiska ungdomsgrupp år 1942.

I den franska originalversionen av denna bok återges ett flertal dokument. De består av följande handlingar och brev:

Intyg om Leopold Treppers namnbyte till Domb.

Leopold Treppers tentamensbok från universitetet i Moskva.

Meddelande till Treppers hustru om hans försvinnande. Rehabiliteringsbevis.

Arbetsstillstånd.

Avskedsbrev från Fernand Pauriol, Alfred Corbin, Suzanne Spaak, Hillel Katz, Harro Schulze-Boysen och Berlingruppen.

Vittnesmål av H. Piepe.

Utdrag ur förhørsprotokoll med Reiser.

Rapport från Gestapo-Muller till Himmler om Röda kapellet den 24 december 1942.

Översikt av Gestapo-Muller om Röda kapellets aktiviteter den 22 december 1942.

Vittnesmål av en av Anna Maximovitjs anställda.

Vittnesmål av doktor Maleplate.

Dokument rörande Det stora spelet.

Fallet Winterink.

Juliette Moussier: rapport från Abwehr och förhørsprotokoll från Franska säkerhetstjänsten.

De två första telegram som Trepper mottog efter att ha lämnat Polen.